

Čítanka

pro

Školy obecné.

(Vydání v osmi dílech.)

S obrazem Jeho Veličenstva císaře Františka Josefa I.

Díl VIII.

Za pomocí některých jiných

složili

Jan Šťastný, Jan Lepař, K. Tieftrunk, Dr. Ant. Tille
a Josef Sokol.

(Nezměněný otisk textu z roku 1888.)

Vázana v plátně za 64 kr.

—
V Praze.

V c. k. skladu školních knih.

1889.

Školní knihy, v c. k. školním knihoskladě vydané, nesmějí se prodávat drahé nežli za cenu na titulním listě jejich ustanou.

ÚSŘEDNÍ KNIHOVNA
FEDEROGICKÉ FAKULTY
HRADEC KRÁLOVÉ

Signatura 14434/8

Inventář. č. 201689

1. Bud' vůle Tvá!

Bud' vůle Tvá! Ty, jenžto přesahuješ
s nadhvězdných stánů světa končiny
a lásky okem, po nich obživuješ
i valnou šíř i tajné hlubiny;
Ty, jenž přebýváš v moci neskonalé,
opásav svých se slunci jasnosti;
Ty, jenž tvorů všech řady dokonalé
svatou, nestihlou řidiš moudrostí:
 bud' věčně vůle Tvá!

Bud' vůle Tvá! Ta vůle, již se koří
nebeské tvorstvo světlem oděné,
ta vůle, nebe která nebem tvoří
a blahem plní duchy zvýšené —
jak anděly a silami tam všemi
v žádoucí říši Tvé jest slavena,
tak, Otče, zde od dítek Tvých na zemi
jen poznána a vroucně plněna
 bud' věčně vůle Tvá!

Bud' vůle Tvá, kdy záře Tvých milostí
a Tvých darů život náš oskvívá,
v našem kdy srdeci ples a mír se hostí,
a blaženostmi duše oplývá:
však i kdy bouře nad námi se sbíhá,
bolest a nouze nám dni pokalí,
kdy zlý nepřítel cesty naše stíhlá
a v truchlost mysl naši zahálí:
 bud' věčně vůle Tvá!

Bud' vůle Tvá, když nad hrobem stojíce
útěch se zhoštujeme nejblažších,
kdy sevřeným želem nám blednou líce
nad ztrátou pokladů těch nejdražších:
ó, dej, v té smutné době, by se sneslo,
kdy před sebou svět pustý spatřujem,
v duch náš, jej sílic, ono sladké heslo:
Tvůj, Pane, dar zde Tobě vracujem;
 bud' věčně vůle Tvá!

Buď vůle Tvá, a zákonů Tvých símě
v srdečích našich se stále rozmáhej!
Buď od Tebe nám milé každé bříme,
je nésti milost Tvá nám pomáhej!
Slabit jsme; Ty rač dáti setrvání,
Ty v pádu kroky naše podchycuj,
a tak v životu, tak i ve skonání
děj, Slitovníče nás, se rozkaz Tvůj!
Buď věčně vůle Tvá!

Fr. Lad. Čelakovský.

2. Duchu světa.

Tajen jsi ty oku smrtelnému,
duchu světa, srdce přírody!
Zjevuješ se však přec tvoru mdlému,
zkoumá-li jen tvoje výplody.

Tebe vidím, když se na východě
purpurová brána otvírá;
když tvé oko v křišťálové vodě
na obraz tvé tváři pozirá.

Tebe vidím, když tu v lidském těle
velebná se duše zjevuje;
když sok líbá svého nepřítele —
i když láska lásku celuje.

Tebe slyším, v oblačném když moři
hrůzoplodný hlahol hrochotá;
když se skály, hory, země boří —
i když slavík hájem klokotá.

Tebe slyším, když tu moudrost hlásá,
eností hlas když se tu ozývá;
slyším tě, když rozkoš lásky jásá,
i když svobody zpěv zaznívá.

Tebe cítím, když se srdce mého
nadpozemský plápol zmocňuje;
když tě vidím, slyším přítomného,
cítím tě — a cit mě zbožňuje!

3. Jedna tolíko vlast.

Ó slova pravdy svaté, pravdy neličené,
vás cítím bolně v duše hluboku
a dovidám se v každém pokroku,
že srdce mrtvo, vlasti odloučené;
a volám touhou ve své trapné strasti:
Jsi jenom jedna, jedna, milá vlasti!

Vlož ruku na srdce, a projdi cizí kraje
a projdi světa všeho končiny,
i všady zůstaneš sám sirý, jediný,
třeba rozkoší všech světů požívaje;
a řekneš uprostřed vši cizokrajné slasti:
Jsi jenom jedna, jedna, milá vlasti!

I arcif — nade mnou se všudy klene nebe,
i slunéčko mne všudy zahřívá,
a v přírodě mňž' duch mňj těsit sebe,
an ráj se krásný všude ūsimivá;
a jaké u vás stredně medu části,
i takové zde u nás v cizí vlasti.

Příť se nechci s vámi, vaše kroky
nepřestoupily své vlasti hranice,
šlot by, tuším, srdce vaše jak mé v skoky,
jestli touží po své drahé matičce;
a potom byste, znajíc touhy strasti,
se mnou zvolali: Jedua's jenom, vlasti!

Jak mrtvo tu jest vůkol' mého ducha!
matečiny sladký neslyším tu hlas,
nedoráží mile mého ucha,
nepřipomíná mi mnoliý blahý čas.
Kde zpěvy tudy, hudby tklivé slasti,
co se rozléhají po vši milé vlasti?

Ó, vyjdi s Labem od hor, kde se rodí,
poplyň s velevážnou Vltavou,
s Otavou mělkou, která perly vodi,
s Oharkou úzkou, s klidnou Sázavou:
hlásat budou tobě činy synů vlasti,
jak za ni stáli, mřeli pro ni s slasti!

A protož slova pravdy svaté, neličené,
vás bolně citím v duše hluboku,
a dovidám se v každém pokroku,
žet srdce mrtvo, vlasti odloučené;
a volám touhou ve své trapné strasti:
Jsi jenom jedna, jedna, milá vlasti!

Frant. Turinský.

4. Práce.

*Zákon práce dán je světu,
všude život, činnost, ruch:
synu, jako ptáka k letu,
ku práci tě stvořil Bůh!*

*Prací v ráj se pouště mění,
rostou chrámy z pustých skal,
a Bůh jen dle práce cení
život, jejž ti daroval!*

*Však jen tamo z práce vzniká
ducha sad i srdce chrám,
za rádce a pomocníka
kde se běže Pán Bůh sám.*

Vladimir Šťastný.

5. O práci.

• Práce nemají býti zamítány, pouěvadž jsme ku práci zrozeni, aniž jináč můžeme dobroty dosáhnouti a šťastnosti, nežli prací. Žádné také i z nejménších řemeslo nebo umění bez práce nemůže dobyto býti, ani obdržáno bez mnohého cvičení; neb ze cvičení pochází zvyklost, kteréžto zvyklosti jako žádny snadně nemůže zbýti, tak nesnadno jest ji nabýti. Necht jest někdo v tak velikém zahálení i těla i myslí, aby na nic ovšem nemyslil a ani patou nohy nehnul: což bude nad toho člověka bídnejšího? A naopak celými ústy ty chváliváme, kteříž bývavše u velikých nebezpečenstvích, vítězství sobě a chvály větší dobyli nežli ti, jimžto neb samo štěstí nebo nepřitele lhostejnost a lenost dala vítězství. Mi-

lejší jsou nám ty věci těžké, nežli ty, které nám dala příhoda nebo nějaké štěstí. Kteréžto věci činí práce, ty i také náramně vděčné a utěšené bývají, když přicházejí k svému konci, ježto pln jest ctné rozkoše.

Řehoř Hrubý z Jelení.

6. Cos vykonal?

„Cos vykonal?“ to sebe sama ptej se,
kdy poprvé zříš na svůj život zpět;
kdy počítáš dní zašlých květy, znej se,
zda vypučel ti v nich i činu květ!
Ó paměť neblahá, kdy dnové jarní
jen rozsudek v ní čtou, že byli marní!
Sud sám a hned, než chladný smrti ret
„cos vykonal?“ se zeptá naposled!

Byť žití strom ti dlouho vztýčen zůstal,
zda zmařené by mládí nahradil?
byť činu plod až pozdě zrál a vzrůstal,
jen záhy spěš, bys jádro zasadil!
Tvé žely, radosti, tvé sny a přání
jsou děšt a slunce svít a větru vání,
jest bouř a hrom tvůj osud v žití tom,
tys půdy hrst — tvůj čin je plod i strom!

Eliška Krásnohorská.

7. V y t r v a l o s t .

Nejpamátnější snad vlastnost v povaze Timurově*) byla jeho bezpříkladná vytrvalost. Nižádné překážky ho neodvrátily od toho, co sobě byl jednou pevně předevzal; on stál na svém i v okolnostech, které by jiného byly přivedly v zoufání. Při takových příležitostech vypravoval svým přátelům příběh z dřevnějšího svého života. „Byl jsem,“ říkával, „jednou přinucen skrýti se před nepřátely v rozbořeném stavení, kdež jsem seděl několik hodin o samotě. Chtěje odvrátili mysl od bídného svého stavu, upřel jsem zrak na mravence, který zrno velikostí jej převyšující na vysokou

*) Timur, asiatský podmanitel ve 14. století.

zed' vlekl. I počítal jsem, kolikrát se musil pokusiti o dosažení svého úmyslu. Devětašedesátkrát zrno na zem spadlo, mravenec však na svém trval, a po sedmdesáté dosáhl výše. Ten pohled mi tenkráte srdce dodal, a nikdy jsem naučení toho z paměti nevypustil.“

Karel Storch.

8. O starožitnostech.

Nauka o starožitnostech, čili jak latinsky se zove archeologie, osvětuje vzdělanost národů ze starobylých památek; jedná tedy o starobylém umění, o mincích, nápisech starých, o historických obrazích a podobných památkách. Dále nám archeologie vykládá staré obřady náboženské, starodávné zákony, obyčeje a způsoby života domácího i veřejného.

Každý národ, který za minulých věků k nějakému stupni vzdělanosti dospěl, má svou vlastní archeologii. Nejvíce se arcí mluví a piše o starožitnostech Řekův a Římanův, protože tito národové v starém věku nejvíce prosluli v umění a vzdělanosti. Vedle starobylostí řeckých a římských zpytují se též starožitné památky Egypťanů, Židů, Indů, Peršanův a národů asiatských vůbec.

Avšak každému vzdělanci mnohem bližší jest archeologie toho národu, ku kterému on svazkem jazyka poután jest. A tato nauka o dávném životě národů nynějších jmenuje se archeologií národní.

Také památky o nejdávnější vzdělanosti našeho národu a naši vlasti pilně se sbírají a zkoumají; zvláště pocházejí-li z doby tak staré, že o ní v dějepise žádných zpráv jistých nemáme. Takové starobylé památky bývají hluboko ze země, z rumu a z mohyl dobývány. Tu zbraň, tam mince, zde ohrada, tu nádoba a podobné věci dávají často jasné svědectví o duševním vzdělání, o řemeslnické zběhlosti a domácím životě našich předků. Také mnohé pohádky, báchorky a pověsti, jež se mezi lidem zachovaly, sahají často do dávné starověkosti, odkud žádných písemných památek nemáme.

Avšak i pro středověk, jejž dějepis již obširně vypisuje, bývá archeologie velmi důležita; neboť dějiny středověké doplňuje, pokud památky středověkého stavitelství, sochařství

a malířství nám vykládá a uměleckou cenu rozličných předmětů řemeslných vysvětluje.

Archeologické studium vzalo svůj původ ze zkoumání památek klassických, t. j. řeckých a římských. Tuto klassickou archeologii začali nejprve pěstovati v Italii, jmenovitě ve Florencii, v Rímě, Neapoli a Miláně; později jsou také v Paříži a v jiných velikých městech sbírky vzácných ostatků klassického umění sestaveny. Také v Čechách sbírány a ukládány památky archeologické, zvláště se to dálo za Karla IV. Ale tento umění milovný panovník nejen že uschovával mnohé starožitnosti minulých věkův, on dal sám vyvésti vzácná díla umělecká, jež se stala zase předmětem bedlivého zkoumání. Války husitské mnohonam památku středověkou zmařily; ale na konci XVI. věku nastala císařem Rudolfem II. nová doba, umění českému a památkám jeho příznivá. Rudolf založil v Praze sbírku klassických i domácích památek uměleckých; bohužel, že poklad ten, předuležitý pro dějiny vzdělanosti české, v třicítileté válce dílem zmařen, dílem do ciziny zavezzen byl.

Mnohé památky také v XVIII. století, ano i za našeho věku zmařeny byly nevědomostí lidskou. Vzácné kostely se bouraly, ano obráceny k účelům průmyslným; náhrobné kameny s důležitými obrazy a nápisy kladený jako stavivo do všedních staveb nebo sloužily za dlažbu. Teprva za našich časů obrátila se pozornost některých vzdělanců na poslední zbytky památek starožitných. I sbírají se s velikou bedlivostí a ukládají ve zvláštních sbírkách archeologických. Také naše muzeum v Praze má vzácné takové sbírky, jež starožitnostmi nově nalezenými se neustále rozmnožují a k němu poznání staročeského umění výborně slouží.

J. Erazim Vocel.

9. Člověk vládcem a pánum přírody.

Člověk postaven je přírodou nahý na svět, nejsa ani tak chráněn jako živočichové proti mocným živlům šatem hřejícím, ani ozbrojen zbraněmi samorostlými, rohy, drápy, ostny, zuby, jedy, proti nepřátelům života svého. Po narození svém žije dlouhá léta v mládí bezvládném, a bez opatrování rodičů svých by jen málo dní přetrval.

Což mu medle dáno v náhradu za takové nedostatky, aby uchránil život, ano aby nadvládu získal nad touž přírodou, která s ním jako macecha naložila? Jest to rozum, který mu otvírá smysly, aby zjevnými mu učiněny byly skryté síly přirodní, aby je vyzpytoval, změřil a zvážil, aby jich užil ku potřebám svým a je obrátil proti též přírodě, která mu tak nepřizniva byla.

A jakými snahami člověk dospěje k tomu, aby opanoval přírodu hmotnou? Nejprve třeba opauovati tu přírodu, která nám je nejbližší, přirozenost vlastního těla.

První pokusy záležejí v tom, že dítě znenáhla počně se zdvihati na chodidla. Brzo nastane i chůze, aby se vzdálenost a blízkost předmětů změřila, aby to, co vzdáleno jest neb co se hýbe, dosiženo bylo. Již tu se zdá, jako by byl člověk proti přirozenosti zvídcei zpřimil tělo, osvobodil ruce, povýšil hlavu. Stání a chůze jsou první pokusy umělecké. Ale již tu vrozená snaha po dokonalosti vede jej dál a dále. V divošském stavu učí se člověk předstihovati zvěř rychlostí běhu; jará síla svalů jeví se plesem a všelikým křepčením těla a tvářením; brzo vznikají hry, společenské slavnosti a gymnastické provádění dokonalosti tělesné.

Z počátku člověk málo měl nástrojů, aby dosti učinil potřebám svým a své rodiny; stačila k tomu síla a obratnost rukou a nohou, síla celého těla. Z většího dílu poskytovala mu pod příznivými pásmy nebes příroda sama v rostlinstvu žádoucí potravy a potřebného nápoje, ba i lahůdek rozličných, dokud sám nerozmnožil potřeb svých. Lesní houští podávalo mu ochrany proti slunečnému vedru, potok vody k uhašení žizně a k ochlazení i očistění těla; někdy i jeskyň použil ke svému obydlí, nebo ve hloubi země si vyhrabal lože své; za oděv sloužilo mu listí a vlákna rostlin, peří ptactva, kůže zvířecí.

Když pak příroda nepřiznivá nové potřeby člověku ukládala, byl přinucen užívat různých prostředkův, jaké mu příroda sama ukazovala. Použil tyček jako pák ke zdvívání břemen, užil ostnů a trnů k šití oděvu, ke skláni zvěře, ostrých a tvrdých kamenů k řezání a sekání dřev, k lámání skal a k otesávání kamení měkčího.

Jak od rukou holých přešel člověk k nástrojům, tak se též rovnou měrou množily prostředky jeho ku podmanění přírody. Nástroje jednoduché, jichž z počátku lidé užívali, složeny důvtipem lidským ve mnohotvárné stroje, které člověk svým dohledem toliko řídí. Tak způsobí se nyní dilo malými počtem dělníků, k čemu dříve na tisice lidí potřeba bylo.

První stroje, jichž člověk použil, byly "takořka" darem přírody samé. Mohutný býk pomáhal mu zorávati pole jeho. Na hřbetě rychlonohého koně vykonával cesty daleké nebo pomocí jeho přivážel skály ke staveništím, rozvážel tovary z vlasti své k národům cizím a přivážel domů nové pro potřebu vlastní. Střídmy, povolný velbloud přenášel jezdce i se zavazadly pustinami, člověku jinak nepřistupnými. K podobnému účelu použil obyvatel Gangy a Indu slona. Polodivý lovec upoutal k sobě sokola i naučil jej loviti ve vzduchu k užitku svému. Přítulného psa člověk navedl k mnohonásobným službám: on střeže bravu před útoky šelem a udržuje pořádek ve stádech, s lovcem stopuje zvěř, vyzrazuje přítomnost její, honí utíkající, vyhledává a přináší usmrcenou, ano k rozkazu pána svého ponořuje se i do vody; v dalekém pak severu veze rychlá jeho spřež Sibiřana nivami sněhem pokrytými. Takovými a jinými ještě způsoby člověk užil za stroje ku práci svým sil zvířecích.

A však člověk obrátil ke službám svým i rozličné živly. Tak užil ohně k ohřívání těla v zimu počasí, ku připravování potravy surové, k rychlému pálení stromů, k vyplenění bujných trav, aby získal půdu k dalšímu zdělávání. Ohněm dobývá kovů, rozpouští rudy, pálí nádoby a jiné výrobky hliněné, rozpouští křemen, slévá sklo a zhotovuje z něho rozličné překrásné a přeužitečné věci. Také vody a vzduchu k rozmařitým potřebám užívá.

Hledáme dále, jak sama tiže člověku prospívá při všelikých prácech. On kácí stromy, láme skály na výšinách a po nakloněné ploše valí je do údolí k dalšímu zdělání; těžké kameny skládá tak, aby vzájemným tlakem tvořily pevné zdi, klenby, mohyly a j.; otěsávaje stromy na trámy staví sruby pro obydlí, vozy a sáně. Záhy člověk poznal

účinek páky, váhy a kola, poznal vzájemné působení kol mnohých a jal se hotoviti rozličné hybací stroje, dělal váhy, hodiny i veliké stroje v průmyslu potřebné.

Magnet hodil se člověku k tomu, aby bezpečně vodil lodi po moři, a proud elektromagnetický vedl k zhotovení telegrafu.

Také světlo jakožto živel všeobecný člověku mnohonásobný užitek přináší. Nechtějice mluviti o světle denním, jež celé tvorstvo oživuje a nám svítí při zaměstnání našem, ani o světle měsíce, jež vyměřuje roční časy, ani o světlech hvězdných, která nám otvírají zrak do nekonečného všeohomíra: obrafme se k uvažování způsobů světla, jichž člověk užil k důležitým účelům pospolitym a vědeckým.

Nejobyčejněji užívá se světla k osvěcování noci a temnoty, což zvláště důležité jest v pásmech středních za času zimního, když noc je delší než den; tu zajisté práce umělecké, vědecké, obchodní i průmyslové, ano i zábavy nemalou část nočních dob zajímají. Tu na př. světlo plynové za našich časů velmi přispělo k urychlení pokroků ve všech odvětvích průmyslu a života společenského.

Jiné užití světla vedlo k užitečným výzkumům vědeckým i praktickým. Objeveny znenáhla důležité vlastnosti světla, jeho průhlednosti, dělivosti a jiné; a poznání této povahy světla vedlo k zhotovování skel optických, hranolů, zrcadel, drobnohledů i dalekohledů, jimiž se nám otvírá pohled do světa nekonečně malého i nekonečně velikého.

A tak člověk pilným zkoumáním dospěl k mnohonásobnému opanování a užívání sil přírodních. Dokazuje to také rostlinstvo, pokud přičiněním lidským přetvořilo prázna pole v role úrodné, v zahrady utěšené. Plané stromoví ušlechtěno ve stromy, nesoucí ovoce rozmanitých krásných tvarů, libých chutí a zápachů; prostá kvítky proměněna ve květiny skvostných barev a forem ladných; jiné rostlinky zase vypěstovány pro rozličné potřeby života, pro pici dobytku, pro pokrm a lahůdky člověku, pro léky, barvy a všeliké látky průmyslové.

Z toho ze všeho vyrozuměti lze, jak člověk přírodu a sily její ovládá, ji k svým potřebám užívá, a tedy vládcem jejím nazván býti muže.

Jan Ev. Purkyně.

10. O stavbách.

Staří předkové naši, dokud byli pohané, ctili bohy své v posvátných hájích aneb jim stavěli ve hradech svých božnice nejvíce ze dřeva, řezbami a zlatem je ozdobujíce. I o kamenných stavbách již za Libuše zmínka se děje. Avšak památky staveb pohanských pod návalem častých a zhoubných válek, které vlastí naši zmítaly, buď zcela nebo až k nepoznání setřeny jsou.

I z prvních staveb křesťanských jen skrovné zbytky se zachovaly. Kaple sv. Kříže menšího v nynější Poštovské ulici v Praze podává příklad, jak asi první kostely v Čechách vypadaly. Kaple ta pochází z XI. neb XII. století a skládá se z kruhového klenutého prostoru a z nižšího polokruhového výklenku na vých. straně pro oltář, kterýžto výklenek jmenuje se apsida. Na klenbě rotundy spočívá otevřená vížka s okennými otvory, kteréž na dvě jsou rozděleny sloupky, jež pro svou krychlovitou hlavici románskými se nazývají. Okna i dvěře sklenuty jsou obloukem okrouhlým.

Tvar takovéto *rotundy* měl nepochybně i první kostel sv. Klimenta na Levém Hradci a kostel Panny Marie na hradě Pražském, jež začal již Bořivoj, kostel Budečský sv. Petra, založený Spytihněvem I., kostel sv. Jiří na hradě Pražském, založený Vratislavem I. r. 915., jakož i nynější metropole česká sv. Václav. O tomto posléze jmenovaném chrámu piše Kosmas, že byl vystavěn zvláštním řemeslným uměním a že skvél se divným leskem kovů. Nalézal se v něm velký oltář sv. Václava a druhý menší dvanácti apoštolův. Z těchto všech a jiných podobně starých kosteliků zachoval se jen Budečský v základním tvaru okrouhlém.

Prostrannější rotundy byly tak zvané románské basiliky. Tvar jejich dobrě zachoval se na nynějším chrámu sv. Jiří na hradě Pražském, kterýžto když původní rotunda i s klášterem při ní založeným při dobývání hradu Pražského r. 1142. pobořena byla, brzo potom v nynější své podobě byl přestavěn. Délka jeho obnáší 46 m, šířka jen 15 m. Základ chrámu ukazuje rozvrh starých románských basilik, jak v celé západní církvi od X. do XII. století zobecněl. Má

totiž tři lodi, vyvýšené presbyterium s kryptou pod ním a na místě křížových ramenou lodí přičné dvě věže. Všecky lodi končí se k východní straně polokruhovými apsidami, a tu k nim po jižní straně přistavěna jest kaple sv. Ludmily, též původně románská. Obě věže, které již od XII. století nad Pražským hradem se vypínají, jsou v šířce své sice nestejné, ale co do výšky a výstavnosti shodné, až po makovice vzhůru vyzděné. Hlavní loď oddělena jest šesti pilíři a sloupy od úzkých a nižších bočních lodí; hlavní klenby jsou vesměs také ještě původní románské, krytba pod kůrem čili presbyteriem napolo v zemi, jako vůbec v nejstarších kostelích, ozdobena jest šesti románskými sloupy ve dvou řadách, na kterých klenutí spočívá. Na straně ku klášteru zachovala se horní empory čili chodba klášterní s románskými okny, kteráž menšími ozdobnými sloupky od sebe jsou oddělena. Novověký přístavek jest kruchta, která nad celou polovicí hlavní lodi se šířic do toho stavení se nehodí.

První románskou basilikou v Čechách a na Moravě kostel svatojiřský však není. Za tu mítí sluší chrám sv. Václava ve Staré Boleslavě od Břetislava I. založený a r. 1046. vysvěcený. Chrám ten pobořen byl ve válce třicítileté od Švédů tak strašně, že jenom základní zdi zůstaly, dle jichž rozměru nynější tamní chrám r. 1650. přestavěn jest. Toliko krypta pod presbyteriem zachovala se v té způsobě, jak z původní kaple sv. Kosmy a Damiana za Břetislava byla vytvořena. Kaple ta je zvici kostelika, avšak jen 3 m vysoká. Klenba její spočívá na 36 sloupech do čtyř řad postavených.

Mnoho chrámů ve způsobu románských basilik vystavěných bylo v pozdějších dobách přestavěno.

Velevýznamnou staviteckou památkou ze XIII. století jest posud zachovaná velikolepá basilika bývalého benediktinského kláštera v Třebíči na Moravě. Basilika, 76 m dlouhá a 26 m široká, má tři lodi. Prostřední vyšší oddělena jest od postranních čtrnácti pilíři zvýši 13 m. Pilíře ty sklenutý jsou však již obloukem nikoli okrouhlým, nýbrž lomeným, nesouce i klenbu, v níž rovněž lomené oblouky se protínají. Klenba taková nenáleží románskému způsobu staveb. Avšak

nad lomenými oblouky, které do postranných lodí se otvírají, jest ve výši na každé straně 6 úzkých oken okrouhlé sklenutých slohu románského. Obě boční lodi mají ve stěnách po sedmi nízkých, širokých oknech, která též do okrouhlých oblouků sklenuta jsou. V severní zdi chrámové nalézá se nejznamenitější část celé budovy, totiž krásný románský portál s přebohatou ornamentikou.

Patrno jest, že klášter Třebíčský stavěl se, když starý románský sloh církevní ustupovat počal slohu novějšímu, dle něhož stavby vysoké klenuly se oblouky lomenými. Sloh ten má původ v severní Francii, jmenovitě v okolí Paříže, i nazývá se gothicím.

Když za Jana Lucemburského a Karla IV. styky naše s Francií byly hojnější, tu i v Čechách a na Moravě vyváděny jsou mnohé velkolepé stavby gothicé; domácí mistři naši brzo umění toho se zmocnivše, vedli si v něm důvtipně i samostatně.

Než však gothicí sloh náležitě se ujal, trvala po celý XIII. věk doba přechodní, v níž tvary románské spojovaly se s gothicími. Z doby té přechodní pochází ještě jedna znamenitá památka moravská, cisterský chrám a klášter v Tišnově. Praha chová z doby té památku také předuležitou, avšak bohužel zpustošenou; je to bývalý klášter sv. Anešky na Františku, při němž bylo nejméně 7 kostelů.

Jak vznešený byl sloh gothicí ve svém rozkvětu, toho příklad nám podává Pražská metropole Svatovítská. Chrám ten z původní rotundy r. 930. vysvěcené přestavěn byl v basiliku románskou r. 1061. Karel IV. položil r. 1344. základ k stavbě chrámu gothicího, kterýž dle přání jeho všecky dosavadní velikosti a krásou měl předčiti. Chrám ten však nebyl dokončen, a i vystavěnou část jeho stihlo mnoho pohrom, tak že nyní vlastně jen presbyterium jeho stojí, rovnajíc se ovšem chrámu dosti velikému. Presbyterium toto klene se na výšce 32 m nad dlažbou kostelní, okolo něho do polokruhu jdou o polovici nižší vedlejší lodi s ochozem, a dále se připojuje 17 kaplí. Pilíře, které hlavní loď od vedlejších dělí, zdají se být obloženy mnoha tenkými sloupcí, což v rovnovážném průřezu dává ozdobný, mnohočlenný vzorec.

kruhovity. Okna jsou vysoká v lomeném oblouku sklenutá; tenké kolmé sloupce rozdělují je v několik úzkých částí; nahore se sloupce rozvětvují a proplétají, čímž vznikají pravidelné ozdobné měřické tvary. Některá okna ozdobena jsou malbou na skle. Z venčí jsou zdi podepřeny pilíři a oblouky opěracími. Vše je štíhlé, ztepilé, lehké a přece dosti pevné; vše ozdobeno přehojným počtem půvabných fial čili pyramid křížovou kytkou zakončených, tu vyšších tu nižších, které celou stavbu jako les nějaký obkličují.

Jednodušší stavbou gothickou označuje se v Praze též kostel sv. Štěpána, sv. Jindřicha, sv. Apolináře, Slupský, Emauzský a Karlovský.

V Sedlcích a na Zbraslavě byly velkolepé a nádherné gothicke chrámy. Slohem gothickým proveden jest i chrám sv. Jakuba v Brně, arcibiskupský v Olomouci, sv. Jakuba v Jihlavě, sv. Mikuláše ve Znojmě, sv. Jiljí v Milevsku, sv. Vítě v Krumlově, sv. Salvatora v Chrudimi, sv. Jakuba a P. Marie v Kutné Hoře.

Husitskou válkou byla činnost stavitelská v Čechách netoliko zastavena, ale i mnoho velkolepých gothických staveb bylo tu pobořeno; tak v Praze na př. chrám Panny Marie Sněžné a sv. Kateřiny, na venkově Sedlecký, Zbraslavský a mnoho jiných, jichžto zkáza jest uenahraditelná.

Po husitských válkách bylo v Čechách i na Moravě opět mnoho stavěno, ale stavitelé zaváděli tu do gothiky mnohé nové myslénky. Tou dobou dokonán jest chrám Panny Marie před Týnem v Praze, vynikající zvláště svými vzornými věžemi, a chrám sv. Barbory v Kutné Hoře, nejznámenitější dílo české gothiky z doby Vladislavské. Z dob těch pochází též sál Vladislavský na hradě Pražském, Prašná věž, jejíž ozdoby později schválně otlučeny byly, a děkaninský chrám Lounský. Způsob kleneb toho času viděti jest na chrámu Louinském; z každého pilíře vyrůstá osm pasův, které činíce rozmanité, smělé křivky s jinými se proplétají, krásné vzory měřické tak vytvořujíce.

Třicítiletou válkou utuchlo u nás domácí stavitelské umění. I byli sem voláni mistři hlavně z Italie, kteří gothikou pohrdajíce stavěli nejvíce slohem vlašským.

Ovšem již za Ferdinanda I. výstavěn jest slohem vlašským krásný zámek Belveder v královské zahradě nad Malou Stranou; také nynější Švarcenberský dům na Hradčanech, Thunovský pod zámeckými schody v Praze, zámek Mělnický a Budčovický (na Moravě) pocházejí z věku XVI.

Později se vlašský sloh víc a více kazil, tak že ne mnoho tu staveb, které by se jmenovati mohly opravdu krásnými.

Mezi chrámy z věku XVII., které slohem vlašským stavěny jsouce, přece dobrým rozměrem a vkusnou úpravou vynikají, náleží v Praze křížovnický u Karlova mostu, jesuitský na nynějším Karlově náměstí, sv. Salvatora a kostel sv. Mikuláše na Malé Straně; z paláců Klam-Gallasův na St. Městě, Thunovský v Ostruhové ulici, Nostický na třetím Maltézském náměstí, Lobkovický pod Petřínem, Nostický na Příkopech a t. d.

Co v těchto dobách na starých gothických stavbách sešlo, toho tehdejší stavitele v původním tvaru opraviti nedovedli. A tak mnohá ušlechtilá památka starších věků nevědomosti a pokaženým vkusem XVII. a XVIII. věku jest znešvařena.

Z toho, co tuto povědino, viděti jest, že u nás v X., XI. a XII. století panoval sloh románský, kterýž ve XIII. mísil se s gothickým; ve XIV. století vyvinula se gothika, která v XV. a XVI. věku víc a více okras přibírala, ustupujíc však znenáhlila slohu vlašskému. Slohem vlašským nejpěknější stavby vyvedeny jsou u nás ve věku XVI., odkudž v XVII. a XVIII. věku výtvory jeho sice jsou nejčetnější avšak v ceně umělecké klešají.

Ze Slovn. Nančen.

II. Václav Hollar.

Václav Hollar byl slavný rytec český. Narodil se r. 1607. v Praze, ale větší část svého života strávil v cizině. Otec jeho byl úředníkem u soudu zemského; proto si přál, aby také syn stal se jednonou právnikem. Ale mladý Hollar neměl ku právnictví veliké chuti; naproti tomu jevil hned z mládí neobyčejnou náklonnost a vzácné vlohy k umění, zvláště malířskému. Než brzo se obrátil od malířství k rytectví, maje v tom za učitele slavného rytnce Matouše Meriana, jenž tehdy v Praze se zdržoval.

Již okolo r. 1626. Hollar některé rytiny v Praze zhotovil; práce jeho docházely všeobecné obliby a pochvaly. Ale asi r. 1627. bylo mu pro vyznání náboženské opustiti vlast a odebrati se do ciziny. Z Prahy Hollar se vydal do Frankfurta nad Mohanem, kde sešel se opět s bývalým učitelem svým Merianem, u něhož pak asi dvě léta pracoval. Potom cestoval po větších městech říše Německé, nejdéle se však zdržoval ve Strassburce a v Kolíně nad Rýnem. Na těchto cestách zhotovil si Hollar nákresy mnohých znamenitých měst a podobizen, a podlé těchto nákresů vyvedl pak pěkné rytiny.

Těmito zdařilými pracemi obrátil umělec náš na sebe pozornost všech milovníkův umění. Tak se stalo, že r. 1636. přišel do Kolína nad Rýnem anglický vyslanec Tomáš Howard kníže z Arundelu, jsa právě na cestě ke dvoru císařskému. Byl horlivý ctitel umění, a proto seznámil se brzo s Hollarem a s pracemi jeho, v nichž nalezl veliké zalíbení. I vyzval Hollara, aby ho provázel na jeho cestě po Německu, při které příležitosti měl mu kreslit nejdůležitější města a jejich památnosti. Tak dostalo se Hollarovi na delší čas přiměřeného zaměstnání a bezpečného zaopatření.

Z těchto cest, na kterých si kníže Arundel Hollara ještě více oblíbil, dostal se náš krajan r. 1637. se svým anglickým příznivcem do Londýna. Tu teprv nastala nejslavnější doba činnosti Hollarovy. Kníže Arundel měl ve svém domě znamenitou sbírku obrazův a jiných uměleckých věcí; Hollar tedy, těše se přízni a podpoře jeho, měl příležitost se dále v umění svém vzdělávat. I zhotovil také mnoho rytin z větší části podlé obrazů z dotčené sbírky, mezi nimi také podobiznu příznivce svého knížete Arundela. Tehdáž zhotovil též veliké vyobrazení Prahy pérem a barvami. Pracemi svými získal si Hollar i přátele u samého dvora; přispěním jejich stalo se, že byl r. 1640. ustanoven za učitele kreslení u mladého prince Walliského, potomního krále Karla II.

Ale rok 1642. zasadil Hollarovi těžkou ránu. Tehdáž vypukly totiž v Anglii strašlivé války občanské, a ty přinutily kn. Arundela, že opustil vlast a s celou svou rodinou utekl se do Nizozemska, kdež v Antorfě se usadil. Tam dal také odvézti své umělecké sbírky. Hollar nalezl sice i potom

dosti práce v Anglicku, ale zmáhající se nepokoje v zemi i jiné nehody přiměly ho, že r. 1645. též do Antorfu se odesbral. Než bohužel příznivec jeho, šlechetný kníže Arundel, již r. 1646. zemřel. Po jeho smrti pracoval Hollar již nejvíce pro obchodníky, kteří z jeho krásných rytin měli největší užitek. Ryl podobizny některých králů, velmožů anglických a slavných umělců, mezi nimi také svou vlastní; dále rozličné předměty přírodní, jako sbírku hmyzu, lastur, květin a j.

Nezdá se však, že se Hollarovi v Nizozemsku příliš dobře vedlo. Když tedy vnitřní rozbory v Anglicku se utišily, přestěhoval se k vyzvání svých anglických přátel opět do Londýna. Bylo to někdy roku 1652. Z počátku musil Hollar i v Londýně pracovat pro obchodníky, kterým výtečné jeho rytiny více vynášely než jemu samému. Ale když r. 1660. Karel II., jemuž Hollar dříve byl učitelem, na trůn byl dosazen, stal se náš umělec královským kresličem. V tu dobu zhotovil tyto práce: Korunování krále Karla II. ve Westminsteru, slavný vjezd jeho do Londýna, mapy rozličných zemí, zvláště jednotlivých částí Anglicka, vyobrazení kaple sv. Jiří ve Windsoru; dále mnohá zvířata, květiny a podobné věci. Pilnosti a šetrnosti získal si takové jmění, že mohl žít bez velikých starostí.

Avšak utěšený ten stav dlouho netrval; neštěstí za neštěstím jej opět stíhalo. Velikým morem r. 1665. ztratil svého nadaného syna a mnoho příznivcův a podporovatelův, a roku následujícího byl připraven velikým požárem, kterým větší díl Londýna zničen byl, téměř o celé své jmění. R. 1669. vydal se Hollar k rozkazu královskému do severní Afriky, mají zde výkresy zhotoviti o pevnosti a městě Tangru i celé tamní krajině.

Hollar vykonav svědomitě úkol svůj, vracel se z Tangru zase do Anglicka. Než koráb anglický, na kterém s mnoha Angličany se plavil, byl nejprve přepaden námořskými loupežníky a potom nepřátelskými loděmi tureckými; s těmito strhla se půtka dosti krvavá, z níž Hollar s Angličany jen s těží vyvázli. Začátkem r. 1670. vrátil se zase do Anglicka, kdež pohřichu dostalo se mu jen skrovné odměny za tolik práci a nehod. Brzo potom Hollar vyryl a vydal ono setkání

s námořskými loupežníky, ku kteréžto rytině přidán i popis té události.

V letech 1672. a 1673. cestoval Hollar rozličnými krajinami Anglicka, kreslil rozmanité pohledy na města, ryl obrazy měst, zámků, kostelů, erbů, náhrobků, pomníků i s nápisem jejich, dělal četné illustrace pro některé větší spisy historické a místopisné. A tak pracoval náš Hollar až do nejvyššího stáří svého. Zhotovil ke třem tisícům jednotlivých větších menších rytin, na něž často své jméno po latinskú napsal, doloživ, že jest Čech a rodem Pražan. Všude se tedy znal k své vlasti a k svému rodišti. Než přes všecku svou plnosť a uměleckou výtečnost, z níž hlavně obchodníci těžili, upadl Hollar na sklonku svého života u velikou bidu, z níž smrtí konečně vysvobozen byl dne 25. března r. 1677. v 70. roce věku svého. Pochován byl na hřbitově u kaple sv. Markéty ve Westminsteru nedaleko svého obydlí.

Největší sbírku uměleckých prací Hollarových má Britské museum v Londýně; náležela pravdě knížeti Arundelovi. Jiná, rovněž znamenitá sbírka rytin našeho umělce koupena byla asi r. 1862. zemským sněmem českým a chová se nyní v Rudolfinu Pražském.

12. V pralese.

Jaké temno! Lesní velikáni
sklenuli se v šerotajnou báni,
v niž se ztrácí tmavé sloupoví.
V zeleni, jež tichým krokům stlána,
mohutná jsou těla pochována —
chrám to smrti, stín to hrobový.
Hrůza velebná mi šepce báj:
tento les, tot starý svatoháj!

Duše otců! Vaše-li to váni,
co tak jemně mých se dotklo skráni?
Prodlete, ó stíny milostné!
Jaký šum?! To vzlétly prchajice,
neslyší a neznají nás více,
opouštějí vnučky nešfastné;
vlastními otcům již jsme cizími,
sourodí již nejsme s blahými!

Nejsme stálí, nejsme neproměnní
ani jak to lesů pokolení,

jež svým dědům vzrostlo nad hroby!
Kmeny ty v tak věku vzdorné moci,

v sile své tak velcí jako otcí,

jsou, čím byly za své pradoby.

V nich náš dávný duch snad ještě dle —

Ale v nás?! my kmen jsme odpadlý.

Hle, jak po nás kárajíce lilejí
starci lesa velební a sedí,

jako staří naši otcové;
s nevolí jak od nás odvrácení
skrývají své bolné povržení,

že tak klesli mladší věkové!

V posvátné tam truchlí výsosti
v šedinách své nesmrtelnosti.

Eliška Krásnohorská.

13. Vnější a vnitřní nepřítel.

Jednou v létě v dobu ranní,
když už oči neklížilo spaní,
zřely v háji stromů vrcholy,
jak se z paloučného údolí
kára, skřípic pod svou tiží,
plna nových sekér bliží.
Slunce žhavou tváří
vůkol rozsevalo září,
až se v hladkém oceli
jeho paprskové třpytely.
K tomu úžasnemu podívání
vznikne všechných kmenů
bědování;
po celičkém lese
všecko chvěje se a třese.

„Jestli tyto ostré vštěpačky
do našich se stonů dají,
strach, že jenom z hrásky
rázem všecky nás zde porubají.“
Takto v žalostivém povyku
děsi prostořeká jedle
choulostivou kmotru osyku.
Ale stojí vedle
starožitný dub,
vida sekér bez násady
pronesl slovo této rady:
„Neškodný nám bude sekér rub,
dřeva-li ze svého boru
neposkytnem ku toporu.“

Ant. Marek.

14. O vzdělanosti Čechoslovanců v X., XI. a XII. století.

Vychování mládeže mělo za oněch dob do sebe veskrze
ráz církevní. Vyšel-li hoch z let prvního dětství, v nichž
opatrován byl péčí ženskou, jako sv. Václav sv. Ludmilou,
vykonalo se slavné ostříhání vlasů, „poštříziny“. Čim vyš-
šího rodu byl hošik, tím slavnější byly při tom obřady. Pří-

buzní nebo také pozvání hosté ostříhalí chlapci vlasy po pravidle v kostele za církevních obřadů. O sv. Václavu víme, že, co tento výkon byl předsevzat, biskup u přítomnosti svého kněžstva uděloval požehnání kněžici, jenž na stupních oltáře stál. Vlasy tedy nebyly, jako u Němců to bývalo, odznakem volnosti; u Němců pouze nevolní služové nosili ostříhané vlasy, na Moravě a v Čechách tak dobře lidé volní jako nevolní. Přece však vlasy k temenu hlavy sčesané a v dlouhých kadeřích až na ramena splývající náležely k slušnosti a vznešenosti.

Po obřadu ostříhání vlasů nastalo učení. Sv. Václav poslan byl na školu do Budče, aby tam cvičen byl dříve slovanským, pak latinským knězem ve čtení, psaní a rozumění oběma jazykům, jakož i v náboženství. Také o sv. Vojtěchu jest nám známo, že byl vychován na škole při hlavním chrámu Magdeburkém, pak o sestře Boleslavu II. Mladě, že byla v Pismě Svatém dobře zběhlá, když odešla do Říma a tam vstoupila do řádu sv. Benedikta. Vycvičení ve Svatém Pismě náleželo ku každému dobrému vychování a nikoli pouze pro jinocha k duchovnímu stavu ustavoveného. Sv. Vojtěch byl doma zeela světsky vychován, protože otec jeho nikoli pro službu církevní, nýbrž pro světské úřady chtěl jej miti vyevičena, a přece životopisec Václavův výslovňě praví, že ještě v domě otcově vedením učitele svého Radly naučil se žaltář nazpamět. Ostatně bylo duchovním uloženo, alespoň „Otče nás“ dítkám vštípiti v latinském jazyku i v mluvě lidu, a je navykati, aby v kostele při mši svaté knězi odpovídaly.

Když takto hoch škole odrostl, věnoval se, náležel-li k rodině řemeslnické, řemeslu otcovskému, protože určité řemeslo povždy se udržovalo v jedné a též rodině, anebco stal se pastýřem, rolníkem, sluhou u koní a t. d., rodiče-li jeho totéž byli. Pocházel-li chlapec ze vznešené, šlechtické rodiny, bylo na něm vykonáno pasování na rytíře, aby uveden býti mohl v řady rytířstva. Bývaloť věbec v dávném středověku vše, cokoli poněkud vztahovalo se k důležitějším stránkám života, spojeno s žehnáním církevním; tak také opásání mečem (pasování) dělo se pod dozorem a žehnáním církve.

Mladý rytíř, nebylo-li právě tažení válečného, rád zkousel své sily na honech, v tehdejší době zajisté obtížných; bylof

k nim potřebí i zručnosti i osobní neohroženosti, by divoký kanec, medvěd nebo jelen co nejbliže obdržel smrtici ránu.

Zvláštní kratochvíle a příležitosti vzdělati se poskytovali vysoké šlechtě na hradech a při knížecím dvoře kočující pěvci.

Po celé zemi putovali kočující pěvci, hudečníci, kejkliři a šaškové, i mohli povždy se spoléhati na ochotné pohostinství. Konali služby vypravovatelů, často také poslů, pro něž při dvorech připraveni byli osedlaní koňové; vždycky však byli vítanými hostmi, jenžto někdy i důstojnosti a bohatství dosáhli.

Sé zpěvem často spojován tanec. Ale kdežto nyní hudební nástroje ustanovují rhythmus při tanci, tenkráte byly jen průvodem lidského hlasu, a hlas tento řídil taneční kroky. Flétna a housle, buben a „varito“ byly obvyklé nástroje provázející.

Ku zpěvu a k tanci poskytovaly četné hody dostatečnou příležitost. Tu na předním místě stojí slavnosti svěcení chrámův a zasvěcené svátky církve katolické. Pro lid obecný byl zvláště den sv. Štěpána, 26. prosince, dnem společných velkých hodův a vespolných návštěv.

Také tržiště a trhy bývaly jevištěm rozličných radovánek; tu obyčejně hudečníci prokazovali svou umělost, ale také zápasníci, kteří, aby zručnost svou a sílu stavěli na odiv, nejodvážnější hry se zbraní prováděli.

V klášterech jeptišek takořka zdomácnělo umění zhotovovatí chrámová roucha. Benediktinky u sv. Jiří na Hradčanech v Praze proslavily se v XII. věku svou umělostí ve vyšívání. Biskup Jindřich Zdík dal u nich zhotoviti bohaté mešní ornaty, jež pak krátce před svou smrtí zaslal papeži Eugenovi III. Obzvláště za krále Vratislava a za kněžny Rikci, manželky Vladislava I., kvetlo všecké umění, nalézající podpory i zaměstnání. Nejen kněžna sama, nýbrž i sestry její: Žofie a Saloma, závodily mezi sebou. Kostelní korouhlve, dalmatiky, pláště, kasuly, vyřezávané práce ze slonoviny, práce ze zlata a t. d. byly od nich z Prahy a z Olomouce do Zwiefalt zaslány. Tam zaslala také vznešená Češka, Stribrana, veliký vlněný čaloun k vyzdobení stěn presbyteria, kdež mnichové pěli své sbory; na čalounu větkán byl Spasitel a obraz Karla Velikého.

Dle Dra. Bedy Dudíka.

15. Vitězství Čechův u Kressenbrunnu.

Roku 1260. strhla se válka mezi Otakarem II. a králem uherským Belou IV. o Štýrsko, jehož obyvatelé jsouce s panováním uherským nad míru nespokojeni, utíkali se k Otakarovi o pomoc a ochranu. Oba králové snažili se rozmnožiti co nejvíce možná branné síly své: nejen že z vlastních zemí svých vedli do boje, cokoli mohli, ale hledali také posily u četných spojenců. Vojsko Belovo počítalo do 140.000 bojovníků, vojsko pak Otakarovo asi 100.000, mezi nimiž bylo 7000 jezdců českých, oděných železem od hlavy až k patě, i s koňmi svými.

Tak veliká vojska, většinou jízda, nemohla v horách bojovati proti sobě; krajiny na stoku Moravy a Dunaje staly se přirozeným dějištěm nastávající války. Král Otakar nařídil svým, aby ke dni sv. Jana 24. června r. 1260. strhli se dohromady u města Lavy v Rakousích. Uherské vojsko rozložilo se na levém poříčí Moravy.

Zdá se, že mladší král Štěpán měl úmysl, překvapiti jednotlivé zástupy vojska českého, prve nežli by se spojily, u Lavy; nebot již 26. června přepraviv se s 10 tisíci jezdci přes Moravu, setkal se s několika sty muži z vojska Otakarova, kteří příliš daleko od hlavního ležení se odvážili. I octli se v úzkém údolí náhle v zálohách nepřátelských, byli přesilou jejich příkvačení a zaplatili všichni životem přílišnou odvahu.

Neblahý ten počátek války, jímž král přišel o několik svých nejlepších bojovníků, způsobil dojem hluboký ve vojstě. Ovšem že mnozí cítili se tím více pobuzeni, aby krvavou pomstou nad nepřáty smířili duše hrdin padlých; ale našlo se i malomyslných dosti, jenžto výpravě netušice zdaru, již pomysleli na návrat. Než v radě knížat zvítězil hlas cti a odvahy, i uzavřeno vytáhnouti proti nepříteli dále a podávat mu bitvy.

V neděli den sv. Prokopa (4. července) hned z rána slouženy mše svaté, a celé vojsko skroušeně i vrouceně modlilo se, Boha prosic o zdar a vítězství. Potom v řadách sikovaných, král uprostřed svých železných rytířův, nastoupili

pochod k jihu na pole Moravské. Tu s prostranné výšiny spatřil Otakar poprvé daleko široko rozložené stany vojska uherského; neb již jen řeka Morava byla mezi nimi.

V takovém postavení setrvala vojska celý týden; ani jednomu ani druhému nechtělo se před očima nepřitele dáti se přes řeku. Proto nejednou dály se pokusy o vyjednávání, ale nadarmo.

Když však dlouhá nečinnost konečně počala mrzeti obě strany, vypravil Otakar posla zvláštního do ležení uherského s nabídnutím, aby budto Uhři ustoupili od břehu, dadouce Čechům volně přepravit se přes řeku, aneb volí-li král Bela bít se raději na poli Moravském, že Otakar mu popřeje volného přechodu sám. Toto si oblíbil Bela dne 11. července. Protož uzavřeno na dva dni stání a ztvrzeno přísahami králův i velmožův jejich: 12. července měli Uhři přepravit se bez překážky a zřídit své šiky, a teprva dne 13. července měl se počít boj. Otakar také ještě dne 11. července odvedl vojsko své ze stanovišť dosavadních.

Ale mladší král Štěpán počal přepravovati se hned v noci následující a dne druhého (12. července) o poledni bylo již celé vojsko uherské na pravém břehu i postavilo se u Kressenbrunnu do šiku válečného; jen král Bela zůstával ještě v ležení na levém břehu s nevalným komonstvem.

Mladý král Štěpán ihned s velikou silou obořil se náhle na střed vojska českého, kde se nalézal i Otakar, a obklíčil je na způsob polokruhu.

Král český vida své vojsko v nebezpečenství tak nena-dálém, dal rychle svolati všecky své zástupy, a dodávaje jim zmužilosti, posílal je do boje. Korouhev svatého Václava, ve slunci najednou jasným bleskem ozářená, zdála se zvěstovati Čechům přítomnost a pomoc svatého dědice země jejich; hlasitě „Hospodine pomiluj ny“ zpívajice, očekávali útoku nepřátelského.

Hned v prvním sražení zjivilo se co nejskvělejší, oč plat-nější byla v boji těžce obrněná jízda česká nežli lehká uherská; nemaje železných svých rytířův, byl by Otakar tušim nezniknul záhuby. Oni zajisté, vedeni jsouce nejvyšším purkrabím Jarošem z Poděbrad, nejen odolali útoku, ale i zahnali

nepřátely od sebe všecky. Vok z Rosenberka první rozprášil a potřel divoká hejna Kumanův, z čehož celé téměř vojsko uherské bylo hrůzou dojato.

Král Štěpán snažil se opraviti boj, ale byv těžce raněn, dal se odhněti s bojiště. Parno toho dne bylo náramné a prach nesčísným koňstvem vydupaný pokrýval celou krajинu.

Mezi tím dostavili se k boji všickni zástupové češti jeden po druhém, a dorážejice zevšad srdnatě na nepřátely, dobyli konečně jednoho z nejslavnějších vítězství v dějinách českých. Pobitých nepřátel do 18 tisíc pokrývalo bojiště, a útěk ostatních byl tak náhlý a zmatečný, že jich prý ještě do 14 tisíc utonulo ve vlnách řeky Moravy.

Frant. Palacký.

16. Vojenská piseň.

Vzhůru, bratři! zbrojme paže, Boj se blíží, boj se blíží!
král a láска k vlasti káže, Brzo spadne, co nás tiží —
doba k boji zve; břímě hubivé;
déle, déle nemeškejme, z boje, z boje kvete sláva!
ruče bedra opásejme Chrabře chraňme svatá práva
k spásé vlasti své! k spásé vlasti své!

Trouba volá, prapor věje — Nužel! zhoubcův svých se chopme,
nechť se zdráhá, nechť se směje v proudu vlastní krve stopme
plémě váhavé! škůdce žiznivé;
Pevně, pevně v slibu stůjme, rychle, rychle meče tasme,
mužně vůdce následujme věrně krále svého spasme
k spásé vlasti své! k spásé vlasti své!

Bol. Jablonský.

17. Vojínovo loučení.

Červánek se ukazuje,
brzy rána udeří;
vzhůru, vzhůru, má matičko,
chystejte mi snídaničko,
vlast mi chystá večeři!

Děkuji Vám, můj tatičku,
za otcovské starosti;
jestli v bitvě nezahynu,
dočkáte se na svém synu
v krátkém čase radosti!

Děkuji Vám, má matičko,
za mateřské vedení;
jestli se už neuavrátím
a Vám lásku neodplatím,
Pán Bůh Vám ji odmění!

Připněte mi šavli k boku,
ostruhy sem na nožky!
S Bohem budte, moji milí!
Krásný jest ten kabát bílý
s červenými výložky.

Už se slunce ukazuje,
brzy rána udeří;
rychle, rychle, má matičko,
dejte mi jen snídaničko,
král můj dá mi večeří!

Bol. Jablonský.

18. Vězeň na Bezdězi.

„Zas v okně zadumán? Zas toužíš v dálí?

Kde myslénky tvé toulají se, kde? —

Nech přeludů, jež v oblacích tě šálí,
a ber, co péče má ti skytá zde.

Snil's o doubravě pode hradem stinné,
kde v šepot listí ptačí zpěv se líne:

nuž ažhle! zde ti pro potěchu nesu
do náručí tu sladkou písceň lesů!“

Tak Herman, krutý na Bezdězi vládce,

hovoří královskému dítěti,

Václavu, sirotku, jejž Ota zrádce
v nečestném tamo chová zajetí.

S úsměškem chudou klec mu v ruce klade,
o jejíž stěny, snítky lesní mladé,

lapený ptáček bije křídlem sivým
a něžnou hlavou s očkem úzkostlivým.

Krále vic klíčku v ruce slabé jímá.

Ač na líčku, jež hebký věnčí vlas,
stín utrpení, churavosti dřímá,

přec v oko, na rty nutí klid a jas.

Ač nuzný šat mu halí útlé tělo,

přec hrde, důstojně pne dumné čelo
a jeví moudrým okem, pevným retem,

že předstihl duch léta časným vzletem.

Zas k oknu zašel. — Obraz divných vdečků!

Jak obra skvostný, velkolepý šat,
ovrouben sinou mlhou na daleku,
kraj širošírý dole rozepjat.

*Tu v pestrý háv se pojí hvozdy, luhy,
jím řek se vlní střibrojasné stuhy,
tu na sta skromných vísek v houští sadů,
tu na pahorcích pyšné věže hradů . . .*

*Kdož pomyslil by, — tato krásá všecka,
ty šíré nivy, dalné modro hor
že údělem jsou nebohého děčka,
jež na ně upírá svůj vlhký zor,
že srdceku, jež v nevoli tu nyje,
vstříc nesčetné tam srdce toužně bije,
že hošík tento bledý s nuzním šatem
je sirotek po hrdém králi zlatém!*

*Tam v modru daleko se tají Praha —
Ó, což se touhy perut po ní pne!
Tam hýčkaly jej hefce v linné blaha
upřímné lásky lokty lichotné,
tam z očí mateřských ráj děčku kynul,
tam otec na hrud zářivou jej vinul,
tam sypal nejskostnější prestol světa
čarovné lesky v jeho dětská léta!*

*Vše zašlo, prchlo! — Mrtev otec milý —
lesk, blaho minuly jak zlatý sen —
i mateřské jej lokty opustily —
ted v zajetí tu strádá samoten.
Zde zášti jed mu v útlou duši kane,
zde cizoty jen mráz kol něho vane,
zde cizinský jen hlahol v ucho zvučí
a nepřátel pych tupí jej a mučí!*

*Zrak jeho těkal po daleké nivě,
pak v myslénkách se do náručí smek'
na prostou klec, v níž schoulen úzkostlivě
hlavičku chýlíl hájě zpěváček.
Má ptáče s ním zde v tuhé vazbě strádat
o zašlém štěstí teskné dumky spřádat?
má rězení vězni zpívat v žalné shodě
nevole strasti; touhu po svobodě?*

*Ne, nikoli! Útlounkým prstem hbitě
klec otvírá a hledí dumavě,
jak ptáče rozpiná ve slunném třpytě
křídélka volná, letíc k doubravě;
pak s okem jasným, zvonivými slovy
klec prázno vrací strážci Hermanovi:
„Syn Otakariův dar ti vraci s díkem:
ont můž být vězněm — nikdy žalářníkem!“*

Svatopluk Čech.

19. Den a Noc.

Seděli pospolu v červáncích, Den a Noc. Den pravil: „Čtyřmezcítma dětí, — mnoho požehnání, mnoho! Jak se o ně rozděliti? Ty dvanáct, já dvanáct, to by snad šlo někdy a na nedlouho; ale na delší dobu by tě to unavilo, slabou ženu. Poslyš, ženo, jakmile nastane léto, vezmu si jich panský díl na starost já. Již se na ně těším, na ty drobečky! Dopřeju jím slunce a tepla, květu a ovoce, hry a veselí; ale pak zase hodím na ně liják, proženu je divokými větry a dáám je protřásti hromem. Vidím to rád, když jsou děti trochu pocuchány, je jim to zdrávo.“

Noc neodpověděla. Ale když pak slunce začalo po nebi choditi již v smutku, když otcí Dni kladla se podzimní mla na ramena jako roucho vlečné, a on, omrzely, ztrácel nevědomě jedno dítě po druhém, tu chodila matka Noc za ním a sbírala si je. A když nastala zima a s ní dlouhá tma a úmorné mrazy, měla jich ona již plný svůj plášt a byla při nich od večera do rána.

Jan Neruda.

20. O staročeské šlechtě.

Jako všickni Slované byl také náš národ český od nejstarších dob lidem rolnickým, a není tedy divu, že šlechta česká má svůj původ v majetku polním a hospodářském vůbec. Vždyť ještě ve 14. a 15. století nazývaly se všecky šlechtické třídy zemaný čili zemanstvem, t. j. lidmi, jenž mají statek pozemkový. Avšak rozumí se samo sebou, že

zřízení šlechtické časem všelijak se proměnilo, a že tedy v pozdějších stoletích jiného způsobu bylo než za dob starších.

Nejstarší památka písemnictví českého, Rukopis Zelenohorský, nám připomíná troje názvy, kterými označuje se trojí druh šlechty: *lechy*, *kmety* a *vladyky*.

Lechové byli velmoži, kteří na sněmích, soudcích a jako vůdcové ve válce vynikali. Vládli rozsáhlými pozemky; velikým majetkem svým někteří rodové z nich nabyla takové moci, že i panujícímu rodu knížecímu nebezpečnými se stali, jakož to víme o Vršovcích, kteří Přemyslovcům dosti nesnázdí způsobili, ano lešský rod Slavníkovec poluhobili, až pak sami r. 1108. k rozkazu knížete Svatopluka děsně zničeni jsou. *Kmeti* sluli, jak se zdá, přední rádcové knížecí, slovo to zachovalo se až do 16. století; neboť nejvyšší soudcové, kteří na velikém soudě zemském zasedali, sluli v Čechách také *kmeti*. Slovo *vladyka* pochází od slovesa vlásti i znamená muže, kterému náleželo někomu a něčím vládnouti. A takovými vládeci nebo vladykami byli původně oni členové rodin, kteří od rodin samých k tomu zvoleni byli, aby jmění rodinné spravovali a jím ve prospěch rodin vládli. Vladyskové měli vedle lechův účastenství v zákonodárství zemském, náleželi tedy k vyšším třídám obyvatelstva a byli počítáni do řádu šlechtického. Slovo to po všecky věky se zachovalo, i užívá se ho, ač zřídka, posud.

První třída šlechty české nazývala se však záhy též *stavem panským*, tedy místo lechův užívalo se slova „*páni*“, což dalo se ode druhé polovice 13. století téměř výhradně. Páni byli stavem vynikajícími, který nad ostatními postaven byl, jehož členové do žádné jiné služby než do královské se nedávali, kdežto nižší šlechtici u panských rodů všelijaké služby konávali. Majice veliké statky mohli rozličné úřady a služby, jichž správa zemská vyžaduje, zastávati zadarmo.

Na velikém soudě zemském, jenž v Čechách tříkráte, na Moravě čtyřikráte do roka zahajován byl a po každé 14 dní trval, zasedali do konce 15. století jenom členové stavu panského jako nejvyšší soudcové. Na soudcích seděli páni podlé starobylosti rodu svého: členové starožitnějších rodů napřed a vedle nich či pod nimi rodové mladší, a ten pořádek

naznačen jest ve starých našich pramenech slovy „sedání panské“. Týž pořádek v sedání panském zachováván také na sněmích, kdež páni, kdykoli státi se mělo nějaké usnesení, také první hlas dávali. Také na všecky úřady zemské dosazovaly se až do konce 15. století jen osoby stavu panského. Úředníky jmenoval sice jen král; ale stavu panskému příslušelo, osoby k úřadům hodné králi navrhovati.

Tuto moc zachoval si stav panský tím, že do svého středu nedal přístupu než zachovalým lidem rytířským, kteří velikými statky a starožitným rodem vynikali, byvše od přátel svých ve stavu panském dobře odporučeni.

Vedlé stavu panského byl druhým stavem šlechtickým v našich zemích stav *rytířský*, v jehožto názvu několik stupňů nižší šlechty se zahrnuje. Čítáme ve starých listinách a spisech slova: *zeman*, vladyska, panoše; a slovy těmi se míni šlechtické osoby, jež ke stavu rytířskému náležejí.

Jak svrchu dotčeno, vyjadřovala se slovem *zeman* čili *zemanstvo* šlechta vůbec, vyšší i nižší, která statky pozemkové držela, tak že tím slovem i stav panský vyrozumívati se mohl; ale časem znamenalo slovo *zeman* jen šlechtice nižšího rádu.

O slově vladyska, které též na nižší šlechtu se vztahovalo, již svrchu povíděno. Nejnižší řád šlechtický tvořili *panošové*. Byly to osoby šlechtické, jež málo jmění majíce velmožům panským do služby se dávaly a družinu jejich činily.

Nejvyšším stupněm nižší šlechty bylo rytířství. Rytířem mohl se státi každý vladyska nebo panoše, který pro výtečné skutky, jmenovitě válečné, od nějakého mocnáře na rytířství pasován byl; panovník jej totiž za veliké slavnosti v kostele před oltářem udeřil plochým mečem třikrát na šíji nebo na rameno nebo opásal ho pasem s mečem (odkudž slovo „pasování“). Rytířství bylo tedy vlastně vyznamenáním osobním, ale titul rytířský stal se v rodu toho, jenž na rytířství pasován byl, dědičným; tak že také potomci nazývali se rytíři.

Jakož výše řečeno, měl z počátku panský stav výhradné právo k nejvyšším hodnostem zemským; ale v 15. století

dosáhl také stav rytířský přístupu i do nejvyššího soudu a k nejvyšším úřadům zemským, aspoň k některým.

Členům panského stavu se psávalo na listech: „Urozenému pánu, panu N.“; rytířům pak se psalo: „Urozenému a statečnému rytíři, panu N.“ Dle Vincence Brandla.

21. Vstup do Šumavy.

Na překrásném světa pruhu, jenž rozkládá se v Pošumaví i na vysoké Šumavě, prostupují se klikaté meze obou národností české země. Čím osamělejšími se stávají blízko hranic poslední ostrůvky české v lesnatých výšinách, tím upřímněji pohlížeji na tebe zraky z ryze českých tváří, tím vnitrnější, skromnější a jadrnější stává se povaha českého horala.

Život jeho jest prostý, práce tuhá, chudoba ve svém odhadlaném klidu dojemná. Čím výše vystupuješ, tím více přestává orba; sadařství mizí docela. Lid pracuje tu na skále i ve skále, což věští ony temné prašné rány v tichu lesním; dobývá žulových balvanů, těží vápenec i tuhu. Malé jsou zbytky někdejšího železářství, též nepatrna stopa dolování na stříbro zachovala se v okolí Nýrska. Len, jehož modré ostrůvky poeticky jako blankytná jezera na výšinách vítají oko v moři zeleně, a pak ta stáda, jejichž jasné zvonky všude ve hvozdech vysočin nahrazují zpěvavé ptactvo dolin, jsou důležitými živiteli zdejšího horala, vedouce jej k těm odvětvím průmyslu, jimž poskytují surovin.

Též modravé ty sloupy dýmu, vznášející se nad bory, označují místa, kde na sta obyvatelů shromažďuje se k velkým krbum své výživy: jsou to slavné šumavské sklárny, jichž počet převeliký vykouzlila tu hojnost křemene i paliva. Avšak nejvíce děti svých živí ty horské lesy samy: porážení a plavení dříví, pilařství a výroba přerozmanitého dřevěného zboží zaměstnává tisíce pilných ruk.

Vše to není ještě největším bohatstvím Šumavy; chováť skvostnější zdroje požehnání v sobě, které vylévá na celou naši vlast: z hlubokých neplodných bažin svých, z bezedných studánek svých, bystrín a jezer, z mračen, zavěšujících se na zádumčivé její hvozdy, i ze sněhu, v němž po-

své dlouhé zimy dřímá jsouc zaváta, vysilá chudá Šumava k nám náš blahobyt, úrodu našich krajin, ozdobu našich rovin vodstvem svým. Vltava je mohutnou páskou, která na věky víže Šumavu k samému srdci vlasti naší, přinášejíc nám její zdroje, zrozené pod vonnými klenbami smrčin, borův a bukovin tisíciletých.

Tolikéž prouď dějin, jenž nám ze Šumavy plyne, přímo bije v nejsvětější srdce hlubinu. Tam zvítězil Samem náš starověk a Břetislavem náš středověk; tam vítězství slavili naši přední myslitelé, vojevůdci a státnici.

Tam stojí památníky starobylé vzdělanosti, velebné chrámy a rozsáhlé kláštery buď dosud zachovalé aneb aspoň ve troskách. Tam plno stop nádhery a síly Vítkoviců, tam mnohé a mnohé upomínky na dávnou hrdinnost Švihovských, Kaplířů a Švamberků. Tam sidla Hodějovských připomínají mysl zpanilou i mecenáštvi šlechty české, Zlatá stezka někdejší obchod i zámožnost měst, kolem nichž lesy lučí po horskými bouřemi, jako by vzpomínaly na ony bouře, jež tady hřimávaly vichřicemi válečnými.

Eliška Krásnohorská.

22. Prales.

1. Zašuměla nad mou hlavou
velepíšeň pralesa;
o věčnosti se Šumavou
rokovala nebesa.
2. Zněly stromy od koruny
po kořen až v srdce hor,
hluboké i jemné struny,
všecky napjal zvučně bor.
3. Pěl tak mocně, pěl tak jemně
v šerých větví objetí
o mladosti této země,
v nižto sahá paměti.
4. O pradávném putování
s neklamnými průvodci,
o budoucnu, o svítání,
o hvězdách i o noci.
5. O té pouti dálém cíli
pělo nebe šumem svým,
byl to hlahol věčné sily
zlahozený tajemstvím.

Eliška Krásnohorská.

23. Strom na pomezí.

Střími na rozcestí dvojích zemí
dub velebný; obrázek Marie,
nebes královny, tam pod větvemi
v stínu lupenův se milé kryje.
Kolem dubu černé sosny stojí;
bor ukrývá údolí to bodré,
přioděv pak horu dvakrát dvojí,
bledne, mizí v dalekosti modré.

Před obrazem svatým tam se kloní
paní bledá oka milostného,
jak andlinky klečí okolo ní
dvě děvčátko vzhledu růžového;
podál služka na skalině sedí,
koně travou bloudí volným krokem;
otvorem tam lesa zbrojnoš hledí
do dalekých krajín vlhkým okem.

Slovan to, neb takým leskem zírá
slovanské jen oko v české luhý;
hledí tam, slovanskou zem kde svírá
říše Němečův černých lesův kruhy.
Vytržen teď bolným vzdechem paní
panoš statný kvapně vzhůru vstane,
k ní pak vzhlédna — tvář kryje dlani,
dmou se prsa — slza s líce kane.

Děvinky teď matku objímají,
ruce jí a tváři polibivše,
pak dětinskou slzou zaplakají,
k nebes královně se pomodlivše.
Matka oko mutně pozdvihuje
k milostnému světa Spasiteli —
modlitba rtem bledým pohybuje,
zvuky modlitby však nezachvěly.

Stíny rostou, slunce už na skloně!
Zvolá zbrojnoš, a za uzdu vede
za stříbrnou osedlané koně;
zachvěje se tělo ženy bledé,
vstane a do milé české vlasti
hledí, až jí slza hled zaleje;
tvář pozdvihne v děsné duše strasti:
Vůle Tvá se staň! ji z úst se chvěje.

Z vlasti milé do cizinečiv země
česká králová se tak ubírá;
klusot komoňův již zvučí temně —
posléz ve tmách Šumavy umírá.
O samotě posvátný strom stojí,
jako srdce v cizích živlův moři,
které obraz v svatyni své kojí,
před nímž lampa věčné slávy hoří.

Jan Erazim Vocel.

24. Písně králové Alžběty.

1.

Svatá světla! odkud putujete,
odkud vede ruka Boží vás?
„Lásky zdrojem záře naše kvete,
od východu vyslal Tvůrce nás,
bychom v oči vlhké potopily
jiskry naše, nebes svatou zář;
duše posvětily, potěšily,
vyjasnily trudobledou tvář!“ —

Díky vám za svaté pozdravení,
hvězdy jasné! mluvtež k duši mé,
by jí blesk váš v jasném objevení
věstil zprávy z vlasti milené!
„V strast a hrůzu hvězdy nezirají,
putující drahou nebeskou:
hvězdy, bolestnou co zprávu dají,
národu českého slzy jsou!“

2.

Větry, k vlasti milé spěchající,
pozdravujte hroby otcův mých,
doneste tam hlasy stenající,
chvění slz na harfu roněných.

Lette, lette hradu ke tvrdému,
celujte tam drahá očička,
zašeptejte miláčkovi mému,
za něj že se modlí matička.

Tam, ach, tam mé duše touha spěchá,
k ostatkům těch hrdoslavných dob,
tam, kde dcery královské útěcha,
synům žalář, ach, a otcům hrob!

Mezi vězením a hrobu slasti
jedna růže jenom vykvítá —
růže lásky národu a vlasti,
růže horkou slzou zalitá.

Ó ty krásná, krvavá ty růže,
sklade slz a blahých dychtění!
tvé jen kouzlo zažehnati může
hrůzu hrobu — hrůzu vězení!

3.

Tiše, tiše sláva kráčí
z vlasti Libušiny ven,
na otcův jen hroby v pláči
oko žalostně otáčí,
a pak zmizi jako sen,

Ach, v té bouři kruté zloby
hrob nám útěchou se stal:
běda! národ tmavé hroby,
jediný co poklad, z doby
slavných předkův zachoval!

Ano, jasní už se líce
nad popelem dávných dob:
jména, velebně se rdice,
jako svaté chrámu svíce
osloňují slávy hrob!

4.

Světa naděje! tot koule pěny,
v niž se nebe jasně zardělo,
poblesk luny v mračnu objevený,
oblouk duhy rájem rozevřený:
jeden mžik — a vše to zmizelo!

Dědička tak Přemyslova trůnu
naději se světa kochala;
a teď o samotě v strasti lůnu
slzou kropí harfy věrnou strunu,
útěchou jen ta jí zůstala.

Hudbu milou tobě, Česká země,
dědictví co svaté posilám,
aby v želu tvoje drahé plémě
kouzlem rajským potěšila jemně,
oslavila národnosti chrám!

25. Vyzvání.

Jak ten slepý lev tam bouří
po okoli Krakovském!
Města boře, pluky tepe,
mečem hrůzy leká zem.—
Krakov hrdý obklíčil již
vojem četným slavný Jan,
na břehu se Visly zdvihá
královského vůdce stan.
Ejhle, před králem tu Čechů
vyslanec se pokoril—
pokloniv se Polák statný
hlasem rázným hovořil:
„Kazimír, král Polské říše,
chtěje škody země své
staviti svým vlastním mečein,
Milost Tvoji k bitvě zve!“
To promluvě, rukavici
k nohám krále prohodil—
Jan pak slepý v podivení
uchu bliže naklonil.
Posel mlčí — tu radostně
udeří král na svůj meč:

„Zdvihněte tu rukavici,
pocitou já přijmu seč!
Kdy a kde se králi libí,
budu jistě čekat naú;
pocitivý však souboj žádá
stejné slunce, stejnou zbraň:
poněvadž však zraky moje
neznají už slunce svít,
třebať tedy, by král polský
taktéž dal se oslepit!“
Rytíř krále Kazimíra
s výrokem tím nazpět jel;
do noci Jan na něj čeká —
on však již se nevracel.—
„Divná věc, mí mili věrní,“
Čechův pán se projevil,
„že jen na slepého Jana
škůdce nás se vystrojil;
snad se později narodi
ten, co v souboj dnes byl zván,
nade mne snad bujařejší
vstane druhý slepý Jan.“

Jan Erazim Vocel.

26. Slepého krále smrt.

Bojovný král Čechův Jan seděl ve stanu svém,
kol něho čestní páni v rouše ocelovém.
Slyšel tě král z podáli zbraní ohromný třesk,
slyšel mečův setkání, nezíral však jich blesk.
Uchem poslouchal bystrým, divý jak bouří boj,
nepřítel vítězí-li, či statných Čechův roj;
i zatruchlel nemálo slepý kmet v srdci svém,
že jemu též nedáno klesnout na loži ctném.
Ha, tuť v uších mu zazní divý nepřátel ples,
dupotem se ozývá planina, stráň i les,
a vezdy bliž a blíže valí se rázná seč; —
tuť král vzchopiv se, váži v ruce svůj pádný meč.
A každý, kdož u krále, pobízí k prchnutí,
an se všech stran nemylné hrozí zahynutí.

*Avšak jakýmto hněvem královská tvář se rdi?
i táze se: „Kdož jsou ti, již takto mi radí?
potomstvo má-liž říci: Hle, statný Čechův král,
pověstný rek to druhdy, jsa stár umřít se bál?
Kdo z vás volí padnouti společně s pánum svým,
nuž, svažte poutem perním své koně s hřebcem mým!“
Poslušní krále svého rytíři vše plní
a tam vedou slepého, kde bitva se vlní;
tisícové tu klesnou pod mečem královým,
i klesne kmet slepý též — a čeští páni s ním.*

J. J. Marek.

27. Karel Čtvrtý, otec vlasti.

Nižádný z králů českých starší historie naši nežije u národa našeho v paměti tak slavné a vděčné, jak „otec vlasti“ Karel, jakožto císař římsko-německý toho jména Čtvrtý.

Na slavnou cestu svou připravován byl Karel školou nejpodivnější. Jsa synem bojovného krále Jana Lucemburského, vzbudil již jako dítě nedůvěru svého otce, jemuž pochlebníci namluvili, že nespokojení Čechové zamýšlejí útlé pachole posaditi na trůn; a tvrdý otec posal trileté dítě na Křivoklát, aby tam jako státní vězeň bedlivě střeženo bylo. S rostoucím synem rostla i nedůvěra otceva a ukonejšila se teprva, když sedmiletého Václava posal ku příbuznému dvoru francouzskému, aby tam byl vychován.

Jako do vyhnanství odjízděl útlý dědic království Českého do vzdálených Francouz, a právě z toho vyhnanství vykvetlo blaho zemi České. Na dvoře Parižském zvědavý chlapec měl mnohem lepší příležitost učiti se nežli v bouřlivých Čechách; tam dostalo se mu učitelů tak výtečných, jakých tehdy u nás nebylo; ano horlivý mladík navštěvoval i veřejné učení slavných učitelů na vysokých školách Parižských. Jeho duch prospíval za takových okolností tak rychle, že v patnáctém roce věku svého byl na ten čas vysoce vzdělán. Tu jej najednou dobrodružný otec povolal do Italie, kde se byl svévolně vmísil do zapletených sporů velikých měst. chtěje si tam založiti mocné panství. Chovanec Parižský postaven tu v čelo vojska, svěřena mu správa panství králov-

ského v Italii, nezkušený mladík stál tu, obklíčen jsa vychytalými státníky italskými. A hle, obstál výtečně v těžkých okolnostech! Porážeje vojska nepřátelská, uměl obratně vyhýbat se úkladům tajných protivníkův.

Než brzo přesvědčil se těkavý Jan, že Italů podrobiti nelze, a mladý syn jeho měl vrátiti se do vlasti. Ale jaké to shledání s národem českým! V daleké cizině zapomněl řeči mateřské, anobrž i své pravočeské jméno Václav zůstavil ve Francii a vrátil se jakožto cizinec Karel. Avšak srdece Karlovo nebylo porušeno cizotou; po mnoha léta jsa obklíčen cizozemci, zamíloval si tím více národ český, zatoužil tím vroucení po své vlasti. Ale jakou spatřil svou vlast! Země byla vnitřními bouřemi a vydíráním zpustla a zchudla, a syn královský neměl ve svém sídle místa, kde by hlavu byl položil.

Hrozná ta bída milého národu neodstrašila však vroucího mladíka, ano povzbuzovala ho k činnosti, a nadšeně jal se napravovati vše kolem sebe. Z počátku byl v tom často vyrušován nedůvěrou otce svého, který jej na vojnu tu do Italie, tu do Francouz, tu zase jinam posílal; avšak úmrtím hradištního krále Jana r. 1346. učiněn Karel pánum samostatným.

Třicet let bylo Karlovi, když dosedl na trůn český; ale měl již zkušenosť starce. Znal velikou část Evropy, znal přední dva dvory, Pařížský a papežský, uměl mluviti pěti jazyky — pravý div na ten čas! — byl již známým vojevůdcem a moudrým státníkem, byl nejvzdělanějším mocnářem doby své. Vysoké vzdělání duchá i vlastní zkušenosť vytkly mu jasně cestu, po niž měl kráčeti. Viděl na svém otci, že ni sebe skvělejší válečné skutky vlasti neprospejí, a stal se odhodlaným přítelem pokoju. Karel, syn hradištního předního a národu té doby nejrekognějšího, byl panovníkem svého času nejpokojujějším.

Prací pokojnou měly býti Čechy zvelebeny. Zdělávati plídu, povznášeti všeliké živnosti, podporovati vědy a umění: v tom soustředila se jeho péče všeliká. Ano, mírumilovnost proměnila se v jeho duši ve zřejmou války nenávist. Kdykoli vznikly v říši Německé spory, které měl jakožto císař rovnati, dal se cestou vyjednávání, a chopil-li se kdy meče,

stalo se to jen, aby svým slovům dodal důrazu. Zbraní jeho nebýval meč nýbrž zlato, jímžto rychle docházíval cíle. Také zemí nabýval ne válkami, ale pokojně smlouvami, penězi, a stal se takto svým sousedům nebezpečnějším nežli veliký vojín, protože z každé jejich vady uměl bráti kořist.

S touto láskou míru byla v Karlovi úzce spojena hluboká zbožnost. Zakoušeje již od mladosti všelikých protivenství, obracel záhy své zraky k vyšší té moci, ježto vládne osudy lidskými. Chrám Svatovítský, Karlov a nesčíslné jiné chrámy a kláštery svědčí posud o zbožné myсли Karlově; a přijda na zamilovaný jeho Karlštejn, spatříš tam uzouinkou cellu, kde trávíval týden velikonoční modle a postě se. Ale nábožnost Karlova byla řízena rozumem; byltě i obhájem smělého kazatele Miliče, jenž vedl tuhý boj proti neřestem věku toho.

Neméně horlivým přítelem byl Karel své vlasti, ano jest milá naň podívaná, jak pečlivě snáší se všech stran, čím by ozdobil zemi svou. Tu šlechtí víno české révou burgundskou, tu volá veliké mistry umění z blízka i z daleka do Prahy a krášlí sídlo své i středisko národní, tu zřizuje vysoké školy, aby Čechům nebylo po cizině hledati vzdělání, tu zakládá klášter bratřím jihoslovanským, aby z něho šířila se osvěta, tu rozšiřuje kvetoucí říši Českou zeměmi sousedními.

Vroucně miloval Karel i svou rodinu. Tu však jsme na rozhraní jeho cností a slabostí; přílišná láska jeho k dětem byla přední jeho slabostí. Již ve třetím roce věku svého musil býti nejstarší syn jeho korunován. Ano tato nerozumná k dětem láska zavedla ho tak, že sám rozobil dílo rukou svých: aby všichni synové měli po zemi, rozdělil sám říši svou mezi ně.

Nevšední ozdobou Karlovou je mírnost povahy. Když učinil sněmu českému návrh nových zákonů, které zemi za prospěšny měl, a sněm těchto zákonů neschválil, upustil Karel od nich docela, nečině nic, aby sněm snad ku přijetí jich přinutil. Vzácná je mírnost, s jakou se choval ku Petrarckovi. Proslavený tento básník vlašský požíval plné přízně Karlovy a nepozbyl jí ani tehdáž, když se domáhal hanli-

vými slovy, aby Karel provedl povětrné jeho myšlenky o obnově slávy římské. Karel snášel velkodušně trpkost příliš prudkého vlastence, aniž odňal přízně své básníkovi.

Byl-li Karel náš Velikým? Nenazývají ho tak. Posud nebyl skoro nikdo jménem tímto poctěn, kdo nevedl válek krvavých. Až se bude měřiti velikost počtem lidí oblažených, bude také náš Karel — Velikým.

Václav Zelený.

28. Chrám sv. Vita na hradě Pražském.

Jdouce po kamenném mostě ze Starého Města Pražského na Malou Stranu, s potěšením díváme se na královský hrad, zvláště pak na velebný chrám sv. Vítka, jehož vysoká věž směle vzhíruje k oblakům se vypíná.

Svatyně tato povzbuzuje nás svou důležitostí dějepisnou i uměleckou, bychom si jí nade všecky jiné památky vlasti naší vysoce vážili. V ní zajisté odpočívají ostatky našich patronů, našich velikých panovníků a mnoha jiných znamenitých osob z národu našeho. A pohližíme-li na bohatství skvostů uměleckých, které zde uloženy jsou, pohližíme-li na samou stavbu chrámovou a na četné její okrasy kamenické i řezbářské: tu směle vyznáme, že chrám sv. Vítka je převzácným památníkem minulosti české.

Chrám ten byl asi tříkrát založen. Po prvé se to stalo asi roku 930. od sv. Václava, jenž obdržev od německého krále Jindřicha I. rámcem sv. Vítka, tomuto svatému v knížecím sídle svém kostel vystavěti dal. Nalezl v něm také svůj hrob, když ostatky jeho asi r. 938. ze Staré Boleslavě do Prahy přeneseny byly.

Když pak kníže Břetislav I. l. 1039. přivezl z Polska do Prahy tělo biskupa Pražského sv. Vojtěcha, jenž od pořešanských Prusů zavražděn byl, tu přistavěn byl z předu ke chrámu sv. Vítka malý kosteliček, v kterém pochováno tělo sv. Vojtěcha.

Avšak chrám sv. Vítka od sv. Václava založený ukázal se býti později příliš malým pro množství lidu, který se tam o slavnostech shromažďoval. I dal jej tedy kníže Spytihněv II. r. 1060. zbořiti a založil chrám sv. Vítka po druhé.

Nově vystavěný kostel zasvěcen byl sv. Vítu, Václavu a Vojtěchu, i nazván dle těchto svatých, jejichž ostatky v něm odpočívaly. Kostel ten několikráté vzal veliké škody ohněm, ale pokaždé opět byl obnoven, až konečně na místo jeho založen chrám nový, který uměleckou nádherou jej daleko převýšiti měl. A tak byl položen základní kámen ke chrámu sv. Víta po třetí; bylo to dne 21. měsice listopadu r. 1344. za veliké slavnosti a za přítomnosti krále Jana, syna jeho Karla i prvního arcibiskupa Arnošta z Pardubic. Kámen ten položen jest uprostřed rozsáhlého prostranství mezi starým chrámem sv. Vita a chrámem sv. Jiří. Starý chrám však zůstal ještě dlouho státi, a teprve když stavba nového dál a dál se šířila, byl ponenáhlou a po částech zbourán.

Stavitelem nového chrámu byl Franconz *Matej z Arras*, jejž si byl Karel z Francie s sebou do Čech přivezl; když pak r. 1352. Matěj z Arras zemřel, pokračoval v díle jeho *Petr Parléř*, umělec též výtečný.

Nebylo však souzeno, aby chrám ten najednou byl dostavěn. Dle původního plánu měl se rozprostírat zdaleka asi 158 m; uprostřed měla být příční loď, čímž by základní tvar byl nabyl podoby kříže. Vystavěna však pouze zadní část chrámu s postranními lodžemi a kaplemi; vlastní pak chrám, totiž přední, dlouhá jeho část před lodí příční schází, aniž kdy dostavěna byla.

Slavný zakladatel chrámu Karel nedočkal se dokonání díla svého; zemřel dne 29. listopadu 1. 1378. a pochaben jest ve chrámu Svatovítském, jak si již byl za živa svůj hrob vyvolil. Za jeho času dokonána celá zadní stavba chrámu, jak až posud stojí; dne 27. září r. 1366., v předvečer sv. Václava, dostavěna jest kaple sv. Václava, na jejíž důstojné vyzdobení Karel zvláštní péči vynaložil. Roku 1392. dne 2. června, na hod Boží svatodušní, položen jest Václavem IV. základní kámen k vlastní přední části chrámu, která k zadní měla být připojena. Stavitel Petr Parléř tehdyž řídil stavbu několik let; není však známo, jak dlouho ještě žil. Po něm vedl stavbu syn jeho Jan.

Avšak stavba po smrti Karlově hrubě nepokračovala, válkami pak husitskými docela přetržena byla. Také po-

zdější doba dostavění chrámu přízniva nebyla, ano velikým požárem, který dne 2. června r. 1541. na Malé Straně se vzňal, stihla jej krutá polroma; byl z předu velice porouchán, věž pak a vnitřek chrámu velice zpustošeny. Tehdejší král Ferdinand I. chtěje zpustošený chrám opraviti, povolal k tomu dva stavitele; v podobě, kterou tehdaž chrám obdržel, zůstal až téměř na naše časy. Jmenovitě vystavěna jest tehdaž vysoká zeď, která z předu chrám uzavírá, věž pak o něco nižší jest učiněna a opatřena střechou mědi pokrytou.

Velikou též ránu přetrpěti bylo chrámu našemu za války sedmileté. Bylo to roku 1757., když Fridrich II., král pruský, Prahu obléhal; pruská děla strašně na chrámě řádila, pumy a ohnivé kule, jichž asi 22.000 prý nař vystríleno bylo, celým stavením mocně otrásaly a mnoho krásných ozdob ničily. Škody tyto císařovna Maria Terezia hned po obléžení v červnu téhož roku opraviti dala; přes to však od oné doby velebný chrám víc a více pustnul. Teprva v nejnovější době r. 1859. ujala se opuštěné svatyně zvláštní jednota, která za úkol si vytkla nejen důkladné opravení, ale i konečné dostavění chrámu Svatovítského, pročež také „Jednotou Svatovítskou“ sluje.

Náš chrám, pokud vystavěn jest, skládá se z hlavní stavby prostřední, která výškou a prostranností svou vyniká a ze stavby nižší, jež kolem hlavní stavby čili lodi se táhne a na pokraji svém dvanácti kaplemi jest obroubena. Chrám má zdélí 60 m, zšíří 46 m, klenba pak jeho vznáší se 32 m nad dlažbou kostelní; jest vystavěn v nádherném slohu gothicckém. Pohled nař jest zvláště od zadu, se strany kostela sv. Jiří, velkolepý. Zde strmí mohutné pilíře do výše, a končí se štíhlými ozdobnými jehlanci či fialami, které jako hustý les stavbu obklopují; svižné oblouky pnou se od jednoho pilíře ke druhému a k hlavní stavbě, ve vysokých pak oknech viděti jest krásné kružby a skvostné malby.

Vstupmež do chrámu a prohledněme si uvnitř aspoň některé hlavní památnosti.

Na místě bývalého hlavního oltáře jest zřízen nový, velmi nádherný oltář.

Ve hlavní lodi nalézá se hned z předu královské mausoleum či náhrobní pomník, vzácné dílo umělecké z bílého mramoru, jež r. 1589. udělati dal Rudolf II. Jest podoby čtverliramé a ozdobeno krásnými pracemi sochařskými; nahore leží postavy králů českých Ferdinanda I. a Maximiliana, pak královny Anny, manželky Ferdinandovy, všecky v životní velikosti. V náhrobku tom odpočívají ostatky dotčených tří osob panovnických, pod ním pak jest královská hrobka, ve které odpočívají kosti mnoha slavných králů českých, a to samého zakladatele chrámu Karla I. (IV.), čtyř jeho manželek, syna jeho Václava IV., Ladislava Polišebka, slovutného Jiřího z Poděbrad a Rudolfa II.

Nahoře pod velikými okny běží kolem celé střední lodi úzká chodba, tak zvané triforium; ozdobena jest 21 kamenými poprsími, jež představují krále Jana Lucemburského, chot jeho Elišku, zakladatele chrámu Karla, jeho čtyři manželky, Václava IV. s chotí jeho Johannou, první tři arcibiskupy Pražské, pět Pražských kanovníků, kteří byli ředitelé stavby, a konečně oba stavitele chrámu Matěje z Arras a Petra Parléře; sádrové odlitky poprsí těch viděti lze v Pražském museu.

Po levé straně chrámu nalézá se sakristie; má znamenitou visutou klenbu, nad níž jest komora s chrámovým pokladem, obsahujícím mnohé drahocenné klenoty a starožitné památky.

Kaple, jež jsou po obou stranách chrámových a za oltářem, jmenují se na mnoze podlé vznešených rodů a paměti hodných osob, které v nich pochovány, nebo jinž zasvěcený jsou. Tak za hlavním oltářem jest kaple zasvěcená sv. Lidmile, jejíž socha z karrarského mramoru hned naproti stojí. Kaple ta jest ozářena skvoucí malbou na skle, jež okna její zdobí. Prostřední představuje nahoře nejsv. Trojici a dôle krále Karla, jenž tuto kapli r. 1368. vlastním nákladem vystavěti dal, s chotí jeho Alžbětou. Pravé a levé okno představují nám osoby, jež památné jsou z doby prvního křesťanství v Čechách a na Moravě: na pravém vidíme sv. Methoděje mezi knížetem českým Bořivojem a chotí jeho sv. Lidmilou, kteří od něho křtěni byli; na levém je druhý apoštol slovanský

sv. Cyrill mezi sv. Klimentem, jehož ostatky na Moravu a pak do Říma přinesl, a mezi knížetem Rostislavem, jenž oba sv. bratry na Moravu povolal. Vůbec zasluzuji překrásné malby na skle, jimiž chrám Svatovítský se honosí, bedlivého povšimnutí.

V dotčené kapli sv. Lidmily jsou též náhrobky českých knížat Břetislava I. s chotí jeho Jitkou a Spytihněva II., šlechetného syna jeho. Před touto kaplí, hned za hlavním oltářem, stojí náhrobek sv. Vítka, patrona chrámu.

V následující kapli na pravo, jež se Šternberskou jmenuje, odpočívají dva z nejslavnějších králů českých rodu Přemyslova, po pravé straně Přemysl Otakar I. a po levé vnuček jeho Přemysl Otakar II. Nedaleko nejbližší kaple stojí skvostný stříbrný náhrobek sv. Jana Nepomuckého; jest zhotoven nedlouho po r. 1729., kdy Jan Nepomucký za svatého byl vyhlášen.

Nejposvátnější místnost celého chrámu je *kaple sv. Václava*, která se nalézá v pravo u samého vchodu chrámového. Karel IV. ozdobil ji nádherně, dav spolu ze stříbra, perel a drahých kamenů zhotoviti přeskrostnou rakev pro ostatky sv. Václava, jež zde se chovají. Stěny této kaple byly vyloženy leštěnými drahokamy a pokryty malbami na zlaté půdě, které představují dole výjevy ze života a umučení Spasitele, nahoře ze života sv. Václava. Malby dolejší zachovaly se až podnes v původní podobě své, hořejší byly přemalo-vány r. 1614.

Původní hrob sv. Václava dlouho se nezachoval, neboť již syn Karlův Zikmund vzal z něho všecky drahocenné skvosty, aby nabyl peněz k válkám svým. Nynější oltář, v němž tělo sv. Václava odpočívá, jest nevkusně vyveden a pochází z r. 1673.; zde se chovají některé památky po sv. Václavě, totiž železná přílba a drátěná košile.

Ze Svatováclavské kaple vedou točité kamenné schody nahoru do *korunní komory*, kde se chová koruna království Českého s ostatními klenoty korunovačními. Korunu tuto dal zhotoviti také Karel IV., a to ještě za živobytí otce svého Jana. Tento král zajisté potřeboval na války a rozličné dobrodružné výpravy své hojně peněz, i jakkoli jich mnoho

ze země České vyvezl, přece mu nestačily. Sáhl tedy posléze na starší korunu králů českých a někde v cizině ji zpeněžil. Z té příčiny dal krále víc český Karel r. 1345. novou korunu zhotoviti a zasvětil ji sv. Václavu; měla odtud stále na hlavě toho patrona českého se chovati a jediné při korunování krále českého se vzít. A proto se koruna tato až posud korunou sv. Václava jmenuje.

Avšak nedostalo se jí přece povždy místa ustanoveného. Z počátku byla nějaký čas chována v starším chrámu sv. Václava, ale r. 1368. přenesena jest na Karlštejn, kterýžto hrad Karel schválně založil ku bezpečnějšímu opatrování korunovačních klenotů českých. Odtud ji vzal Zikmund na nějaký čas do Uher, vrátil ji však zase, když od Čechů r. 1436. za krále přijat byl. Od té doby zůstala na Karlštejně až do r. 1619., když Bedřich Falcký za krále českého dal se korunovati; po bitvě na Bílé Hoře kázal Ferdinand II. korunu českou do Vídni zavézti. Zde se chovala 170 let a byla jen ke korunovaci českých králů do Prahy přivážena. Teprve roku 1791. dne 9. srpna dal ji císař Leopold II. k žádosti stavů českých do Prahy dopraviti, kde s velikou radostí od obyvatelstva přijata byla. Vykázáno jí nynější místo nad kaplí sv. Václava v komoře korunní, která také k tomu konci zvláště obnovena byla. Za pruské války r. 1866. koruna česká opět za nějaký čas do Vídni převezena jest, ale dne 29. srpna r. 1867. slavným způsobem opět do Prahy na své místo navrácena.

Věž chrámu Svatovítského jest nyní 100 m vysoká. Jak výše již řeceno, byla původně vyšší, ale po velikém požáru r. 1541. o něco změněna, také vrcholek její tehdy stržen, a na jeho místo měděná báň jest postavena, která se nikterak ke gotickému slohu našeho chrámu nehodí. Také ona bude Jednotou Svatovítskou při dostavování chrámu způsobem velmi ozdobným opravena a k výšce asi 126 m dovedena, tak že se shodovati bude s délkou celého chrámu, která rovněž asi 126 m obnášeti má. Zajisté naskytne se potom vlastenecký básník, který velebiti bude dokonaný „Pražský dóm“. s rovnou nadšeností, jako jej v nynější jeho způsobě opěvá náš výtečný Boleslav Jablonský.

29. Pražský dóm.

Hle! zde ční — a králi nad Prahou
věkem, výši, krásou, cenou svou!
Stojí zde jak skvostů vlasti sklad —
šestostěnný Boží Vyšehrad.

Slávy české vzácný pomníku!

Jak tě pojnmout slušno básníku?
Budovo, jež krášlíš krásný hrad,
k čemu tě má pěvec přirovnat?

Zkamenělý minulosti duch
stojíš tu a v tobě mocný Bůh;
nebetyčný pak ten velikán
za věrného strážce tobě dán.

Jako město Boží tuto čníš
a o svatých tajemnostech sníš;
a ten věžní velikán tvůj sám
nadherný jest města toho chrám.

Jako Bohu zasvěcený les
strniš tu, a věž tvá jeho kněz;
a tvých zvonů slavné souznění
velebné jest jeho modlení.

Jak chlum svatý čníš tu, hrdy dóm,
a tvá věž — to cedrověký strom
a ty zvony slavně zvučící
obrovští jsou jeho slavíci.

Jako hřbitov svatých se tu tmiš,
a tvá věž — to velký jeho kříž;
pyramidy tvé a oblouky
posvátné jsou jeho pomníky.

Jako tábor se tu rozkládáš,
v němž spočívá Karel, otec náš;
a tvá věž — to svatá korouhev,
na nížto se k nebi vznáší lev.

Tys to velké, zbožné srdce Čech,
v němž se vlní city srdcí všech;
ve tvé hloubi tajemnotmavé —
jak zni slavně: „Svatý Václave!“

Nuže, čni tu, chráme, Bohu služ!
dávej důkaz, co vše člověk můž;
uč potomstvo, co můž' umění,
svorný duch a síly spojení.

Rozčil syny české hlasem svým,
povzbuzuj je k činům velikým;
dej jim ty, jež chováš, za příklad,
uč je vlast a Boha milovat.

Bol. Jablonský.

30. Arnošt z Pardubic.

Po stranách na podstavci velebné sochy Karla IV., postavené u Staroměstské mostecké věže v naší Praze, viděti jest čtvero jiných sošek, představujících muže, kteří nejvíce pomáhali osvícenému králi ve snahách jeho o zdar a slávu národu českého. Podívejme se na tu postavu, která je z předu na levém rohu umístěna. Kněžské roucho po těle až k nohám se linoucí, pallium přes prsa převěšené, berla v jedné a kniha obřadní v druhé ruce, na hlavě biskupská čepice: to vše dosti zřetelně poukazuje na důstojenství muže, jenž se nám tu před oči staví. Jest to *Arnošt z Pardubic*, první arcibiskup Pražský.

Tento slavný rádce našeho Karla narodil se nedlouho po roce 1300. na někdejším hradě Hostýně nedaleko stanice Úvalské na dráze z Prahy k Českému Brodu. Otec jeho Arnošt měl rozsáhlé statky mezi Českým Brodem a Pardubicemi jakož i v Bydžovsku a v Náchodsku. Nad to byl županem v Kladsku, v kterémžto úřadě požíval vždy vysoké přízně králů českých. Mladý Arnošt nejprve dán byl na učení do školy při farním kostele P. Marie v Kladsku; dále se vzdělával v Broumově, nejspíš v tamním klášteře Benediktinském a posléze i v Praze.

Tenkráte byl obyčej, že, kdo vyššího vzdělání nabyl chtěl, na zahraničních vysokých školách buď vlašských nebo Pařížských některý čas meškat musel. Pročež i Arnošt z Pardubic odebral se do města Bononie ve Vlaších, kde s bratrem svým Bohušem po celých 14 let pobyl. Svým důmyslem a vzděláním i svou šlechetnou povahou zjednal si již v Italii mnoho přátel a ctiteli, k nimž naležel i slavný vlašský básník Petrarka.

Arnošt z Pardubic vrátil se z ciziny do své vlasti, i tu záhy obrátil pozornost vznešených na přednosti ducha svého. Krále Karel, tehdejší správce země, sám také důkladně

jsa vzdělán, brzo poznal cenu muže takového, jakým byl Arnošt. Již asi roku 1339. stal se Arnošt děkanem kapituly Pražské. V postavení tom měl mnohou příležitost poznati duchovní potřeby národu českého a připravovati se k činnosti ještě rozsáhlejší. A té se mu dostalo rokem 1343.; byl dne 14. ledna toho léta zvolen na biskupství Pražské, uprázněné smrtí Jana IV. z Dražic. Chválilo se při Arnoštovi hned tehdy, že byl muž postavy vážné, vzezření milého, ke všem vlivný a dobrativý. Proto celý český národ radoval se tomu, že se mu dostalo takového biskupa.

Právo světiti biskupy Pražské bylo ode dávných časů při arcibiskupech Mohučských. Ale poněvadž tehdejší arcibiskup Mohučský přidržoval se nepřátele papeže Klimenta VI. a tedy od něho do klatby dán byl: nevydal se nově zvolený biskup náš do Mohuče, nýbrž ku papeži do Avignona (čti Aviňona), kdež slavně na biskupství posvěcen byl.

Z Avignona vrátil se Arnošt do své vlasti. Přicházeje ke staroslovnné Praze byl uvítán kněžstvem a množstvím lidu obecného u valném průvodu. Avšak sotva se uvázal v úřad svůj biskupský, dostalo se mu důstojenství ještě vyššího.

Jednáno tehdaž s velikým prospěchem o povýšení biskupství Pražského na arcibiskupství, čimž měla býti země Česká vymaněna z područí arcibiskupství Mohučského. Nejvíce se o takovou samostatnost církve české zasazoval králevic Karel a zajisté i biskup Arnošt. V žádosti ku papeži bylo k tomu zvláště ukazováno, že Praha je od Mohuče dvanáct dní cesty vzdálena, a že v Čechách panuje řeč slovanská, které v Mohuči nerozumějí. Na vřelé přímluvy Karlovy vydal papež Kliment VI., jenž králevici českému velice přál, dne 30. dubna r. 1344. listinu, kterou biskupství Pražské na arcibiskupství povýšeno bylo. Biskupství Olomoucké a nově zřízené Litomyšlské přivtěleno k nové této stolici metropolitní, již pak Arnošt spravoval.

Tak stal se Arnošt z Pardubic prvním arcibiskupem Pražským a byl v skutku pro svou osvícenosť i šlechetnou povahu nejvyšší ozdobou Pražské stolice arcibiskupské.

I papežovi byl osobně znám a od něho vysoce vážen. Povýšení jeho v Praze oslaveno dne 21. listopadu r. 1344. velikou slavností u přítomnosti krále Jana, jeho synův, několika cizích knížat a biskupů i velikého počtu šlechty. Těhož dne také položen byl základní kámen ke stavení arcibiskupského chrámu Svatovítského, který podnes jest hlavní ozdobou stavitelského umění v Praze.

Nové důstojenství způsobilo Arnoštovi nové práce a starosti. Na štěstí nebyl k tomu nikdo nad něho způsobilější. Nejprve vydal velmi užitečná pravidla nejen pro ty, kdož u vyšší církevní správě postaveni byli, ale i pro ty, jimž toliko správa jednotlivých osad svěřena byla.

Dále Arnošt o to pečoval, aby všecká do té doby učiněná nadání (fundace) kostelní náležitě sepsána a v jednu sbírku shromážděna byla. Tím způsobem povstaly *knihy o nadáních či fundacích*, jimiž tak řečené jméni zálušní zřetelně poznamenáno bylo. Zároveň Arnoštem ustanovené, by se vell rádný seznam kněží, kteří v nově do správy duchovní se dostávají. Tak vznikly zase *knihy ztrzorací*. Oboje knihy, i ony nadační i tyto ztrzovací, jsou důležitými prameny našich dějin církevních a proto se chovají v bibliotheca staroslavné kapitoly Pražské velmi bedlivě.

Mezi tím co osvícený arcibiskup o náležitý porádek v církvi české se staral, bylo mu konati také povinnosti jiné.

Asi v polovici roku 1346. byl králové český povýšen na důstojenství císařské. I vypraveno bylo zvlátní poselství ku papeži, aby i on Karla v důstojnosti jeho potvrdil. A přední mezi těmito posly byl náš Arnošt. Papež posly slavně uvítal u přítomnosti kardinálů; a v tomto shromáždění měl Arnošt mistrnou řeč ku papeži i kardinálům jménem celého poselstva. Papež potvrdiv pak Karla jakožto císaře nově zvoleného, rozžehnal se s posly velmi vlivně, avšak nejpřívetivěji s naším Arnoštem.

Arnošt odebral se potom přímo za Karlem, jenž tehdy v Lucemburku se zdržoval. Bylot to krátec po nesfarné bitvě u Krešcáku, v nížto král Jan po hrdinském boji padl. I Karel odnesl z bitvy té nejednou ránu a léčil se právě, když mu Arnošt s ostatními posly o svém dobrém porizení zprávu přinesl.

Ale Karel měl i korunu dědičného svého království z rukou Arnoštových dostati. Ode dávných časů bývalo v obyčejí, že Mohučský arcibiskup králium českým korunu na hlavu stavěl. Avšak od té doby, kde zřízením arcibiskupství Pražského církve česká samostatnou se stala, bylo slušné, aby právo korunovati panovníky české uděleno bylo též arcibiskupovi Pražskému. I stalo se tak; papež zajisté nedlouho po návratu Arnoštově vydal bullu, kterou arcibiskupové Pražští onoho práva nabyli.

Proto také Arnošt dne 2. září roku 1347. Karla jakožto přirozeného nápadníka trůnu i manželku jeho Blanku slavným způsobem na důstojenství královské v Praze korunoval. A to byla asi také ta doba, kde si Karel a Arnošt slavně podali ruce, aby národ nás ku blahobytu hmotnému i k ušlechťení mravnímu povznesli. Odtud byl Arnošt nejpřednějším rádce královským, jenž ke mnohým blahodějným předsevzetím dával první myšlenky a podněty, Karel pak je ochotně uváděl ve skutek.

Působením Arnoštovým zrušeny jsou v soudnictví českém ordálie čili tak zvané soudy Boží, jež na mnoze ještě z pochanstva pocházely; Arnošt horlivě účinkoval k založení vysokých škol Pražských. A kdykoli u dvora papežského v Avignoně bylo jakés řízení důležité, jehož Karel sám osobně nechtěl nebo nemohl vykonati, téměř pokaždé věc svěřena jest osvědčenému rádci Arnoštovi.

Avšak vedle toho nezapomíнал Arnošt na správu své církve. Především pečoval o to, aby kněžstvo jeho bylo vzdělané, osvícené a mravné. K tomu konci vysílal pokaždé několik schopných jinochů do ciziny, aby se tam lépe, než posud doma možno bylo, k úřadu svému vzdělali, a ty pak dávál do správy duchovní. Proto také s radostí uvítal i zřízení vysokých škol Pražských r. 1348.; nebot se do nich nadál, že ke zvelebení kněžstva jeho nemálo přispějí. Nebylo také po Karlovi, kdo by se jich byl více ujímal než Arnošt. Předcházeje příkladem, vyzýval své kanovníky, představené řádů a sborů kněžských jakož i ostatní duchovní, aby, pokud možno, přispívali k nadání škol těch. A v skutku sešlo se tolik, že z nakoupených za to statků mnohé duchody univerzitě se pojistily.

Pečuje o ušlechtilý mrav mezi kněžími, dbal o to, aby se ve všem věrně spravovali předpisy, které jimi dány byly. Kde pak mírná domluva jeho nevystačovala, tam se ukázal Arnošt neuprositelným karatelem výstupkův.

Také mnoho písářů živil u sebe; ti spisovali knihy obsahu nábožného, jež pak mezi chudší kněze rozdával.

Nade všecko si vážil Arnošt náš hluboké zbožnosti. Mimo jiné dbal také o to, aby se dni sv. Vojtěcha a sv. Václava, jež u veliké měl uctivostí, obzvláště slavily. O služby Boží u sv. Vítu měl přední péči. Protož ze svého otcovského jmění rozumnožil při chrámě tom počet kanovníkův, i o dokonání stavby kostela toho má Arnošt veliké zásluhy. Na své útraty vystavěl sakristii pro kanovníky, na svůj peníz dal všecky zpěvníky a missály, které délhou času již velice zchatrněly, skvostně přepsati a ozdobně svázati; na svůj náklad zásobil kostel ten nejdražšími rouchy kněžskými.

Ale přitom na jiné chrámy nezapomíнал. Kostel dominikánský na Starém Městě v Praze, jejž předchůdce jeho biskup Jan z Dražic stavěti počal, dostavěl Arnošt. Nad to dával na mědi a na skle zhotovovati obrazy a malby, které pak do chudých kostelů po Čechách rozesílal. Věda, že zpěvem srdce nejraději se rozechřívá, a že lid český zvlášt nábožné písňě miluje, dal Arnošt staré nábožné písňě sbírat, a přidal k nim některé nové, od něho samého složené. A takové sbírky hleděl mezi lidem rozšiřovati. Z církevních písni, které již v době Arnoštové na kůrech kostelních zpívány byly, stížtež zde na příklad dosud známé zpěvy: „Narodil se Kristus Pán“ a „Vstalť jest této chvíle.“

A při této tak rozsáhlé činnosti nespouštěl Arnošt ani hmotných potřeb lidu s očí. Kromě nemocnic, které v Českém Brodě, v Libáni, v Příbrami a jinde s velikým nákladem vystavěl, mírnil nouzi mezi lidem hojnými almužnami. V čas ūrody stavěl obilnice, skupoval obilí se všech stran, by je mohl, když by hlad nastal, po městech a vesnicích mezi lid rozvážeti. Tak roku 1362., kde veliký hlad a mor zemi Českou hubil, Arnošt všemožně pomáhal štědrou dobročinností svou skličenému lidu.

Jaký div, že se pověst o tak zpanilomyslném veleknězi i za hranice země České široko daleko rozšířila! Tím se

stalo, že po smrti papeže Innocencia VI. r. 1362. někteří kardinálové zamýšleli Arnošta na stolec papežský povýšiti; když pak nový papež Urban jej aspoň do počtu kardinálů povolati usiloval, tedy jenom smrt šlechetného arcibiskupa to překazila.

Bylť právě hod Boží svatodušní r. 1364., když Arnošt v důležité přičině do Buděšína přibyl, kde císař Karel IV. právě dvorem byl. Arnošt měl tu ještě slavné služby Boží; avšak již mezi mší sv. přicházely naň mdloby, a hned potom vůčihledě chřadnul. To na sobě znamenav, rozžehnal se hned s císařem a jel kvapně na svůj zámek do Roudnice, kde dne 30. června 1364. zesnul v 22. roce svého zdárného biskupování. Po přání svém byl pochován ve hlavním chrámu Kladském, kde si již za živobytí zřídit dal náhrobek.

Naše vlast vůbec všechno oslavuje za našich dob památku svých proslulých mužů, i slavilo také městečko Ouval dne 30. června r. 1864. pětisetletou památku úmrtí největšího rodáka svého, arcibiskupa Arnošta, roku pak 1869. téhož dne 30. června odhalen tam u veliké slavnosti pomník jeho, který při železnici k Českému Brodu jdoucí nedaleko stanice Ouvalské postaven jest.

Dle Josefa Fabiana.

31. Oblaka.

*Po nebi plují oblaka
růžová, zlatá a šedá;
toť zrovna jak sbor andělů
když křídla k nebesům zvedá!*

*Po nebi plují vysoko,
a jeden za druhým táhne;
kde v suchopáru jaký květ,
on jistě za nimi práhne.*

*Oblaka plují vysoko,
vršák lito jím květu, jak vadne, —
a do kalíšku květiny
dešťová krůpěje padne.*

*My děti jsme jak ty květiny
a věříme, že je to snáze,
když anděl Boží zastaví
u nás na té své dráze.*

*On letí vysoko nad zemí
a k lidem dívá se dolů,
kdo vesel, s tím se raduje,
a zapláče s tím, kdo v bolu.*

*A je-li ti teskno, dítě mé,
jen modli se, vroucně se modli!
Jak letí anděl přes tu zem,
on jistě u tebe prodlí.*

J. V. Sládek.

32. Zrcadleni vzduchu.

Válečná výprava, r. 1798. Napoleonem Bonapartem do Egypta podniknutá, byla příčinou, že mužové na slovo vzati počali vykládati tajemné a podivuhodné obrazy ve vzduchu, jimiž prý mnohý vojín Bonapartův zahynul buď v dolním Egyptě nebo na poušti, kudy ubíral se národ israelský do země zaslíbené.

Dolní Egypt jest veliká rovina, na níž jen některá vesnicemi pokrytá návrší se zdvihaji. Z rána a z večera viděti jest všecko beze klamu; ale jak slunce výše vystoupí a půda se rozpálí, bývá oko překvapeno krásným zjevem: v jisté vzdálenosti prostírá se rozsáhlé jezero a z hladiny jeho vyniká dědina jakožto ostrov, majíc pod sebou obrácený svůj obraz, jako by skutečně ležela u vody. Podobná zrcadleni vzduchu nezřídka naskýtají se v Persii a v Nubii na poušti, a stala se již jednotlivcům, ba celým karavanám záhubnými. Spěchá-li totiž nezkušený, pochodem a parnem zemulený cestovatel, aby co nejdříve krutou uhasil žízeň, couvá před ním zrádná voda a vynořuje se v dálí, vábic opět utrmáceného, hynoucího muže. Spolehliví vůdcové karavan znají dobré

tento svědný klam; hrůzou jatí a tiše se modlícce odvádějí karavanu od nebezpečného úkazu. Arabové říkají mu serab, Peršané pak sirrab, čímž zároveň povrchnost a klam označují.

Zpomenutý druh vzdušného zrcadlení nejeví se jenom v Orientě, nýbrž také v krajinách západních. Pozorovali jej na př. v Cuxhavenu a na písčité planině u Dünkirch blízko pobřeží mořského.

Než jak vysvětliti tyto jímaté zjevy? Jest to skutečně fata čili víla, zvaná Morgana, která se svými družkami ve přírodě divy činí a prostou mysl lidskou zlým kouzlem leká? Nikoli. Přičinou těch výjevů jest lom a úplný odraz světla. Leží před námi veliká rovina s písčitou půdou, která žhavými paprsky slunečnými tak rozpálena byla, že i vzduch nad sebou silně otepluje. Zahřívá se tudíž vzduch nad touto rovinou se dvou stran a to shora přímo od slunce a zdola od horké půdy, tak že za úplného ticha nejdolejší vrstvy vzduchové jsou mnohem teplejší než hořejší. Ježto teplejší vzduch více se roztahuje, jsou v tomto případě dolejší vrstvy čim bliže k půdě tím řidší. Paprsky, které z předmětu přicházejí hořejším vzduchem do oka pozorovatelova, působí, že oko vidí předmět přímý. Jiné paprsky vnikají do vrstev dolejších, lámou se od kolmice a dopadají posléze již tak šikmo na rozhraní dvou vrstev, že úplně se odrážejí, aby, jdouce do hořejšího vzduchu zpět, lámaly se ku kolmici a původem byly obrazu obráceného pod předmětem. Obloha za předmětem se vznášejí vysílá také paprsky světelné, jež v dolejších vrstvách vzduchových týmž způsobem se odchylují a dojem vodního povrchu způsobují. Tak vyložil důmyslný Monge zrcadlení vzduchu v rovinách egyptských.

Již starší zápisky dosvědčují, že fata Morgana ráda a často zavítá na pobřeží krásné Sicilie, rozycinujíc ve vzduchu nad vodami úžiny Messinské divadlo nad míru poutavé: v polostínu viděti jest tisíce sloupů stejně velikých; pojednou se sloupy klenou a mění se v arkády, na které sedá nesčíslné množství zámků, a sotva že dosedly, již rozštěpují se na věže, které opět staví se v kolonády, aby konečně jakožto pinie a cypřiše oku zalahodily a v polostínu se ztrácely. V skutku, rozmarná to hra mocné vily!

Avšak i jinde, na př. v Anglii, Francii, Americe, v uher-ských stepích, na moři, ukazují se buď přímé neb obrácené obrazy nad příslušnými předměty. Dne 26. července 1798 k 5. hod. odpolední spěchal z Hastingsu, v anglickém hrabství Sussexu, veliký dav lidstva ku břehu mořskému; neboť nevidaný ukázal se zjev. Pobřeží francouzské 75 km vzdálené a vypuklým mořem zakryté zdviženo a přikouzleno bylo do dálky jenom několika kilometrů; mimo to zdálo se, že úskalí podél něho rozestavená vždy výše a výše vystupují a oku se přibližují. Všecky obrazy byly zcela jasny, mnohé velmi zvětšeny a trvaly skoro celou hodinu. — Humboldt na své cestě jižní Amerikou viděl v Cumaně nejednou ostrovy Picuitu a Borachu buď přímo neb obráceně ve vzduchu se vznášeti a rybářské loďky po tři až čtyři minuty nad horizontem vodním plovati. — Nejen v teplých krajinách, ale i daleko na severu obdivují se lidé klamným dějům povětrným. Jistý učenec na př. dosvědčuje, že objíždí v ledovém moři západní Goronii, často pozoroval ve vzduchu převrácené obrazy korábů, které ještě pod obzorem ležely; některé zdály se býti o mnoho zvětšeny, jiné zase velmi sraženy. Komu nepřipadnou zde na mysl staré pověsti o čarovných lodích?

I tyto obrazy zakládají se na vlastnostech světla výše jmenovaných. Je-li hladina mořská mnohem studenější vzduchu, jenž na ni spočívá, a třeba by teplým větrem rychle se zahřál, musí, když vítr opět se utíší, hustoty vrstvám vzduchovým zdola nahoru více než obyčejně ubývat; neboť jenom nejdolejší vrstvy budou tepla svého vodě postupovati a vždy více hustnouti, hořejší vrstvy zůstanou teplými a řídkými. Mějme stanovisko své na jednom břehu úžiny Messinské, na protějším břehu stojí zámek, zřícenina a t. d. Paprsky ze zámku do našeho oka dopadající opisují oblouky, které pronesou nad celou úžinou a to proto, že nejprve lámou se silně od kolmice, potom úplně se odrážejí a posléze, několikráté ku kolmici se zlomivše, podraždoují oko, jemuž zjevuje se obraz uahoře ve vzduchu.

Nedosti na tom; vyskytát se, ač zřídka, ještě třetí druh vzdušného zrcadlení. Ještě jeho bylo na př. dne 17. září

1818 jezero Genevské (čti Ženevské). K 10. hod. ranní viděli totiž bárku čili lodici, ana pluje od levého břehu jezera k Genevě; zároveň pak povstal vedlé lodice obraz, jenž stranou se oddělil a od pravého břehu k témuž městu se blížil. Z počátku byl obraz i co do velikosti věrný, vzdalováním však se zmenšoval a mizel. — Několik let později, a to 1. února 1825, byli dle zprávy prof. Sedláčka v časopise musejním obyvatelé vesnice Příkoscic (v okresu Rokycanském) v Čechách za úplného ticha zdánlivým vojskem velice postrašeni. Asi čtvrt hodiny od vesnice rozkládá se les a před ním planina, na které ležel sníh jako stříbro se leskna. Když okolo tří hodin spoledne starostův syn vyšel, aby na oblohu popatřil, viděl s nemalým podivením veliké množství jezdectva od lesa se blížiti; i vyvolal rychle otce svého a vesničany. Celý pluk rozestavil se na poli v jednu řadu o třech mužích. Koně zdáli se býti vranní a vojáci bílými pláštěmi oděni; od jejich palašů šel náramný blesk, a bylo patrno, jak jimi presentovali. Za čtvrt hodiny jezdectvo odjelo a se ztratilo. Netrvalo dlouho a ulekli pozorovatelé spatřili pěchotu v šedivých pláštích, ana touž cestou táhne a na též místě stane, kde prve jezdci. Dva černě ustrojení důstojníci vystoupivše, obrátili se ku průčeli vojska, jako by veleli. Za pěchotou přijely potahy, které vezly děla, sudy a jiné věci. Úžasem nad tímto zjevem tři osoby onemocněly, a na to místo, kde vojsko stálo, neodvážil se nikdo mimo syna starostova.

Kterak na jezeře Genevském obraz vedlé bárky utvořiti se mohl, snadno pochopíme. Představme si jezero nebo krajinu na východní straně vysokým pohořím omezenou; i začíná vycházející slunce zahřívati vzduch od západu, kdežto východní část jezera leží ještě ve stínu. Z té příčiny ubývá hustoty vzduchu od východu k západu a ve vrstvách, které nyní svismo a nikoli vodorovně seřaděny jsou, lámou se paprsky známým již způsobem a způsobují obrazy stranou předmětů. Nejspíš mělo také objevení se vojska u Příkoscic původ svůj v takovém lomu světla.

33. Pracuj každý!

Pracuj každý s chutí usilovnou
na národa roli dědičné!

Cesty mohou býti rozličné;
jenom vůli všickni mějme rovnou!

Bláznovství jest, chtítí nemistrovnou
rukou měřit běhy měsíčné,
jako k plesu nohy necvičné
pokoušetí pro pochvalu skrovnon.

Lépe činí ten, kdo těží s málem,
stoje věrně na své postati;
velký jest, buď sluhou nebo králem.

Často tichá pastuchova chyška
více pro vlast může dělati,
nežli tabor, z něhož válčil Žižka.

Jan Kollár.

34. Dědeček a babička.

V šedém domku přebývají dědeček a babička —
ve dvou tělech nahřbených jedna dobrá dušička.

Ve dvou hlavách osněžených jedna tichá myšlénka,
a do srdce jediného čtyři jasná okénka.

A nač oba po den celý vzpominají jedině,
krásný sen jím odestírá v temné spánku hodině:

Zdá se jim, že anděl bledý v jednom retu dotknuti
oba uspal, k nebi vznesl na bělostné peruti,

a že k domku podívat se chvátá celá vesnička,
jak tam v jedné rakvi dřímou dědeček i babička;

že jím jedna hrana zvoní, jedno miserere zni,
a kněz za oba že slouží jedinou mši smuteční;

jeden hrob že oba sloučil, jediný kříž nad nima,
pod křížem pak jediná jen růžička se ujímá;

a tam na nebeské báni obě dobré dušičky
světa Pán že ubytoval do jediné hvězdičky.

Svatopluk Čech.

35. Prokop Holý.

Od moravské strany šíře lukami
rozložil se tábor mezi horami,
a v něm Prokop Velký se svými oděnci
čeká jisté zprávy o milém sestřenci.

Jej, když s malou hrstkou s cesty vybočil,
pan Sezima zrádně v lese zaskočil;
lid branný rozprášiv, Racka raněného
odvléci potupně dal do hradu svého.

O polednách posel přišel v pochvaty:
„Nechce Kamenický žádné výplaty;
brž tebe nazýval, otče nás a vůdce,
hanlivými slovy zlotřilého škůdce.“

„Chce-li Racka míti, nech si přijde sám,“
s posměchem tak vece, „zdarma mu ho dám!“
A když jsem odjízděl, proti všemu rádu
posla tvého vyštval fenami mne z hradu.“

K té řeči na nohy hejtman poskočil,
nad hlavou palcátem vztekle zatočil;
pod nakopenými po všem čele mraky
bleskův rozesilá sto žhavými zraky.

Zahřměl rozkaz hněvný, a po táboru
jezdci do rot kvapí, pěši do sboru;
zbraň se v slunci leskne, a dle obyčeje
Žižkova korouhev nade vojskem věje.

Jede hradba vozův řadě ve dvoji,
běda, na koho se úl ten vyrojí!
Z předu jdou cepníci, v zadu paveznici,
zpívajíce: „Kdož jste Boží bojovníci!“

Táhnou roty polem, táhnou roklemi,
a když tmy večerní strou se po zemi,
postihnuti může při jasné měsíci
oko bojovníka v dálce Kamenici.

Blízko u rozcestí leží skalní lom,
nad ním v půdu ráži kořen divný strom,
uschlý vrchol jeho — svadlá lidská hlava,
větve, plody jeho jsou krkavcův strava.

Hřmot vozův ohyzdné hosti zapudil,
mimo jeda Prokop pod se promluvil:
„Žel mi, ujče, tvých tu rozmetaných oudů,
s námi že netáhnou ku přísnému soudu.“

Zaklepala hlava, huhle hubenec:
„Nejsem tobě ujec, jsem tvůj sestřenec;
proti příměří mne Sezimovští jali,
tělo v kolo vpletli, hlavu na špic dali.“

Hejtmanovi v očích mrak se zahustil,
až koni pod nohy palcát upustil;
pozdviž k nebi ruku na dva prsty hledí,
a co sobě myslí, jen zlé moci vědí.

Sňali tělo s kola, hlavu se hřebu,
obřady slušného dějí pohřebu;
při pochodních Racka nedaleko lomu
Táboři skládají do věčného domu.

Potom hejtman s kolu špici krvavou
zatknuv si za lebku nepronikavou,
hnal se s lidem dále v rozbouření lítem,
a již hrad obemkli kolem před úsvitem.

Činěn k místu útok dva i tři kráty,
Táborům se stýská těžké od ztráty;
znají Kameničtí dobře odrážeti,
není jiné rady, leč je vyležeti.

A když stáli v poli za dvě neděle,
Prokop točí oči k hradu zmrzele;
duch se divně zmítá, msta ho běže krátce,
a vně České země čeká jiná práce.

Svolav setníky své a podhejtmani:
„Těžko,“ dí, „čekati nám tu na vzdání;
aneb Kamenici zjitra v moci máme,
aneb zde naše moc na věky se zláme.“

Zjitra s prvním sluncem vozy strhnete,
k západu, se s lidem rychle uhnete,
a tak odstoupivše něco na čtvrt míle,
k hradu udeříte opět v nové síle.“ —

Svou radou pak zvláště když je podaří,
chvatá přímo vůdce k svému šipaři:
„Kuj z té špice střelu, bratře pravovérče,
jakous nikdy nekul, ať nechybí terče!“

Po jitru se houfy v pole hýbají,
posměchem je hlučným s hradeb stíhají,
i pán Kamenický s náhradbí se divá,
že těch zproštěn hostí, srdce v něm okřívá.

Ač tělo bojovné podál odstalo,
svou však velkou hlavu blízko nechal.
Pode starou hruší Prokop spouští kuši:
„Hej, pane Sezimo, poruč Bohu duši!“

Padnul — proudem krve žití vyvřelo.
Prestalo již chase býti veselo,
ano v sloupech prachu a ve chumlech kouře
zpět v novém se vzteku přivaluje bouře.

Hřmí a trou a boří děla, houfnice,
ke hradu se tisknou kopí, sudlice,
a než půl dne přešlo, Táborové jaří
v Kamenickém zámku krutě hospodaří.

Sezimovo tělo ční tam nad lomem,
záře z hradu svítí ještě nad borem,
kudy roty táhnou dál na Rakusice:
„Kdož jste bojovníci Boží“ zpívajice.

Fr. Lad. Čelakovský.

36. Mocná jest prosba nevinného.

V patnáctém věku nastalo u nás veliké rozdvojení v přičině náboženství, a z toho rozzuřily se války tak hrozné, že země Česká i některé země okolní jimi velice byly zpustošeny.

Roku 1432. přitáhl, jak se vypravuje, sbor husitských válečníků pod vůdcem Prokopem před město Naumburk v nejším pruském Sasku, aby ho dobyli. Strašlivá pověst je předcházela. Měštané nabyyvše zpráv, že mnohá jiná pevnější města Prokopovi marný odpor kladla, byli na myslí tak skleslí, že na řádnou obranu ani nepomýšleli. Každý trnul v očekávání věcí, které přijíti měly na město.

Tu jeden z rozvážlivějších občanů poradil ostatním, aby zkusili, nedal-li by se hrozný vřidce obměkčiti prosbou dítek. Z počátku rada tato narazila na veliký odpor. Nebo jakž by mohli býti rodiče tak tvrdého srdce, aby samovolně vyslali dítky své do ležení nepřátel, o nichž se mluvilo, že neznají

smilování! Ale když věc klidněji se uvážila, vidělo se to býti jediným prostředkem, aby Naumburk byl ušetřen.

Druhého dne po té úradě strojilo se vojsko Prokopovo právě k útoku. Však hle, co tu spatří? Brána městská otvírá se, a z ní vychází dlouhá řada dítěk; každé jsouc bíle oděno, nese v ruce ratolest zelenou na znamení, že jdou prosit o pokoj a že k vůdci mají důvěru. Za dítkami ubírají se někteří z předních měšťanův.

S podivením pohližejí vousatí vojínové na maličké postavy dítěk, a bez překážky je propouštějí až ke stanu Prokopovu. Tu padnou dítky na kolena a volají prosebně: „Milost nám a našim rodičům! Milost městu Naumburku!“

Prokop vystoupiv před stan, byl tak dojat tou prosbou, že se slz ubrániti nemohl. I slibil Naumburským, že městu jejich neublíží. Ale dítky pozdržel celý den v tábore svém, rozmlouval s nimi laskavě, dal je častovati chlebem, vínem a třešněmi a vybídil je, aby si vesele pozahrály.

Rodiče nemohouce se dočkat dítěk svých, vyšli z města k nim. Vidouce pak, kterak nepřátelé jsou přívětivi, pustili všecku bázeň ze srdce a veselili se společně s dítkami a s vojskem Prokopovým. Tak zasvitlo slunce lásky uprostřed těžkých mračen krvavé nenávisti a msty, a to slunce bylo vzbuzeno prosbou dítěk nevinných.

K. Štorek.

37. Jan Jiskra z Brandýsa a Ladislav Pohrobek.

Od časů válek husitských po celé století XV. byli Čechové s Moravany u válečnictví učiteli Evropy. Nebylo vojny, v niž by nebyli měli účastenství, nebylo bojiště, na němž by nebyli bojovali vojini českého jména. V lesích charvat-ských a na výšinách Balkánských rozléhal se hlomož válečných vozů jejich tak, jako jindy rachotily podél Šumavského hvozdu. V sousedním Polsku a na šíré Rusi potomci Husitů vodili slovanské bratry od vítězství k vítězství, tak že záhy stalo se tam příslovím: „co Čech to hejtman!“ R. 1433. pronikli Siroci až k břehům bouřlivého Baltu a plnili láhve mořskou vodou na znamení, že protáhli až k moři. Na březích

Visly a Dunaje byly roty české jako doma i na lese Teutoburském zjevil se (r. 1477.) vojska česká.

Mezi válečníky, kteří v cizině šířili slávu své vlasti, Jan Jiskra z Brandýsa zaujímá jedno z míst předních. Jiskra pocházel z rytířského rodu moravského, jsa manským pánum na Všebovicích, osadě ležící opodál pod staroslovanským Hostýnem. Váben jsa životem vojenským, opustil záhy statky otcovské a odebral se do ciziny, kde dílem ve Vlaších, dílem v krajinách ještě vzdálenějších v umění válečném se zkoušel, ano i místa zámořská navštívil, slouže nepochybně Benáčanům na moři proti Turkům. Později, když se navrátil do Čech, učiněn jest r. 1437. kapitánem Táborův, které císař Zikmund vypravil proti Turkům vpadlým toho času do Srbska a do Srímu.

V krajině mezi Dunajem a Sávou strhly se mezi křesťany a nevěřícími tři velké bitvy. První dvě bitvy byly nerozhodné, konečně ve třetí byli Turci vozy Čechův a Moravanův tak v bocích sevřeni a ve zmatek uvedeni, že v děsném strachu jako prý stádo ovec jeden za druhým i s koňmi střemhlav do Sávy skákali a v ní tonuli; jedni svědeni a hnáni do bahen, kde bídňě zahynuli. Ze 40.000 mužů tureckých jedva třetina ušla záhuby. Toť byla první bitva, ve které bojovní Táborové válčili s úhlavním nepřitelem křesťanstva, a Jiskra byl jich vůdcem. Tehdáž Čechové a Moravané přivedli zajaté své s sebou do vlasti, „aby mohli chlubiti se jimi na znamení svého vítězství nad nevěřícími“. Touto výpravou nabyla takové slávy válečné, že také nástupce Zikmundův, král Albrecht, nešetře žoldu ani největšího, bral Tábory na výpravy turecké, a když zemřel, ustanovila vdova jeho Alžběta svěřiti jim v Uhrách hájení práv sirotka Ladislava Pohrobka, teprv po smrti otcově narozeného.

Jiskra, vůdce jejich, „kapitán Táborův“, učiněn jest „nejvyšším hejtmanem krále Ladislava“ a svěřena mu správa a velitelství v horních Uhrách, aby tam bránil všech měst, která věrná zůstávala královskému sirotkovi.

Krajina, kterou vládl a v níž nejen jako válečník pevně ale i jako státník obezřele si vedl, zahrnovala hornatou, podtatranskou část Uhér od Váhu a Bílých Karpat až za Hu-

menné, od Tater až po řeku Ipolu. V krajinách těch zakládal nejen pevnůstky, ale i mírué osady z hrnoucích se za ním Čechů a Moravanů. Zatím korunován jest maličký Ladislav několik měsíců po svém narození korunou sv. Štěpána v královském Bělehradě (14. máje 1440). Avšak většina uherského panstva nedbajíc na jeho právo, povolala pod záminkou, že zemi třeba rázného a mocného panovníka na obranu proti Turkům, krále polského Vladislava na trůn (1442); a neštěstí mladičkého krále dosáhlo stupně nejvyššího, když toho času i matka jeho Alžběta náhlou smrtí skonala.

Osiřelé dítě tříleté vzal si spolu se svatonou korunou v pruženství a v opatrování král římský Fridrich IV., chovaje je dílem v Novém Městě za Vídni, dílem v jiném některém místě v Rakousích nebo ve Štýrsku. Tam dorůstal malý Ladislav v pacholátko čím dále tím milostnější.

Kdo ho viděli tříletého, naplněni byli rozkoší nevýslovnou. Ústa měl malitká, líce milostně plné, vlasy kadeřavé, barvy do zlata jdoucí. Byl pachole, ale zdálo se, jako by si vědom byl královského důstojenství; vykračoval si majestátně, pohližel na osoby, jako by od nich požadoval povinné úcty; běloučkou ruku podával okolostojícím. Jedenkráte spatřil na dvoře Hradeckém z nenadání mouřenína, ulekl se a běže ku králi římskému: „Hle,“ volal, „jaktě škareď!“ Divil se král, že pachole má k němu důvěru větší nežli se nadál, a s radostí o tom k okolo stojícím promlouval. Byl tam též přítomen kancléř Šlik. „Nediv se,“ pravil ku králi, „nemá pacholík krom Tvé Milosti nikoho. Tys jemu otcem, Ty matkou, Ty dědem. Proto se k Tobě chýlí! Pomůže-li mu Tvá Milost, dvě velká království budou ho poslouchati; zanecháš-li ho, stane se z krále korunovaného nepatrné kníže rakouské.“ Fridrich byl patrně dojat a „Neopustím“, pravil po chvilce, „krev svou, a byť i říše, byť i Rakousy v něčem měly trpěti, právo jeho budu podpirati“. A zdvihna Ladislava oběma rukama, líbal ho v čelo velmi laskavě.

Než stálé zaměstnání v jiných stranách a vrozená nerzhodnost byly příčinou, že tato dobrá vůle římského krále nevyspěla k platným skutkům. Tím lepším štitem stal se Ladislavovi statečný Jiskra.

V tu dobu Jiskra bez mála samojediny neopouštěl sirotk i matky zbaveného, i zastávati chtěl právo jeho tím rázněji, čím větší bylo nebezpečenství. Porazil Vladislava Polského, když vtrhl do země, ve velké bitvě u Košic; když pak král tento zabit byl od Turků v hrozné bitvě u Varny (1444), Jiskra viděl odměněnu věrnost svoji, anaf všecka země Uherská po příkladě jeho svorně uznala právo Ladislavovo ku koruně. V létě 1445. vypraveno jest od sněmu slavné poselství, aby jednalo s Fridrichem IV. o vydání mladičkého krále. V něm mezi předními výtečníky byl též Jiskra.

Když tenkráte přišel do Nového Města, aby uviděl Ladislava, za něhož neznaje ho posud válčil: tu spatřiv libeznou krásu dítěte a přísnost pohledu jeho, zaplakal a libaje ručku jeho zvolal hlasem pohnutým: „Konečně spatruji Tebe, ó králi můj! Kéž bys věděl, co jsem za Tě zkusil, co podstoupil! Viz mé rány! Tvému otci a Tobě věnoval jsem život! Ty sice to ještě nechápeš, ale Bože dej, bych se dočkal, až bys porozuměl, kdo Ti věrně sloužili! Což mi dáš za mé služby? Jaký žold bude Tvému žoldnéři?“ Při tom dal králi některé dárečky. Byl náhodou přítomen almužník králův a pravil chlapečkovi: „Tenf jest nejvyšší Tviň vojevůdce, nejjasnější králi! Dáš-li pak mu žold?“ — Šest let bylo Ladislavovi; ale jak slyšel ta slova, ohlížeje se chvilku, sám pak míšku nemaje, sáhnul a vzal míšek almužníkův a vyndal šest penízků měděných, co jich tam bylo, a podal Jiskrovi. Mince tyto dal si Jiskra do zlata zasaditi a nosil je potom okolo krku zavěšené.

Avšak Fridrich Ladislava ani k opětným naléhavým prosbám pániů uheršských nevydal. I nastalo v říši bezvládí se všemi nepořádky, až posléze jmenoval sněm o své ujmě slavného hrdinu Jana Huňáda gubernátorem čili správcem království. Huňád zjednal si poslušnost po celé zemi, jen Jiskra odpíral moci jeho gubernátorské, provozované bez povolení krále Ladislava. Jiskra nepřestával ze svých hradů vésti boje s přátely Huňádovými a rozšiřovati panství pána svého. Již dobyl několik pevných měst a porázil Huňádovce napořád; posléze vypravil se proti němu sám slavný Turkobijce s celou mocí a skličil lid jeho v nevelikém ale pevném hradě Lučenci, „tak že ani myš nemohla ujít“. Lid Jiskrovů trpěl

bídu hladem a žízní velikou. I vyzývali pána svého, aby jim přišel na pomoc. Vzkázal jím pan Jiskra, aby nezoufali, že slyšel o jich bídě, že přitáhne a dá jim znamení ohni na kopcích. I sebral zástup tří tisíců lidu a přišel.

Dělil jej od Huňáda les dobře zatarasený. Jiskrova pěchota dovedla však lesem proklesliti cestu. Přišli k řece, a tu bez meškání pěši i jízdní přebředli, jedni po prsa, jiní pod bradu jsouce ve vodě.

Byl ve vojstě uherském Polák jeden, hejtman, jménem Břecslav. Ten vida Jiskrovce, oznámil Huňádovi: „Aj, jede Jiskra se svými!“ — „Jedou do svého neštěsti,“ di na to Huňád. „Mámt 20.000 mužů! K snídani je spořádáme!“ — „Pane,“ vece Polák, „dej pozor, ať jich nemáme dosti k večeři!“ Osopí se gubernátor: „Máš-li strach, vezmi sto koní, nad kterými's hejtmanem, a jdi si k nepříteli! Mámtě takovozků ve svém vojstě, že jich biči rozpráskají!“

I poše Huňád 3000 mužů proti Jiskrovi, by mu bránili přístup k táboru. Ale Jiskra je zažene s pole; a to vidou posádka na hradě, vyrazí ze hradu a uleří zuřivě na Uhry.

Strhne se bitva. Bylo dvanáct Uhrů na jednoho Jiskrovee. Napřed jedou střelci, za nimi kopinici. I vzešel hlomoz bitvy převeliký, že se rozléhal na půl mile. Padlo množství lidu s obou stran; než kde jeden zhynul Jiskrovec, tam třicet zahynulo Uhrů.

Strach se zmocní nepřátel, i daji se šmalem na útěk. Huňád vida záhubu svých, volá: „Elé fejér ló!“ (privede mi mého bělouše!) A vsedna na kůň, prehne s některými jezdci; nepřátelé za ním jako krupobiti. Tu teprv padlo Uhra, že jich leželo po poli jako ve žních snopů!

Tábor uherský se vším zbožím padl Jiskrovetu za kořist, i mnoho pánův uherských přišlo do zajetí. Unaven byl všecken lid Jiskrův jímáním a ubíjením nepřátel.

Tof byla pověstná ona bitva u Lučence dne 7. září 1451., kdež nejproslavenější hrdina uherského národu podlehl statečnosti moravské i české, sám jedva životem vyvázlerv.

Jiskra pak od těch dob klidně seděl v držení horních Uher, až konečně Ladislav násilím vynucen jest z poručenství

Fridrichova a ve Vídni slavně prohlášen za pána koruny České, Uherské a země Rakouské r. 1452. Od těch dob poslední veliký hejtman Táborů klidně zůstával na jeho dvoře.

Podlé Herm. Jirečka.

38. Z okoli Třeboňského.

Jdeme-li od Buděovic po silnici k Třeboni, jest nám brzy stoupati na výšinu, na niž mezi oběma těmi městy uprostřed leží městečko Lišov. Před Lišovem lze nám jest přehlédnouti šírou rovinu Budějovickou, v niž spatřujeme Budějovice a četná jiná města a vesnice. Mezi nimi vine se Vltava, v pozadí pak zdvihá se Planský les, Boubín a jiné šumavské hory, zavírajice šírý ten prostor.

Na další cestě zmizí nám přívabný obraz rozsáhlé té krajiny, ale za Lišovem rozvine se před námi rozsáhlý obraz druhé jihočeské roviny, jež podél řeky Lužnice se táhne od hranic dolnorakouských až k ústí řeky Nežárky a k městu Veselí, jež nad tím ústím na kopci stojí. Rovina ta po Třeboni, ústředním a největším to městě svém, rovinou Třeboňskou sluje. Mezi živě zelenými lukami, jehličnými lesy a obilnými poli lesknou se modravé hladiny rybníků šírých a tak četných, že právem krajini tu nazývají rovinou rybničnou. Rybníky byly pracně rukou lidskou zřízeny, ostatní pak pozemky také jen velikým přičiněním v úrodnou půdu proměněny.

Národ český osadiv se nejprve v úrodných dolinách a rovinách České země, postupoval průběhem času z rovin do hor, z údolí na návrší, zakládaje osady nové. Rovina Třeboňská ostávala dlouho neobydlenou. Na ní mezi travnatými slatinami a bahnitými močálů vynikaly toliko pusté lesy.

V třináctém věku nabyl na českém jihu rozsáhlých statků rod Vítkoviců, kteří pětilistou růži štit si zdobili a odtud pány z Růže — Rosenberky — se zvali. Ti zbohatnulí a zmožitněvši pečovali také o zdělání šíré roviny Třeboňské.

Nejprve vykáceny nebo spáleny byly kusy lesů na půdě z močálů vynikající. Na ostrovech těch založeny byly první osady, a teprve potom možno bylo přikročiti k upravování

ostatní půdy spoustami vod pokryté nebo v močály a bahna rozmoklé *).

Obrovská ta práce provedena jest dlouholetým přičiněním mnoha tisíců dělných lidí a dovršena důmyslem hlavně dvou Rožmberských úředníků, Štěpánka z Netolic a Jakuba Krčína z Jelčan, v druhé polovici šestnáctého století.

Štěpánek počal na rovině Třeboňské z močálů, kde půda byla neúrodná, upravovati rybníky, které přilehlou k nim půdu odvodňovaly. Také zřídil stoku, která od řeky Lužnice jako rameno její odbočujíc, mezi těmi rybníky podnes povlovně se vine, a to tak prospěšně, že dle potřeby z jedněch vodou čistou odvádí a do jiných uvádí, mimo to pak i ostatní přilehlou půdu zavlažuje.

Jakub Krčín ujal se Štěpánkovy myšlenky a důvtipem i vytrvalostí provedl ji šfastně a dokonale. Krčín narodil se z chudých rodičů rodu rytířského v polovici 16. století. Z mládí učil se v Praze na vysokých školách naukám, jímž tehdy „svobodná umění“ se říkalo. Potom stal se úředníkem na velkých statcích u rozličných pániů, a když mu bylo 26 let, dostal se ku pánu Vilémovi z Rožmberka za podpurkrabího na hrad Krumlov. Tam schopnostmi a přičinlivostí naklonil si velmocného svého pána znenáhla tou měrou, že posléze ustanoven jest vrchním ředitellem Rožmberských panství.

Rozměřiv půdu roviny Třeboňské a vyšetřiv její svah, založil u samého města Třeboně veliký rybník Svět, hned za ním skoro rovněž veliký Opatovický, potom ještě několik jiných velikých rybníků a posléz na oslavu pána svého rybník po něm Rožmberk zvaný, který podnes jest největším rybníkem v Čechách. Aby uchránil rybník ten od povodně a tudiž od protržení, upravil velmi důmyslně řeku Lužnici tak, aby jen neveliká část vody její Rožmberkem

*) Ještě v druhé polovici 14. století, když vládl zdělavatel země České císař Karel IV., byly na rovině Třeboňské osady jen na ostrovech z bahnité půdy vyčnívajících a nuzně zdělaných. Ano i za válek husitských bylo město Třeboně obšírnými močály obklíčeno tak, že od něho vojsko husitské, jemuž mnohý hrad na strmé skále hrdě se nesoucí a tvrdě opevněný marně vzدورoval, s nepořízenou odešlo.

protékala. Kromě Zlaté stoky, která z Lužnice na levo odbočuje, vykopati dal totiž ještě jednu stoku, která všecku přílišnou vodu odvádí na pravo do Nežárky. Stoce té říkají Nová řeka.

Podniky ty byly velmi pracné. O hrázi rybníka Rožmberka pracovalo po pět let 700 až 800 lidí, najatých to *rybníkářů* a *robotníků*, jimž dováželi potřebné koly a chrastí sedláci devatenácti vesnic. Když pak rybník napuštěn byl, tu hráz ohromnou tou pili vystavěná uprostřed se pohnula. I musila tedy na kvap býti rozšířena, o čemž pracovalo ještě 1600 lidí po celý rok.

Rybníky těmi pustá jindy rovina Třeboňská stala se užitečnou. V rybnících samých bylo lze chovati na tisíce centů ryb, zvláště kaprů. Nyní z panství Třeboňského odvážejí se ryby po dráze do Vídne, po Vltavě do Prahy a dále až do Hamburka; neboť Hamburčanům, ač mořských ryb mají na zbytek, ryby sladkovodní jsou vzácné.

Voda z rybníků vytékající a Zlatou stokou proudící žene několik mlýnů, z nichž některé postavil již důmyslný Krčin. Na půdě rybníky a stokami odvodněné bylo lze orbou zdělávat obilná pole a upravovati louky. I lesy staly se přístupnými, bylo možno kácti v nich dříví na stavby a honiti zvěř. Pročež i lidí víc a více se tam osazovalo, a nové osady byly zakládány.

Důvtipem a vytrvalostí Krčinovou vykonáno je tedy v krajině Třeboňské dílo veliké důležitosti. Jemu náleží hlavní zásluha z toho, že tato část naší vlasti znenáhla mohla se vysoušet. Uplynulo ovšem ještě mnoho let, než půda dokonale se vysušila a tak úrodnou a ku přebývání vhodnou se stala, jak ji nyní spatřujeme. Ještě v předešlém století bylo Třeboňské okoli pověstné zimnicemi, které měly příčinu ve výparech z mokré rašelinné půdy vystupujících.

I za našich časů ještě rašelinná půda některých luk velice rozmoká. Na podzim na ni navezou cihel a podobného rumu, ale to vše před příští senosečí do měkké půdy svou tíhou se vtlačí. Jedna končina při hranici rakouské a některá menší místa tu a tam ostala pro rašelinou půdu svou podnes ladem. Rýpají na ní borky, které, když na slunci vyschnou,

dobrým jsou palivem. Toť ovšem také není bez ceny za našich dnů, kdy lesů velice ubylo, tak že dříví stalo se palivem velmi drahým.

Na rovině Třeboňské jest nyní mnoho vesnic; na jejím kraji na severu Veselí s Mezimostí, na východě u řeky Nežárky Stráž, uvnitř Lomnice, rodiště Šimona Lomnického z Budče, a Třeboň, v níž přebývá přes 5000 obyvatel. Město to má jediné, velmi dlouhé předměstí, které od města odděleno jest zahradou a zámeckou lukou. Největší památností Třeboňskou je zámecký archiv, ve dvacátí světlých klenutých komorách umístěný a pečlivě spořádaný. Základ k němu položil Petr Vok z Rožmberka. Prodav totiž Krumlovské panství císaři Rudolfovi II., odvezl památné listiny rodu Rožmberského, v Čechách nad ostatní šlechtické rody mocnějšího, z Krumlova do Třeboně. Petrem Vokem vymřel však rod Rožmberský v též roce, kdy císař Rudolf II. postoupil vládu nad Čechy bratru svému Matiášovi. Třeboň zdědil rod Švamberký, a tu k archivu Rožmberskému přidělen jest též Švamberký archiv. Od r. 1660. vládnou Švarcenberkové zbožím Třeboňským, a ti též důležité svoje listiny v archivu tom ukládají.

S hráze rybníka Světa, jenž přiléhá k samému městu, pěkný je pohled na velikou vodní hladinu, jejíž pozadí zavírá temný les, nad který v modravé dálí vyniká vrchol Planského lesa. Na hrázi stíni mohutné staleté duby jako na hrázích všech rybníků Třeboňských, staré jako hráze samy, a upevňují je kořeny svými proti návalu mocného proudivého živlu. Za Opatovickým rybníkem v dálí mírně se zdvihají hory Novohradské. Mezi oběma těmito rybníky jest neširoký pruh země a na tom stojí skvostná hrobka knížecího rodu Švarcenberského.

Sejdeme-li s mohutných hrází, kráčíme úpravnými jízdnymi cestami po lukách svěže zelených, podél Zlaté stoky volně tekoucí nebo podél šumného lesa neohrazeného, v němž volně probíhají se štíhonohé srny i parohatí jeleni. S Kopecákem, nedalekého mírného návrší, přehlédnouti lze Třeboň a spatřiti hladinu rybníka Rožmberského.

39. Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic a mistr Viktorin Kornel ze Všehrd.

V první polovici 15. století vyhledávali Vlachové s velikou pilností spisy starých Řekův a Řimanův, aby se z nich dodělali jadernějšího způsobu myšlení a spisování nežli byl ten, jehož dotud užívali národnové křesťanští. Vlachům znechutilo se brzo všecko, co nevypadalo jako za starých Řimanů: jali se skládati verše jako jindy Římané, mluvili a psali jako řečníci římští, ozdobujice si i obydli a chrámy po starém způsobu římském. Pojmenovali tu velikou proměnu ve smýšlení a umění obnovením čili vzkříšením starokrásného (klassického) smýšlení a umění čili renessancí; že pak obnovený ten způsob vedl k větší vlivnosti a uhlazenosti, což sluje po latinsku *humanitas*, nazvali ten nový způsob také *humanismem*. Od té doby, kde lidé navykli si novému tomu způsobu, byl zvláště obnovený jazyk latinský pokládán krásnějším a ušlechtilejším nežli jazyk národní kterýkoli. Ano lidé nové té vzdělanosti vyučení, byť i svou vlast upřímně milovali, jazyk svůj mateřský sprostším býti soudili než latinu, již i mysliti i psati se naučili, jazyku svému přirozenému se neučíce.

V Čechách za kralování Vladislava II. (1471—1516) ušlechtilejší způsob latinské vzdělanosti potud obliby docházel, pokud na to času zbývalo pro časté rozbroje mezi pány, rytířstvem a městy. Nejkrásnějším výkvětem a ozdobou humanistické té vzdělanosti na vždy zůstane pan Bohuslav z Lobkovic, jehož skládání latinská římštěji jsou vystrojena nežli básně samých Řimanův. Již tehdy povíděl někdo: „Světlo u nás první Bohuslav, a druhé to je Kornel; hvězdy také jsme druzí, ale nám světlo chybí.“ Ano, Bohuslav a Kornel skvěli se současně jako jiné hvězdy na české obloze: Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic, nejušlechtilejší duch mezi českou šlechtou a věrný katolik, Viktorin Kornel ze Všehrd, nejvzdělanější muž z českého měšťanstva a horlivý kališník.

Rovná obou těchto mužů byla láska k vlasti, nerovná však láska jejich k mateřskému jazyku, nerovná i zásluha

o zvelebení jeho, a to nepochybně proto, že nerovnými cestami dosáhl své vzdělanosti.

Bohuslav narodil se na hradě Hasištejnském, jenž stál as hodinu cesty od Kadaně; na Viktorina usmálo se poprvé světlo Boží v městě Chrudimi. Otec Bohuslavův byl na slovo vzatý ve vlasti šlechtic, pán Mikuláš II. Hasištejnský z Lobkovic; otec Viktorinův poctivý prostý měšťan, který vůbec jen křestním jménem nazýval se Jan, ježto měšťané tehdy stály rodinných jmen ještě neměli.

Bohuslav v mládí svém dán byl na vychování do zemí cizích, do Štrassburka a do Bononie, kdež slavní profesoři latinského a řeckého jazyka na vzdělání jeho působili. Z Bononie odešel Bohuslav r. 1481. do Ferrary, kdež učil se právu římskému a církevnímu. Dokonav svá studia a dosáhnuv r. 1484. v církevním i římském právu hodnosti mistrovské či doktorské, projízděl ještě jiná vlašská i německá města, načež r. 1485. do vlasti se vrátil, po mnoho let jí před tím nespatřiv.

Viktorin zatím ku vzdělání svému nastoupil cestu jen ve vlasti. Nejprve do školy chodil v Chrudimi, načež na vysoké učení odebral se do Prahy, kde si po tehdejším obyčeji lidí učených přidal latinské jméno Cornelius čili Kornel. Dne 30. ledna 1485. stal se mistrem sedméra svobodných umění, čili jak nyní říkáme, doktorem filosofie, čímž sám práva nabyl vyučovati na školách Pražských. I Viktorinovo vzdělání na školách bylo více latinské, i on s velikou zálibou čítal spisy dávných římských spisovatelův, i on vybrousil latinský svůj sloh a nabyl v něm nevšechni obratnosti a uhlazenosti. Avšak vedle latinských spisů čítal i knihy české, a čím více a bolestněji cítil, že jich není taková hojnost jako latinských, i že ve skrovničkém počtu tom jen některé velikou cenou vynikají: tím více vznikalo v něm přesvědčení, že i českým jazykem vše to pověditi a napsati by možno bylo jako latinským, kdyby jen více vyskytlo se snaživých jeho pěstitelů.

S vroucí láskou k národnímu jazyku začal veřejnou svoji činnost Viktorin, kdežto Bohuslav řeč českou pokládal za nedostatečnou a nezpůsobilou k vyššímu vzdělání. A přece oba

tito mužové poznavše se, nemohli se vespolek nectiti, ano brzo mezi nimi nastal důvěrný poměr přátelský.

Kdož by byl nectil a nemiloval Bohuslava! Sličná byla jeho postava. V oku jeho odrážela se zpanilá duše; vysoké čelo dodávalo obličeji důstojné vážnosti; v celé tváři jevíla se vlivná přívětivost. Útlý cit, jemné srdce, pronikavý vtip, zdravý soud, pevná vůle a smysl vesměs ušlechtilý byly vlastnosti osvíceného ducha jeho. Umění, vlast a cnoty dělily se o celou bytost jeho. Komu to tré svato bylo, snadno sobě získal přízně jeho; proto zamiloval si též Viktorina.

Bohuslav skoro touž dobou se dostal na veřejné působení jako Viktorin. Nejprve byl místokancléřem království Českého, r. 1488. stal se královským sekretářem, získav si dokonalou důvěru a přízeň královu. Viktorin již r. 1493. jmenován místopisařem desk zemských, načež mu dovoleno bylo, aby jako lidé urození mohl užívat vlastního znaku a psati se „ze Všehrd“. Úřad tento zastával do 15. března 1497.

S Bohuslavem zatím udaly se značné změny. Roku 1490. vydal se na dalekou pouť do světa, a to nikoli po způsobě tehdejšího panstva, které dvory knížecí a královské v cizině navštěvujíc, rytířských radovánek se tu účastnilo, než za příčinou mnohem ušlechtilejší, aby totiž nabyl známosti o cizích krajinách, o mravech, zákonech a zřízení státním u cizích národů, kteroužto známost výše cenil než všeliké pozemské poklady.

Na své cestě přišel do Benátek, do Syrie, do Palestiny a tu do Jerusaléma, dále prošel Arabii a Egypt. Bouří mořskou zahnán byl na Cypr. Odtud přepraviv se do Malé Asie, navštívil Smyrnu, Efez a jiná města znamenitá. Na to putoval do Řecka, na Sicilii a do severní Afriky ke zříceninám Karthaginy, odkudž vrátil se r. 1491. do Benátek.

Z poutí těch přivezl mnoho vzácných památek staré vzdělanosti, bohatý poklad knih, na jejichž zakoupení nižádného nákladu nelitoval.

Co Bohuslav po světě putoval, upráznilo se biskupství Olomoucké, a ctitelé Bohuslavovi snažili se na vysokou tuto hodnost jej povznéstí. Bohuslav zachoval se tu jako pravý mudřec. Nepohrdl nabízenou důstojností a prokázal svou volnost

obětovati své síly na to, by se jí stal hodným. Avšak chránil se rozhodně jakýmkoli způsobem sám se své strany ji se domáhati, a když se dozvěděl, že přítel jeho u papeže nepochodili, snášel své odstrčení beze stesku a s myslí pokojnou. Mnohem víc než tato osobní věc tižila šlechetného Bohuslava ustavičná v zemi nesvornost mezi všemi stavy, v níž více a více mravy pustly, a nic dobrého dařiti se nemohlo. Proto velice rád uviděl snahu vynikajících některých Pražanů, kteří aspoň spory se stolicí římskou chtěli ukliditi. Snažení to Bohuslav uvítal básní nadšenou.

Jiného smýšlení byl Viktorin. Domnívaje se, že spory náboženské urovnány býti nemohou bez ústupků se strany kališnické a nechtěje ve své horlivosti, aby strana jeho přílišnou povolnost na jevo dala, složil na sjednavatele smíru báseň posměšnou. Tím trpce dotekl se Bohuslava, tak že přátelství jejich od té doby zchladlo, ač nikdy v sočení nebo v záští se nezvrhlo.

Roku 1497. povolán byl Bohuslav mezi dvořany a rádce královny do Budína. Pobyt ten ztrpčen mu byl velice tím, že čím dál tím více nabýval přesvědčení, kterak král pro přílišnou svou dobrotu stává se hříčkou lidí sobeckých, kteří nezíštnou radu dobrých jeho přítel vždy uměli zmařiti. Z příčiny té již r. 1499. poprvé a r. 1503. na dobro opustiv dvůr Budínský, odebral se na rodný hrad k synovci svému Zikmundovi, jenž s otevřenou náručí a pravou synovskou láskou jej přijal. Zde již setrval po celý život, stále jsa oddáu milé své a ušlechtilé zábavě, čtení a spisování, vychovávaje a šlechtě při tom dítky svých příbuzných, a šíře slovem, písmem i příkladem svým osvětu a lásku ke cnosti netoliko v kruhu domácim ale ve všech kruzích, kdekoli ještě byla srdce dobrému přístupná. Žel, že při této vznešené činnosti neodložil předsudek svůj k jazyku mateřskému! Zářil světu — národu zůstal temným. Čechové mohou se chlubit, že jejich byl Bohuslav, jehož souvěcí učenci vesměs na roveň stavěli nejpřednějším básnickým duchům římským; ale básniectví českého se nedotkl.

Jinou cestou dal se někdejší Bohuslavův přítel Viktorin. Desk zemských nikdo tak pilně neprohlídel a nepročetl dotud jako on, obíráje se spisováním všeho toho, jak má kdo práva

a spravedlnosti své před soudy dobývati a jakého řádu při deskách zachovávati. Mnoho tehdy na tom záleželo: snadno mohl někdo v něčem pochybiti, což by mu bývalo na škodu. Byly v Čechách soudy veřejné, každý se mohl hájiti sám; ale nepřišel-li v čas, neb chybíl-li proti pravidlu některému nevědomky, bylo po soudu. Čím pak byly po vesnicích knihy rychtářské, v městech knihy gruntovní, tím byly vladykám, rytiřstvu a páni desky zemské, proti nimž nebylo žádného svědectví, do nichž co bylo „uloženo“ (vepsáno), za věc svatou, neomylnou bylo pokládáno. Bylo tedy třeba při deskách zvláštní opatrnosti, aby někdo něčeho opomina, opominutím takovým na svém jmění časem škody nevezal.

A když prost byl Viktorin úřadu při deskách zemských, tím větší pilnost vynakládal na svůj spis, čta a píše dnem i nocí. Od r. 1495. do r. 1508. skládal a předělával spis svůj povždy vzácný, povždy památný: „Knihy devatery o právich a soudech i o dskách země České.“ Ukázal se tak býti nejvroucenějším ctitelem a nejupřímnějším pěstitelem jazyka svého mateřského. Ač by byl jako jiní mohl psát po latinskú, přece toho pro velikou lásku k české své řeči nečinil; než všechn vtip a rozum na to vynakládal, aby krásný ten jazyk více ozdobil a hojnou i lahodu jeho rozmnožil, by jím všecko tak důkladně a ozdobně mohlo býti vyjádřeno jako po latinskú.

A tak když Bohuslavem český básnický sloh byl zastíněn, byla Kornelem prostomluva česká ozářena a latinskou ušlechtilostí ozdobena.

Dle Fr. Zoubka a K. Vinařického.

40. Dušičky v lese.

Bohatí i chudí kladou o dušičkách věnce na hroby svých drahých, bohati i chudí pálivají na nich světla. Koho by nedojimaly zvláště vinky chudobné, do nichž kanou slzy po hubených tvářích; koho by nedojimaly svíčky tenounké, jež dítko v záplatovaném oděvě lepí na nízký hrob pod chatrným dřevěným křížem!

A předojemný je hrob opuštěný. Snad leží na něm neviditelné květy vzpomínek, snad hoří nad ním neviditelné

plameny lásky, jež uvíjejí a zažehají někde v daleké cizině duše milující. Nebo snad již nemá nikoho na světě, kdo by zaplašil s něho tu truchlivou temnotu a chudobu zapomenutí. Pohliží k nám smutně, skoro vyčítavě uprostřed sousedů ověnčených a osvětlených. K němu bych nejraději poklekl a požehnal křížem za ty vzdálené milé nebo za ty, kteří snad odešli za ním, snad milovati a vzpomínati přestali.

Ale na takový hrob padá přece kmitavý odlesk s rovou sousedních, zabloudí snad i některý kvítek z cizího věnce, zalétá snad něčí vzpomínka z daleka, snad na něm i soucitně prodli pohled mimojdoucího. Jsou hroby ještě smutnější, bezjemenné a ztracené.

Před lety sklátily pruské kule tři mladé statné vojíny. Padli v lese. Hrob na rychlo vykopaný přijal tam krvavá těla jejich, a milosrdná ruka zatkla do něho prostý kříž březový bez nápisu. Kříž ten zetlel na polo, poklesl k zemi — nikdo ho nevztýčí z nova. Nikdo nepřichází, aby se tu posmodlil, nikdo nepřináší sem věnců. Jen milosrdný mech a vřes ozdobuje ten opuštěný hrob neznámých obětí války.

Jest pochmurný, chladný den podzimní. Suché listí, zežloutlé a zarudlé, visí truchlivě na stromech a pokrývá dole na studené zemi poslední uvadlá kvitka. Někde leží prázne hnizdo; pírka roztroušena jsou kolem něho. Pěvci uletěli. Háj pohřížen je ve smutné mlčení. Jen chvílkami ozývá se tichounký teskný vzdech: poslední to vzdech umírajícího listu, jenž volným, kronživým letem klesá dolů mezi mrtvé bratry. A časem zaševelí lehkým vánkem i to mrtvé listí na zemi a zatančí si šelestivý tanec duchů na ztraceném hrobě.

A jest to den, kdy chystají se živí k návštěvě zemřelých. Sem nezabloudí nikdo. Kdož by se chtěl procházeti vzdýchajícím, umírajícím lesem!

A přece — slyš! Opodál ozval se chrupot suchých větví, šelest spadalého luppení pod něčí nohou. Belhavé kroky zvolna se bliží, a teď viděti mezi sežloutlým listím větví shrbenou stařenu s nůži na zádech.

Jest udýchána, unavena chůzí. Nadešla si hodný kus lesem, ale staré nohy jí už neslouží. Ohlíží se po místě, kde

by si odpočinula. Zrak její padá na zarostlý rov, na zvrácený polohsnily kříž. Dívá se chvíli na něj, pak snímá třesoucíma se rukama nůši, staví ji opatrně na zemi a usedá vedlé ní k osiřelému hrobu.

Oděv stařenčin je chudobný. Pod vetchým šátkem padají do čela bílé vlasy, a tvář její jest vrásčitá, sežloutlá jako to listí kolem. Zapsána je v ní mnohá bída, mnohá starost a bolest. Obraz této ženy hodí se zcela do rámce smutného podzimního lesa.

Nese na prodej do blízkého města věnce, jimiž pamětliví pozůstalí zdobiti budou hroby svých milých. Muhou slzu již uronila do těch věnců, než je do nůše složila, a nyní při pohledu na opuštěný hrob projela z nová ostrá, palčivá bolest její srdce.

Ach, i ona nosí takový sirý, pustý hrob v zarmoucené duši. Měla syna švarného, dobrého, svou pýchu a potřebu. Vzali ho na vojnu. Jak horoucně ho libala, jak křečovité objímalá, když loučil se s ní před odchodem do daleké ciziny! Kolik slz na hrudi jeho prolila, kolikrát ho křížem zehnala! Kolik nocí probděla, zpomínajíc, kde asi mešíká, jak se má miláček její, hrozíc se nebezpečí, jimiž je snad právě obklopen, a vysilajíc úpěnlivé prosby k nebesům, aby jej zasláněla křídlova svých andělů! Slzami a polibky pokrývala dopisy od něho a polo blaženě, polo bolestně se usmívala nad řádky, kde vplétal mezi zprávy o svých pochodech žertovná ličení té divoké země bosenské, zakuklených Turkyň, podivných obycejů mahomedánských. Potom dopisy přestaly — a potom udeřila jí pojednou v srdce strašlivá zpráva, že miláček její zahynul v daleké cizině. Kdo vyličí muka něštastné matky? Prokvetavý vlas její zbělel od té doby úplně, postava nahrbila se hluboko k zemi...

Ó, ten daleký neznámý hrob, kde pohřbeno bylo všechno její blaho, vznášel se před ní ustavičně, volal marně po její slze, jejím požehnání. Nemá snad ani nízkého obemšeného rovu, jako tito zde, snad neleží na něm ani zvrácený kříž březový.

Vzdychala, štkala drahnou chvíli. Pak sáhla třesoucí se rukou do nůše, vyjmala věnec za věncem a prohlížela je-

uslzeným zrakem. Vybrala nejkrásnější, největší, nejdražší. Ten položila na ztracený hrob neznámých vojínů. Slzy tekly potůčkem po svrasklé tváři a padaly na květy věnce, na suché listí po hrobě rozváté. Zašeptala pak ještě modlitbu, požehnala hrob třemi křížky a složivši ostatní věnce do nůše, belhala dále.

Suché větve praskají pod její nohou, tiché vzdechy pada-
jícího listí míší se s jejím štkáním, leckterý zachytí se do
bílých jejích vlasů. Zmizela za větvemi.

Hrob osaměl z nova. Poslední paprsky denní padají za-
rudlými korunami stromů na svěží věnec a hrají si ve třpytných
slzách, které tam prolila svatá láska a bolest mateřská.

Podivně šelestí suché listí, vánkem probuzené, kolem
hrobu. Jsou to snad tři duše mateřské, oblétající ozdobený
hrob svých miláčků? Jsou-li to ony, vyjme jistě některá
z toho věnce nejkrásnější květ a zanesete jej i s tou slzou,
třpytící se na něm, daleko, daleko na jih na jiný opuštěný
neznámý hrob.

Svatopluk Čech.

41. U hrobu mé matky.

*Často, rodičko ty má! ach, často si můj připomíná
duch ten čas blažený, an's mezi námi žila.*

*Ó tenkráte i já živ byl jsem v rozkvětu prvním,
an ty milosti okem dítě jsi pěstovala.*

*Uprostřed bratrů, uprostřed sester uvyklý
rostl miláček tvůj — máj věku mého to byl! —*

*Ty's kroky řídila mé: jako anděl strážce vodívá
člověka a chrání, tak jsi ty vedla syna,
bych z cesty cnostné nezabloudil do světa zlostí.*

*Tvé bdělo ve dne oko; nespalo, když byla noc!
Modliti nás učila's již záhy a Hospodina cítí:*

*„Řidte se, dítky, Bohem!“ tak's napomínala nás.
Když se večer blížil, na klin tvůj my spěchali jsme,
tak jako pospěchají k matce kuřátko malá.*

*Neměla dlouho trvat blaženosť nám od tebe pošlá;
strasti usoudilo nám bez tebe, matko, nebe;
strasti usoudilo nám, s nimi pláče a nářky žalostné.
Ač náš dům je plný, bez tebe prázno je tam!*

Těsnو je tam jako na hřbitově, přesmutno a teskno;
smrť tebe odňala nám, jen slzy nám nechajíc! —
Než tak Bůh sám chtěl, jenž jest života, smrti pánem:
mrtví tak jeho jsou, jak jeho jsou i živí.
Spi tedy, matko milá! neb zbožný — ten neumírá;
v Pánu kdož umřel, tento bude na věky živ! —
Tam, kde nevládne smrť, kde synovská láska nepláče;
tam, kde život blažený, tam spolu, matko, budem.

Frant. Vacek.

42. Erb Pernštejnský.

V sedé dávnověkosti potuloval se obrovský zubr v lesích nedaleko hradu Pernštejna na Moravě a dělal rolníkům na polích mnoho škod. V těchto krajích bydlel tehdy chudý uhlíř, muž vzrůstu vysokého, údů pevných jako železo a síly v skutku nadlidské, jménem Věňava nebo Vojtěch. První jméno přikládá mu staré vypravování lidu; podlé pověsti však, která v XVII. století v samé rodině pánu z Pernštejna se chovala, jmenoval prý se Vojtěch.

Do chudé, se všech stran otevřené chatrče přicházel ten zubr často, když uhlíře doma nebylo, a všechn chléb mu požiral. Uhlíř umínil si, že potrestá nezvaného hosta, a vracel se proto jednou časněji než obyčejně z práce, aby zubra v chalupě očekával a jakožto nezvaného hosta kyjem nebo sekýrou uvítal. Nemohl však vykonati svého úmyslu; nebo právě, když bezbranný domů přicházel, aby se proti zubru teprva rádně ozbrojil, vyřítil se mu zubr naproti, rozdrážděn jsa nemilým potkáním.

Avšak uhlíř rychle stranou odskočil a zubra tak obezřele a silně za mohutné rohy chytíl, že mu živou mocí vymknouti se nemohl. Ale najednou nastala uhlíři nesuáze nová. Jak měl zubra zkrotiti nebo zkláti, nemaje při sobě ni provazu ni nože nebo sekýry nebo jakékoli zbraně? Dovolati se nikoho nemohl ani zubra odvléci; nebo rohy jeho byly příliš hladké, aby byly mohly tak snadno uhlíři sloužiti za pevné držadlo.

Z největších nesnázi vyvedla odvážlivého siláka náhoda; zašvitořil totiž na blízkém stromě nějaký ptáček, jako by

byl volal: „Lejčím, lejčím!“ Uhliř se zdál býti tento hlas zvláštním pokynem; jednou rukou zubra mocně drže za roh, druhou si rychle odepjal veliké lýčí, jež z obuvi jeho se točilo přes nohy až ke kolenům. Toto lýčí protáhl zubrovi chřípěma a tak jej dovedl snadno zkroceného do své chalupy.

Druhého dne odebral se uhliř na Velehrad ku panovníku moravskému, v pravé ruce maje sekyru a levou veda za *prsten z lýčí* ohromného zubra. Podivil se tomu kníže velice, a podiv jeho dostoupil nejvyššího stupně, když uhliř sekyrou jedním rázem utal zubrovi hlavu. Kniže pasoval potom uhliře na rytíře a dovolil mu, aby přijal hlavu zubří do erbu svého.

Téhož uhliře syn jmenoval prý se Prsten a ten vystavěl hrad, jemuž říkali podlé zakladatele Prsten, kteréžto jméno prý později proměněno v „Pernštejn“.

Pernštejnove od počátku až do vymření veleslavného rodu svého užívali za erb zubří hlavy černé ve zlatém poli a ve chřípích hlavy té houžev čili prsten z lýčí. V Pardubicích na hradě, nade vchodem do hlavního chrámu a blízko zelené brány viděti podnes staré reliify, představující uhliře, an vede zubra za prsten lýkový s podpisem „Vojtěch vede zubra“.

Po vyhasnutí Pernštejnů v XVII. století přijala knížecí rodina z Lobkovic do erbu svého Pernštejnovu hlavu zubří v poli zlatém; neboť Zdeněk Popel z Lobkovic měl za chot Polyxenu, dceru Vratislava z Pernštejna.

Z „Lumira“ z r. 1853.

43. V staročeské domácnosti.

Starý dům o jednom patře, s podloubím, stál v odlehlé, tiché ulici, kterou přecházelo jen málo lidí. Boženka Horákovic však denně tu bývala, chodíc tudy do školy i ze školy. Mimo jdouc pokaždé se ohlédla po starobylém domě, jehož průčeli mezi okny a nad nimi pokryto bylo jednobarevnými, hnědými obrazy a ozdobami do malty rytými. Na obrazech těch viděla rytíře v brnění a bradaté postavy mužské ve starodávném, divném oděvě, v ozdobách pak rozličná zvířata, některá i báječná. Boženka si dobře pamatovala, co jim pan učitel ve škole o tom domě vypravoval, že si jej vystavěla přede třemi sty lety bohatá rodina měšťanská, a že

zvláštním štěstím nikdy nevyhořel. Tak zůstalo neporušeno nejen průčeli s malbami sgrafitovými, ale též uvnitř byly místnosti celkem tak, jako bývaly před dávnými časy, jen že teď ovšem novějším způsobem zařízené.

Jednou v neděli odpoledne řekl Božence otec:

„Kolikrát jsi mluvila o tom starém domě a přávala si tam se podivati. Dnes se ti přání vyplní. Nájemník se z něho vystěhoval; mám dovolení, i můžeme si všecko tam prohlédnout.“ Boženka s radostí se vypravila na tu návštěvu. Za nedlouho pak spatřili starý dům, a když stanuli pod jeho loubím, zaklepal otec velkým železným kladivem, jež viselo na dubových dveřích velkými hřeby pobitych. Domovník otevřel. Otec zastaviv se v klenuté síni, ukázal na levo na dvěře a pravil:

„Tam býval krám, a těchto několik schodů před námi vede do bytu. Podívejme se tam!“

V pravo byla kuchyně, nevelká a také ne přiliš světlá. Teď tu nebylo žádného náčiní ani nářadí kromě starého stolu a krbu. „Měli-li za starodávna takové náčiní v kuchyních jako my?“ Boženka se zeptala.

„Měli pekáče, hmoždiře, kuthany, hrnce hliněné a měděné; mimo to bylo potřeba zvláště rožňů a třínožek do ohně na krb nebo v kamnech. Na třínožky se hrnce stavěly, neboť ploten podobných našim předkové naši neznali —.“

„Tof bylo obtížné vaření —.“

„Ba jistě a namáhavé. Hrnce strkali do nástěje na vidlicích nebo na zvláštním malém vozičku. A přece staročeské kuchařky byly známy krměmi chutnými a úpravnými.“

„Ale to jistě nevařily podlé knížky kuchařské —.“

„Také. Již před třemi sty lety vydána byla česká kuchařská kniha. Z ní víme, jak tenkráte strojili a vařili —.“

„Jinak nežli my?“

„V ledačemsano. Předkové naši rádi jídla kořenili. Skoro do všech jídel dávány: šafrán, hřebíčky, zázvor, květ, galgár a j. Také mívali rádi na masitých jídlech omáčky či jichy neboli šalše. Také kaše, zvláště ovocné či varmuže, byly oblibeny.“

Boženka se těm jmenům zasmála, ale hned, že ráda jedla koláče, i na ty vzpomněla.

„Také koláče pekli,“ odvětil otec. „Jistému jich druhu calty říkali; i pirohy pekli, makovce, vdolky a mazance. — Teď však půjdeme dále.“ Z kuchyně vešli do velikého pokoje, z něhož v pravo a v levo vedly dvěře do menších.

„Takovým velkým pokojům v přízemí, v nichž se všecka rodina i čeleď scházívala, říkalo se „mazhauz“ nebo „na palaci“. Tady uprostřed stával veliký stůl s trnoži skřízenými, k němu přistavovali stolice. U bohatých kladli polštáře na sedadla jakož i na lavice podél zdí se táhnoucí.“

„A bývaly zdi malovány?“

„Někdy, u bohatých. Obyčejně byly však čistě obíleny. Někdy také omalovali strop, z pravidla dřevěný.“

„Obrazů na zdech neměli?“ ptala se dále Boženka.

„Mívali, ale ne tolik jako my.“

„A hodiny?“

„Ty bývaly velikou vzácností —.“

„Nábytek měli naši předkové také jinací?“

„Mnohem jednodušší nežli my. Při stěně stávala skříně. Do skříní ukládány za starodávna ne šaty, ale peníze obyčejné, stříbrné náčiní, kované pásy drahé a jiné skvosty. Tady mezi okny byla jistě almará či, jak předkové naši říkali, „almaře“. V almarách zvláště knihy chovali. Hle, tady v rohu, co teď stojí ta pěkná bílá kamna, tu stávala před časy kamna mnohem větší a širší, také hliněná. Do nich se z venku přikládalo.“

„Ta jistě nebyla hezká.“

„Ba právě byla. Naši předkové rádi stavěli ozdobná kamna, jež mívala často výklenky, v nich sošky, a bývala krásně do zelena nebo do hněda polévána, s ozdobami zhusat zlacenými. Teď však půjdeme do vedlejších místností či, jak se říkávalo, do pokojíků a komor.“

Vešli do jedné, a otec pravil:

„V komorách bývala obyčejně lože.“

„Ta mívala nebesa; četla jsem to jednou,“ řekla Boženka.

„Ano; loži se záslonami či koltrami říkalo se lože pod nebesy, a peřiny nazývali „šaty ložní“. V komorách stávaly také truhly, a ty bývaly důležitou částkou domácího

nářadí. Do nich ukládaly hospodyně „šaty vinuté“, t. j. prádlo, i „šaty choděcí“ čili „oděv“.

„Ten jistě jinak vypadal nežli náš.“

„Tak jest; ale jednotlivým částkám říkal se jako dnešního dne. Zvláštní byly: klok, jakýsi druh pláště. Svrchní šat kožešinou lemovaný i podšíváný nazýval se šuba. Pás nosili tenkráte všeobecně. Paní a dívky rády mivaly pásy stříbrem nebo zlatem kované či bité; na ně pak zavěšovaly ozdobné tobýlky a kapsáře.“

Zatím byl otec s Boženkou vešel zase do velikého pokoje. Přistoupivše k oknu, viděli na pavlač i na dvorek za domem, obehnáný v tu stranu do ulice vysokou zdí. Otec pak se obrátil pravil: „Nahoru do prvního ponebí tě ne-povedu. Tam to celkem tak vypadalo jako tu dole.“

„Já myslila, že tu kdo ví jak mnoho krásných pokojů,“ pravila Boženka.

„Těch tu není. Kdo stavěl za starodávna dům, stavěl jej pro sebe a pro svou rodinu. Proto porozumiš, že tolik místnosti nebylo třeba. Tys také myslila, že bývaly pokoje příliš nádherně zařízeny. To nikoliv. Za starodávna bývala větší prostota. Lidé více šetřili a neplýtvali penězi na zbytečnou a přílišnou nádheru. A teď pojďme!“

Tichým starobylým domem ven se ubírali. Boženka ještě jednou ohlédlá se po místnostech, jež tolik století přečkaly a tolik pamatovaly.

Al. Jirásek.

44. Z „Růže stolisté“.

I.

Bujný orj jest mluva naše
ušlechtilé úrody,
bezmezim se toulá plaše
jak syn drahé svobody.

Hlavu pyšně na vzduch sází,
z očí šlehá blesk a blesk,
z nozder dým a jiskry hází,
pleť po něm — hedvábny lesk.

A kdy letí, jeho hříva
s proudem větrův hravě splývá;
kdy však zvolna harcuje,
řeckým taktem tancuje.

II.

Tvorčí jiskra až se vznítí
sama, nikdy nečekej;
ni po rajském zrak tvůj kvítí
bez účelu netěkej.

Více ohni nežli ledu
v útlých řádřech místo přej,
a co dobré, z toho středu
zúrodněné dál podej.

Za cnost odplaty nežádej,
za kořist celou pokládej,
tvůj-li šlechtí zemský byt
mrvní shoda, krasocit.

III.

Kdy tichá vlažička šustí
mezi listí zmlazené;
klasové kdy vedou hustí
šepty váním zбуzené;

Vlna za vlnou kdy šplouná
dmoucím se po jezeru;
ve stromech kdy vítr šoumá
o podzimním večeru:

Vhod tu srdci milovnému
plésati ke taktu tvému,
plná ladu, neshody,
divná hudba přirody!

IV.

Již ve visce mezi bory
svatvečer se odzvonil,
a přes obrůžené hory
letní den se překlonil.

Jak zlatý štit bohatýra
luna plá ve blankytu:
vlij, ó duše všeliomíra,
lad i mého do citu.

Ztiš ty vlny v pláni hladkou,
dej, by přítomnost tvou sladkou
srdce moje poznalo,
v souzvuku tvém plésalo.

V.

Zas vidím vás na doběrku,
luk a hájův okrasly!
Zbaven sad již jarých šperků
podzimními nečasy.

Po dřevech jen plápolají
barvy žluté, řůžové:
či někdejších květin hrají
ve větvích to duchové?

Dnové krásni slasti čisté,
dnové květní, tak i vy jste
zmizli, a jen v záletí
skvíte se mé paměti!

45. Zimní píseň.

Vše umlklo, je po plese,
a chmury táhnou po lese.
Již ptáče více nepěje;
lká holou větví vichru svist
a za lístečkem padá list
jak z oka rosné krůpěje.

Znì po ledě rej vesele,
led rozrývá hrot ocele.
Však ledy s jarem uplynnou
a s nimi tyto rozkoše;
jdeť život hladké po ploše,
již rozpjal mráz nad hlubinou.

Zřím zas tě, visko milená,
tys samý sníh — jak změněná!
Ni ptáče, háj ni potůček
mne pohádkami nevíta —
cos, visko, v rubáš zavítá?
Vždyť strávil jsem tam mladý věk!

Strom oděl se v šat lilií,
snes mráz mu stříbro na šíji
a šperk a těžké třepení;
a každý peň i větička,
když ze snění se rozhýčká,
jak zvonek zní na vzkříšení.

Host vzácný přijde do kraje;
vše zbudí se, sníh roztaje,
list svadlý prchá s ručeji —
sad, háj, luh šperky odmyká;
ples přijde, smutek uniká,
a srdce bije prudčeji.

Josef Hrubý.

46. Mocnost pravdy.

*Nechtěj zoufal, když se proti tobě,
bratře! šklebí závist bodavá;
kdo se pravdu háje obává,
ten ji škodí, nejsa věren sobě.*

*Pravda nezná ustoupiti zlobě;
kdo ji laje, ten ji zastává;
ke cti jsou ji slova rouhavá,
blud a šalba hlupcův ku ozdobě.*

*Pravda jest jak cedry na Libanu;
ti, jenž na ni dují, větrové
víc jen šíří vonnou její mannu.*

Jan Kollár.

47. Obchod města Prahy za Karla IV.

Praha byla jakožto hlavní město země České ode davar
středištěm obchodu českého; zkvétala však v ohledu tom
zvláště za Karla IV., když stala se vedle sídla královského

také sídelním městem císařství Německého. Přicházel odtud do Prahy čím dál více vzdálených a bohatých cizinců, jimiž pak všeliký život veřejný a tudy také obchod u veliké míře se povznesl.

Než i Karel sám napomáhal rozličnými způsoby obchodu svého milého hlavního města. Nejprve zjednával Pražským kupcům v okolních zemích rozličné výhody. Tak udělil jím již roku 1354. privilegium, kterým osvobozeni jsou ode všech cel ze zboží jakéhokoli po celé říši. Odtud směli Pražané bez všelikého poplatku voziti, prodávati a kupovati zboží jakékoli všudež po říši Německé. A roku 1358. uzavřel Karel smlouvu obchodní s Benátcany, dle které měli kupci Benátské volnou cestu po Německu a po zemích koruny České, Pražané pak a jiní kupci ze zemí českých měli zase volný a bezpečný přístup do krajin panství Benátského. A obchod ten se vedl hlavně přes Vídeň, zvláště když k tomu vévoda rakouský Rudolf IV. roku 1364. zase přičiněním Karlovým přivolil.

Aby pak všecken obchod po Čechách v Praze soustředěn byl, nesměli kupci z cizích zemí nikde jinde v Čechách, kromě několika výjimek, skládati nebo rozvazovati a prodávati svého zboží než jediné v Praze; rovněž když chtěli cizinci skrze zemi Českou zboží své z jedné země do druhé dovážeti, nesměli to též jinak činiti než přes Prahu. Aby pak cizí kupci neobjížděli ani cla ani mýta, byly silnice od hranic ku Praze určitě vyznačeny; nesmělo se tedy jinudy se zbožím jezdit, než jak bylo ustanovenno. Tak byla cesta z Rakous, zejména od Cálirova, nařízena přes Budějovice, Vodňany a Pisek; z Pasovska přes Prachatic; cesta od bavorských hranic, od Tachova, Domažlic a Klatov, přes Stříbro a Rokycany; cesta od Cheba přes Loket, Žatec, Louňy a Slané.

Kdo složil a prodával zboží na mistě nedovoleném, aneb kdo jel po silnicích nepravých, tomu pobráno všecko zboží; polovice jeho pak připadla králi, polovice Pražanům. Na to dohlíželi královští strážníci silnic, též zvláštní úředník Pražanů, jemuž rychtáři a konšelé všech královských měst měli býtí nápomocni, kdykoli mu bylo propadlé zboží zabavit.

Nařízení královské, dle něhož cizinci nesměli svého zboží prodávati jinde v zemi nežli v Praze, nevztahovalo se na

usedlé kupce domácí; ti směli kdekoli v Čechách, na Moravě a ve Slezsku i zboží z cizích zemí přivezené volně prodávat.

V Praze samé nesměl cizí kupec dle starého již nařízení prodávat svého zboží zase cizímu, než toliko domácímu. Aby dozor na to byl usnadněn, nařízeno předně, že má každý cizí kupec čili host, jenž přijede se zbožím do Prahy, jeti s ním nejprve do dvoru Týnského za kostelem Týnským; tam se zaznamenal, do které hospody se zbožím chtěl kupec jeti. V hospodě nesmělo se složiti ani rozvázati dříve, pokud nebylo popsáno od osob k tomu zřízených. K tomu byli ustanoveni čtyři písáři, nad nimiž zase byli postaveni čtyři kupci domácí jakožto dohližitelé nadě vším kupectvím.

Jestliže bylo zboží, jež cizinec do Prahy přivezl, loketní, musilo býti měřeno měřicem městským; bylo-li na váhu, musil při tom býti vážný městský; host nesměl miti svého lokte ani své váhy. Potom mohl cizí kupec zboží své prodávat. Zbylo-li mu něco zboží, že ho v Praze neprodal, směl s ním zase svobodně odjeti; jen musil pod přísluhou slíbiti, že s ním pojede ven ze země a nikde na cestě ho prodávat nebude. Podobná obmezení obchodu veřejného byla tehdaž ve zvyku i ve všech cizích zemích; nebyla tedy ani v Čechách nic podivného aniž překážela tu příliš obchodu. Nebot kupci bohatí z nejrozličnějších zemí přijížděli do Prahy a dílem rozmanité zboží přiváželi, dílem zase v Praze kupovali a jinam rozváželi na prodej; z čehož městu i celé zemi přicházelo veliké bohatství.

Rovněž také zas kupci domácí nezůstávali pozadu za cizimi čili za hostmi, jezdíce také sami na všechny strany do zemí cizích a přivážejíce i rozvážejíce po Čechách všechno jaké zboží.

Jaké plodiny a výrobky z které země tehdaž do Čech, a jaké zase z Čech ven se vozily, o tom máme zprávy jen velmi nedostatečné. Předně přicházela do Prahy ze vzdáleného Nízozemska vzácná sukna. Ze západního Německa, zvláště z krajin rýnských, přivážely se rovněž oblíbené druhy suken, bavorský kment, jemné to plátno, též vína, zejména francouzská a rýnská. Severní Německo bylo průchodištěm obchodu se slanými rybami do Čech; odtamtud přivážela se také nej-

více sůl. Nejdůležitějším předmětem obchodu z Polska do Čech byly nepochybň kožešiny; avšak děje se též zmínka o rozličném sukně polském, které se prodávalo v Praze, ač počítalo se mezi druhy sprosté. Z Uher přiváželi uherská vína, z Rakous rakouská. Obchodem s Benátkami vedeným přicházela do Čech vzácná vína vlašská, jako Rivolské a j., i řecká, z nichž zvláště víno Malvaské se připomíná. Přes Benátky nepochybň dopravovány do Čech také vůbec vše-liké jižní plodiny evropské a z jiných dílů světa.

Jakožto věci, které zase z Čech vyváženy byly, připomínají se rozličné druhy obilí, dále koně, všelijaký dobytek a uzená masa, peří a kůže. Také, jak z některých zpráv jde na jevo, vozila se ven ze země do Němec i některá sukna, ač se nerovnala skvostnosti svou suknům nízozemským. Avšak i jiné výrobky domácího průmyslu vyvážely prý se z Prahy do Vídne, do Norimberka, do Benátek, ano i do Říma, ač se zejména neuvádějí.

Již tehdáž činil se jakýsi rozdíl mezi velkokupeci a mezi těmi, kdož vedli obchod jen drobný. Velkokupeci nyní tak řečení nazývali se za staré doby prostě kupeci; mívali kupcecké spojení s jinými zeměmi a prodávali ze sklepů, to jest ze skladů, a nikoli v krámích. Kdo provozovali obchod jen drobný, jmenovali se obyčejně kramáři; prodávali v krámích a dělili se dle rozličných druhů zboží. Byla později dokončena ustanovena při rozdílném zboží také určitá váha, pod kterou směli jen kramáři ve svých krámích prodávat, ale kupci ve skladech svých nikoli. Tak na př. uesměli kupci šafránu, květu a muškátových oříšků méně prodávat než dvě libry, pepře pak, fíků a mandlí méně než půl čtvrti centnýře. Pod touto váhou smělo se prodávat jen ve krámích; ale nebránilo se kupci míti sklep i krám a vésti v onom obchod veliký, v tomto pak drobný.

Krámy, ve kterých se prodávalo kramářské zboží, měly v Praze místo své od starodávna vykázané, totiž v radnici a v sousedních domech na náměstí. Podobně iněli kraječi suken k svým prodejům kotece soukenické, které se za starých časů nacházely také na rynku či náměstí Staroměstském blízko radnice.

Vedlé kramářů a kraječů suken byli od starodávna menší ještě prodavači zboží kramářského a střížného, kteří prodávali toliko v budkách a tudy se nepochybnuě také budkáři nazývali.

Domácí obchod pražský byl tehdy větším dílem místně rozdělen dle rozličných náměstí a ulic. Obecná tržiště na Starém, na Novém Městě i na Malé Straně bývala na hlavních náměstích; také trh ovocný, uhelny, rybný a jiné měly, jakož na mnoze až posud, svá zvláštní místa. Podobně z názvu „Koňský trh“, jakož se až do r. 1848. Václavské náměstí jmenovalo, vyrozuměti lze, že náměstí to určeno bylo pro trhy koňské. Roku 1367., když Nové Město dosáhlo skoro celé své rozsáhlosti veliké, nařídil Karel IV., aby jen na Novém Městě byl potom sklad a prodej sledi a všech ryb slaných, trh všelikého obilí a dobytka.

Trhy mívaly od starodávna své pořádky a dohližitele, kteří o to dbáti měli, aby byly ceny pro obecenstvo pokud možná levné, aby se obmezilo překupnictví, a pojistily se dobré míry i váhy.

K oživení obchodu domácího přispívaly nemálo týdenní trhy na Starém a Novém Městě. Největší však svoboda v prozávání všelikého zboží od kupců jak domácích tak cizích byla o trzích výročních. Takové trhy byly v Praze od starodávna dva, jeden o sv. Vítě, druhý o sv. Václavě. Do roku 1348. bývaly oba na Starém Městě; při založení však Nového Města Karel IV. přenesl trh svatovítský do něho.

Nejobyčejnější peníze v obchodě pražském byly stříbrné groše Pražské, které se počítaly brzo na *kopy* po šedesáti, brzo na *hřivny*; hřivna platila asi 20 zl. v našich penězích. Rozeznávali hřivnu *těžkou* a *hřivnu lehkou*; ona počítala se po 64, tato po 56 groších.

Drobnejší mince nežli groš byl malý *peníz*, jinak *halér* neb i *vídeňský*. Prvotně měl groš dvanáct peněz; ale později razily se haléře i v menší ceně, tak že již r. 1380. platil groš 14 peněz čili haléřů.

Řidčeji než stříbrné mince užívalo se zlaté, nejvice při výplatách jdoucích za hranice. Peníz ražený ze zlata nazýval se prostě *zlatý* (florenno, Gulden); byly pak dle roz-

ličného rázu zlaté české, uherské, rýnské, florentské, benátské, ač v ceně nebylo mezi nimi buď žádného rozdílu nebo jen malý. Florentské a benátské zlaté nazývaly se jinak *dukáty*. Zlatý vážil asi čtvrt lotu, ke stříbrným pak grošům měl se rozdílně podlé toho, jak cena jejich časem se měnila. Roku 1353. počítala se hřivna stříbra, která tehdyž 64 groše obnášela, za 6 zlatých florentských; dle toho platil zlatý $10\frac{2}{3}$ groše. Roku však 1379. počítal se zlatý, jmenovitě uherský a český, za 17 a roku 1380. za 18 grošů.

V obchodě neřídil se poměr mezi zlatými a stříbrnými penězi žádným zákonem, nýbrž měnil se dle peněžního trhu, tak že při vyměňování peněz zlatých za stříbrné bral se větší nebo menší příplatek, jak kdy bylo zlata snadněji nebo nesnadněji dostati.

Z Tomkova „Dějepisu Prahy“.

48. Den na hradě českém před 350 lety.

V 16. století býval obyčejný život na hradech českých ovšem jen prostý, ale přece rozmanitý a zajímavý. Sídlil-li na hradě držitel sám se svou rodinou, bývaly tu často hlučné hody a jiné radovánky; jinak ovšem bylo, když přebýval na hradě jen hejtman, úředník, purkrabi se služebným lidem. Hned z rána sběhli se vrátní, hlásní, nádvorník a veškerá čeleď k chlebnici čili komírce, kde se choval chléb; tu dostal každý po pecínce chleba k snídani. Odtud šli k pivnici, kde dostali jistou míru řídkého piva, které na místě vypijeli, chleba přitom pojídajice.

Po snídani odebrali se po své práci. Kovář šel dokovárny, pekař do pekárny, též vrátní a hlásní, holomec či služebnici a jiní šli na svá místa.

Úředník a purkrabi zatím také něco pojedli a zapili a připravovali se k denní své práci. Znenáhla přicházeli lidé k zámku dle potřeb svých, mnohem pak bylo se zase odebírat z hradu; bylo tedy třeba zámek odemknouti, ale miti se tu velmi opatrн, aby se nepřátelé do hradu nevloudili. Dolní hlásní uslyševše volání úředníkovo, pilně hleděli do blízkého okoli, neskrývá-li se tam snad někdo. Hned potom sešel

purkrabí dolů se všemi služebníky či holomky; vrátný spustil dolní most a vytáhl za vraty těžkou závoru, která je uzavírala. Před vraty stálo již několik lidí z městečka nebo vesnic, kteří buď s úředníkem nebo purkrabím mluvili chtěli; avšak nikdo nebyl nahoru pouštěn, nýbrž ten, s kterým kdo mluviti chtěl, sešel do světnice u dolních vrat a tam žádost přichoziho vyslechl. Jediné hajný nebo rychtář, který nesl peníze důchodnímu, vpouštěn, a to sám a sám, nahoru do hradu.

Zatím vyjel purkrabí, aby se poohlédlo po hospodářství, a úředník, který zase musil zůstat na hradě, vyslal služebníky či holomky některé, aby dohlédli při dvoře pod zámkem na nádenníky pracující na poli, jednak aby nezaháleli, jednak aby jدونce k obědu, lopat a jiného náčiní nerozházeli, nýbrž na své místo uklidili. Sám pak úředník poslouchá, čeho na něm lidé žádají. Přišel posel obecní, veda s sebou člověka nevolného, do něhož si stěžuje rychtář, že ho nechce poslouchati; úředník rozkazuje, aby dán byl na několik hodin do věže. Z jiné vsi rychtář přišel oznámit, že člověk jeden nic dělati nechce, že jen po krémách se potlouká a v kostky hraje; takovému vzkazuje úředník, že, nepolepší-li se, rovněž trestán bude věži.

Zatím purkrabí, polesný, pojezdny a pisař rybní objížděli a obcházeli okolní vesnice, role, lesy a rybníky, dohlédajíce k tomu, jak se kde pracuje a hospodaří. Také nahore na hradě nastaly již rozličné práce. Úředník odbyv lidí venkovské, dohlížel po zámku; pisař důchodní zasedl si za dubový stůl ke svým lejstrům či spisům; zapisoval pilně, co se dne tohoto přijímalо na penězích, aneb co lidem na žádost jejich bylo půjčeno.

Za takového zaměstnání přiblížila se polední hodina. Ještě před obědem prohlédli pilně hrad i okoli. Pověžný obcházel okolo hradu vyhlížej, neschovávali se kdo pod hradbami, vrátní pouštěli písare a holomky, kteří byli venku mimo hrad; dobré si ještě prohlédli mostnice, nechávali tam někdo, zpodjali most a zastrčili vrata hrubou kládou.

Po chvíli zatroubil kuchař hlasitě, a všechno spěchalo s dychtivostí do jízeb. Za jedním stolem seděli hejtman, úředník, purkrabí, polesný, pojezdny, pisaři a hradský. V druhé

jízbě za několik stolů zasedli služebníci hradští a jiní, potom pekař, nádvorník, kovář, řezník, vozkové, vrátní, hlásní a pověžný. V kuchyni přistrojeno na jednom stolku pro kuchyňského či pro kuchmistra a kuchaře, na druhém pro služky. Na první stůl pokládal kuchař polévku, maso hovězí, zadělávané maso, pečení a nějakou zeleninu, silnou polévkou zadělávanou. K tomu se nalila pro každého nádoba piva ječného a vína. Na stoly pro čeleď nošena polévka, hovězí maso, zadělávané a zelenina; k tomu jim dáno chleba, co snědli, ale zakázáno bylo, aby se nic z hradu nenosilo. Těm, kteří byli za potřebami panskými vysláni a ještě se nevrátili, jídlo se schovalo.

Po obědě šel zase každý po své práci. Tentokrát purkrabí zůstal nahoře, a s hradu jel úředník. O čtvrté nebo páté hodině s poledne dávána čeládce svačina u chlebnice a pivnice, totiž každému po pecínku, hodným i po dvou nebo třech, a řídkého piva tolík, co by se napisil. Po svačině již mivali prázno a mohli se bavit, jak se komu chtělo; ale dolů bez dovolení purkrabiho nesměl jít nikdo. Někteří se přece vyprosili a šli do městečka, buď do krčmy nebo ke známým.

Když přišla doba večeře, obcházel pověžný zase celý hrad, purkrabí s čeládkou šli ke bráně a vpouštěli příchozí, a pak se brána za branou opatrně a pevně zavřela. Sedali k večeři zase týmž pořádkem, jako sedali k obědu. Kdo však se opozdil a v čas do hradu nepřišel, pobýv nad dovolením déle v městečku, tomu nesmělo být otevřeno; musil zůstat venku přes celou noc, a když se ráno vrátil, býval trestán věží.

Po večeři se každý odebral na své místo. Holomci někteří šli spát do příhrádku mezi branami, aby byli po ruce, kdyby jich bylo potřeba. Vozkové šli do chlévů, pekař a jiní ke komorám, svítice si na cestu lucernami; neboť s dračkami pro nebezpečnost ohně jim nebylo dovoleno choditi. Úředník potom prohlížel konírny, chlévy a j., neděje-li se tam nějakého nezpůsobu ohněm. Potom nastala práce hradského a hlásných, kteří chodíce po hradbách hlásali každou hodinu. Hradský zatím chodil a volal na hlásné, kteří mu na jistý způsob odpovídali, na jevo dávajice, že neusnuli. A tak to trvalo až do bílého dne, noc jak noc, měsíc jako měsíc a po celá léta.

49. Rožmberk.

Stůj, vidino, ó lepý Rožmberku,
v tom večerním, v tom starobylém šperku!
Tvé cimbuří svit západu ti zlatí,
a minulosť tě v šeré stíny šatí;
kruh červánků ti splítá diadém
a půvabem ti věnčí skráně věží;
kol žehnají ti hory v nachu svém
tak svátečně jak vážní velekněží.
Mha lichotná ti jemně v lice vane,
a Vltava div proudit neustane,
tak mile zří, tak sladce k tobě zpět!
Tu jatá milostí se vraci náhle
a v náručí tě vine toužně vztáhlé,
by zlibalá tě ještě naposled.
Leč osudný kdy proud ji odplaší,
pak zůstaví ti perly nejkrassí. —
Pláč Vltavy, ó lepý Rožmberku,
pláč památky jsou perly tvého šperku.

* * *

Jak nádherně pneš čelo panovničí!
Co v pýše as tak vážnou hlavu vztýčí?
Zda tě ráj tak zpanilý tu hostí?
Či povznaší tě sláva minulosti,
co kolébka že rod jsi odchoval
tak mocný s praočiův až na pravnuky,
jenž korunou a nachem pohrdal
a králům žezlo jen bral směle z ruky?
On plýtvá rozkoší v svém pašaliku,
kdy otřásal i trůnem panovníků
i chyškou lidu jeho vůle pych;
ves národ cítil váhu rukou jeho,
jež v lehký ted... prach přešly změnou všeho.
A potomci? Ni jednoho tu z nich,
z těch nejhrdších své vlasti šlechticů;
jim dopráno jen cizích dědiců,
jich moc ta tam, jich stopy doba ničí....
Proč hrde pneš své čelo panovničí?

Eliška Krásnohorská.

50. Matěj Rejsek a Beneš Lounský.

Za krále Vladislava II. (1471—1516) prospívalo v Čechách a na Moravě umění malířské, sochařské a stavitelské znamenitě. Zachovalo se nám mnoho vzácných uměleckých památek z oné doby. A ku předním umělcům tehdejším náležejí: Moravan *Matěj Rejsek* a Čech *Beneš Lounský*. Onen byl výborný sochař a stavitec, tento znamenitý stavitec. Pohřichu máme dosud jen málo zpráv o životě jejich.

Matěj Rejsek narodil se v Prostějově okolo r. 1445. Vzdělávaje se v literním umění, obíral se zvláště matematikou a učiněn asi r. 1470. předním správcem Týnské školy na Starém Městě v Praze. Než vedle toho cvičil se záhy sám od sebe též v rejsování a kamenictví či sochařství; i zdokonalil se v tom umění tou měrou, že obrátil na sebe pozornost mnohých znalců. Když tedy Staroměstští r. 1475. počali stavěti novou věž u králova dvoru, nyní tak zvanou Prašnou bránu, uložili r. 1476. Matěji Rejskovi, aby k té věži vytesal obrazy a vše ostatní, co by k okrase její sloužilo; ano svěřena mu pak i celá stavba, již tak výborně provedl, že ona věž pokládá se podnes mezi nejlepší staré stavby Pražské. Posléze vzdal se Rejsek svého učitelského úřadu a přistoupil k Staroměstskému cechu kamenickému, hotovil díla sochařská a vedl stavby rozličné. Tím způsobem získal si nemalé jméni i koupil v Praze dům na Uhelném trhu (nyní č. 441). Jméno Rejsek dáno prý mu odtud, že tak dobře rejsoval či kreslil; původně jmenoval se krátce Matěj z Prostějova. Ze sochařských prací Rejskových se zachovaly až podnes: sanktuarium v chrámě sv. Ducha v Hradci Králové, gothická kazatelna v kostele městečka Kaňku a kamenný baldachyn nad hrobem biskupa Luciana v kostele Týnském. Ze staveb, v jichž proyedení byl účasten, nejdůležitější je překrásný gotický chrám sv. Barbory v Kutné Hoře. Začali jej stavěti v prvních letech 14. století, a teprve v 2. polovici 15. století v tom pokračováno. Vedení stavby svěřeno r. 1489. Rejskovi, jenž v dile tom důmyslně dále pokračoval až do r. 1506., kde pro nedostatek peněz od stavby na čas upuštěno. Brzo potom zemřel, aspoň roku 1510. již nebyl na živě.

Beneš z Louň či *Lounský* narozen r. 1451. v Lounech. Byl snad nejznamenitějším stavitelem za Vladislava II. Král ten když se r. 1484. z králova dvora na Starém Městě přestěhoval na hrad Pražský, povolal Beneše, aby zpustlý hrad tento novými stavbami zvelebil. Beneš vystavěl celé starší křídlo královského hradu se slavným Vladislavským sálem a se síní zemského soudu a skončil svou práci na konci měs. září r. 1502. Také královské oratorium v chrámě sv. Vítá jest jeho dílo. Potom se usadil ve svém rodišti Lounech. Od r. 1511.—1520. řídil po Rejskovi stavbu chrámu sv. Barbory v Kutné Hoře, r. 1517. svěřena mu stavba nového děkaninského chrámu v Mostě a r. 1520. též nová stavba děkanského chrámu v jeho rodišti Lounech. Mostský chrám dokonal r. 1522. a Lounský r. 1528. Umřel v Lounech r. 1531. maje 80 let věku svého, a byl od svých spoluměštanů s velikou slávou první pochován v novém děkanském chrámu, jejž vystavěl.

Dle Ant. Rybičky.

51. Jakub Kutnohorský a Jaroš Brněnský.

V době té, kde stavitelství u nás nejvyššího stupně dosáhlo, proslavili se též mnozí domácí řezbáři a slévači, kteří výtečným svým uměním chrámy a jiné veřejné budovy ozdobovali. Z nich svrchu jmenovaní dva mužové zvláště vděčné upomínky zasluhují.

Jakub řezbář žil ku konci XV. a na začátku XVI. století na Horách Kutných, kdež měl dosti velké jmění. Dle současných zpráv byl jedním z nejvýtečnějších řezbářů a sochařů domácích; bohužel, že z krásných jeho prací málo co na naši dobu se zachovalo.

Roku 1502. zhotovil do Kutnohorského chrámu svaté panney Barbory velikou archu, večeři Páně představující, a to dle zachovaného popsání tak řemeslně, že vším právem pokládati se mohla mezi nejdůležitější díla staročeského sochařství; avšak r. 1764. byla odstraněna — a zničena. Mimo to zhotovil také 13 krásných soch (Krista s 12 apoštoly) do radnice Kutnohorské, která r. 1770. vyhořela; jediná památka z této radnice jest socha Spasitelova v životní velikosti

(z r. 1511.), ježto z plamene vynesena byvší, v nynější radnici se chová a za mistrovské dílo řezbářského umění uznána jest.

Podobá se, že i pěkně vyřezávané stolice v chrámu sv. Barbory i sv. Jakuba v Kutné Hoře jsou dílem mistra Jakuba.

Později odebral se Jakub do Prahy; zde měl také dům, v němž život svůj dokonal.

Tomáš Jaroš, rodem z Brna, byl puškařem a zvonařem. Žil uprostřed XVI. století a proslul zvláštní způsobilostí v slévání a formování kovů měkkých tak, že r. 1547. jmenován byl císařským puškařem. Zdržoval se nějaký čas v Brandýse nad Labem a potom v Praze. K objednání krále Ferdinanda I. a umění milovného syna jeho, arciknižete Ferdinanda, zhotovil rozličná zdařilá díla kovová. Také se zachovalo v chrámech českých a moravských od něho nemálo pěkných zvonů. Z dob těch pochází též krásná kašna v záhradě belvederské v Praze, o niž pracoval Jaroš již r. 1554. ještě s dvěma jinými českými puškaři, jakož i jiná pěkná kašna na hradě Pražském z r. 1568., nyní rozbořená. Ze zvonů jím litých vynikají zvláště: zvon Zigmund, největší v hlavním chrámu Páně u sv. Vítě na hradě Pražském z r. 1549. Váží 227 pražských čili 249 vid. centův a má v průměru 256 m. Dále jest od Jaroše největší cimbál hodinový v téže věži, 36 centů těžký; pak největší zvon Týnský, řečený Mariánský, jejž ulil r. 1553., váží 119 vid. centův; veliký zvon u sv. Jiří v Praze, zvon Mikuláš v Jilovém a zvon v Ročovském klášteře. Zvuk těchto zvonů dlouho bohdá ještě bude hlásati památku Jarošovu.

Dle Ant. Rybičky.

52. Jaroslav z Boskovic.

K znamenitým mužům století patnáctého náleží Jaroslav, pošlý ze slovutného rodu moravských pánů z Boskovic; život jeho slouží nám za nevšední příklad vrtkavého štěstí. Požívaje u krále uherského Matiáše neobmezené důvěry jako tajný rada a kancléř, způsobil si tím nejen u dvořanů ale i u samé královny neukojitelné zášti.

Ctižádostivá královna nenáviděla sličného Jaroslava pro jeho vznešené vlastnosti; byl muž vzácného ducha, neobýčejné učenosti a jemných mravův. A dvořané obávali se ho dílem pro jeho vysoké postavení, dílem pro jeho neporušitelnou cnost. Všeliká záminka, jež k osočení statečného Jaroslava sloužiti mohla, byla jím vděk.

V měsíci lednu r. 1485. Matiáš obléhal v Rakousích zámek paní z Ebersdorfa. I měl s vůdcí svými, mezi nimiž také Jaroslav byl, o to radu, jak by onoho místa odbojněho rychleji dobyl. Tu však najednou strhla železná koule hliněnou stěnu polního stanu, v němž král meškal, a neublíživši mu ani dost málo, padla k jeho nohám. V prvním okamžiku nikdo si nevšiml přihody ve vojně obyčejné. Ale protivníci Jaroslavovi brzo namluvili nedůvěřivému králi, že se tu jen nepodařila vražda s nepřitelem zosnovaná; dále udávali, že Jaroslav s velitelem posádky Ebersdorské si dopisoval, obleženým potravu dovážeti dával a tak způsobil, že ten zámek Matiáši tak dlouho odporoval.

Král nad zprávou tou velmi se rozlitol; přes to však na ten čas proti Jaroslavovi ničeho nepodnikl. Teprva později byl Jaroslav na rozkaz králův do žaláře uvržen a nelitostně trápen, až se ke všemu přiznal, co nepřátelé jeho chtěli. Ale byv muk zproštěn, ihned odvolal, co prve byl vyznal, zapřísahaje se svatosvatě, že věrnosti ku králi nikdy neporuší, že však meč katanský mu bude milejší než obnovené trápení. Protivníci Jaroslavovi, stavše se jeho soudci, vynesli nad ním soud smrti.

Král Matiáš obdržev zprávu o hrozném tom výroku, dal Jaroslavovi tajně oznámiti, že ochrany dojde, bude-li vzývati milost královskou. Ale statečný Boskovec hrdě opovrhnuł tímto podáním, chtěje raději smrt podstoupiti, nežli by prose za milost k činu se přiznal a své dobré jméno zhanobil.

I vykonán na Jaroslavovi soud smrti; poprava dála se na nynějším Lobkovickém náměstí ve Vídni. Přátelé Jaroslavovi kata uplatili a přísně mu uložili, aby odsouzeného jen poranil. I stalo se tak skutečně; a když kat ránu opáčiti se chystal, hustým kamením od lidu s popraviště zapuzen

jest. Jaroslav byl pak do blízkého domu odnesen, kdež lékaři naříji již čekali; ale pohřební nemohli pro veliký dav lidstva rychle ku pomoci přispěti, a tak se stalo, že poraněný zálib se krví, ještě téhož dne skonal. Tělo jeho pochováno v chrámu sv. Štěpána pod mramorovým památníkem, a slavný Čech Bohuslav z Lobkovic, jeden z nejučenějších mužů svého věku, složil na hrob Jaroslavův latinský nápis, jejž Karel Vinařický na český jazyk takto přeložil:

*„Kdož jsi koliv, poutníče, pohled, jakou to památku
má tady ze slavných Boskoviců Jaroslav.
Na sněmu věhlasný řečník, v boji rek byl udatný,
vlasti a svého rodu ozdoba byl veliká.
Bezrinného mečem dal stál samovládce nevlídný,
brat věrný pochoval brutra milého tělo.“*

Alois Šembera.

53. Z cesty po Uhrách.

I. Děvín a Prešpurk.

Po celou plavbu z Vídni do Prešpurska vine se Dunaj samou rozkošnou zelení.

Hladina této řeky zelená se tam jako smaragd, nebo v zrcadle jejím shližeji se bujnou travou porostlé její břehy a vysoké stromoví četných ostrovů a ostrůvků, pozlacené teplými paprsky slunce. Jedeš-li po parolodi, krásné ty zjevy osvěžují mysl tvou; zvláště pak svými půvaby vyniká utěšená krajina, kde Morava do Dunaje se vlévá, a kde na polouostrově, jejž obě snoubící se řeky objímají, velebné zříceniny prastarého hradu Děvína, jejž Němci Theben zovou, se vypínají.

Žhavá koule sluneční právě, když jsem tudy jel, se počala nořiti pod obzor a na polo zastřena jsouc již vrcholky Bílých Karpat, vysílala své poslední zlaté paprsky na vysoké, šedé zdi Děvínského hradu.

Děvín co hrad pomezni nad miru důležitý mňil často své pány, i hostil v komnatách svých rakouského Fridricha

Bojovného, českého krále Otakara II., pány Zápolské, Bátorovce, Betlény a jiné. Turci, opětujíce své výpravy proti Vidni, pokaždě též na Děvín se obořili, nikdy však ho dobyti nemohli. Jakž takž stál Děvín až do roku 1809. V tomto roce však jej opanovali Francouzové a vyhodili prachem do povětrí.

Mineš-li na parolodi Děvín, nezbude ti ani času, abys vzpamatoval se z různých myšlének a upomínek, neb již zatačí se loď k nábřeží Prešpurskému. Šramot nastalý v tom okamžiku na palubě, kde každý po svých zavazadlech se žene, aby v tlačenici co nejdříve loď opustil, brzo ti střízlivou mysl vrátí a pojednou tě opět v prosaický vír obchodního města uvede.

Druhého dne vydali jsme se hned časně ráno na pouť po městě. Ráz Prešpurka jest celkem velkoměstský. Prostranné ulice, velkolepé budovy nové i starožitné, krásné stinné a vonné sady akáciové, v nichž velké vojenské kapely téměř po celý den obecenstvo obveselují, činí pouť po městě velmi příjemnou. Okolní pahorky, vroubící amfitheatrálně celé město, jsou posázeny révou; dříve prý zde bývaly krásné lesy, jejichž zbytky zde onde ještě mezi vinohrady roztroušené se vymyčují.

V městě samém upoutala naši pozornost nejprve velkolepá katedrála sv. Martina. V chrámě tomto, jenž v nejnovějších dobách nádherně byl opraven a jejž lze počítati k nejpřednějším staviteckým památkám celého mocnářství Rakousko-uherškého, bývali korunováni králové uherští až do času Marie Terezie, a koruna sv. Štěpána bývala v něm před korunováním po tři dni veřejně vystavena. V něm nalézá se též olověná socha sv. Martina v kroji uherškém, přes 5000 kg těžká, a několik pomníků primasův Ostřihomských. Na břehu Dunaje, blízko lodního mostu přes řeku vedoucího, pne se královský pahrbek železným zábradlím ohrazený, na který král uheršký v den svého korunování koňmo v uherškém kroji vyjel; tam obkličen jsa biskupy a magnáty země, kteří též vesměs na koních byli, mečem sv. Štěpána ke všem úhlům světa máchal na znamení, že chce svěřená sobě království mečem svým hájiti proti všem útokům nepřátelským. Od doby té, co se děje ko-

runování v Budíně, nasypali Uhři k účelu tomu umělý pahrbek v Pešti.

Byla právě sobota a trh; i měli jsme příležitost, seznati nejen zdejší lid městský nýbrž i lid okolní, který se do Prešpurka o trhu v každém témdni četně scházívá. Procháziš-li se tržištěm, poznáš snadno mezi selským lidem již dle kroje, kdo Slovák, kdo Maďar; zvláště muži různí se svým krojem přísně od sebe. Maďar má vždy svůj kulatý kalpak s malou stříškou neb docela beze střechy, široké rukávy u košile, která sotva na páš dosahuje, přes ni modrou vestu s bílými knofliky a široké své gatě, z nichž nezřídka dole husté třepení visí. Přes sebe pak mívá přehozenou vždy, ať jest počasí jakékoli, velkou bundu, kterou v zimě srstí do vnitř, v létě srstí na venek obrácenou nosí. Slováci mívají klobouk se širší střechou a nehuňaté bundy, které na vnější straně pestrými květinami neb arabeskami prošity bývají. Za kloboukem mívá Maďar obyčejně péra, Slovák umělé kytkice. Mnohem nesnadněji lze rozeznati dle kroje národnost mezi ženami; neb ženy vyznání evangelického, a těch jest zde po okolí veliké množství, strojí se vesměs, ať jsou Maďarky neb Slovácky, stejným způsobem, nosíce bez rozdílu černý nebo temněmodrý šat a, jsou-li provdané, na hlavách vždy černý hedvábny šátek. Svobodné dívky nosí hlavu prostou a mají vlasy zapletené v jediný dlouhý vrkoč, protkaný širokou, pestrou pentli. Čím širší a čím dražší jest tato pentle, tím jistějším jest znamením, že nositelka její pochází ze zámožného statku.

Kdybys chtěl zde na trhu z řeči lidu venkovského souditi o jeho národnosti, mýlil bys se velice: myslil bys, že zde samý Maďar, nebo Slováci mluví maďarsky právě tak plynně jako slovensky, a najdeš málo kterého mezi nimi, který by na maďarský dotaz ti nedovedl neb nebyl ochoten maďarsky odpověděti. Jinak jest s Maďary. Zmýliš-li se a optáš se některého na trhu po slovensku, zač jest ta neb ona dýně, nebo po čem dává broskve, odbude tě nevrlým „nem tudok tótul“ (neumím slovensky).

Z trhu jsme šli do synagogy. Synagoga zdejší jest po Peštanské největší v celých Uhrách a budí vnitřní skvostnou

úpravou v cizinci skutečný obdiv: mramorová mosaiková dlažba, zdi stříbrem a červeným aksamitem pokládané, skvostné svícny, pozlacené mříže na galeriích, za nimiž v závoje zahalené izraelské ženy nepohnutě sedí.

Prošedše městem židovským, podnikli jsme ještě krátce před obědem malou vycházku na hrad čili lépe řečeno ke zříceninám hradu Prešpurského, v němž jindy chovaly se korunní klenoty království Uherského, a jenž býval sídlem královny Marie Terezie. Hrad tento byl vystavěn asi v polovici 17. století, ale r. 1811. velikým požárem na vždy popelem lehl; než zbytky jeho dosud svědčí o jeho bývalé nádhře a velkoleposti. V pravdě důstojné to sídlo královské! Vyštoupíš-li na polozbořené bašty hradní, otevře se ti odtud rozhled věru královský. Na východě a západě vine se Dunaj zelenou rovinou, v niž bělají se roztroušená města zakončující se na východě Komárnem, před nímž Dunaj opět v jeden mohutný proud se slévá; na severu zdvihají se stříbrolesklé Bílé Karpaty a na jihu lemuje obzor modravý zasmušilý les Bakoňský. Mohutné zbytky hradu slouží nyní za zásobárny pro zbraně a jiné vojenské potřeby, a tam, kde jindy panoval čilý život královského hradu, prohánějí a sluní se nyní svížné ještěrky, jediní to obyvatelé bývalých komnat královských, vyrušované v klidu svém jen občasným voláním vojenské stráže, která zde sklady erární opatruje. —

II. Ostřihom.

Na pravém břehu veletoku Dunajského, naproti ústí řeky Ipoly, která mu vody z východních končin Karpat slovenských přivádí, rozkládá se město Ostřihom nedaleko severní paty Bakoňského lesa.

Ostřihom skládá se z města a sedmi předměstí i jest obydlen asi 17.000 obyvatelů. Město samo jeví ráz velkoměstský; předměstí, jejichž obyvatelé orbou a vinařstvím se živí, podobají se vesnicím. Tím nabyl Ostřihom té zvláštnosti, že v něm život městský s venkovským ladně se míší. Za jdeš-li na náměstí, zvláště v neděli nebo ve svátek, shledáš pestrou směsici uherského lidu městského a venkovského:

dláma dle nejnovější Pařížské módy v dlouhé šaty a klobouk se pštrosím pérem oděná kráci vedlé selské dívky, již do dlouhého vrkoče vpletena pestrá stuha.

Život v Ostřihomě na ulicích jest čilý, ale tím město to nad jiná nepředčí, nýbrž tím vyniká, že jest sídlem prvního arcibiskupa království Uherského a hónosí se důstojnou té přednosti katedrálou a pamětihodnými dějinami.

Ostřihom jest původu římského a byl již v X. století městem kvetoucím, jež počtem obyvatelstva i bohatstvím všecka ostatní uherská města převyšovalo. Skvostné chrámy a paláce zdobili prý město; bylo tehdy středištěm obchodu podunajského, kde Vlaši, Francouzové a Němci ve zvláštních svých čtvrtech obývali. Že Slované byli v oněch dobách asi většinou obyvatelstva Ostřihomského, lze souditi z toho, že říše Velkomoravská tehdy až sem se prostírala, a Slované v končinách těch až do pádu říše Velkomoravské a ještě valnou dobu po jejím ztroskotání bydleli. V tomto původním svém lesku kvetl Ostřihom až do roku 1241., v kterémžto roce jej Tataři zcela zbořili. Původní a vlastní jméno jest „Střehom“.

Po zapuzení Tatarů dal tehdejší král Béla IV. město, kteréž jako rodiště krále Štěpána I., sv. patrona uherského, u veškerého lidu ve veliké úctě a vážnosti jest, z nova vystavěti, hradbami obehnati a snažil se všemožně lesk a bohatství jeho obnoviti. Války občanské však a později zvláště války s Turky zasazovaly Ostřihomu mnohonásobné rány, a od roku 1543. půldruhého století byl stále v samém držení vítězných Mahomedánů.

Arcibiskupství Ostřihomské bylo založeno již r. 1001. a jest tudíž tak staré jako křesťanství v Uhrách samo. Za panování císaře Karla VI. seděl na stolci arcibiskupském saský vévoda Kristian August a vymohl si na císaři pro své arcibiskupství primát či přednost nad vsemi biskupy uherskými a důstojnost knížecí pro sebe a všecky své nástupce. Základ k nynější katedrále Ostřihomské položil společně s palatinem Josefem r. 1822. arcibiskup kníže Alexander Rudnay, jenž k nejšlechetnějším a nejobětovnějším církevním knížatům vůbec náleží.

Na příkré skále bezprostředně nad Dunajem stával již před časy velkolepý gothický dóm se sloupy z jasného bílého mramoru, který však Turci r. 1507. se zemi srovnali.

Plán nové basiliky byl zhotoven stavitelem Kühnem a proveden Pákhem. Celý chrám, z mramoru vystavěný a skvostnou arcibiskupskou hrobkou opatřený, jest 106 metrů dlouhý, 45 metrů široký; průčelí k Dunaji jest 36, celé průčelí však spolu s paláci, po obou stranách přistavěnými, 206 metrů dlouhé. Vchod, velkolepé propyleum, skládá se z 38 sloupů a 24 pilastrů, celá střecha spočívá na 54 sloupech. V prostředku vypíná se mohutná báň, 79 metrů vysoká, v průměru o 26 metrech. Obraz hlavního oltáře představuje křest sv. Štěpána sv. Vojtěchem, biskupem Pražským, a jest 8 metrů vysoký a 5 metrů široký. Provedení jeho bylo svěřeno historickému malíři Michalu Heszovi z Jágru. Plátno k němu, jehož neobyčejná šířka obnáší 5 metrů, dal primas Rudnay na zvláštním, k tomu účelu zřízeném tkalcovském stavu zhotoviti, a jen zhotovení stavu samého trvalo přes 12 neděl. Ve chrámu samém budí největší pozornost cizincovu náhrobek primasa arcivéody Karla Ambrože, zhotovený z karrarského mramoru slavným sochařem Pisanim z Modeny.

Rudnay nedožil se dokončení stavby, na niž obětoval sám více než dva milliony zlatých; zemřel roku 1831., a basilika byla dokončena až r. 1856.

Den zasvěcení nové katedrály, 31. srpen 1856, byl pro Ostřihom a pro celé Uhry národní slavností. Všecky vrstvy obyvatelstva uherského vyslaly sem své zástupce. Císař pán přijel z Vídni již o půl sedmé hodině ráno s celým svým dvorem a se všemi arciknížaty. Tři kardinálové, Ostřihomský, Vídeňský a Záhřebský, byli přítomni svěcení, kteréž se počalo slavnostním přenesením ostatků sv. Štěpána ze staré Štěpánské kaple do nového chrámu. Při obřadech provozovaná byla ponejprv nová slavná mše od proslulého skladatele Františka Liszta složená. Odpoledne se vyhrnul veškerý lid k národní slavnosti za město, kdež bylo dle starého obyčeje národního víno zdarma podáváno, a na rožni pečený vůl mezi lid rozdělován. Při tom zaznivaly divoké melodie houslí cikánských, a lid prý se veselil až pozdě do noci.

54. Dolina.

Sedlák Dolina z Lešan byl z okolí nejzámožnější, v celém kraji nejznámější.

Nebylo trhu, aby na něm Dolina se byl lidem nevštípil v pamět; v městech ho znali dobře, a když někam přišel, vědělo se, že se zase bude povídati něco o Dolinovi. Jméinem svým vyrovnal se třeba hraběti; ale také se přičinil, aby se o něm mluvilo hned po hraběti. Zachvácen byl nepravou pýchou, nemaje do sebe nic ušlechtilého.

Mnohý rolník o sobě myslí: „Můj stav je tak důležitý a tak cti hodný jako kterýkoli jiný ve společnosti lidské; přičiním se, abych sobě i stavu svému zjednal uznání a vážnosti; přičiním se o to jednáním rozumným, počestným, šlechetným.“ Takovou pýchu bychom přáli každému rolníku, ano i každému člověku kteréhokoli stavu vůbec. Ale sedlák Dolina tak nesmýšlel. Však slyšme, co se o něm povídalo.

Sezval si na posvícení dráteníky z celého kraje a častoval je. Ale když je vyčastoval až do opilosti, tropil si z nich posměch. To nebyla věc pěkná, ale povídala se o něm.

Jindy jel do města o trhu, dal v prvním hostinci prostříti stůl pro padesát osob a pozval k hostině známé sousedy. Když byla tabule hotova, jídla nanесена, a hosté se dostavili: Dolina rozhoupal stůl a tím všecko, talíře i s jídly a sklenice s nápoji převrhl na zem, a z toho měl radosť. Potom sehnal žebráky a všeliké děti, aby si to po zemi sebrali. Když při tom o kus sousta se rvali, měl z toho náramnou radosť. To byla věc ohavná, ale o něm se to povídalo.

Jindy přišel do hlavního města a potkal vojenskou hudbu.

„Můžete-li mi zahrát?“ ptal se.

„Můžeme,“ řekl kapelník, „za sto zlatých.“ To řekl žertem, neboť myslil: „Který blázen by dal sto zlatých?“

A tím bláznem byl Dolina; vytáhl stovku, dal ji kapelníkovi, a kapela hrála. Když dohrála, vytáhl Dolina druhou stovku, aby zahráli ještě. Nu a tak vojenská kapela hrála Dolinovi v Praze na Staroměstském náměstí za dvě stovky dvě písničky. O tom se vypravuje podnes.

Nejošklivější bylo však to, jak Dolina v pýše své choval se k lidem chudým anebo těm, kteří jakýmkoli způsobem jemu byli podřízeni.

Jakmile potkal chalupníka nebo sedláka, který se mu jméním nevyrovnal, už mu něco vyvedl. Podruhovi pak udělal vždy něco ještě hrubšího nežli chalupníkovi. Jedenomu podrazil nohu, druhého shodil do příkopa. Nesl-li podruh v pytli obilí neb mouku, rozřízl mu jej a potom se radoval z jeho nářku. Říkal arci: „Přijd si ke mně a naměř si žita, co chceš.“ To bylo jako za to, že mu ubohý podruh dovolil udělati ze sebe terč. Ale když si přišel ubožák pro žito, byl Dolina ještě více Dolinou. Naměřil mu žita, že ho nemohl unést, a unesl-li, tedy se polámal aneb jinak si ublížil. Někdy až i lékaře potřeboval takový nuzák, a Dolina ho platil. Octla-li se rodina toho, jemuž ublížil, u veliké bídě, i výživu jim dával; ale to vše jen za to, že dal mu ze sebe udělati terč. Nebýti toho, přestal býti dobrodincem.

To mohl si někde jinde při práci podruh polámati všecky hnáty a rodina jeho nemíti sousta chleba: ta by mohla k Dolinovi přilézti na kolenu a o to sousto prosit, nic by byla nedostala. „Kde si to udělal, tam ať mu dají,“ říkal Dolina, a tím slovem už bylo srdce jeho zamčeno na několik zámků.

Má-li kdo jméní nebo silu ať již tělesnou nebo duševní, uvažuj, bylo-li by to moudré a dobré, státi se následovníkem Dolinovým. Čím mohl Dolina prospěti své obci a neprospěl; co dobrého mohl vykonati ve prospěch svého národu a nevykonal, a co z toho všeho měl sám? Zjednal-li si úctu, po které bažil? Nikoli; spoluobčané jeho jím pohrdali, chudý lid ho nenáviděl, a páni jeho slabostem se posmívali.

55. Diamant a kohout.

Velikomocný král nosil na prstě veliký diamant, a všickni předrahý ten kámen slavili. Neštěstím však ztratil král svůj diamant, a slavený ten kámen přišel na smetisko. Nalezl jej tam hrabající kohout a velice ho politoval řka: Byls jednou slavný, vzácný, předrahý; ale nyní pozbyl jsi ceny, a nikdo si tě nevšímá.

V tom přišel člověk a zočiv diamant, očistil jej a donesl do královské komory.

Vnitřní své ceny ani v neštěstí člověk nepozbude.

Vinc. Zahradník.

56. Hodiny a člověk.

Člověk jakýs měl dvoje hodiny. Jedny šly vždy o několik minut později, druhé pak šly někdy brzy, někdy pozdě, ale někdy i na vlas dobře ukazovaly.

Poněvadž člověk vždy jen těmi se spravoval, které šly zdlouhavě, hněvaly se druhé a pravily: Proč toliko na ty hledíš, nás si nevšímaje? Neviš-li, že někdy aspoň právě ukazujeme a zcela bezpečně?

Člověk jím odpověděl: „Právě to, že již dobře jдete, již pozdě, již opět čerstvě, právě to vás vši ceny zbavuje. Nikdy nevím, kdy vám bych měl věřiti.“

Opatrný člověk spíše dovede posouditi slova lháře stálého než toho, kdo někdy lže a někdy pravdu mluví.

Vinc. Zahradník.

57. Hvězdy.

Na nebi tolík hvězdiček
se mihotá a svítá!
Matička nám povídává,
že jich nikdo nespočítá.

Jich počtu neznaj' andělé,
což teprv někdo z lidí!
Ale Kdos tam nad hvězdami
do jedinké že je vidí.

Tu, která jako diamant,
i onu, která bledne —
velké, malé, On je řídí,
nepohřeší ani jedné.

A my stou chudou matičkou
jsme chudé čtyři děti;
jak to u nás bývá, nechce
nikdo z lidí rozuměti.

Jsme čtyři děti, malíčké
a chudé, my to víme —
Tomu však, Jenž hvězdy hlidá,
také my se neztratíme.

J. V. Sládeček.

58. Orion.

Sedm hvězd se v Orionu
v přívabném skví obrazu,
sedmero jich v divném shonu
v nebeském zříš povoze.

A tak sedm hvězdných světel
na obloze ducha znáš,
na něž stálý, synu, zřetel
v životě svém mítí máš.

Toto krásné sedmihvězdi
buň tvým vozem nebeským;
neb kdo v tomto voze jezdí,
jede k sídlům Edenským.

Jsouť ty hvězdy v společenství:
Pravda, krása, právo, cnost,
pověr prosté nábozenství,
volnost a dokonalost.

Sedmihvězdi toto krásné —
toť tvé duše Orion!
jeho svít ti světlo spasné,
až ti zazní smrti zvon.

Bal. Jablonický.

59. Mikuláš Koprnik.

Ve druhém století po Kristu upravil řecký učenec Ptolemeus učení hvězdářské v soustavu, která po něm Ptolemeiovou služí. Dle ní svět čili vesmír sklidá se ze sfér nebo kulových vrstev, zemi jako jádro obklapujících, a k vrstvám těm jsou jednotlivé stálce a oběžnice připoutány, tak že s nimi podlé jistých pravidel se otáčejí kolem osy světové. Ze země naše jest středem všeho stvoření, bylo obyčejněmu rozumu všeck tak jasnou, že o tom pochybovat nebo přemýšleti mu ani nenapadlo.

Po více než třinácti století učilo se všude výkladům Ptolemeovým, ač čím dále, když hvězdářské pozorování se zdokonalovalo, tím více se poznávalo, že pozorování některá, zvláště o pohybu planet čili oběžnic, se soustavou Ptolemeiovou se nesrovnávají.

Teprve když v polovici XV. století všechny vědy z nová oživily, dostalo se i astronomii čili hvězdárství několik horlivých pěstitelů, mezi nimiž vynikal zvláště Peurbach nebo Purbach, tak zvaný podlé rodiště svého Purbacha v Horních

Rakousích, a žák jeho Regiomontan. Ti novým důkladnějším bádáním připravili půdu pro názor nový, s kterým Koprník v 16. století vystoupil.

Původ jakož i život Koprníkův nelze tak zevrubně aniž jistotně vyličiti, jak bychom si přáli u muže tak slavného. Tolik však jisto, že v Čechách v XIV. století žili vladykové jménem z Koprníka, o nichž v pozdějších pamětech XV. a XVI. století žádné zmínky se nenalézají.

Dle zápisů města Krakova byl r. 1396. Mikuláš Koprník za měšťana Krakovského přijat, při čemž měšťan Dambrova jako podepsaný svědek původ jeho z Čech ztvrdzuje.

Uvážice mimo to tehdejší velmi přátelské poměry mezi Polskem a Čechami vůbec, mezi Krakovem a Prahou zvláště, nepochybujeme, že koncem XIV. století vladyka Koprník z Čech do Krakova se vystěhoval a tam r. 1396. za měšťana byv přijat trvale se usadil.

O dalších osudech rodiny Koprníků do Krakova přistěhované neví se skoro nic více, než že jeden její člen Mikuláš r. 1462. v Toruni se usadil, kdež požívaje všeobecné vážnosti i do rady městské byl volen. V tomto městě nadvislanském zasnoubil se Mikuláš, arci již v Polsku narozený, r. 1464. s Barborou Waiselrodovou; a z této do Toruně přestěhované větve rodu Koprníkova narodil se 19. února 1473. syn Mikuláš, jenž nepatrné tehdy jméno Koprník slavným učinil.

Již v 10. roce věku svého ztratil Koprník otce, načež se ho ujal bratr matčin Lukáš Waiselrode, biskup Varmínský.

Když bylo Koprníkovi 17 let, odebral se na universitu Krakovskou, kdež se zanášel hlavně filosofii a medicinou, a teprve když seznal, kam nadání ho pudi, oddal se co nejúsilovněji mathematicae a astronomiae. Když pak učitel jeho odešel do Litvy, odebral se Koprník do Italie, aby tam studia svá dokončil. Chtěje v daleké cizině co možná nejvíce prospěchu získati, věnoval se v prázdných dobách umění malířskému, aby poklady umělecké s užitkem mohl studovati a zároveň si nakresliti, co by se mu vidělo býti pamětihodným. I prospěl v tom krásném umění tak, že nejen krajiny nýbrž i podobizny dosti věrně vyobraziti uměl.

Studia svá počal Koprník v Padově, kde po třech letech povyšen na doktora filosofie a lékařství. Z Padovy vydal se do Bononie, aby se tam zdokonalil v zamilované své vědě, ve hvězdárství. Roku 1499. stal se professorem mathematiky v Římě, kde velkého si dobyl uznání jasnými a zajímavými přednáškami.

Opustiv Řím vrátil se do Krakova a přijal posvěcení kněžské. Roku 1503. začal pilně pracovati o nové své soustavě a již r. 1507. v hlavních rysech ji dokončil, tak že pro pozdější léta mu zbylo jen vypracování do podrobnna, které vyhledávalo mnoho pozorování a výpočtů.

Roku 1510. stal se kanovníkem ve Frauenburce v Prusku, tenkráte polském, kde až do smrti setrval. Tam udělal si sám řádné hodiny sluneční a mnohé přístroje, aby mohl pozorování nebes přesně prováděti. A přesnosti této tím více se podivíme, uvážíme-li, že veškeré nástroje sám ze dřeva si zhotovil a že pozorování svá bez dalekohledu činil, kterýžto zrakový přístroj teprv 70 let po smrti jeho byl vynalezen a sestrojen. Při prácech vědeckých nezanedbával však Koprník povinností svého úřadu; nejen že byl velmi činný ve prospěch kapituly své, také lidumilnost osvědčoval podporováním chudých, hlavně pak bezplatným jich léčením.

Co poznal bedlivým svým oběžnic a stálic pozorováním, to vše shledáváme ve výtečném jeho spise „*O obratech těles nebeských*“. Toto dílo doplňoval a zdokonaloval stále až do r. 1540. a uložil v něm všechny výsledky svého bádání.

K naléhavým prosbám ctitels a přátel svých svěřil Koprník rukopis svůj jednomu z nich, jenž postaral se o jeho vytisk v Norimberce. Rukopis sám chová se nyní v knihovně hraběte Nostice na Malé Straně v Praze a byl dříve majetkem věhlasného pedagoga Jana Amosa Komenského.

V 70. roce věku svého počal Koprník patrně chrádnouti, až chrلنím krve ulehla a více již nepovstal. Na smrtelné posteli prý mu předložen hotový výtisk spisu, jímž stal se ne-smrtelným; s klidnou zálibou prý se dotknul pomníku, jejž si sám postavil, a brzy na to zavřel navždy oči, kterými se ponejprv odhalilo tajemství přírodní, prosté sice ale velebné. Den, kterého zemřel, není znám; dokázáno jen, že nezemřel po 21. květnu r. 1543.

Hlavní pravdy, které Koperník světu objevil a v nesmrtelném díle svém vyličil, jsou tyto: Slunce jest hvězda stálice, okolo níž krouží obor oběžnic, jimž jest středem a pochodní osvětlující; — kolem planet hlavních krouží oběžnice druhého rádu čili luny, obíhající s nimi okolo slunce; — země naše jest z oběžnic velikých, a všechny výjevy běhu denního i ročního, počasí roční i jisté proměny světla a povětrnosti pocházejí z otáčení se země kolem slunce; — obíhání stálic okolo země jest pouhý přelud oka a vlastně jen výsledek otáčením se země způsobený. Tímto dílem Koperníkovým bylo hvězdárství postaveno na základ nový, nezvratný, jediné pravý, na němž teprve všechny další nálezy hvězdářské mohly učiněny být.

Pokud ve hvězdárství země stála, i hvězdárství stálo; a když země uvedena do pohybu, dostalo se i hvězdárství do proudu, až dospělo k nynější rozsáhlosti, přesnosti a nezvratné důkladnosti.

Dle Dr. F. J. Studničky.

60. Nekonečný vesmir.

Po nebi hvězdic je rozseto
lesem jak zvonců vřesných,
dech času je měrně provádí
v jásavých kružích plesných.
Vidíme plesu jenom cíp —
zkoumej a čítej sebe líp,
mistře v početním cviku,
nespočteš tanečníků!

Vesele se zemi měsíc jde,
země zas v mocném kruhu
se okolo slunce otáčí
v zářivém planet pruhu.
A i to velké slunce zas
kolem většího vede nás,
a toto slunce jeho
kde jde? — a kolem čeho?

Mysli se nejvýš — a nad tebou
hvězd jako vřesních zvonců —
a kdybys byl jak slunce stár,
nedomysliš se konců!
Klečím a hledím v nebe líc,
myšlenka letí světům vstříc —
vysoko — převysoko —
a slza vrhkla v oko.

Jan Neruda.

61. Země jindy a nyní.

Báječně krásný to přec byl sen,
vše že se zemi koří,
tisíce světů že kolem ní
se točí a láskou hoří.

Krásný to sen a přec jen sen,
ze světů zbyl nám jeden jen —
jen měsíček náš věrný.

Měsíček ze všech sám a sám
okolo nás se točí,
sprováží zemi životem
a nespouští jí s očí.

Jan Neruda.

62. Hvězdičky.

Ach, jaké to blaho: poležet
zde na drnu poblíž boru
a s zlatými dát se hvězdami
do šepněho rozhovoru!

Ty třepotné, smavé hvězdičky
tak čiperně na mne hledí —
ach prosím vás, je to pravda vše,
co lidé prý o vás vědí?

Že maličké vy prý hvězdičky
jste obrovská samá těla —
a od jedné ke druhé prý sto let
a k některé věčnost celá?

Což nevidím, jak jste drobounky
a v jakém jste k sobě skladu? —
 já — nahoře být — bych kamenem
vás přehodil celou řadu!

A že prý jste věčném ve rejí
a přes steré skokem míle?
ej musilo by tu hluku být
a šumu za noční chvíle!

A zatím tak němě sprádáte
svou života tichou dumu —
když veselé prstem zaluskám,
je věru v tom více šumu!

Jan Neruda.

63. Z cestopisu Václava Vratislava z Mitrovic.

Vratislav z Mitrovic byl přidán k poselstvu, které císař Rudolf II. s baronem Krekvicem r. 1591. do Cařihradu k tureckému sultánu vypravil. Vydali se přes Vídeň a zemi Uherskou, která tehdy také větší částí pod paštví turecké náležela, do hlavního města říše Osmanské. Na této cestě všimal si mladý Vratislav z Mitrovic všechno, co se koli památného mu naskytlo. Vrátil se pak po mnohých nehodách zase do své vlasti, popsal r. 1599. všecky příhody své na oné cestě jazykem českým; a zajímavý cestopis ten vydán s titulem „Příhody Václava Vratislava z Mitrovic“ r. 1777. po prvé tiskem, německý překlad pak r. 1786. Velmi pěkuš ličí se tam pobyt poselstva císařského v Budíně a v Cařihradě.

I. O pobytu v Budíně.

Ranním jitrem dne 9. září r. 1591. jsme z Vácova po Dunaji vyjeli a ve třech hodinách Budín spatřili. Když jsme asi na půl míle k Budínu připluli, paša Budínský poslal proti nám devatenácte korábů velmi správných a praporečky okrášlených. Kteří když proti nám jeli a nás dojízděli, ze všech kusů a ručnic salve vystřelili, a naši podobně jim odpověděli; což se několikrát stalo. Bylo se nač podívat, když po všem Dunaji všecky ty koráby příčkou se postavily se všemi těmi praporečky a většími prapory, jichžto do sedmi set na těch korábích bylo. Když jsme pak blíže k Budínu dopluli, opět všichni na lodích vystřelili a ku břehu přitrdili, kdež paša Budínský nás dobře špiží a jinými potřebami opatřiti a stráž od janičářů nám dáti poručil.

Dne 10. září ráno poslal paša k lodím pěkných šestnácte koní úpravně přistrojených, na nichž pan posel baron Krekvic a jiní dvořané stavu rytířského jeli. Hned na předměstí počnouce až právě k obydli pašovu, po obou stranách v ulicích vojáci turečtí řadem stáli, skrze něž jsme jeli.

Když jsme ke dvoru pašovu přijeli, tu okolo dvou set janičářů jakožto životní stráž pašova až ke schodům stálo. Když jsme pak na palác přišli, spatřili jsme pašu v prostředku mezi drahými čalouny a polštáři krumplovanými seděti. Okolo něho přední radové jeho a vojenští úředníci seděli,

a jiní stáli. Proti pašovi byla aksamitová červená stolice, do níž pan posel, ruky podav témuž pašovi, se posadil, my pak okolo padesáti osob za panem poslem jsme stáli. Všecken palác, ač byl dosti veliký, po zemi a stěnách dosti pěknými koberci a čalouny obestřen byl.

Když pan posel Krekvic listu pašovi od císaře dodal, paša povstav list ten políbil a na turban položil. Tu chvíli pan posel dary mu odevzdal, totiž: tři tisice širokých tolarů, dvě veliké stříbrné láhvice na způsob půlměsíce, stříbrnou měděnici pozlacenou s umyvadlem a velmi pěkné bici hodiny.

Pan posel dodal pašovi také psaní od Arnošta, arciknížete rakouského, kteréž on sice přivítal, avšak ne s takovou uctivostí jako císařské přijal. Proti tomu daroval paša panu poslovi zlatohlavový kaftan nebo sukni, kterouž on na znamení vděčnosti na se vzal a tak až k lodi v ní jel.

Když jsme pak ku korábium přijeli, zvěděli jsme, že jeden z našeho tovaryšstva, Vlach jménem Mikuláš de Bello, z ostrova Krety nebo Kandie rodilý, se poturčil. Pan posel jej na snažnou žádost jeho z Vídň s sebou vzal, poněvadž pravil, že má bratra zajatého mezi Turky, toho že by rád vyplatil a po moři do křesťanstva s sebou odvezl. Ten tedy Vlach, když jsme my u paše byli, z korábu vystoupiv k janičářům, jenž nám k stráži přidáni byli, šel, s nimi známost učinil a, že Turkem býti chce, oznámil. Hned potom svůj klobouk s hlavy sňal, po něm nohama šlapal a rozřezav jej do Dunaje hodil. A když to učinil, hned mu janičáři turban nebo tureckou okrouhlou čepici přinesli, na hlavu vstavili a do města ho odvedli.

Téhož dne poslal paša pěknou loď pro pana posla, aby k němu přijel; což také učinil, vzav s sebou pěkně vykládanou ručnici a velikého anglického psa, kteréhož od arciknížete Arnošta darem dostal a pašovi daroval. Mezi tím, když pan posel u paše déle se zdržoval, my turecké teplé lázně jsme spatřovali a v nich se myli. A jsou zajisté znamenité, rozkošné teplice, přímo ze země tekoucí. Turci je čistotně chovají, a kdo se v nich myjí, všecku službu a po hodlí za mírný peníz v nich mají. Před lázní jest veliká

siň a široká lavice vůkol a vůkol, kde se lidé svlékají a šatů svých nechají. A z té sině jde se do myci lázně, která jest mnohem podobnější k nějaké okrouhlé kapli nežli lázni; jestif všecka zevnitř olověným plechem a mramorem rozličných barev a vnitř jak stěny tak země dlážděna a obložena. Vnitř jest ta teplice jako nějaký kotel v okrouhlosti čtyřiceti tří kroků a v něm voda hluboká až po bradu prostředního člověka. Pakli kdo nechce tak hluboko ve vodě státi, jsou v tom mramorovém kotli dvoje mramorové lavičky, jedna vyšší a druhá nižší, tak že se může na jedné po paždí, na druhé po páš seděti. Chce-li kdo plovati a kratochvíle provozovati, také dosti prostranství k tomu má.

Dne 11. října v pátek, který Turci jako my neděli světě, viděli jsme pašu s velikou slávou do kostelajeti. Předně jelo před ním asi tři sta janičárů, pak mnoho čaušů neboli komorníků a špahů nebo jízdných několik set, a po nich sám paša v zlatohlavové sukni jel a zůstal asi dvě hodiny v kostele; potom zase tím pořádkem domů se navrátil.

Po obědě šli jsme nahoru do města, které se zámkem na vrchu leží po pravé ruce Dunaje, v místě náramně rozkošném, v kraji velmi hojném a úrodném. Jest pak na vrchu skalnatém postavené, tak že s jedné strany vinohrady s ním se stýkají, s druhé pak strany jest vyhlídka na Dunaj mimo město tekoucí, a za Dunajem město Pešť se spatřuje.

Když jsme v městě mimo turecký chrám šli, uželi jsme deset Turků v kole, an jeden druhého za ruku držel a v prostřed kněz jejich stál. Kněz i oni všickni kolem se obraceli, točili a nic jiného nežli Allahu — jako by řekli: „Bože, vyslyš nás!“ — velikým hlasem křičeli, tak dlouho až ochraptěli. A praví Turci, když tak který v tom křiku usne, co se mu koli zdá, to jako nějaké proroctví mají.

Při kostele křesťanském jest dosti vysoká věž, na které se také bici hodiny nalézají: ty jsme první a poslední v Turcích viděli; neboť oni dokonce žádných hodin nemají a s nimi ani zacházeti neumějí. Některí ve dne sluncem a v noci měsícem se spravují, a obzvláště ve městech mají své kněze, kteří části dne jistými mírkami vody rozmiřují a z toho pak

poznávají, kdy s vysokých věží, které při kostelích okrouhle vystavěny jsou, velikým hlasem křičeti a lidí k službě Boží napomínati mají. Ponejprv na věžích volají nebo křičí, když má svítati, po druhé svolávají lid místo zvonění do kostelů v prostřed času, který jest mezi východem slunce a polednem, v poledne po třetí, o nešporách po čtvrté, nejposléze, když slunce zapadá, užívajíce k tomu hlasu vysokého ze vší moci a sily své a uši sobě zacpávajíce.

Dne 13. října po obědě hruli jsme se z Budína; paše nám čtyři čauše, aby nás až do Konstantinopole bezpečně provodili, a čtyři janičáry ku pomoci přidal. Čaušové povinnost komissařů nebo poslů vykonávají a všecka poručení od císaře neb od pašů donášeji. Přidali nám také šest korábů, na kterých ti čaušové jeli, a naše koráby k svým přivázali. V jednom korábě také mnoho zajatých křesťanů na prodej do Konstantinopole se vezlo, s kterými však Turci mluviti nám nedali.

II. O pobytu v Konstantinopoli.

Dne 25. listopadu léta 1591. bližili jsme se Konstantinopoli, odkudž posláno bylo proti nám na koních asi 40 čaušů nebo dvořanů císaře tureckého, kteří nás přivitali a před námi do Konstantinopole jeli.

Co se položení města dotýče, vidí mi se, že to místo hněd od přírody k tomu připraveno jest, aby na něm město císařské vystavěno bylo. Leží sice v Evropě, má však téměř před očima Asii, po pravé ruce Afriku; kteréžto země, ač se města nedotýkají, však mořem a pohodlnou plavbou s ním se jako spojují.

Dne 8. prosince byli jsme sultánovi představeni. Hned z rána téhož dne pan posel Krekvic dal peníze hotové, 45 tisíc širokých tolarů, na vozy naložiti a poslal je do císařského zámku napřed se svým dragomanem nebo tlumočníkem. Okolo pak devíti hodin pan posel se svými dvořany k císaři jel; tito před ním po páru jedouce, od stříbra a hodin dary nesli.

Příjevše k nejprvnější zámecké bráně, viděli jsme při ni asi sto vojáků, jež vrátué jmenují, se zbraněmi státi. Ti

vrátní jsou životní strážní, a jejich úředníci za komissaře nebo raději za katy užívání bývají; neboť když jaká proměna u dvora mezi paši státi se má, neb rozkáže-li sultán kterého z předních dvořanů zaškriftiti, skrze ty vrátné ta oprava se vykonává. Jsou pak u Turků u veliké vážnosti.

Puštěni byvše do toho prvního prostranství, viděli jsme po stranách všude pěkná stavení, v nichž dvorští řemeslnici všelijaké krámy a dílny mají. Když jsme pak k druhé bráně se dostali, opět stráž takových vojáků tam stála, a jak jsme k bráně přijeli, všickni jsme s koní ssedati musili. Neboť do třetího prostranství, kde sultán obydlí má, žádný ani z pašů na konijeti nesmí, nýbrž všickni v druhém prostranství s koní ssedají a pěšky ke dvoru jdou.

V tom druhém prostranství stálo mnoho set přepěkných tureckých i arabských koní, vyšivanými koberci přikrytých. Podkoní, kteří ty koně drželi, velmi tiše stáli, tak že tu žádného křiku, smíchu a povyku slyšeti nebylo.

Když jsme tedy s koní ssedli, pan posel do třetího prostranství skrze bránu pěšky šel a my za ním; proti němuž dva pašové, rady sultánovi, vyšli a jej přivítali. V té bráně několik set janičářů stálo. Odtud ti dva pašové pana posla do divanu neb císařské rady vedli, a my tu též stáli; a když pašum se přednášelo, co se sultánem mluviti se mělo, poručili, aby se nic jiného nemluvilo, nežli co oni teď slyšeli. Dva pašové vyšli pak, majíce ruce křížem položené, z té radní světnice napřed a šli k císaři, aby pana posla oponděli.

Toto třetí prostranství jest veliké a čistotné, a proti bráně jsou pokoje císařské. Od brány až k témtoto pokojům stálo okolo dvou nebo tří tisíc janičářů po pravé straně v čepicích a barevných sukňích, jako by malováni byli, a po levé straně tolikéž špahů nebo jízdných vojáků, kteří toliko pěšky tu stáli. A jakkoli tu několik tisíc lidu bylo, však žádného křiku, žádných rozprávek, žádného sem tam toulání nebylo; nýbrž všichni tak tiše stáli, že se tomu člověk podiviti musil. Ano i ti janičáři, ačkoli ve válkách zuřiví a svévolní lidé jsou, tuto však jako z mramoru vytesaní na jednom místě velmi tiše stáli.

Když pak dotčení dva pašové bez všeho komonistva šli a mezi ty špahy a janičáry přišli, nejprve janičárům, potom špahům, složivše obě ruce na prsa a hlavami se sklonivše, poklonu učinili; proti nimž oni všickni zase hlavy své témeř až ke kolennům sklonili, a dokud jich všech pašové neminuli, tak sehnutí zůstali. A když pašové o poslu císařském oznámili, že sultánovi ruku políbiti chce; týmž způsobem jako prve zase špahům a janičárům poctivosť učinivše, ku panu poslovi se navrátili, a jak by se on i přední lidé jeho před císařem chovati měli, naučení jim dali. Dary od stříbra janičáři před pokojem císařovým, aby je sultán viděti mohl, v rukou drželi.

Tak za těmi paši pan posel napřed a my za ním skrze ty řady prostředkem jsme šli a také všem po každé straně, klobouky proti nim sňavše a hlavy sklonivše, poctivosť jsme učinili, která i nám od nich se stala.

A když jsme k pokojům přišli, vyšel proti nám nejvyšší komorník; a ten přivítav nás, do veliké síně nás uvedl, která drahými perskými čalouny a koberci, zlatem a stříbrem protkanými, obestřena byla. Tu opět pašové k sultánovi ještě skrze jeden pokoj šli, a navrátvivše se pána našeho se tázali, zdali by co u sebe buď dýku nebo nůž měl. Když on odpověděl, že toho ničeho nemá, ujali dva pašové pana posla každý za jednu ruku, přivedli jej skrze dvéře, skvostnými čalouny zastřené, před císaře a nízkou poklonu před císařem učinili. A pan posel také se stavěl, jako by na kolena kleknouti chtěl; ale pašové jej z poručení sultánova zdrželi a na zem dokleknouti nedali.

Na to dragoman nebo turecký tlumočník, renegát, t. j. poturčený křesfan, přiveden byl, a ten od pana posla k sultánovi v krátkých slovech promluvil. Nejprve pozdravení od Jeho Milosti Císařské oznámil a potom list od něho sultánovi s poklonou odevzdal. Tento list sultán Muhametovi pašovi jakožto svému kancléři podal a tázal se, kterak by se náš císař na zdraví měl. Po těch otázkách pan posel na stranu poodstoupil. Potom do téhož pokoje i my ostatní po jednom k císaři jsme vedeni, a když mu každý rukáv políbil, zaše ven vyvedeni byli. Toho pokoje, kde císař na místě asi půl

lokte od země pozdviženém a překrásnými polštáři obloženém seděl, nemohu vypsati; neboť nebylo možné tak na krátce jej spatřiti.

Po vyřízení našich věci zase týmž způsobem všickni jsme se do divanu navrátili, kde pašové pana posla k jídlu pozvali a ve zvláštním pokoji stoleček postavili a na stolicích sedíce obědvali; Turci sice toho obyčeje, za stolem jídati a na stolicích seděti, nikdy nemají. Nám také v otevřené síni, však na zemi, kde pěkné koberce prostřeny byly, hostinu drželi; spíše však, nežli nám jisti dali, viděli jsme, jak se císaři tureckému jisti dává.

Předně přišlo okolo dvou set stržjců nebo truksasů, všickni jsouce oblečeni v červených hedvábných sukňích a majice na hlavách čepice, takové asi jako janičáři; od kuchyně až ku pokoji sultánovu řadou se postavivše, nejprve všem poctivost náležitou skloněním hlavy učinili. Ti tedy, jako by namalováni byli, jeden vedlé druhého hustě stáli, a když čas obědu byl, správce nad kuchyní od kuchaře mísu z porcelánu vzal, hned druhému vedlé sebe podal, ten pak třetimu a tak dále, až i k tomu přišla, který nejbliže u pokoje císařského stál. Tu opět jiní komorníci stáli a jeden druhému mísu podávali, až právě na stůl císaře jídlo bezé všeho hluku a hřmotu velmi rychle se vneslo. Tím také způsobem dodávala se jídla k tomu místu, kde pašové a pan posel jisti měli.

Nám též mnoho jídel tak na zem koberci přikrytou postavili, však koberce koží perskou pěkně vyšivanou místo ubrusu přikryli. Jidla naše byla: slépice vařené, pečené, kaše z rejže, rozličné sladké sekaniny, maso skopové pečené, saláty z drobných a nám nezvyklých a nechutných bylin. Lžice byly malované, nožů však neměli jsme žádných, také vína žádného. Ale když kdo chtěl pít, jeden Turek maje pod paždí nádobu z kůže perské, jako dudy nadmutou, a u ní stříbrné pozlacené trubičky, do pozlacených košíků vodu sladkou, z cukru a citronu vařenou, nalíval a hostům podával. Ta voda, již oni arabšerbet říkají, mně velmi chutnala.

Tak asi půl hodiny obědvavše, od stolu jsme vstali; někteří janičáři pak od nás dary pro svého císaře vzali a je-

do svého místa odnesli. Byly pak mezi těmito dary také věci tyto: měděnice veliká stříbrná a pozlacená s umyvadlem; veliké dvě konvice, jablky a kvítí ozdobené, stříbrné a pozlacené; veliká láhvice pozlacená na způsob měsice; dva veliké kofily stříbrné pozlacené ve způsobu turecké čepice; veliké čtverhranné hodiny mistrovského díla, které když bily, Turci ven vybíhali, na koních se honili a potýkali, když pak hodiny přestaly být, zase se schovali; dlouhé hodiny, na nichž vlk stál a hušu v tlamě nesl, které když bily, vlk utíkal, za ním Turek s ručnicí pospíchal, a když měla poslední hodina být, tedy k tomu vlku vystřelil; čtverhranné veliké hodiny hladké, na nichž nejvýše Turek oči obracel, a když bily, hlavou i ústy hýbal.

Když pak bylo po tom obědě a všickni ti darové odevzdání, zase jsme do své hospody tím pořádkem, jakým jsme ráno k císaři jeli, se navrátili.

64. Korunování císaře Albrechta II. na království České.

(Dne 29. června r. 1438.)

Den před korunováním vyjel král ze dvoru svého v Starém Městě na hrad Pražský slavně a nocoval tam v paláci. Potom v neděli dne sv. Petra a Pavla byl již časně z rána náramný dav lidu na hradě, a biskupové Konstantský, Olomoucký, Frýinský, Litomyšlský a jeden z Italie, pak probošt a děkan kapitolní, kanovníci pražští a pánové čeští ve skvostných oděvech vyšli s processí slavnou pro krále do komnaty jeho, kde jej oblekli v roucho královské. I vedli jej pak v průvodě slavném do kostela sv. Václava, nesouce před ním znaky královské: Hynek Krušina z Lichtenberka nesl meč, Václav z Michalovic žezlo, Hašek z Waldšteina jablko zlaté, Oldřich z Rožmberka, Menhart z Hradce, Zajíc z Kosti a Hanuš Kolovrat korunu, všickni čtyři pospolu.

Když přišli k oltáři sv. Václava, král poklekl před ním, a dály se mnohé obřady nábožné, mezi nimiž král svou přísahu složil. Potom vzali páni korunu a zdvihli ji vysoké, aby ode všech viděna byla. Rožmberk pak řekl hlasitě:

„Páni Čechové, hle koruna česká! Jest-li vůle vaše, abychom ji postavili králi na hlavu a korunovali jej na království České?“ I zvolali všickni: „Jest, jest!“ — Pak ptal se jich opět: „Chcete-li jej míti za krále a býti jemu poddáni, věrní a poslušní?“ I volali zase: „Rádi, rádi!“

Na to biskup Olomoucký spolu s pány českými postavili Albrechtovi korunu českou na hlavu. Tu mnozí srdečně plakali a Bohu děkovali. Téměř stejnou dobou zpívali Čechové „Svatý Václave!“, kněží pak „Te Deum laudamus!“ Též bubny a písňaly daly se mocně slyšeti.

Po nějaké chvíli stalo se ticho z rozkazu pánu, a pán Rožemberk mluvil opět nahlas: „Páni Čechové, vizte, král tento jest pánem koruny České!“ Načež se všech stran ozval se hlučný hlas: „Jest, jest!“ I veden byl král a posazen na vysoký trůn nad oltářem u hrobu sv. Vítka, pánové pak stáli okolo něho, až se slavná mše skončila. Po ní dán jest králi meč do rukou, jímž pasoval přes sto osob k rytířství; a purkrabě hradu Pražského ve jménu jeho zval všecky pány, rytíře i města, nálezející ku koruně, aby přišli k němu k obědu.

I šel král pod korunou ve slavném průvodu z kostela zase do paláce, jejž císař Sigmund na hradě byl vystavěti dal. Tam bylo přes 40 stolů krytých pro hosti a jeden vyvýšený pro krále, k němuž on posadil se sám; a dva mladí páni, jeden z Rožemberka, druhý z Hradce, drželi nad ním korunu, pokud obědval, jiní pak stáli s mečem, berlou a jablkem jemu po boku. Hosté byli rozsázeni okolo stolů svých. Před každým jídlem, jež nošeno na stoly, chodilo asi 30 pískařů a bubeníků; také provozovali před králem své umění zpěvci, kejklíři a šaškové rozliční.

Po obědě jel král na koni a s ním množství páni do Starého Města, při čemž mezi lid peníze rozchazovány. U radnice Staroměstské čekali naří konšelé a odevzdali několik svých vězňův v jeho moc, které král na místě propustil na svobodu.

Po nějaké chvíli dojel král opět dvoru svého, a slavnosti a radovánky toho dne ukončily se teprva v noci.

65. Hody krále zimního.

Na Hradčanech rozproudil se
život bujný, veselý —
českému tak králi rychle
časy v plesu míje y.

Nezná lásky k vlasti české,
cizinec tu v cizině;
jeho baví na Hradčanech
zpěvy, hody jedině.

Venku chladný vítr zuří,
mraky deštné zapláši —
z hradu pak se číší říukot,
zpěv a hlahol roznáší.

Praha mlčí; děsué ticho
vládne po všech ulicích,
jako když se bouře bliží
v hromech strašných, děsicích.

Všude úzkost, jak by každý
bližících se hodin bál, —
a na hradě v bujném smíchu
hody slaví český král.

Přestal smích, a ustal hlahol,
něm jest náhle celý sál,
v hanebný se útek dává
Bedřich — zimní český král.

(Ze zpěvů vlasteneckých.)

Ant. Kosina.

Z dálí duni rány střelné —
v městě slyšet proseb hlas:
„Bože, chraniž rodné město,
drahou vlast, ach, uaši spas!“

Hřmění děl zní bez ustání,
vítr nese lomoz v dál,
a na hradě v bujném smíchu
hody slaví český král ...

Horo Bilá! na tvých stráních
mnohý z Čechů ve hrob kles',
nad nivami české vlasti
pak se anděl smrti vznes'!

Drama smrti dokonáno,
vítězův již prapor vlál,
na hradě však v bujném smíchu
hody slaví ještě král!

Náhle dvěře ve dvi litnou,
zděšen posel zdvihá hlas:
„Boj jest prohrán — vojsko přchá,
útěkem se, králi, spas!“

66. Jan Amos Komenský.

Dne 28. měsice března 1592. narodil se v městečku Nivnici Jan Amos Komenský, „rodem Moravan, jazykem Čech, povoláním bohoslovec“, jak veřejně všude vyznával. Jako pak před sto lety (1492) Kolumbus objevil nový svět, tak Komenský vyjevil národům tajemství, jak nejpřirozeněji vychován, vyučen a k blaženosti přiveden býti muže člověk, ano všickni lidé na zemi, aby jimi obnoven byl celý Boží svět, čehož před ním neznali a posud nepoznávají všickni. Veliký muž ten, v živobytí pokoje nemaje, na nic tak stále nemyslil jako na to, aby byl stálý mír a pokoj na zemi,

kdyby všickni lidé rozumní byli a snášeliví; životem pak svým a utrpením ukázal, co zmůže jediný člověk zcela Bohu oddaný, nezvratný a vytrvalý.

I.

Když mu bylo deset let, potkalo ho velké neštěsti: umřel mu otec, brzy po něm matka i dvě sestry, a byli všickni vedlé sebe na hřbitově v Uherském Brodě pochováni. Komenský byl sám a sám a od poručníků zanedbán. L. 1604. poslán byl k sestře otcově do Strážnice, kde osmnácte měsíců ve škole po česku dobře se učil. Jsa myslí čilé a chtivé a nemaje rádců a vůdců laskavých a bezpečných, chytal se hned toho, hned onoho zaměstnání, až konečně k stavu kněžskému se odhodlal. Tušice, že ze vtipného a bystrého mládenečka něco bude, ku křtěnému jménu Jan jméno Amos, jednoho z dvanácti menších proroků, přidali.)

Když mu šlo na šestnáctý rok (1608), okusil poprvé latiny; okusil ji v Čechách. „Avšak dobrotivosti Boží bylo důkazem, že okus ten přirozené touhy žizeň tak roznitil, že od té chvíle neustával jsem usilovati a snažiti se, kterak by škoda ztracené mladosti byla nahrazena, a již ne při mně jen než i při jiných. Nebo zzelelo se mi zároveň i osudu jiných, zvláště v národu mému, v pěstování literního umění liknavějším. Často tedy na myslí přemítal jsem, jak by co možná nejvíce lidí netoliko k milování svobodných studií bylo probuzeno, než i jakým nákladům a prací ukrácením by školy byly otevřeny, v nichž by mládež methodou snadnější k znamenitému prospěchu v učenosti mohla býti přivedena.“

Jsa ostatních studentů dospělejší, cítil a pronikal drsnost, nevhodnost a nepřekonatelnost mluvnice latinské, na niž tehdáž učení nejvíce záleželo: nejapným pravidlům a výjimkám nebylo konce, nad to pak ten zmatek ve slovnících!

Z daru Božího překonal Komenský všecky ty nesnáze zamotaňeho a zmateného vyučování, jsa jako žák sám sobě nejlepším učitelem.

V měsíci březnu 1611 jal se studovati v Herborně v knížectví Nassavském, v červnu měsíci 1613 v Heidelbergu, odkudž navštívil Amsterdam, léta pak 1614. pěšky Prahou na Moravu se vrátil.

S jakou srdečnou vronouností jinoch ten ušlechtilý hul k národu a jeho jazyku, i kterak hned ve studiích učenosti vyspěl nad svůj věk, vyznal sám jako starce (1631) před celým světem. Nikdy prý nebyl úmyslu psát latinské, než po česku; ale nemohla ve vyhnanství psát pro svůj národ česky, psal pro všecky národy latinsky. Aby pak spatřil nekonečnou hojnost a krásu svarného a tvarného našeho jazyka, jal se hned za studií (1612) z knih i z úst lidu sbírat a spisovat slova, rěči, přísloví, úsloví a skládati slovník česko-latinský a latisko-český, jakého v žádném jazyku neměl žádný národ. Sbíral a skládal přes čtyřicet let, když pak slovník do tisku hyl již připraven — jaké neštěsti! — shořel v Lešně Polském 1. 1656.

Hned za mladých let s největší pečlivosti přemýslel o tom, jaký by z toho byl prospěch nekonečný, kdyby veškerá božská i lidská moudrost, roztroušená po knihách a po knihovnách, svedena býti mohla v jednu spis, v němž by každý mohl hledati a nalézati o čemkoli poučení. Spis ten všenaučný čili encyklopédii ve dvacet osm dílů rozdělil a „Divadlem veškerenstva věcí“ nazval. Spisem tím, kdyby mohl býti dokonán, zaskvěl by se býval jazyk nás leskem nevidaným. Ale nemohl býti dokonán, a co bylo, shořelo se slovníkem.

II.

Hned po studiích byl Komenský reditelem a učitelem školy Prerovské a sepsal rozprávku „o pravidlech snadnejší mluvnice“. Učiněn byv 1. 1616. knězem, kazatelství a správy církevní v Jednotě Bratrské se ujal.

Ve Fulneku, „nejrozkvetlejší“ obci bratrské na Moravě, nejkrásnější chvíle svého života zažil. Mladým i starým jsa rádecem a učitelem, ode všech byl milován i od protivníků ctěn. Tichý byl a smírlivý, na nikoho se nehněvaje, tak že o něm říkali, že žluči nemá. Komenský jsa všimavý a vnitřním, polnímu hospodářství a jiným živnostem, čeho tehdáž při učených lidech nebývalo, dobrě rozuměl a Fulnecké včelařiti učil.

Předešlých časů bylo obyčejem: či země jest, toho i víra. Obyčeje toho přesmutně zakusili nejpřednější mu-

žové, když Ferdinand II. zvítěziv na Bílé Hoře u Prahy nad stavý odbojnými (1620), prohlásil, jsa pán katolický, že nestřípi žádných nekatolíků; kdo ve víře s ním se nesrovná, aby zemí Českých prázen byl. Byl tedy Komenský od své církve odtržen, a bylo mu skrývat se na Moravě, dokud jej chrániti mohli páni bratrští.

Nemoha jinak souvěrcům svým prospěti, těšil je spisy dojemnými, vzbuzuje a utvrzuje v nich důvěru v Boha, aby konali a snášeli všli Boží. Pro své potěšení i pro ozdobení písemnictví českého převáděl žalmy Davidovy v lahodné verše časoměrné. Utěšená jest „Hlubina bezpečnosti“, v níž za prvního nebezpečí (l. 1622.) pro své i jiných upokojení mínění své o světě, o poměru člověka k Bohu vyložil, a kterak mimo Boha nikde stálosti není, nábožným způsobem světle ukázal. Vydávaje spis ten po druhé (l. 1663.), obsah jeho ve čtvero dvouverší zavřel:

*Svět se točí vůkol, vůkol všecko v svítě se vuli,
zhůru, dolů, sem, tam v něm růsy všecko chodi.*

*Ač nechodí, létá, káčí, převrací se kotrlcem,
málo co svým řádem kráčeje, všecko maní.*

*Sám jediný světa Pán nade rším, pode rším, skrze všecko
jda, světu sám věčná podpora perně stojí.*

*Ó blaze, kdož v centrum věčném usadí se. Na věčnost
v srdeci Božím svému srdeci nalezne pokoj.*

Napsav v měsíci říjnu 1622 spisek potěšný „Nedobytný hrad jméno Hospodinovo“, odebral se do skrýše bezpečnější, do Čech, a to do Brandýsa nad Orlicí.

III.

V Brandýse pod stráni „Klopoty“ nedaleko starého hradu stál kosteliček, při něm pak domy pro kněze a žáky bratrské; ty domy byly na způsob kláštera obehnané, obrazy a krásnými průpověďmi ozdobené, se zahradou a stěpnici. Tam skrývali se dvacet čtyři kněží, mezi nimi Komenský. Chránil je Karel starší z Žerotína, v Brandýse zrozený, pán učený a nábožný, vlasti a králi věrný, jemuž Ferdinand na čas větší volnosti v náboženství poprál.

Kromě osobní nejistoty a nebezpečí stihl Komenského veliký zármutek. Když l. 1621. vojsko španělské Fulnek vyplnilo, shořelo Komenskému všecko, i rukopisy, v Brandýse pak uchvátil mu mor, kteří srdeci jeho byli nejmilejší. Nejsa pak již dosti bezpečen, celé děsné noci probděl; nadarmo ve spisech mudrců o stálosti a statečnosti hledal útěchu, až konečně v Pismech Svatých došel ukojení.

Dne 13. měsice prosince l. 1623. podal příznivci svému panu Žerotínovi svůj „Labyrint světa a ráj srdce“, nejskvostnější perlu v prosaickém písemnictví našem. Utvrzen jsa „Hlubinou“ o ničemnosti světa, prohlázi svět skrz na skrz dopodrobna, aby se přesvědčil, jak všecko na oko vypadá a čím samo v sobě jest; shledav pak, že v žádném stavu, v žádném zaměstnání pravého dobrého není ani spokojenosti, od světa se odvrací a Bohu se zaslibuje. Tak hluboké moudrosti a zkušenosti tak prostě, živě a každému pochopitelně, jako v Labyrintu, nevyličil žádný člověk. Velikou útěchou byl spis ten vystěhovalcem českým;

*nevzuli jsou s sebon
nic, po všem včtu,
než Bibli Králickou,
Labyrint světa.*

A takové vyhnanství již i na Komenského čekalo.

Vyhnaní bratrští v Polště a v Uhrách měli útočiště; v Polště jim Komenský příbytků vyhledal.

Skrývaje se bliže pramenů labských na panství pana Jiříka Sadovského ze Sloupna, protože také na pana Žerotína přísně již bylo naléháno, aby kněží bratrské z ochrany propustil, s jinými Bratřími upřímně na to myslil, popřeje-li milý Bůh vrátili se zase do vlasti, kterak by školy mohly být zřízeny, a jak by v nich mělo být vyučováno, aby mládeži nábožnou a vycvičenou národ český byl obnoven a zveleben.

Koncem měsice ledna 1628 dopršela poslední lhůta vyhnancům vytknutá. Přišedše tam, kde země Česká od Slezské se dělí, poklekli, zemi otcovskou políbili a plačice a žalmy zpívajíce, z drahé otčiny do ciziny za tuhé zimy se ubírali.

IV.

Dne 28. m. února 1628 usadil se Komenský v Lešně, na půl cestě z Vratislavě do Poznaně. Místo to prvním vystěhováním Bratří Českých (1548) vzrostlo v město, které mělo hned roku 1555. školu bratrskou, později v gymnasium přeměněnou. Ve škole té jal se Komenský učiti a byl brzy jejím ředitelem, dohlížeje kromě toho k těm, kteří z Bratří na vyšší učení do cizích akademii byli posiláni.

Vida, že mládež ve školách více se mučila než učila, po lepším způsobě vyučovacím se sháněl. O Wolfgangu Ratichovi hlásali mužové učení, že zná tajemství, jak každého všemu nejlépe naučiti; ale tajemství toho nikomu nezjevil, chtěje za drahé peníze prodati je bohatému knížeti. Komen-skému ani neodpověděl, a umřelo s ním tajemné podivinství.

Komenský, jakmile něčeho srdcem živě pocitil a rozumem pojal, neustával, dokud myslénka nebo úmysl nevešel ve spis nebo ve skutek. A tak za krátký čas jesté roku 1628. bylo v hlavních kusech dokonáno „dilo z brusu nové“, „Didaktika“, to jest umění umělého vyučování, kterak by totiž člověk, dřív než na těle vzroste a stav svijí začne, všemu tomu, co ku potřebě a k ozdobám přítomného i budoucího života přináleží, šfastně, snadně, plně vyučen a tak potěšeně k životu obojímu nastrojen býti mohl. Což se vše mocně základy ze samé přirozenosti vztými prokazuje, ustavičně příklady jiných řemeslných umění vysvětluje, dokonale na léta, měsice, dni a hodiny rozměruje a ke všemu tomu, aby k cíli přivedeno bylo, i probuzení čini i ráda dává.“

Velepamátná kniha ta, dle níž mládež pro lepší buďoucnost lépe měla býti vychována a vyučena, dle níž nyní školy skoro všude se řídí, sepsána byla prvotně pro Čechy česky. Hlásí se k tomu Komenský říka: „Jazykem srým píšeme, protože národu srému píšeme. Mají jimi, kdo by je probuzoval: mějme i my a Bohu, který po předeslych mrá-kotách hněvu tak rozkošnými paprsky nám svititi začiná, vděčně děkujme.“

„Rozkošné ty paprsky“ byly naděje, že bude vypověděncům popráno do vlasti se navrátiti, klyž vojsko saské léta 1631. bylo zmocnilo se Prahy. S neobyčejnou dychti-

vosti Komenský všecko chystal a připravoval, čeho by novým školám v nových Čechách bylo třeba. Sepsal dle pravidel Didaktiky „Informatorium (návod) školy mateřské“, knížečku utěšenou, dle níž nejútlejší mládež do šestého roku vedena býti má v domě otcovském, ve školce, zahrádce neb opatrovni. Veškerá mládež obojího pohlaví, v městech i ve vsích, choditi měla do školy obecné čili národní, v níž v šesti třídách jazykem svým mateřským vyučena měla býti všemu, co rozumnému člověku věřiti, věděti a uměti třeba, aby v živobytí i po smrti mohl býti šťasten. Na takovou školu před Komenským nikdo nikde nepomyslil. Pro šest těch tříd Komenský šestero lahodných a libezných knížek českých připravoval.

Pro učené školy latinské, v nichž měla schopnější mládež trvati od dvanáctého do osmnáctého roku, vydal Komenský l. 1631. „Bránu jazyků otevřenou“, ve 100 kapitolách 1000 vět, v nich pak 8000 latinských slov obsahující, aby mládež věděla, jak která věc po česku a po latinskú se jmenuje, jaká jest, a jak se o ní mluví, česky i latině. Zaplesala mládež, majíc v malé knize celý velký věcný svět místo bývalé spousty němých, nerozuměných slov, pomocí pak „Brány“ a jiných knih dospěla vhodným cvičením ve třech třídách tak, že dobře všemu rozuměla, cokoli kdy psáno bylo latině.

„Brána jazyků“ do evropských řečí i do asijských některých byla přeložena a s radostí do škol uvedena. Kromě Písem Svatých nemí knihy, která by častěji tištěna byla nežli „Brána jazyků“. Komenský jako dobrodinec mládeže veleben byl mezi všemi národy.

Naděje vrátiti se do vlasti mizela každým dnem, a Komenský, nemoha prospívatí spisy českými českému národu, jal se psáti latině pro všecky národy.

Nikdy na samém tolíko jazyku kterémkoli vzdělanost a osvícenosť nezáleží, než na důkladném poznání a proniknutí věci, o nichž mluvíme. Avšak tehdáž všecky věci ještě velmi byly rozptýleny, nesrovnány, nepřehledny, věcem pak přirodním málo kdo rozuměl. I jal se Komenský pečlivěji nežli za studií o tom přemýšleti, jak by všecko, jak samo

v sobě jest, nejjistěji od učených i neučených poznáno býti mohlo, a jak by ladná harmonie v myšlení a činění, v životy člověka i národů byla uvedena, aby blaze bylo na zemi.

Sotva byl Hartlib, učený Němec v Anglicku, o základních myšlénkách Komenského „Vševedy“ uslyšel, dal je dva kráte po sobě vytisknouti, aby Komenskému přátel i podpory získal. Nestačila zajisté síla a píle jednoho muže dílu tak nekonečnému a nesnadnému, a všichni se v tom shodovali, že toliko společnosti mnoha učenců dílo takové může se podařiti. A Hartlib po penězích na opatření takové společnosti se sháněl, aby bez starosti s Komenským o díle tom mohla pracovati. Ani pán Lešenský nemohl dosti nadiviti se zamýšlené „Vševedě“ Komenského, radě se s ním, jak by školy podlé nových těch myšlének zřízeny býti mohly.

Lidem pohodlným a nedoučeným protivila se sláva vzházející Komenském ze zamýšlené „Vševedy“. I hlásali veřejně, že Komenský tajně novou víru nějakou vymýšlili pro zlost a pohoršení lidem dobrým, ve zvyklostech starobylych utvrzeným. Svolán byl tedy bratrský sněm, jemuž Komeusky jasně vyložil, že „Vševeda“ jeho na Písmě Svatém ve všem se zakládá a jemu se nepříči. Umlkli utrhači.

V.

V Lešně Komenský spisy na Moravě a v Čechách skládané tiskem vydal, knihy na obranu Jednoty bratrské, pro rozmnožení pobožnosti, pro potřeby školní spisoval a o své „Vševedě“ stále přemítal.

L. 1638. pozván byl do království Švédského, aby tam zavedl lepší a lahodnější způsob vyučování. Nešel tam, bojoval překážek od lidí domácích v tak veliké věci, vzkázav, aby k němu poslan byl muž rozumný, že s ním sdělí myšlény o lepším škol napravení. Ale do *Anglicka* plul, od sněmu (parlamentu) byv tam povolán. V podzimní rovnodenni. (dne 21. m. září) l. 1641. zavital do Londýna, od hojných přátel přátelsky byv uvítán. Parlament anglický předložil mu popisy čili inventáře důchodů tří panství, aby si jedno vybral, z něhož by společnost mužů učených, ze všech národů vybraných, slušné mohla míti vyživení, aby

s ním o sestrojení „Vševedy“ pracovala. Avšak strhly se nepokoje v Irské zemi a dlouhá, krutá válka v Anglicku, parlament rozešel se, a pro klidné, učené přemyšlování za bouře válečné v Londýně nebylo místa.

V tom vzpomněl si na Komenského bohatý a šlechetný Ludvík Geer a pozval ho k sobě do Švédské země. Pan Geer měl veliké železárnny a mnoho peněz, a když bylo nejhlubší, mohl opatřiti a ozbrojiti na sta lodí na svůj groš. „Odpočíň pak si již,“ říkávala milá chot, „a nech obchodou; s pomocí Boží máme všeho dosť a dosť, a dítky po nás nebudou miti nedostatku.“ „Bohu díky za jeho požehnání; ale ubohé chudé stále nouze svírá, pomoci jim stále třeba: pro ně hospodařme; pán Bůh nadělí.“ Tak odpovídal manžel.

Komenský nepřijav ani nabízené pomoci od přátel a ctiteli anglických ani laskavého pozvání do Francouz, odplul do Švéd k panu Geerovi. Učená královna Kristina hleděla si čtení latinského, řeckého i arabského, za ni pak všecko řídil věhlasný, veliký kancléř Axel Oxenstjerna. Čtyři dny rozmlouval s ním Komenský o své Didaktice i o napravení věci lidských. Kancléř vyznal, že nikdo tak důmyslných myšlenek nepronesl jako Komenský, ale radil, aby nejprve lepší latinské knihy pro školy sepsal; až budou lidé pořádněji vyučeni, že i pro jeho „Vševedu“ lépe budou připraveni. Tak si přál i pan Geer. Ačkoli pak věděl, že by knihy takové dle návodu jeho mohli sepsati i jiní, Komenský chtěje zavděčiti se Švédům, vystěhovalcům českým pomoc slibujícím, v práci tu ač nerad se uvázal, což mu nedočkaví přátelé na „Vševedu“ se těšící velmi za zlé poklädali.

VI.

Aby z prací svých nebyl vytrhován, Komenský v Elblangu v západních Prusích jako v zátiší nějakém usadil se. Ale čím více jako ze světa utíkal, tím častěji od mužů učených a urozených byl navštěvován. Vznešení rodiče nedali pokoj, až jim syny jejich na vychování přijal, nemoha pak odolati naléhavým prosbám šlechticů i rady městské, v hodinách odpoledních v gymnasiu mědrců učil. V Polště byla velká různost u víře a veliké hádky o víru. Kromě

katolíků byli tam evangelici augšpurského i helvetského vyznání, bratrští vystěhovalei čeští, jimž Polska druhou vlastí se stala, pravoslavní a jiní. Vladislav, král polský, rád by býval, aby všickni se shodli a v lásce a svornosti Boha svého vyznávali. Po tom toužil i Komenský, a s kým bylo o tom se raditi, zvláště Bratřím, nežli s ním?

Tím vším Komenský z prací byl vyrušován, kdykoli pak žádal pana Geera za některého pomocníka, žádný se mu nelíbil, a Komenský předlélávaje a zlepšuje své knihy, aby z nich mládež mohla mít potěšení, nevěděl, do čeho dřív; pro jedny ruce přiliš mnoho práce bylo. A pan Geer byl přiliš nedočkavý, neuvažuje, že jiné jest *opisovati* a jiné *knihy spisovati*, až i na něho zanevrel a jemu, aby jiných si hledal dobrodinec, oznamil. „Nehodim-li se ti.“ Komenský odpověděl skroušeně, „zůstaňtež darové tvoji v rukou tvých, jako jest srdce tvé v rukou Božích.“ Posíliv pak, jak těsně bývá myslí cizí vůli spontané, povzlechl si: „Kdyby nezbraňovaly mi prosby s mnohých stran, nicého raději bych si nepřál, nežli někde v pustině cele oddlati se preslaďkému přemyšlování. Tam bych nehledal žádných ochránec, nýbrž všemi silami k tomu bych se přičinoval, abych žádných potřebi neměl.“ Ale vděčným chtěl být panu Geerovi a spisy pro školy, až budou hotovy, jménem jeho ozdebiti.

Pokud Komenský byl ve službě pana Geera, od nikoho nepřijal žádného pozvání a nabídku. Kniže Jiri Rakocí zval jej (1643) do Sedmihrad, aby tam školy zvelebil; kniže Radziwill přemlouval jej, aby usadil se na jeho panstvích v Litvě, slibuje mu čtvrtinu velikých svých duchodů, mnozí pak šlechticové ujíšťovali Komenského přinášvání u krále polského. Ale Komenský zůstal věrn panu Geerovi a školní knihy dokonával.

Ale pan Geer práce nebyl spokojen, tak že úpěnlivě psal Komenský do Londýna, aby ho neopoustěli v poslední chvíli: „Přátelé Boží, kdybyste mě viděli, jako mě vidí ten, jenž vidi všecko, ani by vám na mysl nepripadla nějaká pochybnost.“ L. 1647. postěžoval si přiteli, kdyby prý mohl pracovati o své vůli, že by nebylo mi treba dobrodinec, „a že lépe umřiti než žebrati.“

L. 1648. tiskly se již v Lešně hotové školní knihy, slovníky a mluvnice, zvláště pak „Methoda jazyků“, spis na onen čas neočekávaný, poučující národy, aby jazyků svých i jich ozdobování pečliví byli.

VII.

L. 1648. došel Komenský nejvyšší důstojnosti, vyvolen byv biskupem Jednoty Bratrské. Téhož roku smluven byl mír westfalský, z něhož Čechové byli vypuštěni, tak že Komenskému i jiným vystěhovalcům na vždy zavření byla brána do vlasti. S krvácejícím srdcem naříkal Komenský kancléři švédskému, že za několik tun zlata opustili a zradili Švédové jej i jiné Čechy.

Chtěje vyzbudit mezi národy útrpnost s Čechy v cizině opuštěnými, vydal latině i česky, co chvalitebného polský dějepisec Lasický o Bratřích napsal, když je byl v Čechách navštívil; Bratří pak napomíнал, aby navrátili se na bývalou někdy lásku, aby žili sprostně a pobožně jako dědové a otcové jejich, když k nim Lasický byl zavítal, aby hodni byli náklonnosti, již k nim měli Švýcaři, Hollandané, Angličané a j.

Když Komenský knihy pro školy švédské dotiskoval, požádán byl, aby dle nich v Poznaňsku latinskou školu zřídil. Nemoha odejiti z Lešna, kdež od konce roku 1648. sídlem byl, vycvičil ředitele pro takovou školu, sám pak l. 1650. odešel do Uher, kamž trojím listem zván byl, zvláště od kněžny Zuzany, ovdovělé po Jiříkovi Rakócim, aby v Blatném Potoku nad Bodrogem upravil školy, že by v nich i několik Čechů, jichž také mnoho v Uhrách ve vyhnanství žilo, po hodlně mohlo studovati.

* Upřímnou a vážnou řečí vybízel Uhry k toniu, aby pilně a pečlivě zdělávali pole a zvelebovali města, aby bystrili rozum a šlechtili mysl, aby horlivě pěstovali domácí svůj jazyk, správnější a lahodnější latinu a svobodná umění. Latinské knihy školní počátečné jazykem maďarským vyloženy, a počátkem roku 1651. dvě nižší třídy, počátkem pak roku 1652. i třetí, byly slavně otevřeny, a tak místo sedmi třídní, jak Komenský radil, toliko latinská škola trojtřídní byla upravena.

Zprvu Komenský měl z nové školy velikou radost, ale brzy div si nezoufal. Knihy byly dobré, ale mládež nechtěla a nechtěla se učiti. I sepsal Komenský pro žáky i učitele přerozkošnou rozprávku: „Jak lenivost ze školy vypuditi“. Ale nic na plat: studenti nechtěli studovati. I rozepsal jím Komenský věci z „Brány jazyků“ ve škole vykládané v rozmluvy a v osm divadelních lier, které ve velkém školním nádvoří s největší slávou a za hlučného potlesku vznešených rodičů byly provozovány. Který ze žáků nenaučil se soukromou pilnosti těm rozmluvám, nemohl na jevišti vystoupiti, utrživ pak nedbalostí sobě ostudu a rodičům udělav hanbu, od rodičů byl potrestán. To pomohlo, a jali se učiti všickni.

Z velikých těch nesnází Komenského vzešlo mládeži všech vzdělanějších národů veliké dobrodiny a potěšení. Aby zajisté pacholátka rychleji, snadněji a lahodněji učila se věcem i slovům, sestrojil jím knížku „Orbis pictus“, Svět v obrazích, v němž všecko, o čem mluví se a čte, na obrázcích vymalované se spatřuje. Na obrázky dítky rády dívají se, učily se tedy všude jako hrou. „Orbis pictus“ byl první obrázkovou knihou pro mládež, a jmenuješ-li posud „Orbis pictus“, všude ti hned řeknou, že jej napsal Komenský. Dospělým Uhrům sepsal „Štěstí národu, v zrcadle ukázané těm, kteří, jsou-li šťastni nebo jak by býti mohli, poznati chtejí“.

V Lešně nemohli se Bratří Komenského z Uher ani dočkat; všude bylo jeho rady a pomoci třeba. Páni Lešenští jako jiné paňstvo polské zatím víru katolickou byli přijali, ale přece k Bratřím jako dříve laskavě se měli; avšak od úřadů i od popouzeného lidu obecného nemalé nesnáze jim činěny byly. Rozloučiv se tedy s Potokem, Komenský l. 1654. do Lešna se navrátil.

Švédové, válčice s Poláky o náboženství i o panství nad Baltským mořem, Lešna s Bratřimi a Luterány ušetřili; když pak l. 1656. katolická šlechta polská, proti Švédům a protestantům se obrátila, k Lešnu přitáhla, zapálila město, že ze šestnácti set domů málo který zůstal bez polromy. Bratři rozutíkali se nejvíce do Slezska, s nimi i Komenský, jemuž požár zničil málem všecko, co po čtyřicet let byl přemýšlel, kázel a napsal. Požárem Lešenským zbytky Jednoty Bratrské na vždy se rozptýlily.

Z Frankfurta nad Odrrou, odkudž jej mor vypudil, Komenský odejel do Štětína a do Hamburka. Postoupanav tu dva měsice, odebral se do Amsterodama, kamž jej zval pan Vavřinec Geer, syn pana Ludvíka Geera již zemřelého, aby tam „Vševědu“ i život svůj pokojně dokonal.

VIII.

Pan Vavřinec Geer Komenskému připravil milé přebývání, jež Komenský rád své *museum* nazýval. Mladý pan Geer Komenskému za své dobrodiní žádné práce neukládal; Komenský byl celý svůj, těše se na svou „Vševědu“, jež měla smiřiti všecky národy.

Kolik bylo v Amsterodamě tiskařů, každý chtěl vytisknouti některou knihu Komenského, starší nebo novou, aby *Hollandané* vším dobrým užili Komenského.

Nezbývalo tedy nic, nežli starší spisy z nova prohlížeti a zlepšovati i nové knihy spisovati. Učení mužové se všech stran toho se domáhali, aby v jedno sebráno a tiskem vůbec vydáno bylo všecko, cokoli kdykoli a kdekoli Komenský psal o školách i o prospěšném v nich vyučování. Pan Vavřinec Geer nabídl se sám, že za tisk zaplatí a, co po rozprodání užitku zbude, k vydávání nábožných spisů obrátí. A tak bylo s největší rychlostí tiskaře i Komenského koncem l. 1657. dokonáno vydání „Sebraných spisů didaktických čili vyučování se týkajících“, celkem 39 rozprav, větších menších, mezi nimiž osm teprva v Amsterodamě nově složených. Skvostné a vzácné nyní to dílo připsáno bylo slavnému a mocnému městu Amsterodamu. Šestnácte bylo náčelníků námořského lodstva, a každý přál si míti a dostal výtisk toho dila, jpo němž nyní v Hollandsku marně se sháníš.

Komenského docházely almužny a sbírky pro Jednotu Bratrskou z Anglie a Nizozemí. Rozděloval je mezi Poláky a Čechy, a mnoho z nich na vytisknutí českých a polských knih nábožných vydal. Pro sebe sám ničeho nebral, než na vychování mladých kněží nakládal.

Angličané chtěli Bratří české požárem Lešenským rozplašené v Irsku usaditi těšice se, že k nim opět zavítá i Komenský. Sešlo s obého. Bratří mívali v Jednotě své velmi

dobrý řád a kázeň, jímž nikde nemohli dosti se nadiviti. Mohl tedy Komenský Angličanům, řádu takového nemajicim, dobrě poraditi. Učinil tak, napsav k jejich žádosti dějiny křesťanství mezi Slovany, výklad řádu Jednoty Bratrské i zvláštní napomenutí, aby zřízení a živobytí Jednoty Bratrské za příklad si vzali.

V Amsterodamě Komenský pokojem neměl, pokoušen byv a napadán svárlivým a hašteřivým Danielem Zwickerem, chlubícím se, že přehádá každého. Zwicker nevěřil, že byl Kristus Boh a Spasitel pokolení lidského, a trojím spisem Komenského, věrného služebníka a bojovníka Kristova, donutil k tomu, že třikrát veřejně, pokorně a statečně hájil cti a slávy Kristovy, po několik let nevycházeje z nábožného rozechvění a rozčilení.

Chřadna tělem, zdráv byl duchem eti hodný starec Komenský, žádoucího smíření národů nikdy s myslí nepouštěje. L. 1666. vydal spis utěšený „O napravení věci lidských“, vybízejí zvláště učené Evropány, aby sejdouce se, shodli a smluvili se, že chtějí spolu žít v lásce a blaženosti na zemi. Jiným spisem, „Andělem míru“, l: 1667. napomínil posly anglické a hollandské o mír se smlouvající, aby mír nebyl na čas, než na věky. Co napsal l. 1668. sklíčený a zkušený starec, když mu již bylo sedmdesát sedm let, tomu žádné srdce lidské neodolá. Ukázal lidem, že dle slov Kristových jednoho jest potřebí, na tom pak jednom všecko že záleží v uynějším i budoucím živobytí.

„Jedno potřebné“ byl poslední spis Komenského; co dále ještě skládal, připravuje a těše se na smrt, majici jej přivésti k Bohu, jehož vůli v živobytí konal a snášel, něco toho bylo tiskem vydáno po jeho smrti, vyvedší jej ze zemského pohostinství 15. dne měsice listopadu l. 1670. Komenský, poslední biskup Jednoty Bratrské, dne 22. m. listopadu 1670 v Naardenu byl pochován.

IX.

Komenský více nežli sto spisů a spisků složil českých a latinských, žádný bez příčiny. Kromě pracných latinských knih školních, slovníků českého a „Vševedy“, čas a sfla jednoho člověka přesahující; skládal vše, pokud možná, hned,

jedním rázem, nic na dlouhé lokte. „Tak hluboce hned zprvu vštípil jsem si napomenutí Seneky (vychovatele císaře Nerona): *Možná-li jedním dechem přeskoč tento vrch, že nejvíce svých spisů tak chvatně dokonávám,*“ vyložil sám Komenský. Avšak co psal, důkladně psal. „Nenávidím věci povrchních, nenávidím kouskovitých, nenávidím bez základů vystavěných,“ přiznal se mužem učeným. Ač byl přede vším bohoslovec, mohl psati o všem, všemú rozuměje a stále se uče. „Bůh mi dal srdce tak učilivé, že hned od pacholectví i od nepřítele, i v jíamu smrti snad již stoje, rád se učím, naskytňiž se cokoli,“ pronesl se osm let před smrtí.

Slouží všem národům, přede všemi na své krajaný myslil, přeje si, aby čilejší byli a odhadlanější, jak hned v „Didaktice“ napsal, již nové a lepší vyučování mělo býtí zřízeno. „Neříkej žádný: Co my tak neobvyčejnou věc začítí máme? Nech začnu Francouzové, Angličané neb Němečtí! Podíváme se, jak se jim zdaří. Nebudíme, nebudíme, prosím, tak leniví, abychom po jiných toliko vzdycsky hleděli a za jinými zdaleka se plaziti chtěli! Nech nás také někdy v něčem jini před sebou vidí. Ne vzdycky vypňúčujme oči, také někdy svých, které nám Bůh dal, užívejme! Ó přemili krajané, nebudíme tak zpozdilí k věcem ušlechtilým! Co nám Bůh zároveň s jinými neb před jinými dává, tím od sebe nestrkejme! K čemu máme oči, že, co býti má, vidíme; mějme i srdce a ujměme se toho opravdově!“ — Kdo čteš, rozuměj!

Frant. Zoubek.

67. Mravná naučení.

*Stříci se vzdycky lidi pamatuj přilišně lahodných;
píšťala sladce zní, když ptáčník ptáčata vábí.*

*Stačuje-lit možnost, dobré čin všechném, i neznámým;
královská cnost jest dobrodinstvím přizně dobývat.*

*Jestliže s kým kdo sobě šeptá, naslouchati nechtej;
zlé svědomí v sobě miti musí, kdo vzdycky naslouchá.*

*S přátelským známým nesnadno se v půtku vydávej;
jiskra malá můž dátí oheň, slov nemnoho vádu.*

Jan Amos Komenský.

68. P o k l a d.

I.

Na pahorku mezi buky
kosteliček s věží nízkou;
s věže pak slyšet zvuky
hájem a sousední víska.
Není zvuk to zvonku jemný,
tratící se v blízké stráně;
dřeva je to rachot temný,
zvoucí lid do chrámu Páně.

A tu z víska k Boží slávě
zhůru běží zástup hojný:
veský lid to bohabojný,
a dnes velký pátek právě.

V chrámě truchlo: holé stěny,
oltář černá rouška kryje,
na roušce kříž upevněný,
v kříru zpívají pašije.

A hle! co se bělá v lese,
v černém lese za potokem?
Nějaká to veská žena,
ana v náručí cos nese.
I jde rychlým žena krokem,
svátečně jsouc oblečena,
tam tou strání za potokem —
pacholátko malé nese.
Běží žena, dolů běží,
pospíchá do chrámu Páně:
tuť na blízku lesní stráně
kostel na pahorku leží.

Tu, kde z divokého klestu,
od kostela tři sta kroků
veliký čněl kámen v cestu,
co se nyní jeví oku?
Jeví se tu ženě, jeví
vchodem vršek otevřený —
vysvětliti sobě neví —
kámen v cestu postavený.

Stojí zde též celá skála,
jak by od věku zde stála.
Jeví se tu, jeví ženě
chodba pod zemi co síně
vyklenutá ve křemenně;

a tam, klenba kde se trati,
ve tmavém pahorku klíně
jakýs plamen znamenati.
I hoří to jasnoběle,
jako v noci svit měsíčka;
i zaplavá rudoskvěle,
jak by západ to sluníčka.

I vidouc to žena žasne,
a ke vchodu až pokročí,
a zastíníc dlani oči,
hledí v ono místo jasné.
Dále jítí však se bojí
hledic tam — a venku stojí.

A co vália, a co stojí,
v klenbu patřic neustále,
mizí bázeň za pohledem,
zvědavost ji pudi předem,
a žena se běre dále.
A čím dál přichází žena,
stále divná roste záře.
Již již končí se sklepení:
avšak žena omráčena
rukou zakrývá si tváře,
přímo patřit možné není.
Vidí, vidí — co zde vidí,
kdy to viděl který z lidi?
Tolik krásy, tolik blesku!
mni užriti jen v nebesku!

Dvéře tu jsou otevřeny
do nejskvělejšího sálu:
zlatem jen se svítí stěny,
strop rubiny vyložený,
pod ním sloupy ze křišťálu.
Z oboji pak strany dveři
na podlaze mramorové —
kdo neviděl, neuvěří —
hoří, hoří dva ohňové:
nade stříbrem po levici
lunou oheň zhůru plane,
nade zlatem po pravici
sluicem pláti neustaně.

Na prahu tu žena stojí,
celá stojí oslepena;
očí pozdvihnut se boji,
nemůž' zříti do plamena.

Když se trochu zpamatuje,
takto v duši své rokuje:
„Milý Bože! co já zkusím
na tom světě nouze, hladu!
Bídne život trávit musím,
a zde tolik těch pokladů!
Tolik stříbra, tolik zlata
v podzemní tu leží skrejší!
Jenom hrstku z té hromady —
a já byla bych bohatá,
a byla bych nejštastnější,
já i moje dítě tady!“

A co myslí, a co stojí,
ohrozenější se stane;
svatým křížem se ozbrojí
a jde, kde to běle plane.
Jde a stříbra kousek zdvihne,
avšak zase tam položí;
zdvihne zas a je prohlíží,
jeho blesk a jeho tíži. —
A zdali je zas položí?
Ne, již v klíně jí se mihne.
A zdařením tím smělejší,
praví: „Jistě prst to Boží,
poklad ukázal mi v skrejší,
chce, bych byla oblažena.
I zhřešiti bych musela,
bych jím pohrdnouti měla!“

Takto k sobě mluví žena,
chlapce na zem s ruky složí,
klekně a klín rozprostírá,
chutě s hromady nabírá.
Klín již plný; sotva vstává,
ještě v šátek sobě dává.

A hle, stříbro matka nese;
dítě se tu na ni třese:
„Mama!“ volá, „mama, mama!“
Chytajíc ji ručinkama.
„Mlč, synáčku! mlč, mlč, hochu!

Počkej tuto jenom trochu,
hned tu bude zase mama.“

A již běží, síní běží,
již i sině za ni leží;
přes potok, po stráni k lesu
spěchá žena ve svém plesu.
A než malá ušla chvíle,
prázdná zpátky zas pospíchá;
a ve potu sotva dýcha,
stane zase již u cíle.

A jak opět v jizbu spěje:
„Haha, mama! haha, mama!“
radostně se dítě směje,
potleskujíc ručinkama.

Ale matka nedbá na to,
běžíc ve stranu protější;
kovu lesk jest jí milejší,
z kovů nejmilejší zlato.
Klekně a klín rozprostírá,
chutě s hromady nabírá.

A když zlato matka nese,
dítě se tu na ni třese,
třese a žalostně pláče:
„Mama, mama! ach, ach mama!“
chytajíc ji ručinkama.
Tu do klína matka sáhne,
plnou zlata hrst vytáhne,
vloží dítěti do klínu:

„Mlč, synáčku! mlč, mlč, hochu!
Cin, cin! poslyš, jak to cinká!
Počkej jenom ještě trochu,
hned se vrátí zas maminka.“
A již běží, síní běží,
na dítě se neohlíží;
a již sině za ni leží,
již se ku potoku blíží;
přes potok, po stráni v plesu
drahy poklad nese k lesu,
a již stojí s ním před chýží.

„Hoj ty chýže, sprostá chýže,
brzo měj se dobře tady!
Což mě k tobě nyní víže?
Nenalézám v tobě vnady.“

Půjdú pryč z těch tmavých lesů,
z té otoovské jizby chudé;
jinde štěstí své ponesu,
jinde moje bydlo bude!
Půjdú, půjdú z toho kraje,
radostná mi odtud cesta;
půjdú, když mi štěstí zraje,
do velkého půjdú města.
Nejsem t již ta chudá vdova,
bědující v noci, ve dne.
Ejhle, v klínmu! — Na ta slova
s potěšením v klín pohledne.—
Ó kéz byla nepohledla! —
Spatří v šátku a v svém klínku
místo zlata samou hlínu.
Leknutím tu celá zbledla,
div na místo neomdlela.
Sama tomu sotva věří! —
Dó zpukřelých vrazí dveři,
vrazí, kde truhlice byla,
v kterou stříbro uložila. —
Jaká opět nová rána!
Místo stříbra jen — kamení.
Čáka všecka rozšlapána.
Ó přehrozné to mámení!

A když takto zarmouceně
s bolestí tu ztrátu nese;
probodne to srdce ženě,
zkřikne s hrůzou vyděšeně,
zkřikne, až se chýže třese:
„Ach dítě! mé dítě drahé!“
„Dítě drahé — drahé — drahé!“
Zahučí jen ohlas v lese.

A ve hrozném předtušení
běží žena — ach neběží,
letí, letem ptáka letí,
lesem, strání ji viděti,
tam, kde klamné našla jmění,
k vršku, na němž kostel leží.

Od kostela větrík věje,
což pak neslyšeti pěni? —
Krista Pána umučení
v kruhu tam še již nepěje.

A když přišla ke sklepení,
halia! jaké poliledení!
Hle, tam z divokého klestu
tri sta kroků od kostela
veliký ční kámen v cestu.
A kde sině? — ta zmizela.
Zmizela i v cestě skála,
jak by nikdy zde nestála.

Ha! jak se tu žena leká,
jak se děší, volá, hledá;
jak po tom pahorku těká,
těmi klesty, na smrť bledá!
Darmo všecko klopocení!
Vchodu již nalézti není!

A z novu se žena děší,
úzkost hrozná ji uchvátí:
„Ach kdo mně mé dítě vráti!
Ach mé dítě, kde jsi, kde jsi?“

II.

Mine den, i druhý mine,
dnové v týden se obratí,
z týdnů měsic se vyvine,
až i léto počne pláti.
Nešfastná však z chýže žena
vždycky smutná, vždycky bledá,
vždycky těze zamýšlená;
od rána až do sonnruku
nikdy jasno v jejím zraku,
v noci pak žel spáti nedá.

Uplynulo léto celé,
jeseň, zima uplynula: —
nezmírněno v srdeci žele,
slza v oku nezhynula.

A slyš! s hnury mezi buky,
z kostelička s věží nízkou
rachotící slyšet zvuky
hájem a sousední viskou.
A hle! zhůru k Boží slávě
běží z visky zástup hojný,
veský lid to bohabojný; —
a zas velký pátek právě.
Jemně jarní větrík věje,
v kostele se zase pěje
Krista Pána umučení.

A tou stráni ku potoku
žena od lesa se blíží.
Co ji zdržuje dnes v kroku?
Ach, památka dne a roku
hořem kroky její tiží!
A hle! co se jeví oku?
Tu, kde z divokého klestu,
od kostela tři sta kroků,
veliký čněl kámen v cestu:
zas vchod vršku otevřený,
kámen v cestu postavený,
kámen i ta celá skála,
jak by tak od věků stála.

Opět dvěře otevřeny
do nejskvělejšího sálu;
zlatem jen se svítí stěny,
strop rubíny vyložený,
pod ním sloupy ze křištálů.

A žena se s hrůzou bliží,
a ve strachu a v naději
tu po jizbě se ohliží.
Snad ji vábí stříbro, zlato?
Ach ona již nedbá na to!
„Haha, mama! haha, mama!“
Ejhle dítě, dítě joji,
po celý rok oplakané,
potleskuje ručinkama!

Ale v ženě není dechnutí,
a hrůzou se celá třese,
a ve zoufanlivém spěchu
chopíc dítě do náruče,
dlouhou síní odtud nese.

A třesk, třesk! huhu! to hučí
ji v patách ve vrchní klíně;
praskot hrozný, vichr skučí,
ji v patách se boří síně!

A hle, jaká zase změna!
Ticho všecko, a tu z klestu
veliký ční kámen v cestu.
Vše jak jindy sporádano,
po vchodu památky není;
právě nyní dozpíváno
Krista Pána umučení.

Žena tam tou stráni k lesu
běží, aniž se ohliží,
a ve strachu a ve plesu
stane v chudé lesní chýži.
Ó, jaké tu vzdává vroucí
Bohu svému žena díky!
Vizte slzy ty kanouci!
Jak to dítě k sobě vine,
libá čelo, ručky, rtíky,
a zas k hádrám je přitiská,
jak celá v rozkoši plyne!

A hle! co se v klínku blýská?
Co to znělo? — Ryzí zlato!
To zlato, jež v loni byla,
aby dítě si pohrálo,
jemu v klínek položila.
Avšak ženu vábí málo,
co ji tolik hoře stálo.
Užej drahé tiskne děcko;
totot jest ji nade všecko. —

Dávno kostelíček zbořen,
neslyšeti zvonka zvuků;
a kde někdy stálo buků,
sotva jaký jesti kořen.

A když večer pohromadě
mládež za mrazu sedává,
rád stareček povídává
o vdově a o pokladě.

Karel Jaromír Erben.

69. Lev, liška a jelen.

Lev onemocněv ležel v roklině. Tu milené lišce, s níž
zacházel, pravil: „Chceš-li, abych nabyl zdraví a žil, tedy
jelena největšího tam po doubravě obývajícího, svými slad-

kými slovy obloudíc přivedl do mých rukou! Nebo toužím po jeho útrobách, obzvláště po srdci.“ Tu liška odšedší našla jelena, až poskakoval si v lesích. I zažertovavši s ním a pozdravivši ho pravila: „Dobrého přišla jsem ti oznámit. Víš, že král náš lev jest mi sousedem. Teď nemoci chřadne a blízko smrti jest; proto radil se, jaké ze zvířat po něm má kralovati. Pravil pak, že kanec jest neuznalý, medvěd nejapný, pardal prchlivý, tygr chlubný; jelen že nejhodnější jest ku kralování, poněvadž vysoký jest postavou a dlouhá léta žije, i roh jeho hadům jest hrozný. A co ti mám dlouho vypravovati? Ustanoven jsi byl ku kralování! — Čeho se mi dostane, jež první jsem ti to řekla? Než dopřej mi spěchu, aby mě dlouho nehledal; nebo žádá mne za rádce ve všem. A chceš-li mne stařenky vyslyšeti, radím, abys i ty šel a meškal při něm skonávajícím!“ Tak promluvila liška; jelenova pak mysl omámena byla těmi slovy, i odešel do jeskyně, nepoznávaje budoucnosti. Tu lev vyskočiv na něho v rychlosti, uši jen mu pazoury svými natrhl, a on rychle spěchal do lesův. Tu liška ruce spráskla, že nadarmo se nalopotila, lev pak hrozně řva zasténal, hlad zajisté ho svíral i zármutek; i prosil snažně lišky, aby po druhé něco vykonala a úskokem opět jelena přivedla. Ta pak řekla: „Obtížnou a mrzutou ukládáš mi práci; ale přece ti posloužím.“ Už pak jako slídič pes kráčela cestou, osnujíc nástrahy. Pastýřů se tu dotažovala, zdaž viděli jelena zakrváceného; oni pak ukázali v lese. I našla ho, až se zotavoval, a předstoupila neostýchavě. Tu jelen roznítiv se a zježiv hřívou řekl: „Ó ty ohavo, však ty mne už nedostaneš! A přijdeš-li mi jen blízko, na živě už nebudeš. Jiné lišácky podváděj nezkušené, jiné dělej králi a škádli!“ Ona pak řekla: „Tak nemužný jsi a bázelivý? Tak nás přátely pôdežiráš? Vždyť lev, ucha tvého se chopiv, umíraje hodlal raditi a příkazy ti dáti o království tak velkém; ty pak ani slabounkého škrábnutí ruky jeho jsi nevydržel. A uyní na tebe více on se hněvá a králem vlka chce učiniti. Žel mi zlého panovníka! Než, pojď a nic se neplaš a buď jako ovčička! Vždyť přisahám ti na listí všecko a na prameny, že nic zlého nezakusiš ode lva; já pak tobě jedinému sloužiti budu!“ Tak obloudivši ubožáka přemluvila,

aby cestu nastoupil po druhé. Když pak vkročil do jeskyně, lev jídla měl, všecky kosti i mozek i vnitřnosti hltaje. Liška stála zírajíc; srdce pak vypadší uchvacuje tajně, odplatou za namáhání k požití si je berouc. Tu lev všechno všudy přeslidív, jediného srdce pohřešoval; liška pak z dálí stanuvší pravila: „Ten v pravdě srdce žádného neměl; už nehledej! Nebo jaké srdce by ten měl, jenž dvakrát do příbytku a rukou lvových přišel?“

Přílišná ctizádostivost mysl lidskou zakaluje a příhod nebezpečných nepozoruje.

Z Esopa Fr. Lepař.

70. Opice tanečnice.

Král prý kterýsi egyptský opice naučil skočnou ve zbrani tančiti. A ta zvířata, nejlépe napodobujíce díla lidská, přerychle se vyučila a tančila, majíce nachové šaty oblečeny a škrabošky obloženy. Po drahný tu čas podívaná byla veleslavná, až konečně divák jakýsi, čtverák, ořechy maje za nádry hodil je mezi opice. Tu opice, spatřivše ořechy a zapomněvše své skočné, čím právě byly, tím se staly, totiž opicemi z ozbrojených tanečnic. I rozrázely škrabošky své a své šatstvo trhaly a potýkaly se vespolek o to ovoce; seřadění pak skočné bylo rozrušeno a divákům na posměch.

Z Esopa Fr. Lepař.

71. Piseň vesničanův.

Kdo radost pravou chce znati,
do krajův pospěš si ven,
na světě se může zváti
nejšfastnějším rolník jen;
jeho mzla jest pěkná, jistá,
jeho rozkoš vždycky čistá.

Jak se slunce s hor vybleskne,
už do okna patří nám,
ukazujíc v záři leskné
k vinicím a zahradám:
všude božské požehnání
vzbuzuje nás k radování.

Písničkou zvučným ptactva zháje
když ustoupí noc tichá,
stádo vesele ze stáje
ven na pastvu pospíchá;
bujně skáče tu jehňátko
a tam křepivé hřibátko.

Lučinou se pěkně kroutí
bublaví potůčkové,
zelené je líbá proutí,
v něm si hnázdí ptáčkové
lehce hrá si pod vodičkou
švižná rybička s rybičkou.

Stříbrem sad se obsypává,
zlatu máme na polí,
odměnou za pot se dává
schránka plné stodoly.
A z každé sladké květinky
med nám snášejí včelinky.

Nám kvetou na tváři růže,
nemoc bývá řídký host;
churavý u nás se zmůže,
neduhův zde bývá prost.
A co pěkné jarní kvítky
vyspívají naše dítky.

Rádi k práci pospícháme
v spolku s vnitřním pokojem,
když se v podvečer shledáme;
chutná jídlo s nápojem.
Žádná chvilka není smutná,
sen po pilné práci chutná.

Tak jsme živí ve svornosti,
milujice bližního;
vždy myslíme v nábožnosti:
Děj se vůle Vyššího!
Láska Páně k nám se sklání
v životě i v umíráni.

Jos. Krasoslav Chmelenský.

72. K o z á k.

„Hoj kozáče, kozačenku drahý,
kde jsi jezdil, pobíjel jsi vrahý?<“
„Ba pobíjel, velká bitka byla,
vrahů krev se s naší pomísila.“

„Aj kozáče, kozačenku milý,
statně-li jste vrahý pohubili?<“
„Ba že statně, ostré naše piky
pokácely nepřehledné šiky.“

„Aj kozáče, kozačenku mladý,
kdy jste ty dravce hnali, kdy?<“
„Hnali jsme je vesnicemi, polí,
přeš lesy a řeky, vrchy, doly.“

„Aj kozáče, kozačenku zlatý,
co jste skořistili, koně, šaty?<“
„Všecko, koně, šaty, sedla, zbraně;
jako bouře vrazili jsme na ně!“

„Aj kozáče, chlapče milovaný,
ubled jsi mi, krvácíš-li z rány?<“
„Nekrvácím, hoj mne stepí syna
chrámi meč a silná kožešina.“

73. Pěvec v cizině.

„Zpívej, zpívej!“ tak voláte
stále, moji přátelé!
Stále k zpěvu vyzýváte
dálky obyvatele!
Ale ach! jak těžko zpívat,
jsou-li řádra stisněna!
Jak přetěžko se ozývat
tam, kde duše sklíčena!

Vratte mi otcovské nivy,
vratte mi rodinnou zem,
odkryjte mi její divy
s jejím drahým obrazem:
a mé srdce hned své tisně
jako kouzlem pozbrde,
a já budu zpívat písňe,
jimžto rovných nebude.

Až zas spatřím ony hory,
s nichžto vidět světa půl,
až spatřím ty svaté bory,
posetý ten kvítím důl:
pak se srdce mé rozšíří
jak po rose zvadlý květ,
duše má se s losem smíří,
ústa počnou sladce pět.

Až mně zas ta města, hrady
před oči se postaví,
až ty háje, luhy, sady
spráhlou duši zotaví:
pak mé srdce žalem spjaté
rozkoši se rozplyne,
z úst mých zazní hymny svaté
o Bohu i otčině.

Bol. Jablonský.

74. Hrst země.

Opustil rodnou zemi svou,
by ve svět zašel daleký
a chladnou, tmavou cizinou
znak otroctví nes' na věky.
Opustil přátel družiny
i luhy květné — spěje v dál,
a s sebou poklad jediný,
hrst černé rodné země, vzal.

I plakal slzou bolesti,
s domácím prahem louče se —
jej péče matky nepěsti
a mládí zábav nenesе; —
již zašlo vše, co duše sní
o otčině — co miloval,
a jenom poklad poslední,
hrst černé země, zachoval.

Bouře mu důly nad hlavou
a nové vzněty myslí zas,
leč v nitru hloubi jiné dmou
se vlny, jiných žalů hlas.
A ve chvíli když nadšené
v zářící světy duši vplál —
měl v srdeci balvan kaméne
a na srdeci hrst země hrál.

A přešel moře, kraju lem,
svět divů spatřil neznauý,
lazurný nebes diadém
i tiché otců kurhany;
však stesk mu v duši budily
po kraji rodném, trud i žal,
z nejdražší odkud mohyly
hrst černé rodné země vzal.

A když pak smrti hodina
dni putovníka přefala,
a zimná, ledná cizina
jej v lěno hrobu přijala:
v ten hrob mu z milé družiny
brat věrný v středu sněžných skal
ten poklad jeho jediný —
hrst černé rodné země — dal. Fr. Kvapil.

75. Půlostrov Balkánský.

Na jihu dolního veletoku dunajského, potom jižně za řekou Sávou a Kulpou rozkládá se mezi mořem Jaderským, Jonským, Aegejským a Černým nejčlenitější půlostrov evropský, nazývaný *Balkánským* dle horstva vynikajícího ve východní jeho polovici, nebo *Řecko-slovenským* dle národnosti tamních obyvatel.

Oddělime-li půlostrov ten přímou 1200 kilometrů dlouhou čarou taženou od města Rěky až po ústí dunajské, má omezené takto území o něco méně nežli naše říše; délka pak od severu k jihu obnáší skoro tisíc kilometrů až po mys Matapan, nejjižnější to konec celé Evropy vedlé mysu Tarifského ve Španělsku.

Severní trup půlostrova mezi 40. a 45. stupněm sev. šířky nejeví sice v objemu svém zvláštní členitosti, ale tím rozmanitější jest nadmořskou povahou půdy.

Veškeré horstvo možno jest rozděliti ve skupinu západní a ve skupinu východní. Rozhraním obou jest údolí řeky Driny, která odděluje Bosnu od Srbska vlévá se do Sávy, potom údolí Drinu Bílého a Drinu Černého, jejichžto spojený tok obrací se k moři Jaderskému. Východní skupina horstev mnohem je rozsáhlější nežli západní.

Západní díl roztríďený v četná, málo souvislá a málo rozvětvená pohoří, mezi kterými řeky v hlubokých roklích jsou zaryty, vyznamenává se planinami a dutinami zemskými. Společné jméno všech těchto horstev je *Kras*, známé ze sousedních zemí Rakouských, po kterých se částečně prostírá. Právě na hranicích dalmatských dostupuje Kras nejvyšších vrcholů, převyšujících Sněžku českou o 300 metrů. Zvláštností jeho jsou vody také pod zemí tekoucí — ponikvy, punkvy — a periodická jezera. Všecka pohorí Krasová mají jeden směr, a to týž jako východní pobřeží moře Jaderského.

Skoro uprostřed celého půlostrova strmí mohutné pohoří Šarské, z něhož vody odtékají k moři Černému, Aegejskému a Jaderskému.

Nejvyšší vrchol Šarského pohoří, mající 3000 metrů zvýši, jest nejznamenitějším vrchem celého půlostrova.

Na severu pohoří Šarského prostírá se Kosovo pole, vyschlé to dno bývalého jezera; zde ve velkých dvou bitvách (1389 a 1448) poraženi byli Srbové od Turkův a někdejší slavná říše Srbská takto zničena.

Od Šarského pohoří na východ až k moři Černému prostírá se v několika pásmech pohoří společného jména Balkán; nejvyšší prostřední pásmo je pouze o tisíc metrů vyšší než Šumava a má četné, skoro vesměs sjízdné přesmyky; na severu rozkládá se bulharská planina, přecházející na severovýchodě v pahorkatou močálovitou step Dobrudžu; jižně vypínají se pohoří, jejichž výška rovná se výšce vlastního Balkánu.

Od Šarského pohoří na jih táhne se ve směru poledníkovém jakožto předěl mezi Jaderským, Jonickým a Aegejským mořem pohoří Pindus, vysílajíc na východ odvětví, zakončené mohutným Olympem strmícím do výšky 3000 m, druhdy od Řeků pokládaným za sídlo bohů.

Čím dále pokročíme k jihu, tím větší shledáme členitost vodorovnou, ježto moře mnohonásobně do souše vníkajíc tvoří velký počet zálivů hlubokých, tak že ku příkladu rozčleněný půlostrov Morea souvisí pouze šíjí Korintskou jenom přes hodinu širokou s Řeckem severním. Mimo to přečetně ostrovy vystupují zvláště na východní straně mezi Řeckem a Malou Asii, již od starodávna obchod mezi Asii a Evropou usnadňujice.

Avšak nejenom vodorovná i kolmá členitost nabývá na jihu velké rozmanitosti rozvětvující se Pindem; jak v severním Řecku tak i na Morei dostupují některé vrcholy výšky přes 2000 m.

Rozsáhlých nižin nenajdeme na půlostrově Balkánském; teprve na severu dolního Dunaje rozkládá se velmi úrodná nižina Valašská, skoro dvakrát tak velká jako Čechy.

V příčině podnebí jeví Balkánský půlostrov celkem méně příznivé a méně mírné poměry nežli ostatní dva půlostrovy jihoevropské; avšak od 39. stupně na jih vniká mírný vzduch námořní dovnitř země a působí rychlý pokrok k lepšímu.

Lzeť na málo kterém místě země znamenati tak náhlou změnu v podnebí jako zde, kde nedaleko buků našich uzříme

štíhlé palmy, připomínající nám rostlinstvo pásma teplých. Rozmanitost vyvýšení půdy zvláště na Morei působí znamenité protivy podnebni, tak že na různých stupních výšky současně panují různá počasí roční. Neboť kdežto na rovinách nízko ležících a to zvláště na pobřeží mořském již léto se počíná, pokrývá hory vyšší ještě sněhový plášť, ve vysokých údolích pak a na úpatích hor panuje příjemné počasí jarní.

Na celém poloostrově Balkánském obývá přes 16 milionů lidí, různých i dle národnosti i dle vyznání náboženského. Přes polovic všech obyvatel naleží kmeni slovanskému a to nejvíce národu Srbskému a Bulharskému; přes čtyři milliony Rumunů obývá v krajinách severovýchodních, více než dva miliony Řeků zvláště v krajinách jižních, které prosluly v dějinách věku starého. Dle vyznání náboženského naležejí asi tři čtvrtiny všech obyvatel k náboženství východořeckému, v severním trupu poloostrova žije roztroušeně přes tři miliony Mahomedánů.

Jaroslav Zdeněk.

76. Ze Svištova přes Balkán Gabrovský.

Cestující po Dunaji do krajin jihoslovanských málo kdy odvažují se navštíviti vnitřní krajiny Bulharské, přestávajice na tom, co nového poskytuji přístavní města podunajská a výlety do nejbližšího jejich okoli. Avšak jest naprosto nemžno utvořiti si z toho, co poblíže Dunaje spatřujeme, poněti o stavu Bulharů vnitrozemních; neboť čím dále na jih, tím novější, příjemnější a měrou netušenou zajímavější jsou obrazy, jež se nám na oči staví.

Nejpůvodnější a zároveň ve vlastní domácí kultuře nejpokořilejší jsou snad Bulhaři, obývající v rozkošných krajích jižního Bulharska a severní Thracie, a kdo jednou v ta půvabná místa přijde, věru nerad opouští údolí a pláně balkánské, kde orel směle nad horami krouží a kde na úpatí nebeťých velikánů pilná ruka domorodých Slovanů pěstuje růži, libovomný dávající olej.

Kdo cestuje Bulharskem, tomu není se báti oloupení aniž bídného kdesi na skalách zahynutí. Pohodlněji pak než komukoli jinému cestuje se tudy Slovanu, buďsi on rodem

Čech nebo Rus, Slovinc aneb Polák; neboť, je-li poněkud znalým svého jazyka, snadno navyká bulharštině, kterou tu všude slyší a již porozuměti velkých obtíží nikomu nečiní. K tomu přistupuje pohostinnost slovanská; přichází Bulhar v ústrety slušnému cestujícímu i pokládá si za čest, mohl-li pod střechou svou pohostiti „Franka“, jak tuzemci jmenují všecky odkudkoli z „Evropy“ přišlé poutníky.

Svištov, neb jak Bulhaři píší Svěstov (ital. Sistovo), má asi 12.000 obyvatelů, a to většinou Bulharů. V ulicích nepravidelných panuje čilý život obchodní; v horní části provozují Bulhaři i Turci různá řemesla, dole blíže řeky jsou hlavně krámy obchodníkův a sklady zboží, bezprostředně pak na břehu staví se lodi. Dosti tedy záruky pro budoucnost Svištova.

Cíl pouti naší jest údolí mezi Balkánem a Rhodope i možno tam dojiti ze Svištova buď obtížnou však zajímavou cestou přes Balkán Trojanský, nebo pohodlněji přes Trnovo a Balkán Gabrovský; tímto druhým směrem vozmo dostati se můžeme až k samému úpatí balkánskému.

Byl velmi horký den, když jsme opouštěli Svištov. Ještě nakoupíme něco chleba, sýra a sudžuků (zvláštního druhu plochých salámů) a již rachotí najaté vozy po nerovné dlažbě svištovské. Vozkové naši jsou milí hoši. První, krásně rostlý, je vzorem bulharského junáka: plet tmavá, vlasy černé, oko ohněm planoucí a veselý úsměch na rtech malými knírky ozdobených. Druhý, bledolící, dobromyslný Turčín. Oba v pestrém kroji národním: široké řásnaté spodky, páš a vlněná hazuka. Bulhar s červeným nepokrytým fesem, Turčín pak s turbanem, z velkého šátku okolo fesu ovinutým.

Volně stoupají koníci naši; avšak brzy počali jsme pozorovati s bolestí, že pohodlí naše ve voze je velmi pomíjející. Sedadel zvláštních totiž ve voze nebylo, ale seděli jsme po turecku na dně vozu, měkčeji postlaném. Z počátku zdálo se nám být vše v pořádku; než čím dál, tím hůře jsme snášeli to nepohodlí. Za nedlouho všecky údy jako by byly potlučeny a není jiné rady, než vystoupiti z vozu, aby se ztrmacenému tělu poněkud ulehčilo. Slunce ovšem pálí a mdlé oko bloudí po okolí, hledajíc odpočinku. Však darmo, neboť

daleko není viděti ni stromu ni keře. Pomalu vlekou bůvoli nekovany vůz, a kde přicházejí ke kaluži, polévá je vozka blátem. Toto nejen že chladí, ale také uschnuvši chrání světlejší svou barvou tělo od umořujících paprsků jižního slunce spíše než toho schopna černá kůže bůvoli. Dobytek ten jest velikým dobrodiním krajinám bulharským a jako zvláště stvořen k tomu, by dřevěné vozy nekovane pomalu sice, ale tím jistěji a vytrvaleji vláčel bídňymi cestami.

Unaveni jsouce neobyčejným vedrem vsedli jsme zase do pokrytého vozu a neopustili ho dříve, až rozsáhlá vrbina na břehu Jantry k milému odpočinku nás vylákala. Když jsme se poněkud občerstvili, nedalekou mělčinou přebrodili jsme se na druhý břeh a pilně popohánějice záhy jsme dorazili do větší vesnice „Pavel“, abychom zde přenocovali.

Druhého dne časně jsme si přivstali a za plné jízdy po poledni do Trnova dorazili.

Trnovo, hlavní svědek strastiplné historie bulharských panovníků světských i církevních, vyznamenává se velekrásnou polohou. Řeka Jantra tvoří tu půrostrov, na němž u výši stávalo sídlo carů bulharských tam, kde teď divizna buji a planý smokvoň vyrůstá. Na stráni půrostrova v rozvalinách stojí chrám křesťanský. Pod opadávající vrstvou vápna s malbou řeckou objevuje se malba stará bulharská s nápisy slovanskými, jako svědek původu stavby zaniklé. Na protějším břehu, vně oblouku, kterým řeka půrostrov obvádí, jako by vykouzleno, vznáší se amfitheatralně stavěné Trnovo, z venči krásné, uvnitř však pro těsné uličky a příliš nerovnou půdu nepříjemné. Obyvatelstvo (r. 1881. 11.500 lidí) živí se hospodářstvím, kupectvím a řemesly, mezi nimiž kožlářství zaujímá první místo a rozsáhlostí svou rázu průmyslového nabývá. Důležité jest tu hedvábniictví a v nedalekém Marinopoli nachází se továrna na spřádání a tkání hedvábí. Tu jest také veřejná zahrada, v níž Trnované přivykají pivu. — V Trnově odbývají se také jakési výroční trhy, k nimž z okolí množství lidí v rozmanitých krojích se scházívá.

Druhého dne před večerem opustili jsme Trnovo v nařatých šerketech (turecké poštovní vozy) a přijeli po zdlouhavé

jízdě okolo druhé hodiny po půlnoci do Gabrova, ležícího na obou březích Jantry, už téměř v Balkáně. Gabrovo vyniká čilým řemeslnictvím, průmyslem železnickým a elementárním strojníctvím, záležejícím ve vyrábění strojků ku hotovení gajtanu (zboží šňůrkové), s nímž výnosný obchod po Bulharsku i v cizině se provozuje. V ulicích krám na krámu a dílna na dílně. Šicích strojů krejčové i ševci hojně tu užívají. Muži pěkného zrůstu, ženy krásných tváří, ale neobýčejně silné. Postavy jsou nevelké, jako soudečky sem tam pobíhají, účastenství berouce v práci i obchodě. Školy gabrovské dostávají od dobrodinců mnohé podpory a zkvétají rozmile. Mimo chlapeckou a dívčí školu jest tu právě (r. 1874.) dostavěné velké gymnasium, pročež ovšem z různých končin mladici bulharští na učení do Gabrova se scházejí.

Další cesty nemožno více konati vozmo. Smluvíme tedy koně ještě večer a ráno časně vydáme se na pouť. „Dobr pet!“ (dobrou pouť) volají jedni, „Dobr čas!“ druzí, my pak všem odpovídáme: „Dal ti gospod dobro!“ a pobídнемe koně. Za veselého zpěvu stoupáme stále výše. Půda tu úrodná ornice, tu příjemná lučina. Mezi větvemi seřezaných stromů složeno seno, aby příval nemohl je odnésti. Tu přijíždí Bulhar, Turek, tu Žid na oslu, tu zase ženy bulharské pěšky se ubírají, i na cestě své pilně předouce, tu zase vesničanka ve zbroji na koni jako Amazonka statně projíždí a všichni pozdravují a zvědavě po nás se ohlížejí. Cesta stává se příkřejší, kámen na kameni, vše železem tmavočerveně zbarveno. Tamto pes pochutnává si na mrtvé ovci a několik supů obletuje, čekajíce až bude nasycen, aby mohli o zbytek se rozdělit. Objedeme za několik minut nejvyšší místo hřbetu (přes 1200 m nad mořem *); aj, tamto pod námi v údolí ves Šipka, cíl dnešní pouti naši. Zdá se, že za čtvrt hodiny musíme doraziti, však na strmé stráni kamenitá cesta v křivolakých čarách se stále prodlužuje a teprv za hodinu octneme se na malém prostranství nad Šipkou, kde po jízdě velmi namáhavé

*) Nad průsmykem Šipkou strmí k nebi hora sv. Mikuláše, která spolu s průsmykem svědkem byla hrdinské obrany Rusů v srpnu 1877. Jižně od průsmyku leží Kazanlik, vlast evropských růží a drahocenného oleje růžového.

jsme si odpočinuli. Na tomto místě před třemi roky zpívali popové nábožné písni, Boha prosice, aby provázela mladíky bulharské se mnou do Čech se ubirající. Matky plakaly a druhotové stříleli na rozloučenou. Byl to okamžik dojímavý.

Za několik minut přijati jsme byli staršinou Karadžovem v Šipce vesnicí, jejíž obyvatelstvo živí se hospodářstvím, koňařstvím a dobýváním oleje růžového. Potěšil jsem se nemálo, zvěděv, že si Šipčané během tří roků vystavěli zvláštní dívčí školu. Přenocovavše u staršiny Karadžova vydali jsme se časně ráno na cestu směrem západním a dorazili za velkého vedra v poledne do Kalofera, nad kterým místem strmí tací velikáni Balkána, že snih někdy ještě v červnu s nich nescházivá.

Jaroslav Jirásek.

77. Bělehrad.

Bělehrad leží naproti stoku Dunaje a Sávy. Na vysokém vrchu stojí mohutná pevnost zrovna nad tím místem, kde oba mocní proudové misí své různobarevné vody. Podél břehu Dunajského prostírá se pustá čtvrt turecká, podél Sávy rozsáhlé město srbské, vlastní Bělehrad. Veliká je rozsáhlost města, jakkoli má jen asi 27.000 obyvatelů.

Cizinec, vstoupí-li po prvé na ulice Bělehradské, s podivením dívá se na všecky strany; všude jeví se mu již Orient. Na ulicích nejvíce jen přízemní nepravidelné domky, vypouklými cihlami kryté; zde onde vyčnívá plechová stříška štíhlého minaretu; na každý krok nevidané tváře a kroje, neslychané jazyky, neobvyklé zboží. Přední strana domků není namnoze než jedno veliké okno či spíše okenice dřevěná, která ve dne se spouští a kramáři za výlohu slouží, v noci pak dům zavírá. Uvnitř pracuje řemeslník všem lidem na očích.

Spatříš zde krajany ze všech končin Balkánského půl-ostrova, ba z veškeré Evropy. Nejvíce arcí viděti jest Srbi v malebném národním kroji, v červených fesech nebo v černých beranicích. Jsou zde i Srbové z Banátu, kteří nenosí již fesu, nýbrž plstěný nebo slaměný šírák. Bosňáci ovíjejí své dlouhé světlé vlasy bílým nebo červeným turbanem. Také tu vidiš

Černohorce, an hrdě si vykračuje v černé lápi, modrých spodkách a bílých punčochách.

Po Srbech nejvíce tu bývá bratří Bulharu; jsouť na mnoze zahradníci, zedníci, mlékaři, hrnčíři a p., přicházejice na léto z daleka do Srbska na práci. V Bělehradě zaslechnes i libozvučnou rumunštinu, a zavality Albáneč s dlouhými kniry mluví svým domácím jazykem, který prý jest nejstarší na půlostrově Balkánském. Odraní cikáni a cikánky osmáhlých tváří a sněhobilých zubů hovoří mezi sebou mluvou pochodici až z daleké Indie. Černovlasí kupeci s dlouhými bradaři švitoři po armensku a řecku. Ulicemi tálne v dlouhém kaftanu Turek se sněhobilou bradou a s turbanem, který skrání jeho zahaluje; pod hustým obočím jeho skvějí se dvě lesklé oči, jež pohrdavě na křestana pohlížeji. Sluchu tvého se dotknou na ulicích také známé zvuky německé, francouzské, vlašské, ba i španělské; ale není to zvučný jazyk španělský, nýbrž hantýrka židů, kteří ze Španěl vypuzeni byvše po celém Orientu se rozptýlili.

Na ulicích vlastního města je od rána do večera živý ruch. Sedláči přijíždějí s malými koníky a nemotornými povozy; selky nesou na zádech zboží své na trh; kupci vypravují se na cesty jezdecky. Spatříš tu švihácké Srby po francouzsku oblečené. Dámy srbské po starodávném obyčeji nosí červený fes, kroj jejich je vkusný a prostý; ale často potkáš i ženštiny dle nejnovější pařížské mody vyšnořené.

Na ulicích bývá stromořadí buď ze štíhlých topolů anebo z košatých platanů; stín jejich jest v létě nad míru milý. Ulice jdou hlavně dvojím směrem, buď souběžně se Sávou, buď napříč dolů k řece. Příčnými ulicemi shora spatříš louku, která pod městem podél Sávy se prostírá, krásně se sice zelená, než pro bahnité výpary velmi je škodlivá. Za ní skví se hladina široké Sávy, dále rovina Srémská a nad samým obzorem temné obrysy Frušké Hory, proslavené svými kláštery.

Parno bělehradské s největším vedrem pražským ani srovnati nelze. V počasi dějí se zde změny velmi příkré. Odpoledne pro veliký žár sluneční se často sotva odvážiti můžeš na ulici; tu však večer náhle zavane vítr z rovin uheršských, strhne se bouřka, déšť se leje a nastane chladno neobvyčejné.

Zajímavé je nahlédnouti do krámů; jsou zrakům mimojdoucích docela otevřeny. V jednom spatříš krásný výběr ručnic a jiné střelné zbraně; v jiném dýky a nože, handžary a jatagány (sečné zbraně dlouhým nožním podobné) se skvostnými jilci a v nádherných pochvách. Střibrníci a zlatníci upravují dle starodávných vzorů rozmanité drobné zboží ozdobné; jinde spatříš v krámě množství fesů, dále veřejnou kuchyni, kde pečinky na rožních se otáčejí, za ní pekaře a t. d. Evropské zboží, zvláště rakouské, vyloženo je ve skvělých skladech, jmenovitě na blízku přistaviště parolodního.

Na rozích stojí Bulhaři ovocnáři na vysokém podstavci, majícé veliký koš s hrozny a jiným ovocem, které prodávají na váhu. Opodál prochází se krajan jejich, na rameně máje bidlo s dvěma kbelíky; silným hlasem nabízí: „Mleko kiselo!“ Jiný Bulhar roznáší po městě celou výstavu tureckého cukroví.

Největší shou lidstva bývá na hlavním trhu. Zde jsou celé pahorky ovoce a zelenin; spatříš tu obrovské tykve, vodní melony, zahradní melony, hrozny všelikých druhů, veliké hrušky a j. Ze zelenin Bělehradčane nejvíce spotřebují papriky. Zvláště překvapují cizince *patladžane* (*Solanum melongena*), veliké obdélné plody hruškám nebo dýním podobné, barvy tmavomodré; jedí je vařené nebo smažené. Máslo na celém půrostrově Balkánském neuví známo; do Srbska přiváží se z Banátu. Jinak se užívá oleje.

Hostinců v Bělehradě je dosti; ale málo jich je zcela po evropsku zařízeno. Život v nich prajinačí je nežli u nás v hostincích; nenajdeš tam než několik svobodných úředníkův a důstojníkův, cizí kupce a řemeslníky. V Bělehradě lidé tráví svůj život nejvíce doma, ač si při tom veřejných věci národních pilně všimají.

Skoro každý dům má svou zahradu. Rostlinstvo v zahradách překvapuje bujností, která bezděky na paměť přivádí, že jsme zde o pět stupňů zeměpisné šířky blíže rovníku nežli v Praze. Pod šírym nebem daří se tu mohutné fikové keře, lískoví tří sálů zvýší, stromovité bamije s velikými bílými květy a jedlými plody, obrovské slunečnice a j.

Nejpěknější stavení shledáš u Sávy, kde je mnoho knapeckých písáren a velikých skladův. Odtud vystupuje se po

140 schodech na terasu, kde stojí rozsáhlá katedrála, r. 1844. dostavěná. Naproti tomuto chrámu je konak či palác metropolity srbského, hlavy církve srbské.

Ve hlavní ulici Bělehradské je královský konak či palác, prosté a přijemné stavení, jež v létě zahradou skoro zcela zastřeno jest. Na blízku jsou stavení rozličných ministerstev. Dále spatříš rozsáhlé kasárny, vojenskou akademii a *velikou školu*, kde se nalézá gymnasium, lyceum, museum a učené družstvo.

Bělehrad je původu velmi starého, jmenovitě jeho pevnost; vystavěna je na vrchu, který má velmi strmý sráz k Dunaji i k Sávě. Srbští panovníci přeložili své sídlo do Bělehradu teprva, když ze staroslovanských sídel svých v Prištině, Prizreuu a j. byli od Turků vypuzeni. Nejslavnější car srbský Štěpán Dušan odňav Bělehrad Uhrům, dal jej r. 1343. z větší části z nová vystavěti. Velikého zvelebení dostalo se Bělehradu knížetem Štěpánem (1389—1427), synem hrdinského krále Lazara, jenž na Kosově poli zahynul. Po celé pak století byl Bělehrad přední baštou či hradištěm křesťanstva proti Turkům. Nejudatněji byl bráněn r. 1456.; při které obraně proslavil se Jan Hunjad, jenž podnes v národních písničkách jihoslovanských se opěvuje. Ale r. 1521. Turci Bělehradu přece dobyli, odkudž pak své panství přes jižní a střední Uhersko rozšířili. Když však v 2. polovici 17. století Turci před vítězným vojskem rakouským více a více z Uherska ustupovali musili, byl jim konečně r. 1688. i Bělehrad vžat. Totéž se stalo v 18. století několikrát; tak r. 1789. generál Loudon také jen na čas Bělehradu dobyl.

Na začátku našeho století pokoušeli se Srbové několikrát, aby turecké jařmo se sebe svrhli; teprva r. 1815. podařilo se Miloši Obrenoviči Turky nadobro ze země vypudití a knížectví srbskému s hlavním městem Bělehradem jistou samostatnost zjednat. Úplné neodvislosti dosáhlo Srbsko teprve za naší doby r. 1879., titulu pak královského léta 1882.

Konstantin Jos. Jireček.

78. L umci.

V každé obci spořádané ustanovení jsou zvláštní zřízení, jejichž úkolem jest pečovati o veřejný pořádek, čistotu a bezpečnost. Tak i v přírodě, obci to ze všech nejrozsáhlejší

a nejspořádanější, pozorovati lze dokonale zřízenou policii, kteráž na každém místě a v každou dobu o to neunavnou má péči, aby nezmáhali se přílišně jednotlivci nebezpeční a škodliví majetku cizímu. Není ani v přírodě nouze o všeliké tuláky a dobrodruhy, kteří s životem svým mnohých starostí si nečiní, a jimž vše se hodí, co jiný s největší třeba pilí a prací ku potřebě své byl připravil.

Vizme jen na příklad, s jakými nesnázemi a s kolikerým nebezpečenstvím bojovati jest hospodáři, nežli sklidí ovoce mnohonásobné práce své, o jehož zdar přičiňoval se v potu tváři svých! Sotva že svěřil zlatá zrnka obilná matičce zemi, sotva že upravil záhony na zeli a vysadil nadějně stromky, již tu na tisíce nejrozmanitějších škůdců, nepatrných sice na pohled, avšak tím zhoubnějších, jako o závod přičiňuje se, aby zničili sterou práci jeho na poli i v sadě.

A proti škůdcům takovým člověk namnoze bývá malomocen; tu nestačí ostražitost, síla a důmysl jeho, nedovedeť bojovati s nepřitelem tak četným a úskočným. Tu potřebi ochrany jiné a té skýtá člověku příroda sama, stavíc mu ku pomoci vlastní svou policii, vlastní své voje, jež ozbrojeny jsouce zbraní rovnou, jediné jsou s to, aby vyrovnavy se nepřiteli odvážnému, aby odolaly mu a v případech zvláště příznivých zmohly jej i zničily na dobro.

A neposledním členem v řadě těchto vojův obranných, jež mnohdy jediným jsou útočištěm člověka v boji tak nerovnném, jsou *lumci*, úhlavní to nepřátelé všeho hmyzu škodlivého. Sbor jejich jest velmi rozsáhlý a čítá veliké množství druhů nejrozmanitějších tvarův a nejrůznější velikosti.

Dostane-li se nám někdy příležitosti prohlédnouti si pěkně spořádanou sbírku lumků, tu se zálibou pozoruje oko naše štíhlá a pestrobarevná jejich těla, tenká a ozdobně zavinutá tykadla a čtyři silná, průhledná křídla, jež napojata jsou pevnými žilkami. Po křídlech těch ihned poznáme, že sluší lumky čitati do řádu hmyzu žilno- čili blanokřídlého, tedy do příbuzenstva mravenců, vos a včel.

Barva lumkův obyčejně jest černá, rozličné části těla však hojně bývají ozdobeny pruhy a kroužky bílými, žlutými a červenými, tak že lumci živosti barev svých předčí nad

ostatní hmyz příbuzný. Zadní část těla jest buď válcovita nebo se stran silně smačkнута, i končí se u samiček tenkým a ostrým kladélkem, někdy kratičkým a úplně ukrytým, jindy však tak dlouhým, že délka tělu ostatnímu se vyrovná nebo je i převyšuje. Kladélko to vbočávají samičky lunků do těla rozličných škodlivých larv hmyzových, zvláště housenek, a vpouštějí do něho jedno nebo více vajíček, čímž právě neobyčejně užitečnými se stávají. Mláďata totiz čili larvy lunků, jež z vajíček těchto brzy se vylíhnou, vypadají jako červi a žijí cizopásně v těle hostitelů svých, vyzírajíce tuk jejich, až je umří. Kdykoli nějaký hmyz rozmnoží se takovou měrou, že velikou škodu činí na majetku lidském a ničí ovoce namáhavé práce, tu obyčejně rozmnoží se také jisté druhy lunků, kteří nejradičí hmyz onen pronásledují, a brzy učiní konec zhoubnému řídění jeho; i patří proto lunci k největším dobrodiňákům hospodářů, zahradníků i lesníků, protože ti nejvíce trpivají škody rozličným hmyzem rostliny hubicím.

Lunci větších druhů snášejí z pravidla také po jednom vajíčku do jediné housenky nebo i jiné larvy, druhy menší pak vyskytuji se ve větším množství najednou, ano i ve stech kusů.

Způsob, jakým larvy lunků v těle hostitelů svých se vyvíjejí, jest u rozličných druhů také rozdílný. Některé druhy, a to hlavně druhy větší, vylíhdnu si za kořist svou obyčejně nějakou housenku hodně vykrmenou a vbočnou ji krátký bodec svíjí do těla a obdarí ji jediným vajíčkem. Larvy lunků takových žijí obyčejně delší dobu v těle housenčím, neporušují však nikdy důležitějších ústrojí vnitřních, takže housenky stále rostou, sylékají se a konečně i zakuklí; potom teprve hynou, a na místě motýla z kukly jejich vylíhne se svižný lumenek, jehož larva v kukle housečí se také byla zakuklila. Často mnohý horlivý sběratel motýlů krití housenku vzácného druhu po celé léto, a když nejvíce se těší na pěkného motýla, nalezne k největšímu ustrnutí svému kuklu s hlavou prokousanou a nedaleko ní lunka, jenž zničil takto život motýla i všechno škodlivého potomstva jeho.

Dospělé larvy některých lunků, jež obyčejně ve větším množství v těle jediné housenky žijí a životní sílu její tedy

dříve zmaří, nežli housenka zakuklít se mohla, vyvrtávají se z těla jejího ven a zapřádají se na povrchu kůže její v maličké, vejčité zámotky, kteréž lidé věci té neznali nezřídka za vajíčka housenčí považují. Jiné druhy lumků malých, jež proto také lumčíky zoveme, snášeji vajíčka svá již do kukel hotových, a to v tu dobu, kdy kůže jejich není ještě úplně ztvrdlá, tak že ji tenounkým kladélkem svým snadno probodnouti mohou. Lumčíci takoví vyhledávají k tomu nejraději kukel motýlů denních, kteréž vysívají na zdech, na plotech i v rozpukané kůře starých stromův, a snášeji do nich vždy mnoho vajíček najednou. Kukla jimi napadená ztráci brzy pohyblivost svou, jasná barva její zakali se a za nedlouho objeví se v kůži její několik otvorů, jimiž malí, třpytiví lumčíci vylézají.

Avšak ne všichni lumci nalézají tak snadno kořist svou; někteří vyhledávají larev rozličných broukův a housenek, které vrtají hluboko ve kmenech stromových. I vidáme lumky často, ani lezou po starých kmenech a pařezích, se všech stran je tykadly omakávajíce, jako by vyčenichati chtěli místo, kde přihodné jim larvy v úkrytu konají své dílo zhoubné. Lumci takoví bývají obyčejně opatřeni kladélky dlouhými a tenkými, jež budě vpravuji do chodeb larvami vyvrstaných, aneb přímo vrážeji do dřeva z venčí neporušeného. V příčině této nejpamátnější jest jeden z největších lumků našich, snášeji vajíčka svá do těla larev pilořitky veliké, veliké to vosy, která první tři roky života svého tráví jako tlustá, červovitá larva ve kmenech stromů jehličnatých. Lumek ten má kladélko na 6 cm dlouhé a tenké jako žíně, a vráží je silou nadobyčejnou zúplna do dřeva, v němž larva pilořitky vrtá, až tělo její probodne a jedno vajíčko do něho vpustí. Jak dovede lumek ten vyslídit larvu žijící ve dřevě na povrchu zcela zdravém a neporušeném, jak dovede i polohu její tak bezpečně nalézti, že ani o vlásek se jí nechybí tenounkým a ohebným kladélkem svým a jak pozná konečně, že dosud žádný jiný lumek nevložil do ni vajíčko své, aby larva z něho se vylíhnutví neměla nouze o potravu přiměřenou a potřebnou: toť otázky, na něž nedovede odpověděti ani zkoumatel nejbystřejší a nejzkušenější.

Lad. Duda.

79. Počátky větroplavby.

Již za dob prastarých jevili lidé touhu, vzlétati do výšin vzdušných, v nich plovati a se vznášeti jako ptáci neb oblaky. Tomu nasvědčuje řecká báje o Daidalovi a Ikarovi, kteří, přilepivše si křídla voskem, ze svého vězení přes moře uletěli, jakož i pověst, že prý Archytas Tarentský zhotovil dřevěnou holubici, která uzavřeným jakýmsi plyнем dō vzduchu nesena byla.

Avšak na jistou víme, že první skutečný ač nepodařený pokus učinil ke konci 15. století Jan Dante z Perugie (v. Perudže), spustiv se umělýma křídłoma s věže, při čemž nohu si zlomil, a že s výsledkem ještě smutnějším tuto zkoušku opakoval v Anglii mnich Olivier de Malmesbury (v. Olivjé de Mámsbøry), jenž pádem poranil se smrtelně.

A věru není divu, že napodobování ptáků nedařilo se; jestříb člověk nadán silou poměrně malou, aby velkou váhu těla svého přístrojem létatím ve vzduchu udržovati mohl. Proto upustil později od této myšlenky a maje vznášení se oblaků a vystupování par na paměti, počal v 17. století zanášeti se otázkou, zdali by k ní větroplavbě s prospěchem nemohlo se užiti plynu, jenž, lehčí jsa vzduchu a uzavřen, rozličné předměty vzhůru by nesl.

Když pak roku 1650. vynalezena byla vývěva a vzduch v jistém prostoru obsažený zředěn a lehčím učiněn býti mohl, vyskytají se v té příčině návrhy určitější. František Lana na př. navrhoval r. 1670., aby větrná loď do výše vzduchové zdvižena byla vzduchopráznými koulemi z tenkého plechu měděného a r. 1755. přimlouval se P. Galien za plátěný jako město Avignon (v. Aviňón) veliký ballon, který prý, jsa voskem i dehtem potřen a lehčím vzduchem z hořejších vrstev atmosféry naplněn, k nebesům vystoupiti by musel.

Ačkoli tyto návrhy spočívaly již na zásadě, kterou nynější větroplavba se řídí, nemohly nikterak býti provedeny, poněvadž by tlakem vnějšího vzduchu tenké a vzduchoprázné koule úplně se smačkly, řídký vzduch pak, z vyšších vrstev do nižších snesený, své lehkosti pozbyl. Z toho patrně, že větroplavbu mohl ve skutek uvésti toliko plyn dostatečně

lehký a velmi rozpínavý, aby objem jeho nebyl zmenšován tlakem vnějšího vzduchu.

Netrvalo dlouho a objevena pravda, která tomuto přání vyhovovala co nejpřesněji. Angličan Cavendish (v. Kävndiš) dokázal totiž r. 1766., že vodík jest $1\frac{1}{2}$ krát lehčí než vzduch a brzy po tom vyslovil Black (v. Blák) v Edinburce myšlenku, že by vodík k naplňování ballonků byl nevhodnějším. Na tomto základě konal r. 1782. čilý a snaživý Cavallo (v. Kavallo) četné pokusy, minul se však se zdarem, ježto dotčený plyn papírovými stěnami z koulí unikal a jenom bublinky mydlinové do výše unášel. Opět překážka nová! Jak připraviti látku dosti hustou, aby ji vodík nepronikal?

Také bratří Montgolfièrové (Stěpán a Josef), papírnici v Annonay-i (v. Annonäji), snažili se tuto otázku rozřešiti; ale když všecko namáhání bylo marno, přišlo jim na mysl, uměle způsobený oblak do papírového obalu uzavřiti — a ejhle, překvapení radostné! Ballon, jenž asi $1\cdot3 m^3$ obsahoval a kourem ze zapálené směsi papíru a slámy naplněn byl, stoupal ve světnici rychle ku stropu, v zahradě docela 22 m vysoko. Že přičinou vystupování nebyl kouř, nýbrž zahráty a zředěny vzduch, netřeba doličovati.

Odtud rázem podnikavost množila se. Větroplavba a s ní spojená touha, hrudu zemskou opustiti a bliže ku hvězdám se pozdvihnouti, zmocnila se tou měrou lidské mysli, že již 5. června r. 1783. jmenovaní bratři před očima nesčetného jásajícího lidu pustili do vzduchu ballon netušené velikosti. Byl zroben z plátna uvnitř papírem polepeného, objímal skoro $730 m^3$ a vznesl se v 10 minutách do výšky asi 2210 m.

Zvěst o tomto podivuhodném úspěchu za krátko doletěla z Annonay-e do Paříže, kde mnoho důvtipných myslitelů ku práci povzbudila. Mezi nimi první místo zaujímal professor Charles (v. Šárl), jenž, nemoha hned na určito dovděti se, které vlastně vzdušiny Montgolfièrové užili, vrátil se ku návrhu Blackovu a naplňoval ballon vodíkem ze železných pilin a rozreděné kyseliny sírové. Na čem nejvíce záleželo, byla příprava co nejhustšího obalu. Charles vytrvalostí svou dodělal se konečně výsledku kýženého, zvoliv taffet, jejž natřel

kaučukovým pokostem. I měli Pařížané úchvatné podívání, když již 27. srpna 1783. ballon Charlesův o průměru 4 m vysoko nad krásné město vyletěl, ve mraku se ztratil a za $\frac{3}{4}$ hod. 15 km od Paříže k zemi spadl.

Pak následovala jedna větroplavba za druhou. Neunavný Štěpán Montgolfiér připojil po 22 dnech před králem a celým dvorem jeho ve Versaille-ích (v. Verzajích) ku velikému balonu klec se zvířaty (s ovci, kohoutem a kachnou), která za 8 minut bez úrazu se vrátila, a památného dne 21. listopadu 1783 svěřili první větroplavci Pilatre de Rozier (v. Pilátr de Rozjé) a markýz d'Arlandes (v. d'Arland) život svůj ohromné, 14 m široké a 22 m vysoké moutgolfièr. Jakmile oba odvážní mužové v zámku La Muettu (v. Müettu) počali vystupovati, přestal náhle hovor a umlklo tleskání — strach i úzkost zjednaly hrobové ticho v rozsáhlém davu lidstva. Markýz d'Arlandes byl neobyčejným pohledem shora tak unesen, že na chvílku topiti zapomněl a když bez pochyby později mnoho slámy do ohně přiložil, stoupal ballon strašnou rychlostí do výšky. Najednou slyšeti bylo praskání, které se opakovalo a s hrůzou spozorovali oba větroplavci několik propálených otvorů na dolejší části obalu. Pročež mokrou houbou rychle uhasili oheň na nebezpečných místech a sleťeli po 25 minutách ve vzdálenosti asi 7 km zdrávi dolů ku veliké a neličené radosti lidu.

Dr. Fr. Hejzlar.

80. Jan Kupecký.

V stolici Prešpurské, na samém úpatí hor Karpatských, rozkládá se nevelké město Pezink.

Sem přibyla na podzim r. 1667. rodina Kupeckých, vykonavši dlouhou a namáhavou cestu z Čech. Až do té doby přebývala v Mladé Boleslavi. Dlouho tam tajila víru svou českobratrskou, k niž hlásiti se tenkráte nebylo povoleno. Když však nebyla s to, aby své vyznání utajila, a jiného přijati nechtěla, vystěhovala se z milé vlasti. Otec Kupecký přivezl si do Pezinku na chatrném, plachtovém voze kromě nevelkého statečku svého, také čtyři dítky: Jiřího, Františka, Martina a Marii. Sotva že se v tom uherském městě usadil, přibylo mu dítko páté, synáček Jan.

Chlapec byl čiperný, a když dospíval, jevil veliké vlohy. Rád čítal a se učil, ještě raději však kreslil a maloval. Otec jeho byl mu rád popřál vyššího vzdělání, ale neměl žádného jméni. Sotva že rodinu svou klopotně uživil. A tak dal čtrnáctiletého Jana jednomu tkadlci do učení. Mladému učeníkovi, jemuž řemeslo se nijak nelíbilo, za stavem se velice stýskalo. Rok u mistra vydržel, ale pak, neřeknuv ani jemu ani rodičům, ušel do světa. — V chatrném oděvu, hladov, dostal se na své potulce až do jednoho zámku. Že bylo zrovna poledne, nepotkal nikoho v nádvoří; proto šel dále, až stanul všecek udiven v otevřené, krásné síni. Tu spatřil, co mu bylo nejmilejšího, mnoho obrazů a to samých pěkných a velikých. Stál tu také stojan malířský a na stole při něm zahlédl uhel. Tu chvíli zapomněl mladý Kupecký na hlad, a že dávno již nekreslil, chopil se uhlů a jal se chutě na bílé zdi kresliti.

Když byl v nejlepším, překvapil ho malíř Klaus, rodilý Švýcar, jenž tu na zámku maloval a obrazy opravoval. Spatřiv kresbu malého Kupeckého, nemálo byl překvapen její dovednosti a sličnosti. Ještě více se pak podivil, když chudý chlapec, jsa otázán, kde by se byl kreslení učil, odpověděl, že nikde, tomu že se sám ze sebe naučil. Malíř Klaus vypravoval toto vše majetníku toho zámku, uherskému hraběti Czoborovi; ten vida tak patrné nadání, smiloval se nad chudým, českým chlapcem a dal jej řečenému mistru do učení.

Jak se zaradoval mladý Kupecký! Toužebné přání jeho, státi se malířem, nyní pojednou se mu vyplnilo. S novým mistrem svým odebral se do Vídně, kdež tři léta u něho pobyl. Pilně se učil nejen u Klause, ale všímal si také bedlivě obrazů jiných, dovedných mistrů. Tu se také doveděl, že nejslavnější malíři byli živi v Italií, tam že je dosud mnoho jejich znamenitých obrazů, zvláště v Benátkách a v Římě.

Mladý Kupecký chtěl se státi výborným malířem; proto zatoužil po Italií, aby se tam vzdělal a zdokonalil. Byl však jen chudý, malířský vyučenec, bez přátele, bez podpory. Jak podniknouti dalekou a nákladnou cestu do Italie? Než pevnou

vůli a vytrvalosti přece došel svého cíle. Maje malou částku peněz ušetřenou, vydal se pěšky do žádané té země. Cestou ovšem mnoho zkusil, až přece se dostal do vlašských Benátek, kdež mu však štěstí nepřálo. Nenašel tu žádného zaměstnání, pustil se dále na jih. Řím byl jeho cílem. Cestou však zastavoval se všude, kde byly obrazy starých mistrů italských; tak jmenovitě v Bologni, kdež studoval díla Guidona Reni, ve Florencii a v Mantově k vůli obrazům malíře Correggia. Přišel do Říma, našel ovšem v rozmanitých sbírkách a v papežském paláci znamenitá ona díla umělecká, po kterých tak toužil; ale zároveň, nemaje žádné podpory a nemoha dostati nijaké práce malířské, upadl v takovou nouzi, že již neměl co jísti. Tu v té největší tísni našel přítele a vysvoboditele. Byl to Fuessli, rodilý Švýcar, jenž se hladového malíře ujal, jej nasytil a jemu také práci u jakéhosi mistra římského zjednal.

Od té chvíle počalo se Kupeckému lépe dařiti. Maluje pro svého mistra, záhy vynikl nevšední obratnosti a dovednosti, tak že zjednal si muoho příznivců, na jejichž radu pak si zařídil vlastní dílnu malířskou. Při tom však nepřestal pilně se učiti a se vzdělávati na vzorech slavných mistrů. Dva a dvacet let Kupecký v Italií strávil, hlavně v Římě a v Benátkách. Tam ubíral se jako mladík chudičký a neznámý, teď do Vídni se navrátil byl umělcem vůbec chvalně známým. Jsa také mužem již dosti zámožným, těšil se, jak stařičkého otce překvapí a jemu se odsloví — ale ve Vídni doslechl se smutné noviny, že otec jeho již v Pánu. Také starý mistr Klaus, kterého hledal, byl už na věčnost se odebral. Zůstala však po něm dcera Zuzana, a ta žila v nemalé chudobě. Vděčný vyučenec jejího otce se jí ujal a později vžal ji sobě za manželku. — Kupecký i ve Vídni, kdež se usadil, záhy nabyl slavné pověsti jako malíř podobizen. Nejvznešenější osoby jej vyhledávaly, aby se od něho daly vymalovati. Knižata i mocnářové drahými penězi platili jeho díla. Když r. 1716. car Petr Veliký přijel do Karlových Varů, nařídil svému vyslanci ve Vídni, aby mu poslal Kupeckého, jehož některé obrazy byl již poznal. Kupecký přijel. Když slavného cara maloval, rozmlouvali spolu slovansky,

t. j. Kupecký po česku, car Petr rusky. Darmo zval Kupeckého, aby s ním odejel do Petrohradu. Obsypán milostmi a hojnými dary navrátil se slovutný umělec zase do Vídňě. Tam častěji býval zván ke dvoru a maloval mimo jiné také prince Eugenia Savoyského, císaře Karla VI., uherského a českého krále, který jej chtěl učiniti svým dvorským malířem. Vyznamenání toho však Kupecký nepřijal, chtěje zcela nezávisle ve své dílně pracovati. — Jméno jeho a díla znali již tenkráte po veškeré Evropě. Jaký div, že se i závistníci vyskytli, jmenovitě mezi malíři Vídeňskými, kteří úsilovně se snažili, aby Kupecký ze sídelného města se vystěhoval. Krajan náš zůstával pořád věren víře svých otců. Toho užil jeden z jeho závistníků a lživě mu namluvil, že mu pro víru hrozí nebezpečenství. Kupecký obávaje se pronásledování, ujel tajně z Vídňě do Norimberka, kdež se usadil. I tam zjednal si uměním svým mnoho přátel a příznivců. Tou dobou vybídl jej anglický král do Londýna; ale Kupecký toho nepřijal, a rovněž zamítl, když také dánská královna jej zvala ku svému dvoru.

Nedlouho před svou smrtí stížen byl velikým neštěstím. Zemřel mu jediný jeho syn, jinoch sedmnáctiletý, znamenitých vloh a hodný, kterého Kupecký nade všecko miloval. Sám pak skonal nedlouho po něm v Norimberce r. 1740., a pochován jest vedle syna svého na hřbitově sv. Jana. — Kupecký byl srdeč dobrého, vděčný i lidumilný, jak o tom svědčí i závěť jeho, kterouž nemalé peněžné částky odkázal chudým.

Kupecký namaloval obrazů veliký počet, s většinou podobizny. V těch byl mistrem takovým, že jej po bok stavíme nejslavnějším malířům toho oboru: Van Dykovi a Rembrandtovi. Podobizny Kupeckého vynikají nejen věrností a podobností, ale i živosti. Tvář, oči, vlasy, všecko je malováno tak věrně, že se nám zdá, jako by ta hlava měla obžívnoti a promluvit. Čím déle na ně hledíme, tím více se nám líbí a nás poutají, i zdá se nám, jako bychom do tváře živé hleděli. Tušíme, jaké byli ti lidé povahy, i jaká byla náladu jejich myslí. — Obrazy Kupeckého jsou nejvíce ve velikých obrazárnách. Žel, že ve vlasti samé nemáme žádného

většího díla jeho! Kdo by značnou část obrazů jeho chtěl uviděti, navštiv obrazárnu Vídeňskou nebo Mnichovskou, nebo germanské museum v Norimberce.

Al. Jirásek.

81. Francouzové v Praze roku 1742.

Maria Terezia v panování nad zeměmi rakouskými násleovala roku 1740. po smrti svého otce Karla VI. Ale sotva že se uvázala v dědictví své, bylo jí bojovati proti četným nepřátelům, kteří se chtěli rozděliti o země její. Tak učinily Francie, Bavory, Sasko a Prusko spolek mezi sebou proti Marii Terezii, i povstala z toho válka, v níž také Praha od nepřátel osazena byla.

Bavoři vtrhli v listopadu r. 1741. se spojenci svými Francouzi v počtu 36.000 mužů přes Plzeň a Budějovice do Čech, jsouce toho úmyslu, zmocniti se hlavního města království Českého. S nimi spojilo se 18.000 Sasů, kteří přes Litoměřice na Prahu táhli.

Vojsko nepřátelské přiblížilo se až k samým hradbám Pražským, na už Francouzové s návštěvou Strahovského dne 26. listopadu r. 1741. mocně stříleti počali. Tu posádka Pražská, jen několik set mužů silná, přichvatala k tomu místu, jak se zdálo, nebezpečenství nejvice vydanému; ale nepřátelé učinili útok jinde, totiž na Nové Město, jehož bez všeho odporu se zmocnili. Odtud hnali se pak i na Staré Město až k mostu. Sasové se dostali zatím u Bruskej brány útokem na hradby, a posádka musila složiti zbraň. Než se rozbřesklo, byla Praha v rukou nepřátelských.

Po dobytí Prahy vjel kurfirst bavorský Karel Albert vítězoslavně do města i kázal tu při zvuku trub a bubnů oznámiti, že se za krále českého korunovati dá. Měšťané Pražští vyslechli to mlčky a podrobili se, ač neradi, osudu nevyhnutelnému. Také šlechta i duchovenstvo, jejichž statky ležely v krajích nepřitelem obsazených, dostavili se do Prahy; asi čtyři sta nacházelo se jich v prostranné rytířské síni na hradě Pražském a skládali z bázně, aby statků svých zbaveni nebyli, přísahu věrnosti.

První žádost, kterou nový panovník na stavy vznесl, záležela v tom, že chtěl hned na prvního půl léta od nich mít 6 milionů zlatých. Z Prahy vydal se Karel do Frankfurtu, by tam koruny císařské dosáhl; čehož mu bez velikých útrat, dojiti lze nebylo.

Saské vojsko zatím opustilo Prahu, a Francouzové sbirali všecky své sily, aby rakouskému vojsku odolali. Toto zajisté vzrostlo již asi na 70.000 mužů, kteří pod velením prince Karla Lotarinského v měsíci červnu r. 1742. nedaleko Prahy se položili, překážejice odtud Francouzům všemožně v dovážení potravy a špiže.

V Praze Francouzi ohradili se co nejlépe, vypisovali měsíčně veliké platy, činili čas po čase výpady, aby potravu si zjednali; ale obyčejně musili s prázdnou do města se vrátili.

Vojsko císařské obklíčilo konečně město se všech stran tak těsně, že odnikud se nemohlo tam nic dovážet. Ceny potravin vystoupily nad míru; žejdlik mléka stál 12 kr., žejdlik soli 24 kr., libra másla 1 zl. 30 kr., libra hovězího masa 2 až 3 zlaté, zajíc 4 až 5 zl., husa 9 až 10 zl., kopa vajec 15 zl., kráva 200 zl., vůl 500 zl., tele 70 zlatých.

Francouzský maršálek Broglie (v. Broljo) dal každý týden 150 koní zporážeti, dílem proto, že neměl pro ně obroku, dílem aby nabyl pokrmu pro vojsko. Měšťané dostávali libru koňského masa po 15 kr., i bylo za toho obležení přes 7600 koní zporáženo. Když posléze bylo obroku velmi namále, potáceli se po ulicích hladovi a hubení koně, až zahynuli. I nastala ve městě nouze veliká. Chudý lid nemoha si rádně potravy koupiti, upadal požíváním špatných pokrmů buď v těžké nemoci neb umíral i hladem. A čím více zmáhala se bída, tím větší byl odpor obyvatelstva Pražského proti Francouzům. Spojenci jejich, Prusové a Sasi, dávno je již opustili, a z daleké vlasti bylo jim těžko nadíti se brzké pomoci. I byl tedy stav vojska francouzského v Praze velmi neutěšený. Zatím vojsko císařské pod princem Karlem Lotarinským Prahu docela sevřelo, jsoue všemi potřebami náležitě opatřeno a i na delší obléhání připraveno.

Císařští, kteří se byli před Strahovskou branou položili, vystříleli denně množství kuli na Hradčany a Malou Stranu,

zbořili hned tu hned onde díl městských zdi. Francouzové sice je opět vyspravili, ano bránili se tím odvážlivěji, když uslyšeli, že francouzský maršálek Maillebois (v. Majboas) přes Cheb k Praze tálne, obleženým krajanům na pomoc. Zpráva tato byla ovšem pravdiva; ale pomocné vojsko francouzské daleko nedošlo. Neboť princ Karel Lotarinský vypravil se s větším dílem svého vojska od Prahy proti Francouzům od Chebu postupujícímu. Maillebois dovedl se o tom, zastavil další výpravu proti Praze; maje rozkaz, vojsko své nejistému osudu nevydávat, vrátil se do Chebu a odtud do Bavor. Na celé této cestě byli Francouzové stíháni Karlem Lotarinským.

Ježto pomoc, kterou Francouzové v Praze očekávali, nepricházela, radovali se měšťané Pražští velice a slavili den jmenovin císařovny a královny své, ač se to jen potajně dítí mohlo, srdečně. Vidouce, že francouzská posádka dlouho se v Praze již neudrží, byli té naděje, že nehody válečné brzo již pominou. Zatím bylo kolem Prahy za nepřítomnosti prince Karla mnohem méně vojska rozloženo; pročež vytrhl francouzský maršálek Broglio s částkou posádky své z města do severních Čech a odtud se vydal za hlavní armádu do Bavor. Aby pak ostatní díl francouzského vojska z Prahy uniknouti nemohl, vyslán tam jeden kníže Lobkovic s posilou novou; i sevřel město tak silně, že opět veliký nedostatek potravy a spiže tam nastal. K tomu přistoupila v měsíci listopadu velmi tuhá zima; pro nedostatek paliva byla tím citelnější. Francouzové hynuli hladem, namáháním a zimou u velikém počtu. Konečně dostal francouzský velitel z Paříže rozkaz, aby vojsko v Praze uzavřené buď jak buď z města vybavil.

Francouzové činili podtaží potřebné přípravy k odjezdu, jenž v noci s 16. na 17. den měsíce prosince r. 1742. vykonán býti měl. Záměr ten byl obyvatelstvu Pražskému přísně tajen, aby císařské vojsko za branami o něm se nedovědělo. Francouzský vojevůdce chtěje veřejnou pozornost odvrátiti od předsevzetí svého, dal po Praze rozhlásiti, že dotčené noči vypadne z Prahy na Zbraslav, aby sobě potravy dobyl. Zatím vytrhl se 1400 mužů Bruskovou a Strahovskou branou z města,

načež bez ustání spěchal k Chebu, kam také po velikých útrapách a ztrátách za tuhé zimy dne 26. prosince dorazil.

V Praze zůstalo z celé posádky francouzské jen asi 1000 mužů nejslabšího vojska na ochranu nemocných. I aby jim žádné násili v Praze činěno nebylo, vzal francouzský velitel Belle-Isle (v. Bell-II) asi 40 osob z vyšších stavů i z měšťanstva jako rukojmě s sebou, kteří později za francouzské zajaté vyměněni byli.

Onomu zbytku francouzské posádky bylo potom též dovoleno svobodně z Prahy odtáhnouti, ano císařovna sama dala tyto poslední nepřátely na své titraty do Chebu dopraviti.

Konečné to osvobození od nepřátelských vojsk oslaveno dne 3. ledna r. 1743. v chrámu Páně na hradě Pražském, a radost všeobecná z toho byla po celém městě. Ještě však větší bylo nadšení, když císařovna a královna dne 20. dubna do Prahy slavně přijela a u veliké slávě za královnu českou korunovati se dala.

Dle Peclala.

82. Herodot.

Paměti o dávných příbězích dochovávány jsou prvočteně u všech národů pokolením pozdějším od básníků v písňích, které však nezvěstovaly hodnověrně, co se zběhlo v dobách minulých. Hodnověrné zprávy o pamětných příbězích jal se nejprve sbírat a zapisovati Herodot, jenž se proto také otcem dějepisny nazývá.

Herodot narodil se r. 484. před Kr. v řeckém městě Halikarnassu v Malé Asii. Aby poznal země a národy a poněl se o jejich minulosti, dal se na daleké cesty a prošel tehdejší svět od Sicilie až do Medie a od hranic nubijských až k severním břehům černomořským.

Na cestách svých v Asii brál se do největšího té doby města Babylona, jehož objem na dvanáct zeměpisných mil udává, pak do Sus, sídla králů perských, a do jiných velikých měst přední Asie.

Na jiné cestě Herodot zabral se do Egypta, jejž procestoval od ústí Nilu až po Elefantinu; v zemi té vážil hojná poučení z hovoru tamních kněží a vyličil pak dějiny, popsal obyčeje a velkolepé stavby její. Veliké udivení vzbudily

v něm pro svou ohromnost zvláště labyrint a jezero Mérисово. „Tato stavba,“ tak vypravuje o labyrintě, „kterou jsem sám viděl, převyšuje všeliké ličení; nebo kdyby někdo všechny hradby a budovy Řeků spočítal, shledalo by se, že dohromady méně práce a nákladu stály, než labyrint sám o sobě, ač i chrám v Efesu a na ostrově Samu památný jsou. Labyrint, jenž i pyramidy předstihuje, má dvanáctero krytých dvorů, jejichž brány proti sobě stojí, a to šest k severu a šest k jihu obrácených; jedna zeď je obkličeja. Komnaty jsou tam dvojí, jedny podzemní, druhé přízemní, nad oněmi stojící; obojích jest po 1500, všech dohromady 3000. Přízemní komnaty jsem sám viděl a prošel, i mluvím o nich z očité zkušenosti; podzemní jsem poznal jen z hovoru, nechtěli mi jich dozorci ukázati, pravice, že tam jsou hrobky králův, kteří ten labyrint založili, a posvátných krokodilů. V hořených komnatách, díle to téměř nadlidském, vzbudily ve mně podivení nesmírné průchody, z komnaty do komnaty vedoucí, a přerozmanité křivolaké chodby, táhnoucí se všemi dvory, tak že jsem ze dvora přicházel do komnat a z komnat do kobek, z kobek do jiných komnat a z komnat opět do jiných dvorů. Strop je všude z kamenů rovněž jako stěny; tyto pak jsou plny vrytých obrazů. Každý dvůr je z bílého, co nejlépe spojeného kamene a sloupením obklíčen; u samého pak úhlu, kde labyrint přestává, stojí čtyřicetisáhová pyramida s velikými vrytými obrazy zvířat; do vnitř pyramidy je pod zemí chodba učiněna.“

Tak popsal Herodot největší stavení své doby. Na jedné z posledních svých poutí doplavil se břehů černomořských; zde poznal ústí Dunajské a sbíral v městech tam obchodem kvetoucích zprávy o krajinách na severu od moře Černého položených. Ač do vnitř země nepřišel, dověděl se přece od tamních pomořanů mnoho zpráv o řekách černomořských a o národech přebývajících v onom rozlehém prostranství. Herodot se tam dověděl o dvou národech, Budinech a Neurech, kteří náležejíce k veliké čeledi slovanské mezi vrchoviskem Dněstru a horním Dněprem přebývali.

Herodot vykonav cesty tak daleké, vrátil se do svého rodiště Halikarnassu. Tam však nebylo na dlouze pobytu jeho;

sváry občanské zapudily jej odtud. I odebral se do Řecka, které již dříve jakož i Macedonii a Thracii procestoval. Praví se, že v Thébách, Korintě a Olympii o velikých slavnostech mnohé věci veřejně předčítal, které na svých cestách byl vyzkoumal. Největšího uznání dostalo se mu v Athénách, kdež právě panoval Perikles, veliký milovník a podporovatel věd a umění. Když i tam Herodot některé části dějepisu svého veřejně přečetl, dáno mu vedle snesení lidu Athenského deset talentů v odměnu.

Opustiv Athény zašel do jižní Italie, aby tam v Thuriích, ve městě od Athéňanů založeném, s novými tam přibylými osadníky přebýval. Procestovav ještě jižní Italii a Siciliю na větší cesty se již nevydal. Do Říma nepřišel. Ale v Thuriích dokončil svůj památný dějepis, v němž to, co na svých cestách o rozličných národech vyzkoumal, a pak veliké perské války vyličil, „aby,“ jak sám pravil, „co se na světě přihodilo, časem nevešlo v zapomenutí a veliké i podivuhodné činy slávy nepozbyly.“

Herodot umřel v Thuriích, kde na trhu, na němž byl pohřben, postaven mu pomník s nápisem hlásajícím památku otce dějepisectví vůbec.

Václav Rovt.

83. O hrách Olympijských.

Ve severozápadním cípu peloponneském od moře až k horám vysočiny Arkadské rozkládá se krajina pahorkovitá zšíří od západu k východu 10 mil a zdělí od severu k jihu asi 15 mil, jež se nazývala Elis. Podél řeky Alfeia, největší všech řek peloponneských, rozkládala se rovina Olympijská. Zde povstalo od nepaměti posvátné místo slavných poutí obyvatelstva okolního s chrámem a oltářem obětním, který již od Heraklea prý ku poctě boha Zevsa zdělán byl.

Kmenové řečtí již za nejstarších dob bohy své ctivali netoliko modlitbami, zpěvy a obětní, ale i tanci a zápasy. Pokládalit Řekové vyvýjení a šlechtění těla za vzácnou povinnost, a proto bývala místa, zápasům tělesným věnovaná, často vedle svatyní bohů.

Tak i v Olympii s bohoslužbou spojeny byly hry; jich se z počátku účastnilo pouze obyvatelstvo Elidy, později též obyvatelstvo obcí peloponneských a po roce 660. př. Kr. již obyvatelé všech obcí řeckých.

Původní prosté hry stále se zvelebovaly i stávaly se rozmanitějšími a slavnějšími. Rozkošný háj Olympijský obhnán byl čtvercem zdí, naplněným svatyněmi bohův a heróův, památníky vítězů v zápasech a hojnými dary, jež obce i jednotlivci tam posílali.

Hry Olympijské byly od r. 776. př. Kr. dle jistého řádu v každém pátém roce slaveny, a to za prvního úplňku po letním slunovratu, dle našeho času od 20. do 25. června.

Jakmile hlasatelé, z Elidy do řeckých obcí vyslaní, slavnost ohlašovali a na ni zvali, přestávaly všechny spory a různice, tak že každý, kdo zápasů chtěl účastnit býti nebo jim se dívali, volnost měl po všech krajích řeckých bezpečně cestovati. Ale netoliko hry a nevšední podívaná vábily tam odevšad četné hosti, nýbrž také příčiny obchodní, neboť bylo tam hojnou měrou i kupováno i prodáváno. Též smlouvy mezi obcemi ujednané tam se vyhlašovaly a ve sloupy na jistou paměť ryly, a konečně i plody duševní od básníků, dějepisců a řečníků se předčítaly, ano i výtvory umělců na odiv se stavěly.

Z počátku prováděl se tam jen běh ve stadii, potom dvojběh, totiž zápasíštěm k cíli a zpět, později běh dlouhý, kdež zápasníku bylo celé stadium oběhnouti, dle rozličných zpráv bez ustání sem a tam několikrát. Konečně asi r. 520. př. Kr. zaveden byl běh ve zbroji, totiž se štítem, přílbou a holeněmi, později jen se štítem.

Nejoblíbenější druh zápasů bylo zápolení, jež také nejvíce cviku vymáhalo. Bylo pak dle jistého řádu velmi soustavně pěstováno a s mnohými pravidly v obratech, hmatech a léčkách dovolených i nedovolených spojeno. Zápolení zavedeno r. 708. Touž dobou byl také zaveden zápas složitý, jenž záležel v běhu a skoku, v zápolení, házení diskem a oštěpem, jímž se metalo buď k cíli nebo na předhozenou.

Neméně oblíbeny byly dostihy na vozech čtverospřežných, zavedené r. 680. Kdo chtěli dostihův účastní býti, přijízděli na měsic napřed do Olympie, kdež jak otěžníci tak koně od zvláštních soudců zkoušeni byli. Pro veliký náklad mohli jen nejbohatší statkáři koně k dostihům chovati; pročež také vítězství čtverospřeží bývalo tím čestnější. Po roce 40S. dopouštěl se též zápas dvojspřeží.

Když všechny zápasy skončeny byly, nastalo posvátné oslavování jich. Slavný průvod spořádal se vně posvátného háje. V čele kráceli hellanodikové čili rozsudí, pak vítězové držice palmy své, za nimi poselstva obcí řeckých nesouce skvostné dary, dále následovaly čtverospřežé a dvojspřežé, a konečně veliké množství poutníkův.

Slavnostní branou vcházel průvod do háje, kde na oltáři Zevsovi konala se veliká oběť za všechny Helleny. Potom rozdávány v chrámě před sochou Zevsovou věnce vítězům. Byly z ratolestí plané olivy, jež stála nedaleko chrámu Zevsova. Těmito věnci na hlavách ozdobeni jsouce, kráceli vítězové k slavné hostině, která jim k poctě připravena byla. Tyto věnce byly znamením nejen veliké práce, již vítězové podstoupiti musili, nýbrž i znakem veliké slávy, která se jim od rodiště, z něhož pocházeli, i od celé vlasti prokazovala. Neboť účel cviků a zápasů, jež při hrách Olympijských i jiných podobných slavnostech se daly, nezáležel jen v tom, aby si zápasníci dobyli věncův, nýbrž aby dospěli v statečné muže, kteří by dovedli platně hájiti svobody své obce i celého Řecka, kteří by přispívali ku blahu všeobecnému, množice moc a slávu své vlasti.

Vítěz měl právo, že směl si postaviti sochu svou v háji posvátném; což však často konávala obec, již náležel.

Avšak na oněch poctách v Olympii nebylo dosti. Vítěz vrátil se do obce své i tu byl slavně vítán a ctěn. Dovedzí ho průvodem do města, vedli jej do chrámu a konečně slavili velikou hostinu na poctu jeho, a to stavěli se mu i sochy na místech čestných. Často bývali vítězové i velikými dary odměňováni, básníci pak je oslavovali nadšenými zpěvy.

Nejvíce oslavovala se vítězství vozmo a koňmo dobytá, protože se týkala mužů znamenitých a mocných. Odměny,

jichž se dostávalo vítězům písněmi nesmrtných pěvců národních, pokládány za slavnější nežli kovové sochy v Olympii a v domově.

Frant. Volišský.

84. Starodávné báje o delfinech.

Na starých obrazech, zvláště takových, kteréž představují mořské výjevy z řecké mythologie, vidáme vyobrazeny delfiny; mívají podobu podivných ryb, tělo velmi šupinaté, hlavu velikou a krátkou, tlamu na ni okrouhlou a pyskatou. Hřbet bývá široký, ocas úzký a zakončený podobnou ploutví, jakou mívají ryby. Oko bývá však velmi pěkné; jevíť prý rozum a větší nadání než kterýchkoli jiných živočichů mořských. Podobný obraz delfinů vidáme též zde onde na štítech kupeckých, a delfin je tu patrně vyznačen jakožto prostředník mezi člověkem a mořem.

Avšak dotčený obraz, který si utvořila o delfinech obraznost lidská, velmi se liší od obrazu, jejž nám podává soudný přírodopis. Skutečný delfin nemá tlamy okrouhlé, jeho hlava je prodloužená a zašpičatělá; nemá šupin, ale kůži hladkou a lysou; nemá ploutví ocasních kolmých, ale má ploutve vodorovné; nemá vúbec téměř nic s rybou společného leč povrchní podobu, a pak že rovněž tak jako ona v moři žije.

A jako si zvykli lidé chybně vyobrazovati delfina, tak rovněž vymyslili si o něm všelijaké báje, které jsou mu sice ke cti, ale na mnoze s pravdou se neshodují. Římský spisovatel Plinius starší nejvice takových pověstí o delfinech ve svých spisech nám zůstavil. Nazývá je nejrychlejšími všech zvířat a praví, že pluje tak rychle mořem, že se jim žádný pták rychlostí svého letu nevyrovnaná, ba že jsou rychlejší nežli šipka vymrštěná z pružného lučiště. Velice prý jsou přichylni člověku a z pouhé přichylnosti k němu plovou za koráby a vedlé nich, provozujice vyskakováním z vody a jinými pohyby všelijakou kratochvíli plavcům. Anobrž i jinak prý bývají lidem úslužni, chovaji-li se k nim vlidně. Tak prý delfini na břehu Narbonském rybářům byli pomocni loviti ryby, parnice mořské, vhánějice je do sítí, začež ovšem, když bylo po lově, rybářům o kořist s nimi rozděliti se bylo.

Hoch jakýsi vídal prý blízko břehu zálivu Neapolského delfina a házíval mu drobty chleba. Delfin ochotně přijímal tato sousta a přivykl hochovi tou měrou, že neopomíval nikdy dostaviti se ku břehu, kdykoli chlapec se tam objevil. Ano delfin prý dokonce ho pohledem a posuňky vybízel, aby si sedl na jeho hřbet; a když se hoch konečně toho odvážil, ploval s ním pro kratochvíli po hladině mořské i nosival prý ho do města Puteole, kam chlapec do školy chodíval, a odtud zase nazpět ku břehu jeho domova. Delfin prý byl hochovi tak oddán, že, když tento umřel, přece každého dne v určitou dobu se dostavoval na místo, kde hoch meškával, a nenašel ho tam nikdy, konečně zármutkem se usoužil.

Podlé domnění starých Řekův a Římanův milovali delfini také velice zpěv a hudbu, jakož nejlépe dokázal jeden delfin, který vysvobodil pěvce Ariona, byv okouzlen libezným zpěvem jeho.

Arion byl řecký básník a pěvec, rodilý z Methymny na ostrově Lesbě, a žil v šestém století před Kristem. Putovav po řeckých městech jihoitalských a sicilských, nabyl zpěvem svým velikých pokladů. Když potom vstoupil na loď, aby se navrátil do Řecka ku příznivci svému Periandrovi Korintskému, chtěli jej plavci uvrci do moře, dychtiví jsouce pokladů jeho. I prosil jich Arion, aby mu dovolili před smrtí ještě jednou zapéti; dostav žádaného dovolení, oblékl se v nejskvostnější své roucho a jal se zpívat písni nejkrásnější. Tak libým zvukem přivábeni jsouce, delfini připluli k lodi, a když Arion dozpíval do moře se vrhl, zachytily jej jeden z nich a donesl šfastně na pobřeží řecké. Plavci zatím netušíce, že by se delfin mohl státi vysvoboditelem Arionovým, rozdělili mezi sebou pěvcovy poklady a předstírali Periandroví, že Arion zůstal v Italii. Ale jaký byl úžas jejich, a jak byl překvapen Periandr, když se objevil u něho Arion živ a zdráv, a když vyprávoval, jakým neslyšchaným způsobem zachráněn byl! Loupeživé plavce, kteří zločinu svého zapříti nemohli, stihli zasloužený trest.

I mezi sebou žijí prý delfini po přátelsku; mladí poslouchají starších, kteří je provázejí jakožto rádcové a dozorcové po všech cestách; a zhyne-li který, ostatní prý odnesou mrtvolu jeho, aby se nestala kořistí dravých ryb. Pavel Jelička.

85. Mrtvé město.

Římané znali dobře vrch Vesuv, ale dlouho měli jej zasopku vyhaslou. Roku 79. po Kr. vybuchl Vesuv zuřivostí netušenou, a za několik dní pochovány byly lávou a popelem z něho kvetoucí osady Pompeji, Herculanium, Stabiae, Oplontiae a Teglanum. Dvacátý čtvrtý den měsice srpna téhož roku byl den hrůzy a děsné záhuby. Pozemský ráj proměnil se v poušt, a v ní pohřbena jest dávná minulost.

Latiniský spisovatel Plinius mladší očitým byl svědkem zkázyplného divadla, jehož jevištěm byly Pompeji. Byl právě s matkou u strýce svého Plinia staršího, přírodozpytce, který toho času stál s lodstvem římským u Misena. Plinius starší upozorněn byl o hodině s poledne, že nějaký mrak neobyčejné velikosti a podoby vystupuje; i šel na blízké návrší, aby o výjevu tom lépe se přesvědčil. Tu spatřil mrak spodem úzký jako kmen pinie a k vrchu teprv se rozšiřující. I dal rozkaz, aby jedna loď byla pohotově. Zatím horký popel a horké kamení padalo do lodí; moře se bouřilo, dno jeho se zvedalo, vznikaly mělčiny, a lodstvo přistáti ani nemohlo. V noci vyrážely z Vesuvu děsné sloupy ohnivé, země se třásla, domy se bořily a osadníci vázajice si polštáře na hlavy, aby zachránili se před kamením padajícím, opouštěli obydli. Dvě rána ani se nerozednilo. Proud lávové daleko se roztékaly, sirnatý zápach dýmu omamoval lidi i zvířata, a Plinius starší klesnuv na břehu, zahynul.

Z toho patrno, jakou hrůzou a záhubou Vesuv naplnil okolí na kolik mil výškol. Hustá mračna popelavá zatemnila slunce i v dálném Římě, a popel zalétal až do Syrie a do Egypta. V nejbližším okolí nikde nebylo spásy, nikde bezpečí; všudy výkřiky zoufalství, všudy hrozná smrť.

Skoro sedmnácte století byly Pompeji jako zaklety, osm metrů pod povrchem zemským jsouce zasypány. Konečně vypršela jim hodina vykoupení, a zmizelé město povstalo ze hrobu. Roku 1719. kopali v těch místech studniči a přišli pod zemi na starobylou stavbu.

Tak vzbuzena a obrácena jest pozornost ku pohřbeným osadám. Že by to byly starodávné Pompeji, o tom nikdo ani

zdání neměl. Začalo se pracovati a napořád odstraňuje se opatrně štěrk, popel a láva, aby podzemní památky byly odhaleny bez pohromy. A co prve dřímal staletým snem, spatřuje teď opět jasného slunce záři.

Posud odkryta jest asi polovice města. Jest to hlavně částka jihozápadní. Severovýchodní díl kromě amfiteatru, který jest již také odkryt, odpočívá posud pod těžkým svým příkrovem. Tu vidíme jen úrodná pole, vinice a husté lesíky. Poutník ani skoro netuší, že tu hluboko pod zdělanou půdou kráčela kdys noha člověka, že tu bilo srdce lidské.

Z toho, co již odhaleno, jde na jevo, že několik dlouhých a širokých ulic rovnoběžných rozdělovalo město na oddíly, jimiž tálaly se těsné a křivé uličky. Na sta poutníků přijíždí do toho mrtvého města z dalekých krajů, aby viděli miulosef v přítomnosti.

Za půl hodiny jsme po železné dráze z Neapole v Pompejích. Vyjdeme z malého nádraží, jdeme živým sadem několik set kroků, ale po mrtvém městě, po hřbitově a smrti posud ani památky. V tom nás zastaví strážný voják; zaplatíme dva franky vstupného, točivá dvírka se otevrou, a jsme ve městě. Kráčíme po dláždění, zatačíme z ulice do ulice, vcházíme do zahrad, v nichž není ani křovin, ani květin, ani ptáčat, navštěvujeme domy, v nichž není obyvatelů, vídíme jídelny, kde není hostů, ložnice, kde není spáčů, rozhlížíme se po náměstích pustých a němých, a není tu nikoho kromě nás zadumaných poutníků. Smutným místem tím duni jen kroky naše, anebo šedá ještěrka zašustí kolem nás v tom tichu hrobovém. A vysoko nad námi klene se modré nebe, jasné a usmívavé, ale nám není do smíchu — jsme na hřbitově.

Kolik lidských životů padlo v Pompejích, nelze jistě určiti, ale na sta kostер se již výkopalo. Když časem šat a těla Pompejských nebožtíků ztrouchnivěly, vznikly ve spečeném popelu a lávě dutiny s kostrami. Dutiny takové zbabavují se teď obezřele kosti a vylévají se sádrovou, jež zjevuje věrnou podobu a polohu nebožtíkovu. Zde vizme odlitek muže umírajícího. Leží na znak maje ruce nataženy. Pevně drží rukama svůj oděv. Celé tělo křečovitě jest napjato. Patrno,

že dlouho zápasil se smrtí. Tam zase dívka asi třináctiletá, jako by lehce byla ducha vypustila. Obličeji má skloněný k zemi a ručky pod hlavou sepjaté. Takové odlitky uloženy jsou hlavně v museu Pompejském, blízko u brány.

Nesmírné poklady starobylých maleb a nářadí antického byly v Pompejích objeveny; život tehdejších Římanů jimi jasné vyličen. Pompeji byly město bohaté. Stály nad splavným Sarnem, měly pěkný přístav mořský a výnosný obchod až do Afriky. Sem chodili boháči římští na odpočinek, zámožné rodiny se tu usazovaly, a vyhlášení umělci řečtí stálými byli hostmi. Vnějších okras na domech nespatriš, za to pak krásný vnitřek domu byl Pompejanům nade všecko. Zdi domů posud jeví červenou barvu, kterou byly natřeny. Vchody do domů ozdobeny jsou pěknými římsami mramorovými. Před některými stojí podnes mramorová lavice, na níž sedávali Pompejané, chtějíce pozorovati, co se děje na ulici.

Lázně či thermy byly v Pompejích též nádherně zařízeny. Do lázní chodíval Pompejan alespoň jednou denně. Tu vypravovaly se všecky noviny, zde čitali též básníci své nejnovější plody. Nejvíce lidí soustředilo se o zábavách v divadle nebo v amfiteatru. Divadlo bylo stavení kryté, amfiteatr prostor ohrazený ale nekrytý. Cokoli uvnitř domu Pompejského spatřujeme, vše dýše duchem řeckým. Každé nářadičko svědčí o pěkné myslénce; průmysl tehdejší byl umělecky prodchnut. Vкусně a zdařile proveden jest nejen vzácný a veliký kandelabr ale i každá nepatrná lampička, netoliko mramorový sloup ale i slonová jehlice do vlasů. Skoro každá stěna jest pomalována a omítkové malby Pompejské jsou jediné, jež ukazují, jak mistrně vládli štětcem řečtí malíři. Barvy fresek jsou živé, nikdy až kříklavé.

Vše, co by v mrtvém městě pod širým nebem mohlo býti porušeno, šetrně odváží se do musea Neapolského. Ale velmi mnoho bylo zahubeno surovostí a neznalosti. *

Znenáhla uvidí celé Pompeji denní světlo, ovšem jako zřícenina. Jako mrtvola z hrobu vyňatá bude tu ležet město na slunci a v dešti. Avšak nastávají doby sychravé, vlhkost vniká do kamení, mráz trhá i mramor; odpryskne obmítka, a mrtvé město zetlí. Za krátko bude rozvalina vedle roz-

valiny, slunce a déšť bude dále práti do těch ssutin, a vítr z Apennin roznesje jejich prach na všecky strany. Pompeji z nová se zrodívše poučují, a poučujice hynou po druhé a na vždy.

Pompeji a sousední místo Herculaneum na úpatí v lávě zálité navštěvují lidé vzdělání nejrozmanitějšího. Jsou lidé, kteří ve své zpozdilosti stěžují si, že v Pompejích se sklamali, že více očekávali než viděli. Člověk nevzdělaný do Pompej nechodiž. Nalézá tam věci, pro něž nemá ani rozumu ani srdce. Za to vzdělanec čte ve zdech Pompejských ve zjevích tisicerých veškeren život lidí, kteří tu radovali a trudili se před osmnácti věky. Každým krokem vidíme jejich mravy a způsoby, jejich kroj a jejich práci, tužby a snahy. Pompeji jsou veliká kniha poučení, vypravující dějiny života starověkého a smrti přežalostné.

Josef Kořenský.

86. Londýnské doky.

K nejzajímavějším znamenitostem, které vzbuzují obdiv cizinců v Londýně, náležejí tamní doky, totiž veliké vodojemy, spojené s Temží a obstoupené skladními domy pěti až sedmi patér. V těchto vodojemech odpočívají mořské koráby po svých dlouhých cestách, a ve skladech urovnává se zboží ze všech končin zeměkoule.

Hlavní doky Londýnské prostírají se na východní straně města asi na dvě hodiny cesty podlé Temže; zajímají vesměs 440 hektarů (celá Praha bez předměstí pokrývá asi dvakrát tolik půdy); z toho připadá na vodojemy asi 150 hektarů prostoru, i mají místa pro 1200 korábů. A přece tím řada Londýnských doků není dokončena; neboť ještě se prostírají tři na pravém břehu řeky, nepočítajíc k tomu loděnice lodstva válečného. Největší doky jsou západoinické, v kterých 400 největších lodí ze Západní Indie místa má; v době, když vblíhají do Temže se vzácným a cenným svým nákladem, leží v skladech těchto často zboží v ceně přes 250 milionů zlatých.

Zmáhajícím se obchodem množil se také počet korábů, plovoucích po Temži vzhůru, tak že jim přístav Londýnský posléze nestačil. I staly se tedy doky tržbě námořské velikou

potřebou. Dříve vybíralo se clo z lodi na hlavní celnici nad Temží. Nyní přijíždí denně až 300 lodí do řeky a kdyby všecky zastaviti měly u celnice, nestačila by ani trojnásobná šířka Temže a některé lodi bylo by čekati několik neděl, než by na ni došlo zapravovati clo. Proto právě vystavěny doky, do kterých loď clo nevyplácejíc vjíždí; teprv zboží z doků vyvážené zapravuje clo. Do nich zajisté každý obchodník může svou loď zavézti a všecko zboží za určitý plat bezpečně uložiti, dokud se mu kupci nenaskytou a zboží jeho nekoupí. Vodojemy a skladiště jsou obehnány vysokými zdmi; u všech vchodů jakož i u úzkého připlavu, jímžto vodojem s Temží se spojuje, stojí celní stráže.

Úzkými ulicemi Starého města (City) dostali jsme se k bráně doků. Těžké a lehké vozy a dav lidstva valí se jako dvojnásobný proud do nich i z nich. Vstoupivše do vnitřku, ocíli jsme se v široké ulici, omezené na pravo řadami vysokých skladišť, na levo vysokou zdí. Londýnský kupec, s nímž přítel náš M. obchod vedl, provázel nás sám, i otvírali nám tedy všecky dvěře a sklady bez obtíže. Ale jakkoli jsme skoro celý den v těchto dokách strávili, přece jenom některé sklady prohlédnouti jsme mohli; neboť prohlédání všech skladišť bylo by několik dní vymáhalo. Nejprve vedli nás do velikého skladiště slonoviny či slonové kosti. Šli jsme rozsáhlými siněmi, ve kterých narovnáno bylo v pravidelné hranice nesmírné množství slonových zubů jako polena dříví, pak rohů nosorožcův, pilovaných čelistí od pilounů a desek ze štitů obrovských želv. Co v každodenním životě v tisících tvarech a podobách známe a potřebujeme, to zdálo se nám tu novým a cizím. Ustrnuli jsme nad ohromným množstvím zboží v jeho neuahlazené, původní podobě.

Z ulice, v které jsou skladiště slonoviny, přišli jsme na nepravidelnou prostoru, všemi směry se rozšiřující, a za ní zdvihal se hustý les stožárů, propletený provazy jako nějakou síť obrovskou. Nesmírné skladní domy s malými okny obstupují vodojem se dvou stran. Na této prostoře počíná se vlastní pohyblivý život dokův. Kam oko dohlédne, spatří sudy vedlé suds; mezi nimi proplétají se stezky křížem a křížem, a lidé, koně, povozy jsou zde jako v klubku nerozvinutelném.

Z nekonečné řady skladů, z nichžto každý pro určitý druh žboží jest ustanoven, vábil nás odtud dům pět patér vysoký a ode všech stran přístupný s vraty neobyčejně modrými. Ku podivu svému shledáme, že také rámce oken modré jsou, a vstoupivše ke dveřím, vidíme stěny vnitřních chodeb, schody a zábradlí, ba i dělníky od hlavy až k patě modré. Nedbajice toho, že snad také zmodráme, vstoupili jsme do vnitřku, kde se objevil před námi největší sklad indiga na světě. Ovšem že drahotenné zboží spočívá v tisících a tisících bedniček bedlivě zabalené a větším dilem ještě pevně uzavřené, jak od bengalských kupců bylo zasláno; avšak indigový prášek jest tak jemný, že proniká skulinami a otvory sebe menšími. Mimo to otvírá se denně na sta beden, aby kupující mohli se přesvědčiti o jakosti zboží; a tak se stává, že jemný modrý prášek zmenáhla všechno pokryje a také příchozímu omaluje na památku nos i pysky.

Potom vstoupili jsme do velikých skladů čínského čaje, jež zaměstnávaly pozornost naši novým způsobem. Čím neznámější a nepřístupnější jest země, kde čajový luppen se pěstuje, tím zvědavěji ohlížíme se po millionech bedniček, ve kterých čaj jest uložen. Bedničky vylepeny jsou kovovým papírem, aby čaj chránil před vlhkostí, a povrch také potažen jest papírem, na kterém podivným čínským písmem namalován jest druh zboží a firma kupce.

Rozsáhlost toho skladu jest věru nesmírná. Vstupujeme ze sině do sině, z prvního až do pátého patra mezi samými uličkami z bedniček, bez průvodce bychom zajisté zabloudili; jsou síně na větším díle tiché a osamělé, jen v některém koutku prohlíží agent nově přibylé zásoby, otvírá víčka bedniček, vezme hrst čaje, přiváni k němu, zkouší jeho barvu, mne jej mezi prsty a zaznamenává si cosi do tobolky.

Z čajových skladů octli jsme se ve skladištích tabáku. Obsahují trojí oddělení: dům na cigara, kde 1500 velkých beden z mahagonového dřeva je nahromaděno, a ty všecky naplněny jsou cigary americkými, každá taková bedna průměrně stojí 10.000 zl.; potom dům na vybraný tabák, zabaleny do bůvolových koží a uchystaný pro anglické továrny tabákové; konečně hlavní skladiště, spočívající na štíhlých

sloupech, a to samo pokrývá 2 hektary půdy (asi polovici Pražského náměstí Václavského).

Jako ve skladisti na čaj malované bedničky, tak i zde velké sudy americké nahromaděny a od sebe labyrintem uliček odděleny jsou; také v těchto prostorách panuje veliké ticho, leda že agent některý dá si otevřít sud, aby zkoumal obsah jeho. Zásoba tabáku někdy tu nahromaděného má často cenu až 50 milionů zlatých. Tu octneme se prostřed prostory, ohromnou střechou pokryté, na konci sudové ulice, před místem až ke střeše cihlovými zdmi obehnánym. Nízká dviřka vedou do vnitřku; ta se otevrou, a my vstoupíme do vybilené síně, v jejímžto středu je pec, podobná peci porcelánové. Starý muž sedí vedle ní a házi z bedny podivné palivo do žhoucího jíchu. Ohromná tato pec slouží k tomu, aby se v ní spálilo všecko zboží, které v dokách nebylo prodáno anebo se zkazilo. Mnohé zajisté věci již na cestě námořské náklazu vezmou, jiné pak leží v dokách dva, tři měsíce, ba užkdy dvě, tři léta, marně čekajíce na kupce. Prodej jich nevynesl by již ani cla, plat za sklad také hezký peníz obnáší; vlastník tedy již raději o zboží se ani nehlásí. Zůstane-li ze zboží co potřebného, prodá se dražbou; co se neprodá, vše pohltí pec. Ostatně dává popel pěkný užitek, zahradníci a farmáři trhají se oň, a také mydláři a chemické fabriky odvádějí za něj pěkný peníz.

Jsouce plni obdivu, kráčíme druhou polovici ohromného skladu, až konečně se zastavíme u širokého vchodu do sklepa, kde se ohlásíme v malém kanceláři. Přidruží se k nám průvodce jiný, dostaneme do rukou kahany a sestupujeme do vinných sklepů. Brzo octneme se dole mezi sudy, seřaděnými ve dlouhé ulice. Cesty mezi sudy jsou čisté, posypané pískem, a všude tálou se po nich železné kolej, aby sudy tím snáze převalovati a odvalovati se mohly. Tento sklep drží skoro pět hektarů půdy, a železné kolej v něm jsou šesti hodin zdélí. Na stropech jeho visí sice lampy jako svatojanští broučkové ve všech směrech; ale oku v temnotě nedosti osvětlené není možno délku podzemních chodeb přehlédnouti. Není to sice jediný, avšak největší z tamních sklepů a snad největší klenba vůbec.

Vystoupivše zase na denní světlo, odebrali jsme se k vodojemu, jenž rozličnými koráby ze všech končin světa naplněn byl. Do skladišť okolo vodojemu netroufali jsme si již jít; bylť jsme již přiliš unaveni. Jen mimochodem pozorovali jsme ohromné zásoby australské vlny, hedvábí, barevných dřev, bavlny, koření, cukru, kávy a j. Řadí se tu sklad ke skladu, a před sklady vrzá na sta železných jeřábů, vytahujících zboží z hlubokých korábů, a tisíce dělníků, tesařů, bednářů, nosičů, agentů a úředníků běhají nahoru dolů, ze dveří do dveří, a ve velikém vodojemu leží koráb vedlé korábu; všude jeví se mravenčí pilnosť lodníků a dělníků. Na žádném místě v Temži nejsou lodi tak stěsnány jako v těchto vodojemech, nikde nejsou lana stožáři v tak hustou síť spletena, a nikde snad nebývá slyšeti tolik rozličných jazyků jako tu. Vedlé hollandského leží kupecký koráb brazilský s kávou a dřevy barevnými; Dán přiváží hovězí dobytek; belgické a francouzské koráby skládají sklo, kože, vejce, ovoce a zeleniny; Američan vyvaluje sudy s tabákem a bavlnou; ruské a baltské lodi skládají obilí a čekají na náklad anglického průmyslu; koráby z Indie, Austrálie, Kanady a Kapu vlekou se skrz otevřený průplav do vodojemu. A kdo právě není zaměstnán, vaří, jí a pije nebo dumá na palubách a v koších stožárových; jiný opravuje plachty a lana, zpomíná vzdáleného domova nebo zpívá písň, kterou doma nejraději poslouchával.

Takovým pozorováním skončili jsme návštěvu svou v dokách Londýnských. Když jsme vycházeli, slunce sklánělo se již za mlhavý obzor západní, mlhy Temže zdvihaly se mezi stožáry; dělnici oblekše své kabáty, ubírali se domů, jeřáby přestaly vrzati, kanceláře a vrata skladů se zavíraly; matrosové odpočívali na palubách nebo kráčeli ku blízkým krčmám.

Nedlouho potom nastane obyčejné ticho a šero, jen poноční obcházejí se svítílnami sklad ode skladu, v domečích u průplavních vrat chystá se hlídka ke hlídce noční. Avšak druhého dne časně ráno nastane z nová neučinná pilnosť a obvyklý lomoz.

87. Cesta do Skandinavie.

Kdo proputoval kraje, kde v temném loubí zlatá oranžé prosvítá, kde od blankytu vánek jemný věje, kde myrta klidná a laur se pne — kdo prochodil se rajským jiheň, kde kyklopové žhavé kují kameni a chrlí lávu ohnivou: ten zajisté také zatouží po rozkošné noci teplého léta tam na dalekém severu. Ovšem močným kouzlem jsou ty velebné a zářivé noci severní zvláště nám, kteří poesii toho lužného zjevu nevykupujeme děsivou tmou času zimního. Tam na severu není půlnoci jako u nás za léta, tam nekmitají se světla po báni nebes rozsetá, tam lesklá měsice záře neplane. Hvězd tam v létě neuvidíš: vybledly, vyhasly na delší čas. Od posledních dnů májových slunce rozlévá svou záři přes skandinavské hory a fjordy, přes pláně jezer, přes dědiny a města, posílá odlesk vzplanulého večera ze severu ještě vzdálenějšího, osvěcujíc dřímající kraj v lehkém soumraku slavnějším a tklivým ozářením.

Kdo plavil se do města Tromsö na severozápadním pobřeží norském, nebo do Haparandy, nejsevernějšího města švédského v Botnickém zálivu, ten ani o půlnoci nerozloučí se s tváří sluneční. Svítí tam přejasně za due i za noci: ve Tromsö od 18. května do 25. července, ve Vardö od 14. máje do 28. července, na Kapu severním od 11. máje do 1. srpna. Již ve Throndjemu světlo denní neliší se valně od lehounkého šera nočního v měsících letních. Tam za letní „noci“ o hodině jedenácté hraje si mladý svět na ulici, kdy naše mládež dávno sní. U nás ovšem s těží dovedeme si představiti půluoc v záři sluneční. A přece jí tam užívají.

Však té radosti brzo bývá konec. Rolníku sotva stačí chvíle, aby úrodu skrovňounkou sklidil. Léto je krátké, že listnatým hájům sotva dopřáno zazelenati se. Teplí dnové přerychle ubíhají, že sotva vzejde osení, hospodáři pak krušná chvíle nastává, schvátí-li mráz všecku úrodu na poli. Již počátkem srpna studený vane vítr po pláni skandinavské. Sotva že lístek břízy vypučel, žloutne, červená se a opadává, zeleň travnatého koberce vůčihledě mizí, a vadne všeho léta půvab. U nás srpnové slunce praží ještě nad hlavami, ale

tam ve středním Švédsku a Norvéžsku ratolesť lesů skví se již jinovatčou. Vlaštovky rozloučily se již s tím nehostinným krajem táhnouce do krajů vlažnějších. Potom za krátko zajde za obzor i zářivé slunce, zmizí též měsíc a hvězdy hasnou před velebnou září severní. Přišla jako vykupitel potěšit ty kraje severní, prorážejíc temnotu dlouhých nocí zimuích.

To kouzlo skandinavského severu vylákalo mě do krajů těch vábných, do zelených plání švédské nižiny, do modravých fjordů, do zasmušilého labyrintu v rozmetaném úskali norského pobřeží.

Koncem července minuvše roztomilé idoli Labské, zaměřili jsme přes Drážďany a Berlín do Štětína, bychom odtud přeplavili se do severních Athén, do Kodaně, a potom na protější břehy švédské. Dánský parník „Uffo“ vzal nás ve svou ochranu. S poledne opouštěli jsme přístaviště plné života. Loď prodere se znenáhla směsicí plachet a stožárů, mine rozsáhlé loděnice a několik výletních míst, pluje zúženou a kalnou Odrou, jejíž pisčité řečiště četné baggry stále rozrývají, udržujíce je asi pět metrů hluboké, tak že i těžké koráby zámořské vnikati mohou až do přístavu Štětínského. Koráb náš spěje dále, jako by křídla měl. Ještě na chvíli kyne nám břeh pevniny, a již kolébáme se v širých vodách baltských. Po několik hodin ostrov Rujana neboli Rana svítí u večerním šeru šedinami svých křídových boků tam, kde před chvílí slunce stápělo se na sklonku své denní pouti. Rujana někdy slovanská tone v bouřlivých vlnách odvěkého vlnobití. Znenáhla mizí pevnina; před půlnocí vidíš ještě tam na západ výšiny Arkonské (na Rujauě) se spasným majákem, jehož pablesky, jako lampy kmit temuotonu pronikají.

Na lodi posléze všecko utichlo. . . . Ranní zorou bělají se již břehy dánského ostrova Möena, potom znenáhla pobřeží ostrova Seelandu, a k východu pevnina švédská vynořuje se z obzoru. Plujeme Öresundem (krátce Sundem), jenž spojuje vzkypělé proudy divokého Kattegatu s Baltem. Za nedlouho jsme v Kodani.

Z Kodaně plují parníky na protější břeh švédský, do města Malmö, několikráté za den. Dopraví nás tam za půl

druhé koruny. Koruna platí asi 64 kr. r. č. Šroubové parníky rozvážejí výletníky na všechny strany, hladina mořská hemží se kolkolem rybářskými plachtami a velikány zámořskými. Rackové v houfech obletují koráb, noví houfové zvedají se z čeřivých vln.

Malmö je třetím městem švédským co do počtu obyvatelstva, čítajíc přes 30.000 duši; vyniká též dobrým přístavem. Jakožto hlavní město kraje neboli lánu Skaanského je středištěm úrodného území, kde zemané se usadili. Ač dobří Švédové, přece liší se od ostatních krajanů činice přechod k Dánům, jichž blízkými jsou sousedy.

Skaane je švédskou Lombardii: kvetoucí zahradou ve Skandinavii. Po širých toho kraje lánech haluze bukovin se zelenají jako na půdě dánské, úrodná prst přináší hospodářům steronásobný užitek.

V Malmö po prvně okusíme švédské kuchyně. Zvolíme některý výborný hotel na náměstí a spěcháme s ostatními hostmi do matsalu, t. j. do jídelny. Uprostřed stojí tabule vystrojená jako k nějakým hodům. Všickni příchozí obklopí stůl nečekajíce, až by je uěkdo obsloužil. Každý sám chápe se nožíku, běže kus chleba za kusem a máslem pomazuje. Ale podivný je ten švédský chléb. Upomíná na macesy. Je černý, tenounký, z nekvašeného těsta žitného, je živný, vydrží měsíce na hůlkách v komoře zavěšený. Přimisený anýz dodává mu chuti perníkové. Dále jsou na stole ještě všeliké jiné zákusky: uzený losos, kaviar, rozkrájená vajíčka, sardinky, kýta sobí, telecí, slanec a j. Nabodáme ode všeho kousek, neprohřešujíce se proti švédským zvykům. Jídlo zapije se potom douškem kořalky. Takový je obyčej všudy při švédské tabuli. Všudy, i ve veských hospůdkách, hostitelka švédská úhledně má vystrojený stolek se zákusky, jež předcházejí oběd nebo večeři. Na jídelním lístku zřídka scházívá mezi jiným zvěřina sobí, los, tetřev, mořské ryby (ploská kambala), mořští raci a p.

Z rána opustili jsme Malmö. Vlak šumí lesnatou krajinou, v niž rozseto je na tisíce skalních trosk, balvanů a oblázků. Mezi Elmhutem a Liatropem zachytíme zrakem obraz prostého obelisku, jenž tam postaven je velikému Švédovi

Karlu Linnéovi. Rodiče Linnéovi s neobyčejnou láskou lnuli k dítkám Flořiným. Mladistvá pak matka s takou horoucností milovala květiny, že v zádumčivost upadla, když časný mráz setřel a spálil prchlého léta květ. Zato však jako jiskrou byla povzbuzena k živějšímu rozmaru, když s májem vykvetly první anemonky (podlésky). Rok 1707. nejmilejší přinesl květ do dědiny Raashultské: v měsíci květnu užřel tam světlo světa Karel Linné. A sotva že zavazuli větrové teplí v sadě, již vynášen býval do vonné zahrádky, kde kvítím se bavíval. V dětských letech neznal jiných hraček. Sousedé s obdivem zastavovali se u chlapečka, an si hrával kvítím lučním ob-sypán. Noc jak noc spával s kytičkou za hlavou. Tak přešlo Linnéovo mládí, až stal se slavným přírodozpytce, jehož věčně zpomínáno bude ve vědách přírodních.

Na další cestě neúrodné lány s močálý lesními se střídají. Jedeme od božího rána. Podél trati červenají se chaloupky s bílými rámy v oknech. Vystavěny jsou celé ze dřeva, jen spodek bývá kamenný. Pěkně natřená střecha šindelová sluší chaloupce švédské, kolem níž daleko tálne se plot vroubící pole a luka. Baráčník švédský nešetří dříví; máť svůj les a chce míti své pozemky od sousedních ohrazeny. Před chaloupkou batolí se mladý svět s rusými vlásky. Okamžik potom vyzíráme opět v opuštěnou pláň, v těžký a trudný kraj. V pravo i v levo hromady rozmetaného kamene jako násypy vynikají z močálovité půdy lesní. Vlnobití mořské rozmetalo nánosy štěrkové a balvany po všem švédském kraji, když pevnina pod hladinu mořskou se snižovala. Zemězpytci bezpečně vyslovují tu znamenitou pravdu, že půl-ostrov skandinavský na některých místech vystupuje, jinde klesá. A tak dělo se již před věky mnohými.

Švédsko je nejbohatší země — kamením, nejchudší — úrodnou prstí. Šírý, bídny les, chladné bařiny a štěrkové nánosy staví překážky hospodářství polnímu. Do takové chudé prsti nebo mezi trosky zvětralých skalisk zasévá se žito nebo sázejí se brambory. Hospodář, pracně sbírá roztroušené kameny na poli, srovnává je ve hromady nebo lemuje jimi chudičký svůj pozemek, chráně jej proti zvěři a dobytku. V potu tváře zryvá tam člověk neúrodnou půdu, sekerou drva

káci neb ohněm lesy stírá a v týrodnější lány obrací. Vyryté bahnísko a močálovité drny na slunci se suší a potom spalují, že daleko široko doutnají utroby pole budoucího.

Nicméně dovede Švéd obrátiti chudobu přičinlivosti svou v pravé požehnání. Potomci starých Normanů podnes mluví: Nevěříme v moc duchů, ale spoléháme se s plnou důvěrou na sílu vlastního těla a na ducha svého. Zmužilým náleží svět. Všudy ve všech koutech i v chatě rybářské vidiš s přičinlivostí blahobyt a spokojenosť. Žebráka tam nepotkáš. Mnoliý Švéd má jen své ruce, ale proto nebyvá otrhancem. Pokojná léta od r. 1814. přinesla zemi duševní i hmotný blahobyt.

Jedeme dále uvnitř švédského území. Chvílemi přestávají smrčiny nebo zakrnělý bor a mijíme jezero za jezerem. Kdož by je chtěl spočítati! Více než osmý díl rozlohy švédské náleží smutným jezerům. Švédská jezera jsou plna zádumčivosti, bez života, bez potěchy. Zřídka kde rybářská plachta dme se nad hladinou, pobřežní vegetace jako by utuchla, pohroužena jsouc v mlčení: nikde ptačete hlas se neozývá, vlaštovky nelibají pláně jezerní. Jen časem krouží párek racků nad vodami, že stesk a bol proniká mysl naši. Zde plných růží dech nevane, slavičí zpěv se nerozléhá.

Vlak ubíhá vysoko na rozhraní vod, jež k jihu se ubírají nebo v kotlinu Wetternského jezera; brzo se nám objeví nepřehledná hladina tohoto jezera, jež vroubena jest lesnatými horami a utěšenými osadami. Dojedeme do Jönköpingu (čti: Jönčöpin), jenž náleží mezi nejstarší osady švédské. Ted má asi 13.000 obyvatelů. Téměř osmitina obyvatelstva vyrábí tu výborné sirkы. Přes 100 milionů krabiček vysílá se odtud do obchodu. Vyjeď si kamkoli za město, všudy suší se přede dveřmi a pod okny škatulky na švédské sirkы. Jönköping jest jejich pravlastí.

Než opustíme jižní břehy luhného jezera Wetternského, zajdeme ještě ná Taberg. Sen mého mládí se tu vyplnil. Slýchával jsem o magnetových horách, a kterých šedovlasý kmet nám vypravoval, když o zimních táckách kupili, jsme se kolem něho. Ovšem Taberg není báječnou horou magnetovou, jež lodi železem pobité k sobě přitahuje, ale naše

magnetická jehla nápadně měnila svůj směr, čím více bližili jsme se k hoře složené ze samé rudy magnetové.

Rosné jitro otevřelo nám radosti dne, když vyjeli jsme k Tabergu. Na úpatí lesnatých strání, u potoků nebo u lesní cesty střídají se osamělé chaloupky natřené obvyklou červenou. U každé samoty čeká stařena nebo zestárlý kmet, otvírajice povozu našemu „grind“, t. j. ohradu lesní, nebo švédské pačhole prokazuje nám ochotně tu službu, jíž mu odměníme několika öry (koruna = 100 örů). Připomínáme si tu mladí Esaiaše Tegnéra, největšího Švédův básnika; také on jakožto hošák často otvírával četné grindy svému otcovskému pěstíteli, doprovázeje ho lesy Wermlandskými.

Pod Tabergem je smutno. Již od delší doby utuchly tam železářské hutě ve svém způsobu prostě zbudované. Cesty i silnice štěrkují se tam rudou magnetovou.

Bohatství magnetické rudy jest pro Švédsko neocenitelným pokladem. Dobyté železo surové vyváží se z četných hutí švédských do Anglie jakožto nejlepší ocel anglická.

Rozhled s příkrého Tabergu jest utěšený. Na sta jezer leskne se za poledního slunce kolkolem jak očka Tatranská, pod námi bělají se háje březové, na půlnoc pak končí obzor na jezeře Wetternském, po němž plujeme na Štokholm.

Josef Kořenský.

88. Ve fjordu Kristianském.

Fjord tento jest půvabů neobvyčejných. Za šírou jeho hladinou zelená se kraj s bujným podrostem, výše pak trčí lesnaté vrcholky, jejichž zelené chocholy ve větru vlají. U prostřed té svěží přírody třpty a vine se stříbrný pás fjordu, a kolkolem koráby a čluny jako živy kolébají se přítokem a padáním mořského vlnobití, jež hude piseň odvěkou, velebnou i srdce rozrývající. Ostrůvky pozvědají se z hladiny, přívětivě všecko kyne a tulí se k tvému srdci tak přátelsky, vesele a libezně, jako bys byl v báječném ráji Hesperidek. Poutník vyzírá v zátku ráno, dívá se na večer do malebného fjordu a rozkoši se nepřesytí. Mžikem na levo

nebo pravo panorama se mění v modravém ovzduší. Tak plyně den v potěše a rozkochán vyzíráš na šumivé vlny ještě za pozdní noci letní.*

Ale ne všudy vábí nás norská příroda milostným po-hledem ve svěží kraje skandinavské. Plaviš-li se z Kristianského fjordu na jihovýchod Skageracku, hledaje klikatou cestu v divokém úskalí a mezi sterými ostrovy, tu zjeví se ti krutá scena severního kraje: tu všecko pusté, šedé a těžké jak olovo, skaliska v děsných nakupeninách, na nichž zřídka strůmek nebo keřík kořeny svými se zachytí.

Kristianský fjord není z těch krutých zátok norských. Ostrovy jeho ladně pojí se s mořem a moře s lesnatými kopci, kteréž zdánlivě obstupují fjord kolem, činí, že zátoka spíše podobá se horskému jezeru. Se všech stran jeho čerstvá vůně mořská zavívá. U zátok, jež z Kristianského fjordu vnikají hluboko do nitra pevniny, shližeji se ve vodě titulné domky, chaloupky nebo villy, za nimi pak úbočí hor zněnáhla vystupují. Jako v Neapoli tak i ve fjordu Kristianském rozličné osady při rozvětveném pobřeží souvisí s hlavním městem norským, Kristianií a jsou živým ukazovatelem do občasného sídla panovnického spojených království norského a švédského.

Ve fjordu Kristianském bývá moře klidné. Rozhoupá se živěji, jen když větrové silně dují. Příliv a odliv není tam nápadný, jen něco málo přes tři decimetry, kdežto v severních fjordech přes dva metry obnáší.

Město Kristianie vypučelo za krátký čas, a obyvatelstva mu přibývalo nápadně. Ještě na počátku tohoto věku bylo městem nepatrým. Domy byly dřevěné, ulice jenom bídně vydlážděny, hostinců málo, obchod skrovničký.

Před osmdesáti lety měla Kristianie sotva 9000 obyvatelů, dnes však vykazuje asi 120.000 duši, majíc domy a paláce podlé středoevropské mody. Jen na odlehlych místech jsou baráky dřevěné. Město má široké ulice, a na náměstích ve stínu košatých stromů můžeš procházeti se za palčivých dnů. Staré město zbudováno je mezi kopečky, v údolí, při skalách a polích, při močálech a lučinách. Co tu práce bylo, než staveňště nabyla nynější podoby!

Procházeje se městem, naraziš pojednou ze skvělé ulice na příkré boky skalní rozmanitě zborcené a zprohybané jako vrstvy na Letné (u Prahy) neb u památné Chuchle. Vždyť je to nám dobře známá půda silurská, z níž pánev Kristianská je složena, jsouc pokryta místy vyvřelým kamením. Muho píle bylo vynaložiti, by skaliska silurská proměnila se v sady a ulice. Skály se trhaly, tídolí se vyrovnávala, močály se vysušovaly, pole v zahrady obracela. Největší sady zřízené po velkoměstsku jsou na hlavní třídě. Tam je střediště hlavního města; tam blízko povznaší se zámek se svými sady nad všecky budovy vůkolní. Naproti zámku stojí sněmovna, u jejíž vchodu dva lvi ze žuly vytěsaní odpočívají jako čestná stráž. Mezi zámkem a sněmovnou vyniká v sadech universita, veliká stavba založená roku 1811. ještě za panství dánského. Jsou ovšem prázdniny, ale proto přece potkáváme hodně studujicích; procházejí se v sadech nebo slyšíme je důvěrně hovořiti. Zřídka kdy přelétne jím hlastejší úsměv přes jejich rty, jako by se ani zasmáti nedovedli. Ve všem jejich počinání jeví se klid a moudrá rozvaha.

Zpáteční cestu do svého hôtelu vykonáme pohodlnou koňskou drahou. Sedneme do vozu. Ohlížíme se po výběrcích, ale marně. Tu každý sám bez pobídky vkládá poplatek do skleněné pokladničky, která se za kočím nalézá. Nemá-li kdo drobných, zmačkne péro, péro cinkne, a kočí již se obrací dávaje žádané drobou v papírku zapečetěné. Dozor vykonává tu poctivost, svědomí a obecenstvo.

Věříš-li čtenáři, že se tam dvěře v domích a hostincích ani nezamykají, že svrchní oděv odkládá rodina nebo přichozi v otevřené chodbě? Co tu hluku bylo, když nedávno ztratil se tam svrchník! O takových řídkých výminkách poctivý venkov norský ničeho neví; nepřipouští ani domněnky o krádeži.. Na zloděje nikdo nepomyslí. „Pro Bůh, kdož by tu chtěl něco odciziti!“ odvětil náš přítel z norských krajů, když jsme vyslovili svou obavu.

O mnohém, co jsme pěkného viděli a slyšeli v Kristianském fjordu, pomlčíme. Na rozloučenou ještě navštívíme klidný příbytek zemřelých. Na hřbitově Kristianském všecko v souladu se střídá. Hřbitov sv. Spasitele proměněn je v lí-

beznlý sad s hojným stromovím. Na lipách bzučí roje včelek, kaštany v plném květu se rozvíjejí, javor do výše větve vysílá o závod s vlašským topolem. Pod nimi ve stínu kvetou květiny na hrobech, a nad příštím rovem tráva se zelená. A mnoho je tu místa pro nové osadníky. Pažit střídá se s kvítím, vonných růží dech vane z hojných keřů, levkojé v záhonech povznášejí se nad zelený koberec, a jiný květ jinou vůni vydává. Sotva kde jinde najdeš na svatém politolík rovů kvítím a zelení vyzdobených. Norové jsou velebitelé kvítí, a čím chudší je chaloupka, tím pilněji snáší se fuchsie a balsaminy za čistá okénka.

Vracíme se do své domoviny, opouštějíce půvabné kraje šťastného národa norského.

Josef Kořenský.

89. O Samojedech.

Z cestopisu „Plavba Vagy kolem Asie a Evropy“ od A. E. Nordenskiölda (Nordenšelda), ze švédského jazyka přeložil V. E. Mourek.

Karské moře dotýká se severního pobřeží starého světa mezi dvojostrovem Novou Zemi a půrostrovem Samojedským. Jihovýchodně od Nové Země jest ostrov Vajgač, jejž od pevniny odděluje průliv Jugorský.

Průlivem tím bral se slavný cestovatel švédský Nordenškiöld na své výzkumné cestě kolem Asie a Evropy. Koncem července r. 1878. zakotvila jeho loď Vega se svými společníci Frasrem a Lenou blízko Chabarovy. Chabarova je nepatrná rybářská stanice, ležící na pevnině jižně od průlivu Jugorského a západně od ústí kratičké a snad bezjmenné říčky, která někdy bývá velmi rybnatá.

Žertem nazývají lovci ves tu, která jen letního času obydlena bývá, Samojedským městem a rozdělují ji dle vzoru jiných velkých měst na město panské a na čtvrt sprostou. Panské město skládá se z několika dřevěných chatrčí krytých nízkými drnovými střechami, čtvrt sprostá je pouhá hromada špinavých stanů.

V chatách obývají ruští osadníci s dělnictvem Samojedským, ve stanech Samojedi s rodinami.

Rusové nemají zde svých rodin. Jsou domovem ve vsi Pustozersku na řece Pečoře, odkudž odjíždějí hned po velikonočích. Do Chabarovy přibývají obyčejně koncem měsice května, vykonavše cestu 600—700 verst. Na zimu opět vracejí se domů. Čeho v Chabarově potřebují, vozí s sebou na saních, jež tahají sobi. I obraz sv. Mikuláše a jiných svatých vozí s sebou z domova k obřadům bohoslužebným. Jestif totiž v Chabarově i dřevěný kostelík, ale tak chatrují, že se málo jen liší od ostatních stavení.

Za pobytu svého v Chabarově zabývají se Rusové chovem sobů a lovem mořských zvířat, zvláště velryb; kromě toho vedou výměnný obchod se Samojedy. Samojedi pásaji stáda sobův na ostrově Vajgači a po okolních tundrách; při tom pomáhají Rusům loviti ryby a honiti zvěř. V zimě honivají stáda do končin jižnějších. Jen někteří zůstávají v těchto končinách i přes zimu. Ostrov Vajgač je totiž výborné pastviště, a Rusové zůstavují na něm část svého stáda pod dohledem několika Samojedských rodin.

Ani Rusové ani Samojedi neprovozují orby. Rusové kupují mouku na chléb z Irbitu. Cena mouky bývá rozdílná. Pud stává 1 rubl 10 kopějek. Sůl dováží se nyní z Norvéžska do Mezeně, kdež bývá pud po 50—60 kopějkách.

Samojedi kupují témněř všecko od Rusů. Velká poptávka bývá po prachu, olově, laciných puškách, rumu, chlebě, cukru, nádobí a železných nástrojích. Mimo to rádi berou Samojedi od Rusů látky oděvní hněné, bavlněné i vlněné, poněvadž kůže je velmi nepohodlná oděvní látka. Samojedské ženy potřebují sukna různých barev, zvláště červeného. Záměnou za takovéto zboží dostávají Rusové ryby, tuk, sobí kůže, mroží zuby a kožešiny liščí, medvědi a rosomáči. Liščí kožešiny jsou bílé, červené nebo hnědé, medvědí bílé.

Lodníci z Vegy měli příležitost pozorovati Rusy a Samojedy, kterak se vespolek baví v den sváteční. Provozovali rozličné tělocvičné hry a nečinili mezi sebou žádného rozdílu. Samojedi byli postavy malé, obličeje ohyzdného a měli vlasy rozcuchané, oděv kožený a špinavý a někteří na spodním oděvu ještě bavlněné haleny kříklavých barev. Rusové byli dobře urostlí, postavy veliké a měli vlasy dlouhé, olejem na-

puštěné, pečlivě česané a kadeřené. Svrchním oděvem jejich byly strakaté blusy, připevněné k tělu pásem.

Samojedi zdobívají se také pásem s mosazným kováním a hojnými knofliky. Na pase visí nůž. Sváteční oděv ženský u Samojedů jest úhledný. Vlasy zdobí si Samojedky řemením, perlami, knofliky a všelikými penízky kovovými. Tím prodlužují se vrkoče jejich spletené z vlasů tak, že téměř dosahují na zem.

Letní stany Samojedů jsou kuželovité a mají v krytu otvor, kterým odchází z ohniska kouř. Ohnisko je uprostřed na zemi. Lože bývají zakryta záclonou z pestré látky bavlněné.

Rusové v Chabarově jsou starověrci; ale rozdíl mezi nimi a pravoslavnými záleží jen v tom, že nekouří tabák a kříž dělají palcem, prstenníkem a malíkem, kdežto pravoslavní dělají jej palcem, ukazovákem a prostředním prstem.

Samojedi jsou pokřtěni na víru pravoslavnou, ale koří se přes to ještě starým svým modlám. Na tisice verst putují na stará místa bohoslužebná. Na Vajgači jest několik obětních míst, vystavěných zvláště ze sobích parohů a lebek. Tam jsou bůžkové, kterým Samojedi připisují největší moc. Běda cizinci, který by chtěl takové místo zrušiti nebo z něho něco odníti. Trest bohů dle domnění Samojedů by jej stihl jistě, ne-li hned, tedy aspoň v čase pozdějším. Bůžkové Samojedů jsou velice hrubé řezby ze dřeva, pomazané buď krví obětních zvířat anebo oděně ve všeliké hadříky. Rusové těm bůžkům říkají bolvany.

Samojedské saně dělány jsou nejen na vozbu zimní po ledě, nýbrž i na jízdu letní po tundrách mechem porostlých a bažinatých. Jsou mnohem vyšší než lopařská akja, která je vlastní skandinavskému severu. Akja jest k sezení pohodlnější a poskytuje více ochrany proti zimě, ale času letního se v ní jezditi nemůže.

Tu a tam na severu zapřahují do saní silné psy; ale psové samojedští hodí se jen na hlídání sobích stád. U Samojedů je tažným zvířetem toliko sob.

90. Král Knut.

Na břehu mořské úžiny
stál v středu svojí družiny

Knut, starý dánský král;
juž večer byl, a větrů kvil
s šedinou jeho hrál.

Tu každý, v srdci teskný cit,
zřel v dálku schýlen na svůj štít,
jak mlhou kraj se tměl,
tu Kanut kmet svou ruku zved
a k moři takto děl:

Ó valné moře, bouřný šum
tvých hlaholů a tvojich druh
já záhy slyšel hřmit,
když nchebkou mi kolébkou
byl otce starý štít!

Já dítě na tvém břehu král,
z tvých tesní lesklé škeble bral,
v tvoji dálnou zíral plán;
a půtkou zmelen v chlad tvojich pěn
jsem nořil palnou skrání.

Tys před mou první výpravou
svou kápi zvedlo mlhavou,
vln ukrotilo dav,
u v červáncích kol plachet mých
jsi stkal zlatohlav.

A když jsem získal korunu,
svých otců used na trůnu,
já k pomoci tě vzal,
mých zbraní čest i slávy zvěst
tvé vlny nesly dál.

A ve hradu když kamenném
na retu našem plamenném
plál pohár vína pln,
tu v bardu zpěv se mísil řev
trých rozbouřených vln.

A nová bouř a nový jek...

Ó proč se nedal na útěk
za pány Kanut král,
když oceán, teď král a pán
se z hlubin děsně smál?

Pak v nových bojů nový hluk
tvůj svádný šum, mých rohů zvuk
mne lákal poznovu;
teď nosí zem až v nebes lem
tíž mojich okovů!

Ó valné moře bez mezi,
i ty zkusiš mé řetězy,
jež hodím na tebe!
Dej odpověď, kdo větším teď
od země do nebe!"

A v smíchu řetěz Kanut zved,
plál zpupnou pýchou jeho hled,
když spatřil na vln rej,
a z nová dál se z hloubi smál
a v moře hodil jej.

I zavzněl pokřik družiny:
„Jen Kanut král nás jediný,
svět šírý — jeho trón!
i moře val teď v pouto vzal;
kdo větší nežli on?"

Však poslyš! — z dálky jaký ruch!
jak na dně moře bouře bůh
by svoji klavu zved,
teď v hloubce zas jak hromu hlas,
a Kanut náhle zbled.

Zář blesku zplála krvavá,
vír proudů zbarven do tmavu
teď roste jako zed,
řve vic a vic jak tisíc lvic: —
slyš moře odpověď!

A ze dna kal a z hlubin rmut
se valí bliže, kde stál Knut,
slyš! zařval proudů rej.
teď výše vzlet a pouto zpět
mu vrazil v obličeji!

91. Karel Škreta.

Kdo cestuje po Čechách a po Moravě a všímá si staveb chrámových a jich ozdob, může seznat veliký počet krásných obrazův, o nichž se mu řekne, že je maloval Karel Škreta, malíř český, zrozený v Praze r. 1604.

Při smrti otce jeho Kunráta bylo Karlovi teprve 11 let, nicméně netrpělo tím jeho vzdělání. Strýcové jeho Daniel a zvláště Pavel Škreta pečovali o to, aby náležitého vyučení nabyl netoliko v jazyčích klassických a jiných, ale i v obyčejných tehdejších vědomostech bohatýrských, šermování, jezdění, hudbě a p. Že záhy dával na jevo nemalé zalibení a nevšední způsobilost v kreslení a malování, dána mu jest přiležitost, aby i v tom umění mohl se vycvičiti.

Po bitvě bělohorské opustil vlast a s několika známými odebral se do Italie, staré to vlasti evropského umění. Zde s velikou pilnosti studoval pozůstatky starého umění řeckého a římského, jakož i nesmrtná díla nejslavnějších malířů vlašských ze XVI. století, zejména pak Michelangela a Rafaela.

Po celý čas svého přebývání ve Vlaších obíral se Škreta také tamní krásnou literaturou, čítal nejlepší její spisovatele a kupoval knihy vlašské a latinské, zvláště k historii a k umění, se vztahující; také dělal i kupoval otisky a odlitky voskové a sádrové děl sochařských klassických i novějších, a majet takto hojnou a vybranou sbírku knih, výkresů, rytin, figur a otisků, vzal ji s sebou do vlasti své. Navštěvoval též přední školy tehdejších mistrův, a to s takovým úspěchem, že se brzo sláva jeho rozšířila po celé Italii. I povolán byl od akademie Bononské za professora; avšak tohoto čestného vyzvání nepřijal, spěchaje zpět do milé vlasti své, kdež se s ním r. 1638. poprvé zase potkáváme a kdež císař Ferdinand III. a česká šlechta poctili jej četnými pracemi. Škreta chtěje stále se usaditi ve městech Pražských, zjednal si tam právo městské, a ukázav svoje umění tím, že zhotovil krásný a veliký obraz na hlavní oltář v chrámu Týnském, přijat jest dne 8. května 1644. za člena malířského cechu Pražského. Když r. 1648. nepřátelský lid švédský pod Königsmarkem hradu a Malého Města Pražského se zmocnil a na to i Sta-

rého a Nového Města dobývati se jal, byl Škreta v řadě umělců, kteří tehdy s kněžstvem, šlechtou a studující mládeží v tak zvaných svobodných setninách k ostatnímu ozbrojenému měšťanstvu se přidali a měst Pražských proti útokům nepřátelským statečně bránili. Později zdělal na památku toho přiběhu dva výkresy, které též na veřejnost vydány byly.

Nacházeje všude zaslouženého uznání strávil takto náš umělec druhou polovici svého života ve své vlasti u veliké vážnosti a úctě, jakož i ve zdárné činnosti, a provedl veliké množství zdařilých maleb historických, církevních i světských, jakož i podobizen a výkresů ku všelikým dílům literárním. Tím nabyl nejen slavného jména doma i vně, ale i značného jmění.

Karel Škreta zemřel v posledních dnech měsice srpna r. 1674. a pochován jest dne 1. září téhož roku v kostele sv. Havla na Starém Městě Pražském ve sklípku před oltářem Panny Marie.

Ant. Rybička.

92. Mysliveček.

Josef Mysliveček, slovutný skladatel, jehož jméno druhdy zvláště v Itálii slynilo, narodil se v Praze dne 9. března 1737. Otec jeho Matyáš byl starším počestného pořádku mlynářského. O vychování synů svých Josefa a Františka, kteří byli bliženci, staral se bedlivě. Oba dva dal na stejné studie, v nichž prospívali výborně. Zároveň se cvičili též v hudbě. Nabyvše náležitého vzdělání, učili se řemeslu mlynářskému, ale poslouchali též přednášky z matematiky profESSORA Ferd. Schorra.

Josef zhotoviv po nedlouhém čase za mistrovský kus vzorek hydraulický, byl přijat za mistra počestného pořádku mlynářů Pražských a rádně do knihy mistrů zapsán. Mezi tím časem vzdělal se již také ve výkonné hudbě tak, že byl dovedným houslistou. Náklonnost k hudbě zmáhala se v něm den ode dne, a když mu v krátkém čase po dosažení mistrovství otec zemřel, ustanovil se na tom, že navždy mlynářství opustí a hudebního umění se přidrží. Předsevzetím svým dlouho neodkládal; postoupiv bratu mlýn, hledal si

mistra, který by jej do tajemného umění uvedl. Za nedlouhou dobu vyučil se tak, že se odvážil na skládání symfonii. Aby se do věděl, jaké obliby tyto skladby u znalců dojdou, uedal jim svého jména, nýbrž poznamenal je toliko jmény Januarius, Februarius a t. d. Skladby, byvše záhy provozovány, libily se více, než se skladatel sám nadál.

Mysliveček vida, že jeho práce i od nejvýtečnějších znalců za dobré uznány byly, nabyl ve své schopnosti větší důvěry a umínil si, že vlast svou opustí a do Italie se odebere. R. 1763. dne 5. listopadu rozloučiv se se svou otčinou, odebral se nejprve do Vlašských Benátek, kde studováním hudebního umění a italské řeči se zaměstnával. Po nějakém čase odebral se do Parmy. Zde složil první zpěvohru, která se velmi líbila a přičinou byla, že jej vyslanec Neapolský vyzval, aby s ním do Neapole šel a tam nějakou zpěvohru ke svátku královu složil. Mysliveček přijal pozvání. Skladba jeho provozovala se u přítomnosti dvora, šlechty a dvou set hudebních maestrův, a výsledek byl nejskvělejší.

Od té chvíle byl Mysliveček slavným. Il Boemo (Čech) a Venatorini (Mysliveček), jak Vlachové Myslivečka nazývali, bylo v krátkém čase veleslavným jménem v Italii. Ze všech měst italských docházely Myslivečka žádosti o nové opery, odvěšad hrnuly se mu peníze a pocty. Nejprve byl pozván na masopust do Benátek, kdež nová jeho zpěvohra s nadšením přijata byla. Na poctu házelo mu zde obecenstvo básně, a když z divadla jít měl, učinili mu Benátčané veřejnou poctu.

Podobně se vedlo skladbám Myslivečkovým v Turině, Miláně, Pavii, Florencii a v Římě. Všude se mladému mistrovi klaněli, všude jej oslavovali a skvostnými dary a hojnými odměnami zahrnovali. Tonul takořka ve štěsti. Avšak neobyčejná sláva ta byla přičinou pozdější jeho zkázy. V Římě žil v paláci na Piazzze del popolo. Zde jej navštěvovali umělci a básníci k veselým besedám, zde strojil bohaté hody, k nimžto zvával římskou šlechtu a všech stavů výtečníky. Jsa muž velkodušný a dobromyslný přál každému. Peněz nevážil si nikdy, tisice marně rozhazoval; zvláště kde mu šlo o čest a slávu, neznal míry. Jaký div, že takovým nerozvážlivým

způsobem života jmění jeho se tenčilo, i tělesných sil mu ubývalo. Posléz upadl v nedostatek a bídou, kde i tvůrčí síla jej opustila. A tak velice nadaný ten muž skončil neslavně a nešťastně.

L. Zvonař.

93. Wolfgang Amadeus Mozart.

V městě Salcburku narodil se dne 27. ledna 1756. slavný hudební skladatel Wolfgang Amadeus Mozart.

Otec jeho Leopold byl druhým kapelníkem při knížecí kapelle. Mimo službu svou vzdal se každého jiného zaměstnání, jen aby dvě své dítky, Marii a Wolfganga, rádně v hudbě mohl vzdělati.

Wolfgang byl právě tři léta stár, když jeho sedmiletá sestra pianu učiti se začala; při té příležitosti objevilo se ponejprv neobyčejné jeho v hudbě nadání. O své ujmě zasedával ke klavíru, vyhledávaje tóny, které dávaly souzvuk příjemný. Od té chvíle začal se otec i s ním obírat a vpravoval mu hravě snadné kousky. Nové písni naučil se mladý Mozart nejdéle za hodinu. V šestém roce svého věku dospěl v hudbě již tak daleko, že skládal při klavíru malé kousky, které mu pak otec jeho napsati musil. Nyni ho nic více netěšilo nežli hudba.

Neobyčejný prospěch nadaného synáčka přiměl otce, že s ním vystoupil do veřejnosti. R. 1762. odebral se otec s oběma dětma do Mnichova, zde hrály před kurfiřtem a vzbudily největší obdiv; v podzimku téhož roku hráli oba mladí virtuosové u císařského dvora ve Vídni, a výsledek byl nade vše očekávání. Avšak i jiného učení byl mladý Mozart velmi bedliv, jmenovitě ho zajímalo počtářství. Když byl 7 roků stár, nastoupil otec s ním a se sestrou jeho větší cestu po Německé říši; navštívili Mnichov, Augšburk, Mainheim, Mohuč, Frankfurt, Koblenz, Kolín nad Rýnem, Cáchy a Brussel.

Odtud odebrala se umělecká rodina Mozartova v listopadu 1763. do Francie, kde pobyla 21 neděl. Ve Versailu hrál Sletý Mozart v královské kapli před králem a celým dvorem na varhany. V Paříži hrál ve dvoř akademických. Zde vydal Mozart tiskem první své skladby, sonaty pro klavir, kteréž

připsal Viktorii, druhé dceři králově. Obě děti staly se miláčky Pařížanů; podobizny jejich spolu s otcovou byly zde v jednom obraze do mědi ryty a vyšly tiskem.

R. 1764. dne 10. dubna odebrala se rodina Mozartova z Paříže do Angličan. Zde hrály děti u dvora, jakož i ve dvou koncertech, jichž jeden k vlastnímu, druhý ku prospěchu nemocnice určen byl. V obou koncertech provozovány byly vlastní skladby Mozartovy. Mozart odtud již mnoho skládal, a jak témito skladbami tak i svou mistrnou hrou na klavír, housle a varhany všeobecný obdiv na sebe obrácel, kamkoli na této cestě zavítal. Zvláště pak získala mu srdce každého jemnost jeho myсли, jakož i otevřenosť a přímost povahy jeho.

Po vykonané cestě strávila Mozartova rodina pokojně více nežli rok v Salcburku. Této doby užil Mozart ke hlubším studiím hudby. Brzo nastal čas, ve kterém octl se na vrcholu dokonalosti ve krásném umění tom.

Dvanáctiletý Mozart vyzván byl od císaře Josefa II., aby složil operu pro divadlo; i učinil to a získal si skladbou tou uznání znalcův. Touž dobou složil i skladbu kostelní, již řídil sám u přítomnosti dvora při svěcení kostela v sirotčím domě.

Naučiv se jazyku italskému cestoval Mozart do Italie. Zde navštívil města Milán, Boloň, Florencii, Řím; seznámiv se s nejvýtečnějšími hudebními umělci, získal si opravdový jejich obdiv a u obecenstva i neobyčejný úžas. Odevšad byl vyzýván ku skladání oper pro příští karneval.

Do Říma přibyl ve svatém témdni. Zde v Sixtinské kapli slyšel slavné ono *Miserere*, jež pěvci pod trestem exkomunikační nezmějí opisem rozšiřovati. Mozart poslouchal výtečnou tu skladbu a napsal ji z paměti, což brzo po Římě se rozhlásilo. I v Neapoli a v jiných italských městech našel Mozart mnoho obdivovatelů. Na zpáteční své cestě účasten byl přemnohých vyznamenání. Po více než 15měsíčním pobytu vrátil se z Italie, ověnčen nejen novou slávou, nýbrž i obohacen novými vědomostmi a myšlénkami do svého rodiště.

Ve svém 20. roce stál Mozart před světem již co dokonalý mistr. Všecka díla, kteráž od této doby složil, vynikají

vkusem a duchem nade všecka souvěká a dobyla mu jména nesmrtného. I pro Prahu složil Mozart některá díla a pronesl se velmi pochvalně o českých hudebních umělcích. Žel, že tento nepřekonaný skladatel hudebních děl nedočkal se vysokého věku. Zemřel ve Vídni dne 5. prosince r. 1791.

L. Zvonař.

94. Josef Jungmann.

Josef Jungmann narodil se dne 16. července roku 1773. ve vsi Hudlicích, asi tři hodiny od Berouna vzdálené. Otec Tomáš byl pilný rolník a milovník včelařství. Prvního vzdělání nabyl Jungmann v místní škole Hudlické, do níž chodil od roku 1781.—1784. Potom dán k Piaristům na normální školu do Berouna, kde pobyl až do r. 1788., uče se tam jazyků německému. Jungmann praví o tomto učení takto: „Což tu trudno bylo! My žáci byli na větším díle pouze Čechové a pan učitel pouhý Němec. Já ještě dobře prošel, maje paměť čerstvou a pilnost neobyčejnou. Uměl jsem celé listy z paměti, ač jsem z nich sotva dvě, tři slova rozuměl.“

Záhy dávají na jevo vzácné schopnosti, byl Jungmann r. 1788. dán do Prahy na gymnasium Novoměstské; potom studoval v letech 1794.—1796. na universitě Pražské filosofii a od r. 1797.—1799. práva. Když pak tato studia dokonal, oddal se povolání učitelskému, jež si brzo velmi zamiloval. Již r. 1800. dostal se za supplenta na gymnasium Litoměřické, kde potom i skutečným professorem učiněn jest.

Mladický věk Jungmannův připadá do času, pro náš národní život velmi důležitého. Jazyk český začal se z novou probouzeti, několik šlechetných vzdělanců jalo se literaturu českou tak dlouho zanedbanou opět vzdělávat. Vlastenecké toto snažení ujalo se záhy též v jemné mysli Jungmannově. Právě tehdáž, když Jungmann přišel na vysoké školy, začal zasloužilý dějepisec František Pelcl přednášeti na univerzitě o řeči a literatuře české; bylaf r. 1793. učitelská stolice tato teprv zřízena.

Jungmann přilnul s vřelou láskou k jazyku mateřskému; řeč a literatura česká staly se odtud hlavním předmětem studií jeho.

Vedlé Jaroslava Puchmajra, Hněvkovského, Jana i Vojtěcha Nejedlého a jiných mužův obral si také Jungmann od svých jinošských let za hlavní úkol života, křísiti a ušlechťovati mluvu národní. Avšak nešlo mu jediné o to, aby vzdělával literaturu pouze prostonárodní, nýbrž snažil se, aby jazyk český povznesl k účelům vysším, k potřebám vědeckým. Při tom bedlivě si všímal správného slohu českého, jak se za lepších časů století 15. a 16. vyvinul. Aby ohebnost a dokonalost češtiny dokázal, přeložil již v Litoměřicích některé výtečné spisy literatur cizích, z anglické, francouzské a německé, zejména Miltonův ztracený ráj, Chateaubriandovu Attalu, Goethovu báseň „Hermanu a Dorotu“, některé básně Schillerovy, Herderovy a jiné. Překlady ty vzbudily nemalé podivení a potěšení u vlasteneckých spisovatelův; neboť málo kdo z nich se nadál, že by čeština již tehdy byla mohla dospěti k té uhlazenosti slohové, k jaké nejvzdělanější řeči evropské přivedeny byly. Jungmann tu vrstevníkům svým hlásal s plným přesvědčením, že jazyk naš přednostní svými každému jazyku se vyrovnaná; a tím je naplnil novou důvěrou.

Roku 1815. povolán byl Jungmann do Prahy za profesora na Staroměstské gymnázium, a r. 1835. jmenován prefektem či ředitelem téhož ústavu. Za doby té stal se skutečným středem všech vlasteneckých snah, směřujících ku zvelebení české řeči a literatury. Když po roce 1816. jazyk český měrou ovšem jen velmi skrovnou na gymnasia uváděn byl, vydal r. 1820. ku potřebě gymnasiální mládeže Slovesnost čili nauku o slohu; kterýžto velice užitečný spis r. 1845. v novém, zcela přepracovaném vydání vyšel a veliké obliby mezi studujícími dosáhl.

Mezi tím skládal spis pro vzdělání českého písemnictví nad míru důležitý, totiž svou „Historii literatury české“. Byl to první zevrubný obraz naši literatury, jazykem českým podaný. Nalézáme tam všeobecné vylíčení hlavních dob literatury české a popis téměř všech českých knih, které od nejstarších dob až do časů Jungmannových vydány byly; dílo to vyšlo v prvním vydání r. 1825. a v druhém r. 1849.

Hlavní však pili vynakládal na sepsání velikého česko-německého slovníku; již v Litoměřicích sbíral buď sám

nebo skrze přátely své k tomu potřebný materiál a po vytrvalé práci třicítileté dokončil r. 1834. dílo své. Zatím snahy předních spisovatelův a vlastencův českých vedly k založení Matice České, jež připojena byvši k museu, státi se měla hlavní podporou literatury vědecké. Ústav ten, k němuž přátelé literatury české s určitým přispěvkem přistupovali, začal r. 1831. svou činnost, a jedním z prvních děl, která pomoci Matice České vyšla, byl neocenitelný „Slovnik Jungmannův“. Byl vydáván od r. 1835.—1839. i jest slavným památníkem vzácné učenosti a vytrvalosti Jungmannovy. Má důležitost nesmírnou pro literaturu novočeskou; jestif to bohatý poklad jazyka českého, z něhož mohl pak každý spisovatel bráti hojnou známost nejpřeknějších a nejsprávnějších výrazů a průpovědi ryzích, které v zkažené tehdejší mluvě ovšem namnoze již v zapomenutí vešly, ale vytrvalou pilnosti Jungmannovou z výborných spisů starých i z dobré mluvy obecné v jeden celek složeny byly. A tak si získal Jungmann o zvelebení spisovné mluvy takové zásluhy, jako jinde celé sbory učencův. Vedlé toho s rovnou horlivostí zastával svůj úřad na gymnasiu Staroměstském. A proto také tyto mnohonásobné zásluhy jeho jak o úřad učitelský tak o vědu a literatuře českou docházely hned za živobytí jeho uznání obecného.

Universita Pražská vyznamenala jej dvakrát důstojenstvím děkana fakulty filosofické, a r. 1840. zvolen jest na nejvyšší úřad universitu za rektora magnifica. Bratr jeho, professor Antonín, odevzdal mu tehdáž znaky úřadu rektorského jakožto rektor odstupující, a druhý bratr Jan, kněz rádu křížovnického, sloužil mše svatou při slavnosti této. Roku 1830. byl Jungmann od Českého Musea jmenován členem sboru pro vzdělávání řeči a literatury české; téhož roku zvolila ho učená společnost Krakovská, r. 1834. královská učená společnost česká za svého člena.

Za své zásluhy o literaturu národní obdržel léta 1835. od ruské akademie zlatý peníz pro zásluhy o vědu. Jeho císař Výsost arcikniže František Karel, otec Jeho Veličenstva císaře Františka Josefa I., poctil Jungmanua za slovník velmi milostivým a pochvalným dopisem ze dne 4. dubna r. 1837.,

hned pak na to, dne 17. dubna, obdaroval jej J. V. císař Ferdinand skvostným zlatým prstenem; ano léta 1839. vyznamenán jest Jungmann udělením rytířského řádu Leopoldova a konečně léta 1847. jmenován byl členem akademie nauk ve Vídni. Posledního vyznamenání dostalo se mu již na odpočinku, jehož si byl r. 1845. pro churavost vyžádal. Dne 16. listopadu r. 1847. Jungmann dokonal svůj slavný život a byl za velikého účastenství obyvatelstva Pražského na hřbitově Olšanském pochován. Když pak r. 1873. slaven byl stý výročný den narození Jungmannova, postaven tomuto přednímu zakladateli novočeské literatury v Praze krásný pomník na důkaz vděčnosti národu českého.

K. Tieftrunk.

95. Pavel Josef Šafařík.

P. J. Šafařík proslavil se výtečnými pracemi v dějepise a jazykozpytu, i naleží k nejpřednějším spisovatelům literatury české. Narodil se dne 13. května r. 1795. ve vsi Kobeljarově, v utěšené krajině severních Uher ležící, kdež otec jeho evangelickým farářem byl. V domě otcovském dostalo se mladému Šafaříkovi výborného vychování; jevitě záhy čilou a bystrou mysl i velikou chuť ku prospěšným vědomostem; bedlivé čtení dobrých knih bývalo milým zaměstnáním jeho již za let chlapeckých. Když mu bylo deset let, byl poslán na gymnázium do Rožnavy, později pak do Dobšina a Kežmarku. Na lyceji Kežmarském, kde pobyl od r. 1810.—1815., obíral se studiemi filosofickými a bohosloveckými. Zde rozvinul se duch jeho znamenitě; probuzena v něm neukojitelná touha po vzdělání vědeckém. Tam také vznikla v něm láska k řeči a literatuře slovanské, zejména k české, již potom všecky své sily věnoval.

Již tehdáž v Kežmarku Šafařík složil první práce literarní; sepsal některé básně, které r. 1814. v Levoči tiskem vyšly a svým pěkným obsahem i slohem pozornost vlastenců českých na Šafaříka obrátily. Roku 1815. opustiv svou vlast, odebral se přes Viedň, Brno a Prahu za dalším vzděláním na universitu do Jény. Horlivě tu vzdělával mladistvého ducha svého, nezapomínaje však ani v daleké cizině na další

studia slovanská. Nalezl také na vysokých školách Jenských mnohé krajany, jmenovitě Jana Kollára, proslulého později básníka českého, s nímž hned tehdy v upřímné přátelství vešel.

V Jeně Šafařík přebýval až do r. 1819.; obdržev tu diplom doktora filosofie, opět se vrátil do své vlasti. Potom nějaký čas pobyl v Prešpurce, kde s Palackým se osobně seznámil; tehdy učinili oba tito později tak slavní mužové pevné mezi sebou přátelství, z něhož plynul tak veliký prospěch literatuře české.

Ještě téhož roku 1819. povolán byl Šafařík za professora na nově zřízené gymnázium do Nového Sadu v jižních Uhrách. Zde mezi obyvatelstvem srbským hleděl důkladně poznati jazyk srbský a dějiny jihoslovanské; i vydal pak některé vzácné spisy o historii a literatuře jižních Slovanů. Práce tyto roznesly daleko široko mezi učenci chvalnou pověst o hluboké učenosti a o vědeckém důmyslu jeho; byl povolán za professora do Prešpurku a na lyceum Kežmarské, ano nabízeno mu i skvělé místo v Petrohradě v Rusích. Ale v mysli jeho probudila se dávná touha po Praze; tam si přál se dostati a s Jungmannem, Palackým i s jinými vlastenci vzdělávat literaturu českou z novu zkvětající.

I vzdav se úřadu svého v Novém Sadě, přestěhoval se r. 1833. do Prahy. Zde podporován jsa od četných přátel a příznivců svých, se vším úsilím oddal se prácem vědeckým. Nejprve jal se spisovati nejdůležitější dílo své „Starožitnosti Slovanské“, které r. 1837. pomocí Matice České vydáno bylo. Spisem tím Šafařík zevrubně vyložil nejstarší dějiny Slovanstva, které před tím buď naprosto neznámy nebo křivě posuzovány byly. Roku 1842. vydal „Národopis Slovanský“, v němž se ličí nynější stav národní slovanských, jejich silla, řeči a literatury. Později vydal též důkladné spisy mluvozpytné a jiné práce vědecké.

Spisy tak vzácné vzbudily obdiv učenců domácích i zahraničních. „Starožitnosti Slovanské“ přeloženy do jazyka ruského, polského a německého; slovutného pak jich spisovatele zvolily, mnohé učené společnosti za svého člena, jmenovitě královská učená společnost česká v Praze, císařská akademie

ruská v Petrohradě, královská akademie v Berlíně, učená společnost Moskevská, královská akademie Mnichovská. A když roku 1847. císařská akademie věd ve Vídni založena byla, Šafařík učiněn jest jedním z prvních členů jejích. Nad to udělen mu rytířský kříž řádu Františka Josefa, pak jeden ruský a pruský rád.

Avšak při všech vyznamenáních, kterých se Šafaříkovi kdy dostalo, nepozbyl nikdy ani dosť málo své přímé a skromné povahy, kterou po všechn život nad jiné vynikal.

Hlavním zaměstnáním jeho úředním byla správa univerzitní bibliothéky v Praze, jejímž bibliothekářem r. 1848. byl jmenován. V říjnu léta 1860. byl dán na čestný odpočinek, jehož však dlouho nepožíval, skonav již 26. června r. 1861.

Na památku tak proslulého učence zdobí císařskou onu bibliothéku, kde Šafařík mnoho let úřadoval, překrásné portréti jeho, kteréž z rozkazu Jeho Veličenstva císaře Františka Josefa z Karrarského mramoru zhotovenou a tam postaveno bylo.

K. Tieftrunk.

96. František Ladislav Čelakovský.

K osvíceným těm mužům, kteří již v první polovici našeho století proslavili se v literatuře naší, náleží výtečný básník a učenec Fr. Čelakovský. Narodil se ve Strakonicích dne 7. března r. 1799. Byl jediným synem chudobných rodičů. Otec truhlář chtěl z nadějného hošika míti hudebníka, ale na prosby matčiny poslal jej pak přece roku 1812. na gymnázium Budějovické, kde studoval Čelakovský po čtyři roky. Již tehdy s velikou zálibou čítal básně a rád se obíral v myсли své se vznešenou krásou poesie. Stálým druhem mu byl v tomto duševním směru spolužák jeho Josef Kamarýt, s nímž Čelakovský až do své smrti žil u věrném přátelství. Oba studenti byli jedna duše; společně knihy si zjednávali, společně básně čitali, opisovali, ano cvičili se i veršováním.

Doba rozloučení nastala oběma přátelům, když Čelakovský na přání matky své do Písku se přestěhoval, aby tam po kračoval ve studiích svých. V Písku teprve Čelakovský poznal sám sebe a probudil se k životu vlasteneckému. Zásluha

této šťastné změny přísluší tehdejšímu jeho professoru Ulovi, jež Čelakovský často nazýval svým největším dobrodincem.

Na filosofická studia Čelakovský se odebral do Prahy; Praha svými památkami, svým životem a ruchem dovršila nadšení jinochovo pro vlast a básniectví. K tomu též nemálo přispělo i přátelství jeho s Chmelenským, jehož vlastenecký duch si rovněž v krásách poesie liboval. Druhý ročník filosofický studoval r. 1820. v Linci, načež opět do Prahy se vrátil, zde studia svá dokonal.

Tou dobou spřátelil se také s Vinařickým, jenž rovněž neobyčejný vzlet básnický s vroucím vlastenectvím ve své mysli pojil. Náklonnost k vědám, obzvláště však smělý jeho duch, který nižádných pout nevytrpěl, byly toho příčinou, že nechtěl věnovati se takovým studiím, které by mu byly poskytly za nedlouho nějakého zaopatření; umínil si věnovati všecky sily své vlasti a pracovati v literatuře, zvláště básnické.

Nejdříve vydal Čelakovský r. 1822. Smíšené básně a první svazek národních písni slovanských, jichž druhý a třetí svazek v letech 1825. a 1827. následovalo. Již tehdáž dal mladý básník na jevo, že si zvláště oblíbil zpěvy národní. Další toho důkazy podal r. 1829., kde tiskem vydal „*Ohlas písni ruských*“, a r. 1840., kde vyšel jeho „*Ohlas písni českých*“. Onou sbírkou napodobil velmi pěkně národní básniectví ruské, touto pak národní poesii českou. Z „*Ohlasu písni českých*“ staly se mnohé písni vůbec oblíbenými, na př. „Cikánova pišfalka“, „Pocestný“, „Český sedláč“ a mnohé jiné. Mimo to vydal znamenitou sbírku básnickou „*Růži stolistou*“, jež se skládá ze sta malých zvláště poučných básni. Také máme od něho některé pěkné překlady z výtečných básníků cizích.

Spisy těmito rozšířilo se jméno Čelakovského velice v národě českém; stal se básníkem nad jiné oblíbeným. Než vynikal též vzácnou učeností, zejména v jazycích a literaturách slovanských. Odtud se také stalo, že byl povolán r. 1842. od vlády pruské na universitu Vratislavskou, kdež úřad professora slovanské filologie zastával až do r. 1849. Toho roku pak jmenován byl professorem téhož předmětu na vysokých školách Pražských, kde až do své smrti bláhodárně

působil. V této době obohatil Čelakovský literaturu českou ještě jinými vzácnými spisy. Tak vydal r. 1852. Maticí Českou „*Mudrosloví národa slovanského*“, jež obsahuje nejbohatší sbírku pěkných příslovi slovanských, r. 1853. „*Čtení o srovnavači mluvnici slovanské*“, a r. 1877., již po smrti slavného učence a básníka, vyšlo Maticí jeho „*Čtení o počátcích dějin vzdělanosti a literatury národu slovanských*“.

Než práce tyto a jiná literární zaměstnání, jež Čelakovskému v Praze podnikati bylo, schvátily sílu jeho tělesnou; chrádl vůčihledě, až dne 5. srpna r. 1852. svůj život, vlasti a národu věnovaný, dokonal.

Jan Havelka.

97. Perly.

Vedlé nejvzácnějších drahokamů, z nichž hotoví se přezmanité ozdoby a klenoty, jsou perly již od nejstarších dob skvostem velice váženým. Ač nemohou honositi se ohnivými barvami a skvoucím leskem, jímž mnohé drahokamy broušené oslnějí oko lidské, přece ode dávna byly ve veliké ceně a vážnosti pro pěkný tvar, jasnou barvu a zvláštní, neobvyčejně jemný lesk svůj. Zejména u národů východních ceněny byly zároveň s drahokamy nejvzácnějšími, a ještě v době nedávné prodávaly se perly, zvláště veliké a pěkně vytvořené, za cenu nesmírnou.

A tážeme-li se po původu něžných skvostů těchto, odpoví nám každý přírodozpytec, že jsou to zrnka hmoty vápenné, vyloučená z pláště rozmanitých měkkýšů ze třídy mlžů čili lasturovců, jejichž tělo měkké a sliznaté obaleno je dvojchlopňovým pláštěm a uzavřeno dvěma pevnými skořapkami čili lasturami. Mlžů takových, kteří z těla svého vylučují zrnka perlová, známe několikero, jižto skoro vesměs žijí v hlubinách mořských; perly nejkrásnější a největší však dává perlorodka pravá, která toliko v mořích teplejších jest domovem.

Lastury perlorodky pravé jsou mělké, málo vyklenuté, ale silné a těžké. Podoba jejich v celku jest okrouhlá; jenom zámek, to jest místo, ve kterém lastura levá s pravou na hřbetě se spojuje, jest rovný, i nemá nijakých zubův ani

jamek, jimiž lastury mlžů jiných pevněji se zavírají. Dorostlé perlorodky mívají obyčejně 15—25 cm v průměru. Vedle rovného zámků viděti na jedné straně hluboký zárez, z něhož vyniká svazek vláken jemných ale pevných, jimiž perlorodka připevňuje se k u kamennům a jiným předmětům na dně mořském.

Na povrchu jsou lastury perlorodky neúhledné a drsné, neboť jednotlivé vrstvy, jež přirůstají každým rokem, vynikají z lastury jako listnatá žebra. Za to však strana vnitřní pokryta je vrstvou velmi hladkou a lesklou, na nížto všeliké barvy duhové se střídají a mění. Tato vrstva vnitřní, již zoveme perletovou, je dosti silna, tak že hotoví se z ní knofliky, přesky, střenky a j. zboží ozdobné. Uprostřed hladké plochy vnitřní vidíme okrouhlou, plochou jamku, ve dvě neúplně rozdelenou; jest to otisk silného svalu, jímž perlorodka svírá lastury své. Proto ji čítáme k mlžům jednosvalným.

Lastura složena jest ze hmoty vápenité, která vylučuje se z měkkého, sliznatého pláště perlorodky. Vnikne-li nějaký předmět cizí, na př. zruko pískové, do skořápky právě otevřené, usazuje se brzo kolem něho táž jemná látka vápená, kterou pokryty jsou lastury na vnitřní stěně své; i vznikne tak zruko stále se zvětšující, buď úplně volné neb i s perletovou vrstvou lastury srostlé, jemuž pak říkáme perla.

Takovýchto zrnek perlových bývá v plášti některého zvířátka třebas i 20, jindy opět méně, ano začasté vylovi se také některá perlorodka docela bez perel. Nejdražší jsou perly kulaté a jako voda čisté, v Indii také oblíbeny jsou perly narůzovatělé, jinde zase namodralé nebo nažloutlé. Perličky drobné nemívají ceny veliké, ale provrtávají se obyčejně a navlékají se na šnůrky jako korálky. Větší perly zasazují se jako drahokamy do rozličných skvostů zlatých a bývají pak dle váhy a čistoty velmi drahocenné. Tak ceněna byla na př. pověstná perla egyptské královny Kleopatry na 800.000 zl. našich peněz; ve zlaté koruně císaře Rudolfa II. byla perla 30 karátů těžká, koupená za 1000 kusů dukátů; veliká perla, kterou kdysi obec Benátská poslala darem sultánovi Solimanovi II., stála prý 100.000 tolarů. Španělský král Filip II. měl perlu

podoby hruškovité, zvící holubího vejce, jejíž cena udává se na 14.000 dukátů. Cena perel záleží vůbec na velikosti, tvaru a barvě jejich.

Perlorodka pravá rozšířena je v mořích teplejších po všech dílech zemských mimo Evropu; nejhojnější naleziště její jsou moře Červené, záliv Perský a vůbec okean Indický, v dřívějších dobách také pobřeží střední Ameriky. Na všech místech těch vězí perlovky na dně mořském, obyčejně ve velikém množství polhromadě, tak že dno jimi takořka jest vydlážděno. Lovem lastur perlových zabývají se potápěči zvláště k tomu vycvičení, kteří vydrží velmi dlouho pod vodou; ti trhají perlorodky na dno přirostlé a ukládají do zvláštního koše. Jakmile potápěč pustí se dna mořského, vynese jej voda mžikem na povrch, kdež jej pomocník čekající uchopí a do lodky vyzdvihne; druhý pak vytahuje zatím koš naplněný lasturami. Hned potom spustí se potápěč druhý do hlubiny, a tak střídají se po celý den v namáhavé a nebezpečné práci své. Lastury vylovené neotevírají se hned, nýbrž nechávají se ve zvláštních ohradách ležetí tak dlouho, až suchem a horkem zvířátka v nich zahynou, a skořápky jejich samy sebou se otevírají; pak teprve vybírají se perly ze zvířátek již zahnívajících. Také skořápky perlorodek zpeněží se obyčejně dosti dobře a přicházejí do obchodu pode jménem „matice perlové“.

Avšak nejsou perlorodky mořské jedinými mlži, z kterých pocházejí krásné a vzácné skvosty perlové; také v našich řekách a potocích žije zvláštní druh mlži perlonosných, jenž liší se mnohými znaky velmi nápadně od pravé perlorodky mořské.

Perlovka říční má lastury tlusté, podlouhle vejčité, na povrchu černozelené, uvnitř bílé a slabě lesklé. V zámku, který zakryt jest z venčí pružným svazem rohovitým, viděti silné zuby, jež zapadají do hlubokých jamek skořápky protější. Vedlé zámku pak s obou stran leží okrouhlé, hluboce vytlačené jamky, v nichž upevněny jsou dva svaly svírací. Patří tedy perlovka říční k mlžům dvousvalným, a to do rodu velevrubů. Na straně spodní vyniká ze skořápek otevřených silná, masitá noha, kterou perlovka v písku říčním

se plazí a již ihned zatahuje, jakmile byla znepokojena nebo z vody vyňata.

Perlovka říční žije toliko v horských potocích a řekách, kde dno i voda prosty jsou všeho kalu. U nás prosluly zvláště řeky šumavské, Otava i Vltava, bohatstvím krásných perel, které zde za starších časů se lovily. V době novější chov i lov perlovek takořka úplně klesl, jen jako na památku někdejšího bohatství chovají se až dosud perlovky na panství knížat Kinských v Horažďovicích, kdež pro ně upraveno je zvláštní rameno řeky Otavy.

Lad. D u d a.

98. Houba myci.

Jak různy jsou teď povahou křída a houba myci, a přece životem velmi blízci byli příbuzní! Křída, toť zkamenělý život z pravěku země; houba myci, toť ostatek po životě nedávno utuhlému. Dlouho nevěděl člověk, je-li houba živočich. Do nedávna považoval ji za rostlinu. Ovšem v houbě, jak se jí užívá ve škole, života nepoznáme a o živočišné povaze její se nepřesvědčíme. Bylo by nám konati cestu k moři, nejbliže snad ke břehům Terstským nebo dalmatským, kdež ji živou vynášeji na světlo z hlubin mořských.

Vizme takovou houbu. Jest hmota zažloutlá nebo tmavá, po ní rozteká se šedý slizký rosol, *masovina* či *sarkoda*, obalená pevnější mázdrou nebo povlakem s četnými dírkami. Beztvarý ten rosol je živočich, ale bez nervů, cév a svalů, ač cití, dýchá, zažívá, rozmnožuje se. Však není to živočich jeden, než na tisice jednotníků sceluje se ve tvar houbový, složený z buněk živočišných. Houba myci nalezi kru prvakům, k nimž čitáme i kořenonožce a nálevníky. Z masoviny myci houby vylučují se ohebná vlákna, pojici se v tuhé pletivo rohovité.

Houba myci, jak ve školách ji vidáme, je tedy pouze pružná kostra rohovitá po prvcích, kteří přijímajice malými otvory potravu, většími chodbami vylévají proudy vodní a nezáživné věci. Proudící voda přivádí prvakům kyslík k dýchání potřebný. Prvoci hub mořských rozmnožují se hlavně vajíčky. Vajíčka jsou obrvené buňky, které jakožto zárodky

příšti osady či kolonie houbové unikají skrze otvory, víří vesele a volně ve vodě jako příbuzní jejich nálevníci, až se někde usadí buď na kámen nebo na lasturu, na dřevo nebo na rostlinu. Za nedlouho vyrůstají v houbu větší a větší. Také uříznuté neb utržené kusy živé houby rostou dále ve vodě neb srůstají vespolek s jinými houbami. Rozmnožují se tedy též dělením.

Mořské hlubiny o 6—200 m jsou rodištěm a domovem hub. Houby loví se rozličně. Lovec zahlídna z lodky kořist na dně, spustí hrוטnatou vidlici či harpunu upevněnou na dřevěné tyči a přirostlou houbu odtrhává. Harpunami loví se jen v nevelikých hloubkách. Je-li moře rozvolněno, nedohledně rybář dna. Proto užívá dutého válce plechového se skleněným dnem, jímž ve vodě dobře vidí i při hladině mírně rozčeřené. Také zarážeji se harpuny vedle houby, načež hochi spustiv se po tyči do vody, rukama ji odtrhává.

Prostřím způsobem vynáší houby potápěč, užívají kameue uvázaného na provaze, aby pod vodou se udržel. Vrhna se střemhlav do hlubin mořských a dopadna ke dnu rychle sebeře, co může. Po dvou až třech minutách trhne provazem, aby rychle byl vytažen nahoru. Pohodlnější jest loviti houby v kaučukovém obleku, který má přílbici opatřenou sklem. Potápěče obleknou, dají mu přítěž k tělu a síť kolem krku, uváží provaz kolem pasu, spustí jej do vody. Vzduch přivádí se kaučukovou rourou. Tak vypravený potápěč vydrží pod vodou as hodinu. Na západním břehu Malé Asie loví se houby mycí též síťmi, zvláště v zimě.

Vylovené houby zbavují pracovníci kornatého povlaku a masoviny, jež zahnívá za několik hodin. V tom čase navlékají je na provazec, vyklepávají je krátkými dřevy a střídavě vypírají je tak dlouho, až pokožka i sarkoda zmizí. Potom se houby suší a lisují. U voňavkářů vidáme houby pěkně zažloutlé nebo bělavé.

Přes Terst a Marseille vyvážejí se výhradně houby moře Středozemního, málo které z Rudého. Přes Londýn přicházejí houby západoinické (bahamská nebo havanská).

Nejjemnější jest houba *levantinská*, nejméně rozšířena houba řecká, tvaru pohárovitého. Z nepevných vláken a tvaru bochníkovitého jest *houba koňská*. Takoou jest naše houba na utírání tažuli.

V písku, který se z hub sypě, nalézti lze překrásné vzory a druhy skořápek kořenonožeň.

V našich stojatých nebo mírně tekoucích vodách vyskytuje se na kamenech neb kořenech *houba sladkorodní*, parohovitě rozvětvená a složená ze křemenitých jehliček. Na lodyhách rákosu najdeme zhusta *houbu bahnitou*.

Josef Kořenský.

99. Marko Polo.

Za válek křížových vzrostla republika Benátská v první velmoc námořní v Evropě, zmocnila se r. 1204. Cařihradu a tím potáhla veškerý téměř obchod východní do svých rukou. V ten čas, když hlavní její město Benátky skvělo se na výsluní štěsti a slávy, vydali se z něho r. 1254. dva stateční šlechticové, bratři Maffeo a Nikolo Polové, s bohatým nákladem na trh Cařihradský. Poněvadž své zboží zpeněžili velmi dobře, odhodlali se proniknouti dále na východ, kdež své jmění obchodem ještě rychleji rozmnožiti doufali. I nakoupili v Cařihradě ozdobného zboží u Tatarů nejvíce oblibeného a pluli na Krim. Odtud vydali se k Barkaji, chanu Tatarův západních, jenž sídlil tehdy ve městě Bolgaru při vtoku řeky Kamy do Volhy.

Poněvadž se jim dařilo výborně, pobýli tam celý rok. V tom vypukla válka mezi chanem Barkajem a přibuzným jeho Hulagem, podmanitelem Persie, ve které Barkaj trůnu byl zbaven. Bratři Benáťští bojíce se, dokud válka žurila, vydali se týmž směrem nazpět, zamířili na jihovýchod do Bochary, hlavního města mongolského chanatu Čagatajova. Tam zdrželi se tři léta. Poznali mravy i obyčeje mongolské a přiučili se jazyku tatarskému. Ale nemohouce se tam dočkat konci války, vydali se na cestu až ke Kublaji, velkému chanu mongolskému, jenž panoval v Číně a pod jehož vrchní vládou byla větší část Asie.

Kublaj vital a hostil je jako první Evropany, kteří do jeho říše přišli, velmi skvěle. Po hodiny dal si od zkušených hostů svých vypravovati o knížatech a králech na západě, o válečnictví evropském, zvláště však o papeži a náboženství křesťanském; když pak se hotovili ke zpáteční cestě, svěřil jim důležité poselství ku papeži a dal jim zlatou desku se svým znakem; kdo se deskou takovou vykázal, tomu povinny byli veškerí místodržitelé dát bezpečný průvod a všecko, čeho by mu potřebí bylo, po všem území tatarském. Tak vydali se na pouť do vlasti, kamž zavítali r. 1269., strávivše patnácte let v cizině.

Doma Nikolo nezastihl již choti své. Bylaf dávno zmřela, zanechavši mu syna Marka, jenž zatím dospěl v jinocha 16letého. Mladistvou jeho duši, toužící poznati svět a jeho divy, rozehrálo vypravování otcovo a strýcovovo tak, že když tito po dvouletém pobytu v domovině k nové strojili se cestě do Tatarska, Marko nelekaje se nebezpečí a klopot s nimi jít chtěl. I učinili mu po vůli a přijavše listy k velikému chanu od nově zvoleného papeže Řehoře X., jenž doufal, že získá Mongoly církvi katolické, vydali se z Armenie na východ, statečně přemáhajice všeliké překážky. Tři a půl roku strávili na cestě: tak těžko bylo cestovati za oněch dob. Když veliký chan uslyšel, že přicházejí, vyslal jím četu předních svých důstojníků na 40 pochodů denních vstříč, aby je doprovodila do nádherného města Kemenfu, císařského sídla, jež si nedávno před tím (r. 1256.) v Tatarsku byl vystavěti dal.

Tam přijal je s velikou ctí ve slavném shromáždění svých velmožů. A když před ním dle obyčeje východního na kolena padli a čelem o zemi bili, kázal jím vstáti a vypýtával se jich obširně, jak se jim dařilo.

Potom vyslechnuv vše a přijav listy papežské pochválil jich věrnost a mladému Markovi věnoval zvláštní pozornost a přízeň. Přijal jej do své družiny, zamýšleje mu svěřiti velmi čestné důstojenství při svém dvoře. Mongolové za Kublaje chana nebyli již oním lidem divokým a surovým, jenž za časů Čingischanových zaplavil celou Asii a polovici Evropy až po moře Jaderské a horstvo naší vlasti české

krví, troskami měst a dýmem požárův: dlouholetý styk se vzdělanými zeměmi čínskými a iránskými uhladilo drsné jich způsoby a jich mravy zjemnilo.

Sedmnácte let pobyl mladý Marko při dvoře velikého chana, kdež mu lze bylo osvědčiti své schopnosti. Vzal na se krov země, v níž bydlel, vžil se ve zvyky a obyčeje její a osvojil si dokonale přední jazyky, jichž se užívalo na ohromném prostranství říše Tatarské. Tu jsa v průvodu panovníkově nebo vojsk tatarských, tu zase vyslancem velikého chana a dlouhý čas místodržitelem bohaté jedné provincie jihočínské, poznal veškeré země čínské od veliké zdi na jih. Vkrčil také do východního Tybeta a do Birmy a sjездil moře, jež oblévají „nebeskou říši“, všude bedlivě si všimaje krajin i obyvatelstva, jeho zvykův, i obyčejův a sbíraje látku ku skvělému cestopisu svému, jímž potom rázem okouzlil obraznost svých vrstevníků.

V cestopise tom vypravuje o prácech, jimiž nejvzdálenější končiny ohromné říše ve spojení byly uvedeny. Tu kopány jsou průplavy, které spojovaly vespolek veletoky, tam zakládány silnice, jež z hlavního města jako paprsky se rozbíhaly do nejvzdálenějších krajin. Pro posly nesoucí rozkazy velikého chana neb zprávy k němu, zřízeno bylo po celé říši přes 10.000 jizdných pošt 30 až 60 km od sebe vzdálených, a na každé bylo aspoň 400 koní. Mezi poštami byly na každé 4 km cesty vesnice, v nichž bydleli pěší poslové velikého panovníka. Každý běže, měl na sobě pasy široké plné zvončeků, aby ho dobré slyšeti bylo již z daleka a uháněl od stanice ke stanici, kde jiný připravený jej vystrídal. Na řekách pak a na jezerách bylo povinností obyvatelů míst nejbližších míti pohotově po 3—4 lodicích převozných.

Kublaj chan kázal podlé cest nasázeti stromů, které by v létě lahodily stínu a v zimě, kdy vše je zasneženo, ukazovaly sněr. V pouštích dal postavití kamenné milníky. Zvláštní péci měl o krajiny válkou zpustošené a chudinu svého hlavního města. Každým dnem vydáno na císařském dvoře 20.000 mis rýže, prosa a podobných potravin. Krajinám neúrodou postiženým odpustil daně a ze zásob nakoupených za let úrodných kázal prodávatí obili za cenu kupní. Rodinám

poctivým, jež neštěstím upadly v bídu, poskytoval pomoci na oděv i na výživu po celý rok.

Pokladů velikého chana nemohl spočítati nikdo. Plynuly dílem z cel a daní obchodních dílem z darů, jež dle způsobu v Asii obyčejného v určitých dobách ročních přinášeli mu pohlaváři, přicházejice mu vzdát hold. V nový rok, jenž počátkem února se světil, přinášeli panovníku tisícové těch, kdo od něho zemi drželi, drahokamy, perly, vzácné látky přerozmanité a více než 100.000 koní bílých jako mléko a velmi ušlechtilých, aby po celý rok měl hojnost a byl vesel a spokojen. A veliký chan skvěle pohostiv všecky vydal se na cestu po ohromné říši rozdávaje dary, jež obdržel.

Ve výroční den narození svého, dne 28. září, pozval 12 nejvyšších hodnostářů a 12.000 šlechticů a podělil všecky rouchy hedvábnými zlatem protkanými vesměs jedné barvy a k tomu dal každému zlatý pas. A byly tu oděvy, jež stály dobré 60.000 zl. dle našich peněz a veliký chan třináctkrát do roka každému z těch 12.000 šlechticů dával obleky takové. A přes to nemělo bohatství jeho mezi. Dal totiž ze spodního lýčí stromů morušových nadělati peněz papírových, jež zavedl po celé říši, a skoupil za ně všeliké zlato, stříbro a vzácné kameny a věci těch uloženo měl ve svých pokladnách množství nepřebaraué.

Jsa ve stálém styku se dvorem velikého chana, Marko Polo účastnil se i jeho radovánek.

Po všecky časy byla přední zábavou hord vnitroasijských honba, jež na rozsáhlých tamních planinách nabývala rázu velikolepého. Lov byl také zábavou velikému chanu nejmilejší; jím bavil se hlavně za svého pobytu v Pekingu v zimních měsících.

Kublaj měl dva nadloví; každého poslouchalo 10.000 lidí, kteří oděni byli v stejnokroj, jedni v červený, druzí v blankytný, a každý zástup měl asi 5.000 psů. Když panovník vyjel na lov, ubíral se jeden zástup po jeho pravici, druhý po jeho levici, těsně vedlé sebe, tak že pospolu zaujímal krajiny dobře na den cesty. I byla přerozkošná podívaná pozorovatci jeho lov a chytrost i obratnost psů a loveců.

když panovník s velmoži svými jel krajinou, a velcí psi za medvědy, jeleny a nesčíslnou zvěří tu a tam se hnali.

Počátkem března odjízděl panovník na severovýchod k Velikému oceánu, obklopen jsa 10.000 sokolníky, kteří měli s sebou 5.000 sokolů a jeřábů k lovení při vodách. A tam trávil celý měsíc, sídlo ve stanech, jež rozepjaty byly hedvábnými provazy na zlatých sloupcích a pokryty zevnitř cele kožemi tigrovými černě, bíle a červeně žíhanými, uvnitř pak sobolinami a hranostajem.

Kublaj chan stana se pániem kvetoucí říše, hleděl povznéstí její blahobyt. Spojil vojenskými silnicemi východ se západem, obnovil spojení s krajinami zámořskými, jmenovitě s říší Japanskou (Cipangu), jejiž král měl palác veliký, vně i uvnitř zlatými deskami cele vykládaný, i s ostrovový východo-indickými bohatými na vzácné koření, s Kočinčinou, kterou mu podrobily jeho zbraně, ano až s Ceylonem a Malabarem. Obchod čínský za něho nejvíce se zvelebil. Obchodní daně jediné z 9 provincií jihočínských vynášely přes 120 milionů zl. dle našich peněz. Marko Polo byl svědkem tohoto ruchu a poželání. Viděl „královskou řeku“ Jang-ce-Kiang místy na 70 km zšíří se rozlévající, na níž se kolébaly koráby 200 obchodních měst ze 16 provincií; napočítal jich v jediném přístavu 5.000 za jediný den. Viděl město Fuju (Fu-čéu-fu), jehož úřadové r. 1286. zvestovali chanu, že k nim zavítaly lodi více než 90 království. Viděl Zayton (Čiu-en-čéu-fu), nejrozsáhlejší a nejpohodlnější přístav a největší tržiště vzácného koření, viděl královnu světa „nebeské město“ Quinsay, jež na něho učinilo dojem nejhlubší.

Strávivše mnoho let při panovníku, umínili si Benátští pocestní vrátiti se domů, neboť neodolatelná jest touha po vlasti v daleké cizině. S těžkým srdcem propustil je starý chan. I dal jim opět dvě desky zlaté, aby měli všecko po hodlí na cestě, a připravil jim 18 lodí velikých, opatřených hojně zásobami na dvě léta, které by je zavezly až ke bráné Ormuzské.

Na této poslední části cest svých Marko Polo nová učinil pozorování. Jiní lidé, jiné mravy, jiné plodiny a výrobky naskytvali se jeho zrakům. Nebyly to již vzácné kožešiny

a velebnost severních lesů, ani zlaté a hedvábné tkaniny a umělecká díla průmyslu asijského, ani křehké vásy, jichž průsvitný email skví se nádechem živých barev: příroda upoutala všecku jeho pozornost. Objevily se mu překrásné břehy a výspy jižních moří, viděl země vzácných vění, vlaste druhého koření, jež rozšířeno jest do nejzazších končin západních. A tytéž krajiny, po nichž tropické slunce rozlilo neskončené požehnání, ukrývají v nitru svém poklady ceny nemensí. Tam domovem jest topas, amethyst, smaragd, safir Ceylonský, diamanty Golkondské a rubíny hor Hindustanských. Perla loví se v hlubinách vod Ceylonských a Ormuzských. A všechny tyto bohaté země poznal Marko Polo s otcem a strýcem svým na zpáteční cestě.

Potom prošli skrze Persii a Armenii až do Trapezunta, aby dosáhli Cařihradu a Italie. Posléze vrátili se do Benátek, pobývše v cizině 25 let a obohativše se nesmírným množstvím klenotů a vzácnými vědomostmi o nejrozsáhlejším díle světa, jejž poprvé rozevřeli očim žasnotci Evropy a získavše si o zeměpis zásluhy neocenitelné.

Cestopis Marka Pola proklestil cestu dvěma největším objevům zeměpisným. Z něho nabyl Jindřich Plavec odvahy k oučem památným plavbám, jež vedly Portugalce k obeplutí Afriky a dosažení Indie; Marka Pola zprávy také Kolumba roznítily, že zatoužil po zlatém Cipangu, slavném Zaytoně a „nebeském“ Quinsayi, jež hledaje — našel Ameriku.

František Kahlik.

100. Jezero Gennezaretské.

Není snad na světě krajiny, jež by poutníka hlouběji a živěji dojmouti mohla, než krásné jezero Gennezaretské a jeho okoli. Břehy jeho byly jevištěm přečetných událostí z dějin svatých i světských. Vodu jeho pila vojska assyrská, egyptská, římská, později křížácká a v minulém století i francouzská. Jezero Gennezaretské bylo svědkem zoufalé události Židův za války židovské l. P. 67. Jeho vody barvily se krví jak Řimanův tak i Židův. Tito podlehli proti Titovi. Mezi zajatci byl též učený a horlivý kněz Josefus Flavius.

V knize, v níž popisuje „válku židovskou“, mluví též o jezeře Gennezaretském. Uvádí, jak čisté a cbladné jsou jeho vody, jak mnolié lodi a čluny brázdily jeho hladinu, jak četná a lidnatá města vroubila jeho břehy. Dále praví o rovině, kolem města Kafarnaa rozložené a též Gennezaretské řečené: „Rovina ta jest stejně podivnou jakož i krásnou. Její půda jest tak úrodná, že veškeré druhy stromoví na ni dařiti se mohou. Roste tam mnoho ořechů vlašských, kterým prospívá vzduch chladnější; jsou tam však i palmy, jež naopak horký vzduch milují; a vedlé palem zrají tam fiky a olivy, kterým opět mírnější podnebí svědčí. Zde jest šťastné závodění ročních počasí, jako by jedno každé chtělo panovati nad tím krajem. Vedlé vhodného podnebí zírodníuje a zavlažuje krajinu hojný pramen.“ Protož nedivme se, jestliže učení rabbíni pravili: „U jezera Gennezaretského býval ráj a krajina jižně od něho byla brána k němu.“

Než poutníče, jenž přicházíš k jezeru, maje na mysli tato slova a očekávaje jich splnění, vrat se, neboť čeká tebe zklamání! Již dávno krajina ona přestala být lidnatou. Na místo hluku čilého života vstoupilo smutné ticho. Pouze pobořené a špinavé město — Tiberias — asi půl tuctu bídných chatrčí a černé stany Beduinův jsou ještě lidským sídlem na jeho březích. Na jezeře, kde za časů Kristových byly mnohé lodi, nenajdeš teď než tři malé a chatrné člunky rybářské. Půda jest úrodná jako kdy jindy, ale rukou pilných není, jež by zdělaly úhor, aby vzrostlo osení a zrála hojná úroda.

Smutný sice, nicméně milý jest nám klid ten okolní, jak dojemně k nám mluví samota! Ničeho není, co by vábilo naši pozornost a odvádělo našeho ducha od oné božské osoby, jež zde žila v podobě lidské. Jeho slavná památka dlí klidně na těchto vlnách, vrších i údolích. Obraz jeho vznešený láskyplný vznáší se před námi.

V Starém Zákoně se jmenuje jezero to „Minnerotské“, v Novém též jezero „Galilejské“ neb „Tiberiadské“ od města Tiberiady, jež rozkládalo se při jeho jihozápadním břehu. Jdeme-li od Nazareta, vede nás cesta nedaleko Hittinu; tam byl dobojován velký boj křižákův proti Saladinovi, tam

zlomena na vždy moc jejich; z nova a pevněji zavládl půlměsíc nad křížem po dalekém Východě (1187). Pahorky obklopující jezero zakrývají je a teprve když dojdeme jejich vrcholů nad Tiberiadou, uzříme jeho vody, jež se lesknou v záři slunce asi 300 m pod námi. Před očima prostírají se čisté modré a tiché vody, jež odpočívají po rychlém toku s hor libanských v hluboce stlačené kotlině. Hladina jezerní jest 191 m niže hladiny mořské. Délka jezera od severu k jihu čili od vtoku až k výtoku Jordánu obnáší asi pět hodin, šířka od východu k západu jednu až tři hodiny. Od pradávna bylo jezero proslaveno svou rybnatostí. Pohoří, jež po východním břehu se táhne, dostupuje výše asi 600 m, ale jest ploché, jednotvárné, prázdné stromoví a barvitosti.

Město Tiberias bylo úplně pohanské, ač stálo na půdě židovské. Herodes Antipas je založil a ke cti císaře Tiberia pojmenoval; přenesl tam řecké umění, římské modly a hrubou rozmařilosť asijskou. Nečteme, že by Spasitel byl kdy přišel do Tiberiady a domníváme se, že asi z té příčiny se varoval města toho, že bylo mravů pohanských. Tiberiada za našich časův čítá asi 2000 obyvatel z větší části židovských, pak mahomedánských. Po vyvrácení Jerusalema považovali je Židi za svůj nový střed a za místo posvátné; tam vzaly též počátek svůj spisy židovské, jímž se říká talmud. Za válek křížákých bylo hlavním sídlem věody galilejského Tankreda, tam byl poslední král Jerusalémský od Saladina zajat. L. 1837. utrpělo mnoho zemětřesením, jen synagoga židovská zůstala bez pohromy.

Na jih od Tiberiady jsou velmi teplé sírné prameny, jichž od pradávných dob užívalo se k léčení obzvláště při nemocích rheumatických. Místo to zove se ted Hammum a obsahuje několik nepatrných stavení kruh pohodlí „lázeňských hostí“.

Od Tiberiady k severu sestupují pahorky zvolna až k samému jezeru. Jdeme stále po břehu mořském. Za hodinu cesty obejdeme pahorek a před námi leží již jmenovaná „rovina Gennezaretská“. Jediné znamení, že zde lidé přebývají, jest hrstka hliněných chat nedaleko zátoky jezerní. Jsou zde ovšem zbytky starých budov, z nichž jedna asi

byla věží strážnou. Křoviny trnité obstupují nepatrnou vesničku a uprostřed stojí palma samojediná. Jméno Medždel praví nám, že zde bývala ves Magdala, statek Maří Magdaleny, oné ženy, jež tak milovala svého božského učitele, že až na horu Kalvarii jej doprovázela, že vytrvala věrně u kříže až do smrti jeho, ano doprovodila jej až do hrobu. Za to byla první, již pozdravil Pán, když zničil „pouta smrti“. Každý krok, jímž kráčíme po této půdě, podává nám nové a nové upomínky slov a činů Páně!

Břeh jezerní jest obrouben houštinami oleandrovými v pluém květu. Pažit podobá se koberci; na něm se skví neobyčejná hojnoscť květin, rozmanitost a lesk jejich pokrývá zemi pláštěm takové krásy, že „ani Šalomoun ve vsi své slávě nemohl se jim vyrovnati“. Zde a onde ve vodě stojí rybář, jenž vrhl své sítě, nebo je táhne ku břehu, nebo prohlíží svou kořist, dobré pak ryby sobě ponechává a špatné odhazuje. Kolkolem slyšetí rozpustilý pokřik vrabců a zpěv jiného ptactva; na vodách plují rackové, divoké kachny a u břehů stojí pelikáni. Nelze nám nevzpomenouti si slov Páně: „Pohledte na ptactvo nebeské, že nesejí, nežnou ani shromažďují do stodol, a přece Otec váš nebeský živí je.“ Mnohdy jest jezero Gennezaretské úplně tiché, vlnky se třpytí a čerí, než pojednou z nenadání přijde vichr, vlny se pění a vysoko zdvihají. Tehdy bývá zle lodi, jež byla na vodách překvapena, a již mnohý rybář musel k Bohu volati: „Pane, zachraň nás, hyneme!“

Místa v Písmě Svatém jmenovaná a při jezeře položená, jako jsou Kafarnaum, Chorazain a Betsaida, rodiště to apoštoliů Petra, Ondřeje, Jana a Jakuba, zůstavila po sobě nepatrné památky; nyní jest těžko ustanoviti přesně, kde asi ležela, a proto jsou o tom rozličné domněnky. Mnohé potoky, jež rozrývají rovinu Gennezaretskou, musíme překročiti, jdeme-li dále k severu kolem rozmanitých zřícenin a čedičových balvanů. Na severu jezera, na západ od Jordánu a nedaleko něho jsou četné zříceniny a Arabové je zovou Tell-hum. Učenci se domnívají, že jsou to zbytky Kafarnaa, kde Kristus Pán po nejvíce žil, učil a mnohé divy činil.

Pozornost naši poutají zbytky jakési budovy z mramoru bílého nádherně a římským slohem uměle stavěné. Nevíme, byla-li to modlitebna židovská či chrám pohanský či kostel křesťanský. O městě tom pravil Kristus: „Kafarnaum, jež jsi bylo do nebe povyšeno, do pekla sníženo budeš!“ Bodláči a bejli skrývá zboženiny jeho!

„Jindy a nyní,“ voláme bezděky, „jaký to rozdíl. Kam se vše podělo?“ Příroda v hojnosti rozdala své dary, ale člověk opustil ji. Od jezera k severu podél břehů Jordánu až k jezeru Meromskému není usedlých obyvatel. Podobně kraje na východ od jezera Gennezaretského, kde bývala bohatá a lidnatá města, jsou skorem neobydleny; počítají tam pouze tři vesničky chudinké. Arabští Beduini kočují pokrajině se svými stády. Na vlastní oči vidíme obraz slov, jež čteme III. Mojž. 26., 31—34.: „Města vaše přivedu v zpuštění, a učiním, aby zpustly svatyně vaše. A zkazím zemi vaši a ztrnou nad ní nepřátelé vaši. Vás pak rozptýlim mezi národy, a bude země vaše pusta a města zbořena.“

Jsou na světě mnohá místa, jež nás poutají svou minulostí, ale kdo může slovy vyjádřiti onen cit a onen dojem, jež v nás působí toto krásné modré, nyní tak opuštěné osamocené jezero! Tam žilo „světlo světa“, tam jest kolébka křesťanství, odtamtud vyšel převrat, jenž na ssutinách věku starého vzbudoval věk nový. Jméno jezera toho nikdy nevyhyne z paměti lidstva, neboť po vlnách jeho chodil Ježíš. Z lodičky houpající se na vodách jeho rozléhala se slova, jež pronášela láska k lidstvu nejčistší, nejvroucnější a nejvznešenější. V zrcadle jeho obrázel se obraz Onoho, jemuž není podobného na světě, Boha a člověka. Ó vody Gennezaretské, kdož by hledě na vás nebyl pohnut láskou a vděkem ku Kristu, jenž dlel, plul a učil na vlnách vašich!

Josef Kyselka.

101. Naše vesnice.

*Ty stará vesničko na klidné pláni,
když uvidím tě, poutník zemlelý,
tys vždy tak zleštěna mi k uvítání
jak úsměch v matky vráskách utkvělý!*

*Jdu kolem našedlé tvých chalup pleti;
kam hledím, srdce mého výskne kus,
má mladost ze všech koutů vstříc mi letí,
má duše cítí mládí lehký klus.*

*Vše známo tak. Jde pasák s líným stádem
a smekna, v letech couvá nazpátky:
Ej, brachu, na očích ti poznám snadem,
že dosud zářivý naše pohádky.*

*Jde hrobník s motykou a písni,
hrob starý překopat jde na nový:
Ej, brachu, víš-li, jak jsi býval v tísni,
když jsem se ptal, kdo spí ti pod rovy?*

*Vůz jede do polí a v luka —
znám každou bíle ušlapanou mez,
z níž skřiven k nebi rozpínal se tluka,
a křepelka kde tloukla: „Pět peněz“.*

*Jde matka, otci dítě ke rtům zdvívá,
jde dívka s větou v oku tajemnou —
všech tvář je mně jak otevřená knihu,
v ní celý život popsán přede mnou.*

*I zavzení zvonek na červené věži,
jak starý přítel, tak má teplý zvuk,
a když mu zpěvný tlukot po vsi běží,
já slyším v něm i svého srdce tluk.*

*Vše známo tak. Znám vetchou mechem střechu,
i každé hnázdo poznám pod krovem,
i vlaštovky, jež vstříc mi nesou těchu,
jak dosud dobré být tu domovem.*

*Znám každý komín: pyšní se a bočí,
jak statný šuhaj fouká v kotouč dým,
a dým se v mrácky, lehké tvary točí,
jak u krbu hra pohádek a sprým.*

*Ach, u krbu! Kdy večer ohcň šlehnul
a rudo barvil hochů smahlou tvář,
z nás každý jako duch, a dech se nehnul,
a každý, kdo k nám sed, byl pohádkář!*

*Tu děje rostly veselé a smutné,
nám často slza kápela, v dálku smích,
nám tekly hodiny jak víno chutné,
a víc než v vině opojení v nich.*

*Ach, u krbu! Jak mha se rouška zdvívá,
a lesklých hrdin řad jde kolem nás,
zrak samá jiskra, zlatem šat se mihá;
ti sotva zajdou, noví vzejdou zas.*

*A každý rek náš jako starý známý,
tak příbuzný, jak soused, dobrý strýc,
když padne, v rov jej kladem se slzami
a vzdechů za ním pošlem na tisíc.*

*Nuž, ke krbu! Tam k louči zas si sedněm,
tam celý svět nám bude pod krovem,
ty dávné postavy si z duše zvedněm —
tam budme zas jak tehdy domovem.*

Vítězslav Hálek.

102. Žebrák.

Mně zde štěstí skrovně přálo,
syn jsem každé krajiny:
mě co jest? ó velmi málo:
hůl ta a mé šediny.

Kdož by starci hladovému
sousta chleba nechtěl dát?
Kdož by starci zemddenému
v dešti příkrov nechtěl přát?

Tak jsem živ a Boha chválím,
(i žebrák má otce v něm,)
a nerad se světa dálím,
mne těší ta pěkná zem.

Mnoho je to pro slabého,
v krásné vlasti mé to dost:
tak-li vejdu v dům dobrého,
bývám vždycky milý host.

Žízeň zdroj hasí nemělký;
i chud nejsem v stavu svém;
„zaplať pán Bůh“, dar je velký
v poslední hodince všem.

103. Bouře.

(Z básně „Pan Tadeáš“ od Adama Mickiewicze. Přeložila Eliška Krásnohorská.)

Tí ranní obláčkové, prvé roztroušení
jak černé ptactvo, tvář svou stoupajícě mění
i hromadí se. Sotva slunce sběhlo s luhy,
již stádem oblehli půl nebes tmavé chmúry,
a vítr houšt je shání, až jich černá tíže,
co chvíli ohromnější, svěšuje se níže;
teď jedním krajem s nebes dolů odtržena
a blízko před obzorem v šíři rozestřena
jak velká šerá plachta větru perutěmi,
od jihu v západ letí nad zatmělou zemi.

Ted' právě mrtvá chvíle mdlým se plazí vzduchem,
jenž trne, bázni němý, v zamklení hluchém.
I klasy v poli, které větrem k půdě lehly
a vždy zas jako zlaté nazpět vzhůru šlehly,
jak vlny vrouce, — nyní polinouti se střeží,
a zřice v černé mraky, ostny k nebi ježí.
I topoly a vrby, ježto cesty vroubí,
jak plačky pohřební dřív sklánely se k hloubi,
v zem bily čelen, ruce dlouhé vzpínajíce
a postříbřené vlasy větrem spouštějíce;
ted' jak by zkameněly v němě strasti svojí,
co Niobiny sochy nepohnutě stojí.
Jen osyka se chvěje, sivým listem míhá.

Tam stádo nepokojné v hromady se sbílá,
i nečeká svých pastuch, samo pastvy nechá
a neobvykle hbitě do svých dvorů spěchá.
Býk rohem ryje v půdě, vzpíná se i plaší
a zlověšticím rykem všecko stádo straší;
co chvíli kráva k nebi velkým okem zírá
a z hloubi oddychujíc hubu pootvírá,
a vepr se v zadu courá, hrochtá omrzele
i chňapá snopy, které krade od mandele.
Též ptáci v lesy, v trávu, pod střechy se skryli,
jen vrány u rybníků břehy obstoupily,
kdež kráčejice krokem vážným na pokraji,
v mrak černý černé svoje oči upírají
a plazí suchý jazyk drahounou chvíli ještě,
než s roztaženým křídlem dočkají se deště;
že jde však mocná bouře, přece jim pak značno,
tož odlétají k lesům jako černé mráčno.

Jest poslední tu z ptactva vlaštovice smělá,
jež černý mrak svým letem proniká jak střela,
pak jako kule spadá. — —

Na západě ještě zlatoplavá
leč příšerná jest záře, žlutě červenavá;
mrak zbytky světla pouští z husté sítě stínů,
jež za sluncem se hrne, jak by v temna klínu
je chtěla chytit, zlovít ještě před západem.
Dech vichru kolikráte projel stromořadem,
vždy letem svištěla v něm velkých kapek tíha
tak hmotných jako kroupy; prška pršku stihá.

Tu popadly se vichry, opřely se v boky,
jsou v zápase, jsou v křížku; šumícími skoky
ted' krouží po rybnících, ke dnu vod se topí,
ted' vtrhly na břeh luční, houšti pěnou kropí,
vrb větve lámou, rвouce hrstmi vodní řasy
a trsy trávy jako vytrhané vlasy,
i klasů kadeře v to mísí. Větry vyjí
i vrhají se v pole; válejí se, ryjí,
prst metou, třetímu pak vichru bránu šíří,
jenž s pole jako černý sloup se zvedá, víří,
jak pyramida ted' se zvrací rychloletá,
lbi vrtá zem, z noh písek hvězdám v oči metá,
co krok se svrchu vzdýmá v černém mračen kouři,
jak trouba obrovitá vytrubuje bouři.
Až s veškerou tou matnou vod i prachu směsi
i s travou, listím, slamou, vichry padly v lesy
a ze hlubiny potom divočina blízka
jak medvěd zaříčela. — A již liják plíská
jak z konve, jen se cedí. Hrom v to zařval dlouhý
a kapky hned se slily: to již tekou strouhy,
jež sršice jak stuhý zem i nebe víží,
neb hřmotnou jako z věder vychrstají tiži.
Již nebesa i zémě skryty v roušky tmavé;
jest noc, však nad noc černá, zatmění to pravé.
A časem puká obzor po samé až kraje,
tu anděl bouře jasnou tváří blyskotaje
jak sluncem ohromným, zas v rubáš skryt ji vraší,
a v nebe prchaje, chmur dveřmi s hřměním prašti.
I z nova bouř a příval, k tomu tma tak hustá,
že namakáš ji zrovna, více a více vzrůstá.
Děš volněji zas šumi, hrom jak ve snu tichne,
však z nova vzbuzen, zařve, a zas vodou šplíchne.
Až se to spokojilo. Jenom vršky stromů
kol šepťají a liják šustí kolem domu.

104. Cesta poušti Turkistanskou.

Šest set mil aueb 445 myriametrů jihovýchodně od nás rozkládá se v Asii říše asi dvakrát tak velká jako naše mocnářství; ale v ní přebývá jen asi tolik lidí, jako u nás v Čechách, v Moravě a ve Slezsku dohromady. Jest to západní Turkistan čili Turan; na východě jeho prostírá se podobně veliká říše, jménem východní Turkistan. V Turanu obývají divoci Turkmeni, kočovníci víry mahomedánské, kteří zhusta se vyživují krutým loupežnictvím. — Poslyšme, jak popisuje cestovatel Vambéry, čeho zakusil v pouštích šíré té země.

Začátkem měsíce července vydali jsme se na cestu do města Bochary; báli jsme se ovšem loupežných Turkmenů; avšak cestující kupci potěšili nás zprávou, že cesty jsou zcela bezpečny.

Parno, ačkoliv ho každého dne přibývalo, neobtěžovalo nás mnoho; neboť cestovali jsme jen v noci a pořád dle Amu-Darje, řeky mohutné, dobré vody plné. Bohužel brzy nám bylo tu cestu opustiti a vydati se v zápas s obtížemi, jimž bychom bez mála byli podlehli. Dne 4. července casně z rána potkali jsme dva nahé lidi, kteří volajíce za karavanou naši z daleka: „Jen sousto chleba! Jen sousto chleba!“ mdlobou k zemi klesli. Posilnivše se chlebem a přijavše rouno ovčí na přikrytí, vypravovali nám, že jsou lodníci, jež Turkmeni oloupili o loď, potravu i šatstvo a toliko s životem je propustili. „Pro Bůh, utíkejte a schovejte se; neboť jest jich přes 130 mužů!“ Tak nás varovali. Nezbývalo nám než bráti se cestou po písčité poušti Chalatě. Naphnívše ještě žoky své vodou, s nevýslovným bolem vzdalovali jsme se od milé nám řeky Amu-Darje, posledními paprsky zapadajícího slunce krásně osvětlené. I velbloudi, ač byli dobře napojeni, smutným okem pohlíželi na krajinu opuštěnou. Hvězdy již stály na nebi, když jsme došli k poušti. V největší tichosti jsme dále kráčeli, aby nás strašní Turkmeni ueslyšeli. Tma noční nás kryla, v měkké půdě kroků zvítat našich slyšeti nebylo: avšak obávali jsme se, aby bslům nezachytělo se hýkat; neboť hlas jejich v tichu nočním daleko

se rozléhá. O půlnoci došli jsme do krajiny, kde všickni cestující se zvířat slézti musili; neboť do jemného písku bořili se oslové a velbloudi až po kolena. Za chládku nočního vydržel jsem ještě chodit v písku; z rána však nemohu dálé, sedl jsem si na svého velblouda, který sice těžce dýchal, ale přece takovéto cestě uvylejší byl než moje nohy.

Ranní naše zastaveníčko dne 5. července mělo roztomilé jméno Adamkyrylgan t. j. místo, kde lidé hynou, a v skutku bylo to pojmenování pravé. Představte si kolkolem neprehledlé moře pískové, na němž kůpy písku podobají se vlnám bouřlivého moře. Není tu ptáka ve vzduchu ani bronka na zemi, všude jen stopy vyhaslého života. Kosti zahynulých lidí a zvířat hromadí se tu, ukazujíce cestu. Zde, kde žádný kůň cestu ve dne konati nevydrží, Turkmenů ovšem nebylo. Avšak jiný nepřítel zálibný nám zde hrozil, totiž písečná bouře jinémen *tebbud*, která nás okamžitě v písku políbiti mohla, a proto i při nesnesitelném vedru konali jsme denně cestu pěti až šesti hodin. Zvířata naše namáhala se nad míru, a již druhého dne klesli a zhynuli dva velbloudové žizní a horkem. Za tři dni cesty vyčerpány byly i bez tebbadu všecky síly naše, a dva chudobní cestující, kteří vedle svých slabých zvířat pěšky jítí museli, rozumemohli so tak, že jsme nuceni byli uvázati je na velbloudy, aby nespadli. Dokud mluviti mohli, volali jediné: „Vody, vody!“ Avšak ani nejlepší přátelé nepodali jim tohoto nápoje, a již 7. července zemřel jeden z nich žizní. Strašný jest to pohled, jak otec krapet své vody ukrývá před synem, bratr před bratrem; každá kapka jest život, a žizní trápený člověk nezná ani obětavosti ani šlechetnosti. Proto také pravi koran, posvátná kniha mahomedánů: „Krůpěj vody podaná žizníčinu na poušti smývá hřichy spáchané za sto let.“

Čtvrtého dne měl jsem v kožené láhvvi své jenom ještě 6 sklenic vody, které jsem jen po kapkách požíval. Znamenav k nemalému leknutí svému, že jazyk můj počín černati, vypil jsem ihned polovic své vody; avšak pálení a bolení nepřestalo, a pátého dne mizely znenáhlé síly mé. Čím více jsme se bližili ku poloří Chalatě, tím více ubývalo písku. Tu pozorovali jsme přistupujíce, jak veliký oblak

prachu k nám přistupuje, pročež rychle s velbloudů jsme slezli. Zvířata naše již cítila, že tebbad se blíží; řvoucí klekala na zemi a kladla na ni dlouhé své krky, snažící se v písce je ukryti; my pak klečeli jsme za nimi jako za ochrannou hradbou. Vítr nás pokryl píska asi na dva prsty, a zrna píska pánila jako jiskry. Kdybychom se byli nacházeli jen šest mil dále v poušti, všickni bychom byli zahynuli. Ježto jsme ani k večeru ještě vody nedošli, síly moje zcela mne opustily. Lehk jsem na zemi, vnitřnosti moje pály ohněm a bolení hlavy mne omámo. Nejsem s to, abych vyličil muka, jaká působí žizeň. Mám za to, že jest to smrt nejbolestnější.

O pánoci usnul aneb vlastně omdlel jsem, a procitnuv ráno dne 10. července, spatřil jsem se v hlíněné chýšce, kde mne dlouhovousí mužové napájeli nejprve mlékem teplým, potom kyselým, k němuž přidáno bylo vody a soli. To mne velice posilnilo, tak že jsem se dále na cestu vydati mohl. Dne 11. července přišli jsme k jezeru sladké vody. Tu končila se poušť i strach, že nám bude umřiti žizní, bouří nebo podobnými nehodami.

Jar. Zdeněk.

105. Oldřich a Božena.

Viš ty, kde selskou děvici
vzal kniže za ženu?
Proč Peruc ves, a studnici
tam zovou Boženu?
Své vlasti neznaje běh,
i jsi-li ty Čech?

K své vůli Oldra kniže byl
a ku své rozkoši
kdys v troubu lovčí udeřil,
tu šlechta s zbrojnoší
se hrne z Drahouše veň,
tot veselý den!

A hurra! honba v lesině,
a z lesa hlučí v pláň,
a knižeti tu v dědině
se jeví dražší laň.
I jal se v pocitu stát,
se divit a ptát:

„Hle! peroucí tu děvici
tam při tom roubení;
ó div! v té malé vesnici
tak pěkné stvoření!
Kdos kvítku v pustině nám,
jak zvat tebe mám?“

Dí ona: „Slovu Božena.“
A její hled se rděl.
„Ta Božena jest má žena,“
on zase povíděl.
A zeman volně se smál,
lid v podivení stál.

„Ó lovče, netrop, kdoskoli,
si smíchy z prostého,
jsem dívka veská jakkoli,
však ducha čestného.
Tvůj, Pane, v městě je svět,
tam kvete ti květ.“

„Hoho! ty děvo, knížeti
květ kde chce rozkvétá,
ty měj mé slovo v paměti,
Bůh zítra více dá.“
Stál zeman do země vryt,
má potěchu lid.

A hurra! honba klopoce
a zmizne v lesině.
Ó jak se troudí hluboce,
ó jak je dívčiné!
A zeman jitřa se bál,
však lid jeho přál.

„Ať na hrad chot mi vypraví
dvůr slušný ústrojně,
a knížecí mi oslaví
trůn žena důstojně.
Kde kvete krásá i cnost,
tam urozenost.“

A z jitřa slyš! tu ve vrata
cos náhle dručelo,
a stál tu vříz, i od zlata
se všecko třpytělo.
I vejde družina k ní
a v úkloně dí:

Svou velí kníže ústrojně
chot na hrad vypravit,
tvá cnost a krásá důstojně
má trůn mu oslavit.
Cti jako urozenost
on krásu a cnost.

Změň, choti pánská prostý šat
v ten skvostný zlatohlav,
však na panovny vezmi hrad
ten tichý prostý mrav.
Ten tichý prostoty mrav,
jet nad zlatohlav.

Viš nyní, kde tu dívčici
jal kníže za ženu,
proč *Peruc* ves a studnici
tam zovou *Boženu*?
Své vlasti poznaje běh,
tak jedno jsi Čech.

Vděj na ty zlaté kadeře
to drahé kamení.
Jest jeho leskot krásy tvé
jen slabé znamení.
Co s krásou rovnáné tvou
démanty co jsou?

„Těch perel mírná jasnota
tvá řádra ozdobí;
jim ctnota tvá i dobrata
se v ceně podobí.
Ó pro tvou ctnotu a čest.
Co perla, co jest?“

Odlina dívka v drahý šat
a v perly, kamení,
a vypravena strojně v hrad
pro trůnu zkrášení.
Tu, ačtě národu vděk,
vstal zeman i řek:

Ó kníže! chceš ty — právě-li?
nám kněžnu selku dát?
Vždyť páni z panstva brávali,
svůj k svému má se znát.
Aj, předky v paměti měj
a zemana dbej!

Ha! ty zemanstvo bláhové,
měj ve cti rolní rod!
Ze Stádic tvoji vládcové
svůj vyvolili plod.
I plati krásá i cnost,
co urozenost.

A ulovené dívčině
dal kníže korunu,
a byla prostá Čechyně;
hle! sláva na trůnu,
i plesal vysoko lid,
byl s zemany klid.

106. Od jezera Michiganského.

V průplavě stál již parník pohotově; aniž jsem to pozoroval, vyjela loď na volné jezero. Nejkrásnější jítro rozesmálo se po hladině vodní. Na břehu, tonouc v dýmu, rozprostírá se město Chicago, a kolem nás míhá se nesčíslné množství parníků a plachetníků, ony jak ocelové mušky, ty jako pestrohnědí motýlové ve sluneční záři se houpajíce.

Plujeme blízko západního břehu dál a dále, až konečně zmizí město a vidět již jen osamělé tarasy a letohrádky. Břehy michiganské jakož i ostatních jezer severních jsou větším dílem ploché. Z té příčiny jsou ovšem méně přívabné nežli jezera švýcarská, ale vynikají za to svou velikostí, tak že se samému moři podobají. Těchto velikých jezer, ležících mezi Státy Spojenými a britskou Kanadou, jest pět: Superior, Michigan, jezero Huronské, Erie a Ontario. Povrch jejich páčí se na 255.000 km^2 čili $\frac{5}{7}$ sladké vody celé země. A Michiganské jezero samo má plochy 73.000 km^2 , tedy tolik jako Čechy a Morava dohromady.

Nejkrásnější doba na vodě jest večer. Obloha zmenáhla se tmí, až s posledním zachvěním světla od oblak odraženého rozsvítí se hvězdy. Vlny se utíší a slyšeti jen tichý sykot vody a brázdlení korábů, nebo zatleská křídla nějaký vodní pták náhle vyplašený. Tu zdá se člověku, že ho nic nedělí od klidné svaté přírody, cítí její velebnost a srdce v prsou počíná se chvěti. Díval jsem se do tmy k dalekému východu ke vzdálené vlasti. Zde v Americe noc, však u nás chýlí se k ráně, pomyslil jsem, odcházejte konečně též do své kajuty.

Než první ještě paprsek slunce nad vodou zasvitl, byl jsem opět na nohou. Jezero bylo tiché a v hloubi jeho zrcadlily se již pruhy východních červánků, nad nimiž v plné ještě krásě zářila jitřenka.

Slunce vyšlo, a v jeho záři objevilo se na lesknoucí se hladině jezerní množství korábů, vezoucích z lesů severních na jih dřevo cedrové. Na břehu začernala se ranní mlhou doutnající zpoustá uhořelých lesů. Upálené, zuhelnatělé kmény, čněly vzhůru jako zásmušilé stíny; zde onde zaplápolá ještě oheň, zde onde záplava jisker vyprší, ostatně vše mrtvo, ani

havran nad hustým dýmem nezakrouží. Takový spálený les podivně na mysl působí, zvláště v noci, kdy žhavé uhlý čírou tmu osvěcují a praskot hořících větví tichem nočním se ozývá. Prostranství takovým způsobem vymýtěná bývají často nesmírná; celý den můžeš krájeti, a nevidíš nic jiného než černou zpoustu.

Konečně bylo nám opustiti loď. Ve přístavišti stálo množství lidí, čekajících na parník, jenž toliko jednou za týden tu přistává. Sotva že jsem vstoupil na zemi, hned mne uchopí mocná ruka za rameno. I ohlédnutí se a spatřím vousatého muže, jenž mě přívětivě vítal. Přilákán byv nepochybně mou čamarou, nedal mi ani k slovu přijíti a vedl mě do nedalekého domu svého jsa tomu rád, že dopadl zde Čecha. V cizině nedbá se mnoho na jméno a postavení. Jsme svoji, praví se, a to stačí. Vykázána mi v prvním poschodi příjemná světnička s oknem na Michigan, jenž daleko široko nepokojuje se vlnil.

Druhého dne za krásného jitra vyšli jsme si na honbu. Za nedlouho ocitili jsme se u řeky, jež vtéká tu do jezera. Před námi rozkládala se americká krajina v celé své původnosti. Poušt a život, krása i drsnost pojí se tu v jednom objetí. Rád bys byl tak volný jako doma; ale cosi tě leká. Chtěl bys uléhnouti v zelený trávník; ale víš, že číhá tam chřestýš; chtěl bys vejít do velikého zarostlého lesa, ale víš, že jsou tam bezedné bažiny. Jsou tu zelené lesy jako u nás, jen že jaksi divoce čnějí do povětří; řeky se tu lesknou jako ta naše Vltava, jen že množství strmících větví a uplavených kmeneù naplňují tě nedůvěrou.

Šťastně dostali jsme se po malém indiánském člunku na druhý břeh řeky. U husté zelené olšiny přivázali jsme lodku a vešli do lesa; byl to prales.

Jest velmi nesnadno vypsatí tu zpoustu, kde život a smrť, svěžest a hniloba o každou píď země zápasi. Tu leží práchnivějící mohutný cedr a z něho již deset jiných mladých vyrůstá, jejichžto zkřehlé listí naplňuje okolní vzduch zvláštní vůní. Tu trouchniví dub, a noha tvoje zaboří se tak hluboko, že s těží jen opět vzhůru se dostaneš. Vysoká tráva, barevný náprstník a tisíc jiných tobě neznámých květin kořisti z padlých velikánů.

Před tebou stojí chvoj v celé své kráse, ale pojednou, aniž větřík zavane, kloní a řítí se k zemi. Jinde zase práchníví strom ještě stojí, větve opadají, a brzo tu stojí šedý ten velikán jako stín mrtvého. Vniknouti hluboko a zvláště bez kompasu do lesa takového je pravou nemožností; tu leží halda kmenev, obejdeš ji, obejdeš druhou i třetí a ztratíš pravý směr.

Za to jsou lesy listnaté pravou zahradou. Mocný javor cukrový, nejrůznější druhy ořechů a dubů sepaly husté koše své v neproniknutelnou střechu; ve stínu jejich rostou bylinky plazivé, které splétají se v jediný pestrý koberec, a z toho vyrůstají kmene jako tisíce sloupů mohutného chrámu indického neb egyptského. Všude najdeš mnoho bažin a jezérek; z těch přivítají tě roje velikých krvolačných komáru. Často pozdraví tě i množství zmijí, které však nejsouce drážděny, vždy před člověkem utíkají.

Blízko osad bývá v pralese mýtina a v ní srub, obydli to nějakého přistěhovalce, který vytrvalostí svou a nesmírným namáháním „čisti“ pustinu. Přistěhovalci takoví jsou z větší části Američané, často dosti mohovití. Vyhledávají ta místa, poněvadž je, když jsou na polo zdělaná, výhodně prodati mohou; i neštítí se při tom práce nižádné. Celý den houká lesem sekera, kmene bývají pak půvalovány a páleny, načež se půda celý den pluhem po prvé trhá.

Že i lovec poskytuje prales hojně kratochvíle, je patrnó. Zvláště podél řek hemží se všecko zvířaty nám známými i neznámými. Veselý huňatý mýval, pižmovka, rys, divoké kočky, bílá liška i medvěd loví se pro kožešinu. Rozmanité druhy veverek prohlánějí se větvovím. Sup i krahuje vznášeji se vzduchem, a ospalé sovy sedí na suchých stromech, koulejíce svýma očima; volavky, bukači a jeřábi obývají v bahně, kolibřík malý jako včela poletuje s květu na květ; v jeseni pak a z jara létají mraky tažních holubů a jiných ptáků krajinou. Nejvíce bývá pronásledován jelen, kterého u jezer zvláštním honí způsobem. Střelci rozestaví se kolem břehu, kdežto jiní vženou psy do houštin. Uštvaný jelen vrhá se někdy do jezera a pluje často až na hodinu cesty od břehu. Jinde opět vycházejí v noci se svítlinami, které bud' vydu-

tými zrcadly nebo čočkami skleněnými opatřeny jsou. Svítilnu postaví si lovec na hlavu a přiláká tím světlem laně, které padnou za oběť své zvědavosti.

Mnohý pěkný den strávil jsem ještě ve společnosti svého průvodčího Čecha nad Michiganem, toulaje se po lesnatých březích velikého toho jezera; často ještě loděka má čerila modré jeho vlny, až mě proud odnesl zase jinam.

Josef V. Sládeček

107. Hladina jezerní.

Pojď, poživej, milý synu,
půvabného večera;
upři zraky na hladinu
hlubokého jezera.

Na vrchu tam větrů vláda
mocné kmeny skácela,
ona však se tu rozkládá,
jak by hnuti neměla.

Na ní čile pohrávají
sněhobilé labutě,
utěšeně rozkládají
svoje jasné perutě.

Této vodě podobej se
duše tvojí hladina,
žádnou vášní nezmítej se
klidná její hladina.

Bol. Jablonský.

108. Alhambra.

(Vyňato z „Cesty po Španělsku“ od Oty Pinkasa.)

V Granadě ubytovali jsme se ve vnitřním městě, bychom jeho obyvatele mohli lépe pozorovati. Naše fonda (hostinec) jest pravá španělská fonda, totiž jednoduchá, ale za malý plat jídla hojnost, a to jídla dobrého. Jako v Toledě, opatřili jsme si i zde průvodčího, neb v úzkých a klikatých ulicích Granadských bez něho, aspoň v první čas, nelze se obejít.

Především navštívili jsme Alhambru. Maurický ten palác stojí na návrší jednou stranou až do města posunutém. Prošli jsme několik špatně dlážděných ulic, než jsme se dostali ke hlavnímu vchodu do zahrad Alhambry. V pěkné ulici „de Gomeres“ starožitníci mají krámy, v nichž lacino lze koupiti azulejos, veliké to polivané mísy třpytící se jako měděné, s ozdobami a obrazy ptáků, laní a jiných zvířat, slušně narýsovanými. Alhambru obkličeuje dvojí kruh pevných hradeb; hradba zevnější táhne se kolem úpatí vrchu, na němž Alhambra stojí, výše pak hradba paláce samého. Návrší pak

kolkolem porostlé jest hustým křovím a vysokými stromy, topoly, akáty, oleandry, vavříny, cypřišemi, platany, olivami a jiným ještě stromovím.

Přišli jsme ku bráně „de las Granadas“, nazvané od tří jablek granátových čili marhaníkových nad obloukem vyznačených, značku to města Granady. Branou granátovou vejdem do velikého přirozeného parku, před námi široká cesta se tálne, od ní stezky se rozbíhají na všecky strany, příjemný ovívá nás chlad, všude vlhko, všude zeleno. Cesta jde hlubokým úvozem, se skalisk kape voda jako bohatými slzami na mech a břečtan, tu skalnatou půdu pokrývající, tu a tam mezi kamením bublající potůček si razí cestu, s jiným se spojuje a spěchá k městu. Jsme okouzleni krásným tím obrazem.

Rozkošnou tou cestou kráčejíce potkáváme vodáky, rozvážejíci do města k pití vodu, již v plechových nádobách byli na mezky naložili. Místo, na kterém po dobytí Granady Boabdyl, poslední Maurický král Granadský, klíče od paláce Alhambry odevzdal vítězi Ferdinandu Katolickému, označeno jest vysokým křížem kamenným.

Průvodčí radil nám, abyhom dříve navštívili Generalife, an prý by po Alhambře pro nás neměl zajímavosti. Generalife jest též starý palác maurický, menší, uvnitř hradeb Alhambru obkličujicích, ale stojí na návrší mnohem vyšším. Nejjazímatější části Generalife jsou zahrady, jež původní své založení a zařízení zachovaly podnes. Zahradami těmi se táhnou aleje a loubí z cypříšů, oleandrů, vavřínů, stromů pomerančových a citronových, cesty lemuji keře myrtové a růžové, jež z krásných svých květů vydychují vůni až omamující; cesty jsou místy překlenuty vysokými cypřišemi, jež splétají se v brány slavnostní a rozličně jsouce přistříženy rozmianité představují obrazy; zdi, pokryty jsou révou, pod jejimiž širokými listy obrovské hrozny se zelenají a modrají. Kam pohlédneme, všude spatříme bohatý květ a stromoví, vše vyhlíží svěžeji a roste bujněji než jinde, jako by příroda krásami svými nahraditi chtěla ztrátu krás uměleckých, jež zdobily druhdy palác Generalife, ale většinou odneseny byly. Bujný ten vzrůst keřů a stromů, zdar a bohatost

květů způsobují vody, uprostřed zahrad ze země se řinoucí a rozyáděné dlážděnými korýtky po všem parku. Slušno uznati, že dávní Maurové uměli z pouští učiniti ráje.

S Generalife rozkošná otvírá se vyhlídka na Alhambru, na město Granadu kolem Alhambry se rozkládající, a celé pásmo šedých velehor Sierry Nevady.

Sestupujeme k Alhambře. Cesta nás vede úžlabinou Alhambru od Generalife oddělující, jdeme podél jejich zdí a věží; v jich trhlinách zakořenil se fik neb kakt, jako by ty jejich rány chránil. Dále vede cesta neustále mezi vysokými hradbami vyhlídce zabraňujícími až na prostranné náměstí, z něhož nyní vchod vede do samé Alhambry.

Procházíme dlouhou úzkou chodbou, kde se odkládají hole a deštníky, kde vyloženy jsou plány Alhambry a některé knihy o ní; tam dostane se nám průvodce, pod jehož dozorem do vnitř se ubíráme.

Nejdříve vcházíme do krásného dvora myrtového. Dvůr ten jest 40 m dlouhý a 22 m široký a vydlážděn velikými čtyrhrannými deskami z bílého mramoru; obsahuje veliký čtyrhranný vodojem naplněný a plotem myrtovým a stromy pomerančovými obroubený. V kříštálové vodě jeho jako v kouzelném zrcadle zhliží se krásná galerie a věž řečená „de Comares“, v níž nalézáme největší sál Alhambry. Každá strana čtverečného sálu toho jest 43 m dlouhá, výška pak obnáší 18 m, tři hluboká okna jako balkony železným zábradlím opatřená poskytuji rozkošnou vyhlídku na město, předměstí Abaycin a Generalife. Sál dotčený nebyval jen největším nýbrž i nejnádhernějším sálem nádherné Alhambry. Okrasy na zdech sestaveny jsou v krásné obrazce, barva jejich tak jest svěží, že se nám zdá, jako by před několika dny teprv byly sem zasazeny; dále jsou stěny ozdobeny listovím, arabeskami a květy, mezi nimiž proplétají se průpovědi tak rozmanité, že nelze všech podrobnosti sledovati. Okrasami těmi připadají nám stěny jako nejjemnějšími krajkami potažené. Strop sálu toho zdělán jest ze dřeva cedrového a olivového, rysy tvoří mnoho polí, jež jindy bohatě byla vykládána zlatými deskami, perlami, slonovinou,

jaspisem a porfyrem. Okrasy ty většinou již opadaly, ale i zbytky dokazuji, že sál ten byl veleskvostný.

Vcházíme do předsíně dvoru lvího, jenž jest o něco menší dvoru myrtového, i žasneme nad bohatostí a velebou čarokrásné stavby té. Z velikých mramorových desk, jež pokrývají otevřené chodby kolkolem dvoru obíhající, vyrůstají štíhlé bílé sloupy mramorové, na jich překrásně propracovaných hlavicích jako na korunách spočívají vkusné oblouky klenbové, nad oblouky těmi pás pokrytý jemnou okrasou stukovou, podobající se pracnému vyšívání neb útlé krajce. Nad pasem tím se nese polovisuté podkroví, ze dřeva cedrového uměle vyřezávané, a to jako zdi a okrasy bohatě pozlaceno bylo a polychromováno. Nad hlavicemi sloupů, pod stropy a jednotlivými poli široké pasy se proplétají s přípovědžmi, věčnou hlásající slávu a moc Boží. Udivení nad krásou tou mníme, že zdi pokryty jsou záslonami jemnými jako z pavučin tkanými, a že lehounký větérek je může odnésti; ano zdá se nám, jako by některá ta záslona ve vzdachu visela neb na modru jeho byla utkána, a když blíže přihlédneme, poznáváme, že jest uměle prolámána a že průlomky těmi modro jasné oblohy proráží.

U prostřed dvora toho stojí lví kašna. Na hřbetech dvanácti hrubě tesaných lvů leží veliká mísá mramorová, polovypuklými ozdobami a nápisu pokrytá, v ní na sloupu mísa menší. Voda z mísy menší přetékajíc do mísy spodní padá, z této pak skrze chřtány zvířat do mramorových korytek odteká.

Na jižní straně lvího dvora vstupujeme po několika mramorových schodech do uádherné předsíně a dále do sálu „de los Abencerrages“ řečeného. Na stěnách níže jsou opět okrasy svěžích barev, výše jemná stukatura s nápisu až ku stropu. Krásu tohoto stropu nesnadno popsat. Strop vystupuje vysokou klenbou a tvoří osmihrannou hvězdu, šestnácti okénky prolomenou, skrze něž světlo dovnitř padá; dolejší část stropu poseta jest nejrozmanitějšími arabeskami a arabskými průpovědžmi, část klenby nad okénky sestavena z tisíců větších menších komůrek pestře malovaných a bohatě pozlacených. Díváme-li se na ten strop déle, zdá se nám, že

stále do výše se zdvívá a že oko naše sotva dostihne nejvyššího bodu.

Procházíme ještě jinými síněmi, chodbami, galleriemi a dvory Alhambry, také museum navštívíme, kde uschovány některé zbytky stukových okras, sloupů, desk mramorových s nápisy a jiné památnosti. Neradi odcházíme ze dvorů těch a síní, jež tak slavnou mají pověst a to pověst pravdivou, neb co jsme spatřili, jest jen nepatrnnou částí někdejší Alhambry, nyní většinou pobořené a zpustlé.

Za několikadenního našeho pobytu v Granadě jsme ještě několikrát do velebných těch síní vešli, bychom jich krásou z novu poohlíželi, a pokaždé jsme něco nového nalezli, co naši pozornost poutalo, co upomínku nám činilo dražší a loučení nesnadnější.

109. Pán Bůh dědoušek.

Na počátku člověk, orati neuměje, oral jen od jednoho konce pole, a přijda na druhý konec, pokaždé přenášel zase pluh tam, odkud počal orati. Šel tudy Pán Bůh ve způsobě starečka a naučil ho, jak orati má, aby totiž přijda na druhý konec, odtud zase oral nazpátek.

Potom Pán Bůh viděl ženu, ana tkajíc jen z jedné strany házela člunek a na druhém konci pokaždé nič překousla a počala z nova. I ukázal jí, aby házela zase nazpátek, niti nepřekusujíc.

Druhého dne jda Pán Bůh zase mimo toho oráče, tázal se ho, kdo ho naučil orati? „Pán Bůh dědoušek,“ řekl oráč, a Bůh jemu dobrořečil: „Den budeš orati a celý rok budeš mít co jísti.“ Potom tázal se ženy, kdo ji naučil tkáti? Odpověděla, že samu sebou se naučila. I řekl Bůh: „Celý rok budeš tkáti, a plátno pak pod paždí odneses.“

110. Kajici vlk.

Zžecllo se vlku, že ho lotrem zovou,
ohlásit dal, že již dráhu začne novou.
Masa odreknuv se, živil chtěl se zrním.
Najde na lovení kůzle mezi trním:
„Pomoci mu třeba!“ — Za práci úslužnou
vzal si kousek masa — jen jako almužnou.
Zejtra potká jehně, samo jde se pásti,
zaplašiti chce je, dalo se ukrásti.
Jindy vida tele, bez krávy že bloudí,
„hřich to smrti hodný“ — spravedlivě soudí.
A když opět stádo páslo vše se spolu,
aby muk ukrátil, vaz překousl volu.
Kaje se tak vzorně trval do skonání;
hubnuv dokud hřešil, ztloustl na pokání.

(Z polského.) Krasický.

111. O penězích kovových a papírových.

Málo kdy nám na mysl připadne tázati se, jak asi vyvinula se veliká rozmanitost lidských povolání a živnosti, která se nám na oči staví, kamkoli jen pohlédneme. Však jestliže bedlivěji to uvážíme, sami snadno pochopíme, proč z velkého počtu lidí jeden je krejčí, druhý stolař, třetí řezbář, ten zase rolník, onen učitel, jiný stavítel a t. d. Jak by smutné bylo, kdyby každý z nás všecko, čeho potřebuje, sám měl si opatřiti a vyrobiti rukou vlastní! Jak nedokonalé by asi vše bylo, jak bídny byl by život náš; kdežto nyní každý jen určitému povolání se věnujice způsobujeme, že se četně naše potřeby ukojují dokonaleji, vše straněji a při tom i levněji!. Nemůžeme žít jeden bez druhého, nejobyčejnější předměty našeho oděvu nebo nábytku musily projít přemnognými rukami, nežli konečně v naší ruce se octly.

Jakkoli nám, takovému pořádku již uvyklým, zdá se to být věci nezbytnou, které bychom si sotva jinak představiti dovedli, přece nebývalo tak vždy. Kráčíme-li v duchu nazpět do minulosti vždy dál a dál až k věkům nejdávnějším, seznáme, že tehdy vše, co v jedné každé rodině neb do-

máčnosti bylo potřebno, v skutku v ní samé také se vyrábělo. Jenom znenáhla počínali se jednotlivci určitým úkolům věnovati výhradně, na příklad výrobě zbraní nebo stavbě obydlí a pod. I znamenalo se, že to pro blahobyt člověka je prospěšnejší, když každý vynaloží všecku svoji snahu na výrobu určitého druhu předmětu, než aby sily své rozptyloval na četné výkony různé, ze kterých pak v nižádném vyniknouti nemůže.

Avšak čím více lidé o rozličná zaměstnání se dělili, tím větší potřeba nastávala, aby také výrobky svoje navzájem vyměňovali. Arciť, čím četnějšími se stávali vzájemné výměny a čím rozdílnější byly předměty, jež lidé potřebovali a nabízeli, tím obtížnější bylo takové vyměnování. Kdo vyráběl nádoby a potřeboval obilí, musel najít někoho, kdo nejen nádob potřeboval, nýbrž také obilí za ně podat mohl. A kolik rozmanitých číselných poměrů musel každý mít v hlavě, aby vždy věděl, mnoholi svých výrobků za ten nebo onen z četných potřebných předmětů dátí má. Lidé hleděli si tedy obtíž usnadnit: v každé krajině dostal se při vzájemných výměnách nějaký předmět do popředí, jehož se tam nejčastěji užívalo. A tak si lidé zvykli, vyjadřovati ceny všech ostatních vždy nějakou kolikostí jeho; a protože každý byl jist, že vždycky snadno na onen vynikající předmět odberatelů najde, bral jej výměnou za své výrobky, třebas ho sám právě nepotřeboval. Tak asi vyvinuly se první, ovšem nedokonalé peníze; v jedné krajině sloužilo k tomu cíli obilí, v jiné kůže, v jiné určitá domácí zvířata a všeliké jiné předměty.

Ale jakmile se obchodní styky množily a šířily, nedostačovaly více předměty, které jen v určité krajině oblíbeny byly, v jiné nikoliv, i musilo se sáhnouti k takovým, jež blízkým i vzdáleným obyvatelům stejně byly milé, až na konec u všech národů vzdělaných drahé kovy jakožto statek peněžní se zavedly, k čemuž nad ostatní vhodnými se objevily. Pro svůj zvláštní lesk byly hledanou ozdobou a všem byly vzácný; nade všecky jiné kovy dovedou vzdorovati účinkům vzduchu, neokysličují se; mají v malém objemu velikou cenu, tak že dají se snadno a s malými útratami

z místa na místo přenášeti. Nad to pak vynikají také největší stálostí své ceny, kterážto vlastnosť činí je zvláště vhodným prostředkem, pomocí něhož ceny všech jiných měřiti lze; neboť na každé míře požadujeme, aby byla stálá.

Prvotně neužívalo se drahého kovu v podobě mincí, jakož nyní se děje; nýbrž vážival se při koupích a platech, o čemž mezi jiným svědčí některé starodávné právni obyčeje. U starých Římanů na př. ještě v době, kde dávno již ražených peněz se užívalo, uzavíraly se koupě v ten způsob, že kupec nějakého zboží kusem kovu o vážky bil prohlašuje při tom, že zboží koupil. Aby se nemusilo v každém případě teprve vážiti a nesnadná zkouška ryzosti drahého kovu prováděti, vynalezen konečně prostředek jiný, počalo se totiž užívat drahého kovu v kusech stejných co do váhy i tvaru, opatřených určitými znameními.

Kusy drahého kovu zvláště k tomu upravené, aby za peníze sloužily, nazýváme mince. Právo raziti mince od dávných dob se počítá k výhradným právům vladařským; kdyby si je každý mohl vyráběti sám, nebylo by v ně důvěry. Nesmíme si však nikterak mysliti, jako by se kousku drahého kovu teprve ražením dostalo nějaké vyšší ceny a platnosti, jakéž on o sobě nemá. Razic mince, nečini vláda nic jiného, než že k většímu pohodlí lidí peněz potřebujících kusy drahého kovu k tomu účelu upravuje a na nich určitými slovy neb znameními dosvědčuje, že jsou to kusy takové a takové váhy. Slova: zlatý, frank, mark neb dollar, jsou pouhá jména daná kusům drahého kovu určité váhy, které pro služby peněžní v podobě okrouhlých desk upraveny jsou. V mincích ovšem nebývá obsažen jedině drahý kov, nýbrž bývá v ní i něco kovu nedrahého, nyní obyčejně mědi, kterážto přísada proto se ke drahému kovu dává, aby mince tak snadno se neotírala; cenu mince však vyměřuje toliko drahý kov v ní obsažený. Náš zlatý stříbra obsahuje 11.₁₁₁ g ryzího stříbra, s pří sadou 1.₂₃₄ g mědi, tak že na devět části drahého kovu jedna částka mědi připadá, poměr to, jaký v mincích nynějších států evropských nejhustěji se naskytuje.

Celá váha mince — u zlatého stříbra tedy 12.₃₄₅ g — zove se její váhou hrubou, váha drahokovu v ní činí její

váhu čistou. Ve čtvrtzlatníku shledali bychom tedy čtvrtinu hrubé i čisté váhy zlatého; v dvacetníku tedy snad pětinu, v desetníku desetinu? Chyba lávky! Dvacetník a desetník, jsou jiné povahy nežli zlatý a čtvrtzlatník; tyto jsou mince plné, ony drobné. Zvláštností mincí, kterým říkáme drobné, jest, že obsahuji kovu méně, nežli zač v skutku se vydávají a přijímají. A příčina toho úkazu jest následující. Náklad na ražení mince veliké není menší než náklad, jehož vymáhá ražení mincí malých; z toho jde, že by ražení minci na malé obnosy znějících s plným obsahem drahého kovu bylo příliš nákladné. I volí se raději cesta jiná. Razí se jich jen obmezené množství zákonem ustanovené, ne víc, nežli dle zkušenosti potřebí je pro menší platy a doplatky; ale nedá se do nich tolik drahého kovu, kolik by dle platnosti své měly obsahovati. Tak stát vydávaje drobné mince ve vyšší ceně než obsahu jejich je přiměreno, tolik získá, aby náklad na jich ražení uhradil. Mince na obnosy nejnižší razí se pak docela jen z kovu nedrahého na př. z niklu neb mědi; i obsahují ho také méně, nežli přiměreno jest jejich platnosti zákonné.

Jak neocenitelných výhod poskytuje užívání peněz ražených, nejlépe pocítíme, jestliže představíme si na okamžik, jak by to vypadalo v celém hospodářském životě našem, kdyby jich nebylo. I dáme pak bez rozpaku za pravdu těm, kdož považují vynález peněz za tak důležitý, že jej co do důležitosti přímo s vynálezem písma srovnávají.

Seznavše dosud povahu peněz kovových, poohlédneme se ještě po oněch tak zhusta užívaných listinách, kterým se obyčejně říká peníze papírové. Peníze papírové! Tedy snad dokonce peníze z papíru? Nač tedy drahý kov, když stačí papír? Než jméno nesmí nás másti. Přečtěme si jen co psáno na příklad na „penězích papírových“ u nás obvyklých. Jsou jich dva druhy. Na jedných — jsou to desítky, stovky, tisícovky — psáno jest, že za ně c. k. banka rakousko-uherská jistý počet zlatých stříbra, na nich udaný, každému doručiteli bez průtahu vyplatí. Říkáme jim bankovky. Na druhých stojí, že je příjmou pokladny státní při všech platech místo určitého obnosu mincí na nich udaného. To jsou státovky, jaké máme na jeden, pět a padesát zlatých.

I bankovka i státovka nahrazují nám tedy užívání peněz kovových, nicméně nemůžeme si jich ani mysliti bez současně užívaných peněz kovových. Vždyť tvoří peníze kovové již proto nezbytně podklad pro ně, že vůbec nemožno jest jinak si jich představiti, nežli znějicích na určité obnosy minci.

Ostatně se celou povahou svou bankovka od státovky podstatně liší. Bankovky vydávají se od zvláštních bank, zvaných banky cedulové. Banky jmenované půjčují je totiž jednotlivcům místo peněz hotových na kratší lhůty (nyní nejdéle čtvrtletní) buď na zástavu cenných papírů nebo za směnku bance v jistotu danou. Banka chová stále dostatečnou zásobu drahého kovu, aby své bankovky vydané v každý čas vypláceti mohla, a obecenstvo vědouc to, užívá jich s plnou důvěrou a po výplatě již proto se neshání, že je mu pohodlnější papír nežli kov. Se státovkami má se věc jinak. Státní pokladny platí jimi totiž místo peněz hotových všem, kdož mají od státu čeho požadovati, ať již je to služné a mzda, nebo cena za dodávky a pod., ale za to přijímají je od nich a vůbec od každého majetníka na místě peněz hotových, jsou-li naopak oni státu něčím povinni, na př. daněmi.

Dr. Albin Bráf

112. Hornická.

Tluky, tluky, tluk!
Pro horníka sladký zvuk,
když v podzemní báni
zlato, stříbro shání;
„Zdař Bůh!“ zbožně provolá,
pak nesnázi odolá.

Tluky, tluky, tluk!
Na sta, na tisice ruk
dlabe tvrdé skály,
od věkův co stály,
kámen, kov na bílý den
bývá z báňe vypraven.

Tluky, tluky, tluk!
Z kamene na haldě hluk
pojde jalového,
z ohně pak rudého
kov ryzí se vykloni,
pak libezně zazvoní.

Tluky, tluky, tluk!
Peněz, šperků, blaha pluk
po světě se míhá!
Nuž ať hlas se zdvihá
a jde k světa končinám:
Kovkopové, „Zdař Bůh“ vám!

Václ. Jar. Pieck.

113. Skřivánek

Vesna zas se vrátila,
skřivánek už přišel;
švitoří, co za mořem
viděl jest a slyšel.

Švitoří, jak v zámoří
krásné jsou tam kraje,
žírná pole, lúčiny,
zelené vždy háje.

Nebe tam jak chrpa jest
vždycky modrojasné,
dnem i nocí znějí tam
ptáků zpěvy hlasné.

Barvy jsou tam lesklejší,
vody jsou tam čistší,
i to oko nebeské
jasněji tam blystí.

Růže jemnějšími tam
vůněmi že dýše,
sladší med tam snášeji
včely do svých skrýši.

Mlč, skřivánku, čtverák jsi,
chceš nás jenom šalit;
až odlitneš v cizí kraj,
nás tam budeš chválit.

Chval tam naši krásnou vlast
na celém svém letě,
že jí není podobné
na tom šírem světě!

Vincenc Brandl.

114. Pověst o původu skřivánka.

(Legenda od Svatopluka Čecha.)

Když chodil s apoštoly
Pán Ježíš po zemi,
kdys vonný chlad je objal
pod háje větvemi,
a písni nejkrásnější,
již ve hrdélku měl,
tu každý z lesních ptáčků
pouf jejich provázел.

Až posléz vyšli z háje
na širošírou pláň,
kam dýchala žár letní
bez mráčku nebes báň;
jen brázdy rozrývaly
jak vrásky hnědý luh,
jímž oráč v potu tváří
svůj řídil těžký pluh.

Zpěv sykor, pěnic, drozdů
tu hymnou jásavou
tak sladké hosiana
zněl Kristu nad hlavou,
že zástup apoštolů
pohřízen v rajský sen
těm libým žalmům ptačím
naslouchal vytržen.

I pravil svatý Petr:
„Jak smutné ticho tu!
Tam lovci hudba ptačí
hrá v lesní samotu;
i pastýři, když volně
nad jasným zdrojem sní,
ze stinných větví buku
hlas drobných pěvců zní;

i teu, kdo v sadě růží
čas hříčkou maří jen,
slavíků zpěvem bývá
do ráje umášen:

A hle! tu rolník piluý
za zdatným pluhem svým
bez těchy trudně kráčí
bezhlasým prostranstvím.“

Pán mlčky bral se dále
až tam, kde rádla chod
muž zarazil a zemhlen
utíral čela pot.
Ta rosa chlumrých skrání
přes líce vrásčité
skanula pod radlici
do prsti rozryté.

V tom Pán se mlčky shýbl
pro tuto vlnkou prst
a rukou z černé brázdy
povznesl země hrst.
Tajemná slova šeptal
a vroucně k nebi zřel,
pak s Božským pousmáním
dlaní svatou otevřel.

A hle! tu místo hliny
na dlani přesvaté
zřít bylo stvořeníčko
zahnědlé, křídlaté.
Ten ptáček volným letem
rozepjal křídélka
a shůry sypal zpěvné
perličky z hrádku.

To ptáče, brázdy dítko,
nos role chudý šat,
však nejsladším se pěvcům
má písni vyrovnat,
a na znamení má se
z nich nejvýš k nebi nést:
jak milá Bohu práce,
k níž člověk stvořen jest!“

Výš, výše třepetavě
do blankytu se nes'
a krajem sladce zvonil
libezný jeho ples.
Zpěv jeho v rozkoš tichou
všech srdce potopil;
sám oráč, líce zjasniv,
kleč chutě uchopil.

A zástup apoštola
pln citů slastných, něm,
zpěváčka ještě stíhal
zářivým poludem,
když zanik' v modru nebes
útlouuký ptáčka zjev,
a jedva slyšet bylo
tichounký slíbry zpěv . . .

Tu promluvil Pán Ježíš
v nebeském úsměchu:
„Nuž, Petře, toho pěvce
měj rolník v potěchu!
Když v zemi omlazenou
za vesny vnoří pluh,
vždy z první brázdy vzlétne
ten zpěvný jeho druh.

Ten zpěv mu bude jasnit
mrak těžké roboty
a libou zvěst mu hlásat
s azurné výsoty;
i na něho že s láskou
oteckou vzpomíná
Ten, jehož svatá náruč
svět celý opíná.

115. Fialinka.

Něžná fialinko,
proč se v houští skrýváš?
vždyť ty nejlibější
vůni z kvítí míváš.

Nejlibější vůni
dýcháš po všem lese,
sotva se k nám Vesna
s rajských lučin snese.

Plna libeznosti
fialinka měrná;
libosti a míře
že je věčně věrná.

Krása s božskou cností
at i v houští zajde,
po libezné vůni
přec ji každý najde.

Každý krásu najde,
když ji vedou cnosti;
plnotě v tom kvítku
něžné libeznosti.

V. Hanka.

116. Labuti piseň.

Jaro ve své celé kráse —
zraku, jen se rozhledni!
jaro vůkol usmívá se
mé to jaro poslední!

Slunko lije s nebe milo
září krajem blaživou,
aby brzo vysušilo
poslední již cestu mou.

A paprsky jeho samy
probuzenou kypří zem,
aby měkké ustlala mi
lůžko v chladném lúně svém.

Jaro vůkol usmívá se —
zraku, jen se rozhledni!
Tam tě uzřím v nové kráse,
nejsi jaro poslední!

Zpěvných ptáčat sbor veselý
práteli se s domovem,
aby sladce pozapěli
nad mým časným nad rovem.

Vánek k letu spíná jemně
listím šustě křídel svých,
aby na rov nosil ke mně
upominky přátel mých.

A hlavičky zvedá kviti
k novému zas životu,
aby mohlo ozdobiti
stánku mého samotu.

Jindř. Niedrle.

117. Václav Levý.

Znaci řezbářského umění pokládají Václava Levého za jednoho z prvních sochařů našeho věku; bohužel že umělecká činnost jeho příliš časnou smrtí přetržena byla.

Václav Levý narodil se v Nebřezinách v Plzeňsku r. 1826.
co syn prostého obuvníka. Již v útlém mládí zabýval se

velmi pilně kreslením a řezbou ve dřevě. Nemaje chuti k řemeslu otcovu, odebral se do augustianského kláštera ve Lnářích k svému strýci, jenž tam byl fraterem. Mladý Levý byl tam přijat a ustanoven za kuchaře. Asi r. 1844. poslali jej do Liběchova nedaleko Mělníka, kdež v zámecké kuchyni pana Antonína Veitha, majetníka panství Liběchovského, v kuchařství vycvičiti se měl. Jednou se přihodilo, že tamní farář Filip Čermák přistihl Levého, an dořezává nožičkem dýmku, na níž byl již vyobrazil myslivce se psem a zastřeleným jelem. Farář ukázal hned dýmku p. Veithovi, jenž byl štědrým příznivcem všeho umění.

Tehdáž byl u Veitha malíř Josef Navrátil z Prahy, řídě vnitřní vyzdobování zámku Liběchovského. Tento umělec uznal dýmku za práci výtečnou a za patrný důkaz vzácného nadání uměleckého. Veith uvolil se ihned schopného mladíka podporovati, ač chtěl-li by se věnovati umění řebářskému. Levý radostně svolil, a Navrátil jal se ho cvičiti v pravidelném kreslení, dávaje mu při tom vyřezávati modely k štukatuře. Levý dělal vše tak důmyslně a obratně, že s ním byl Navrátil velmi spokojen; ano on zhotovil vedle svého pravidelného zaměstnání pěknou sochu, představující proslulého malíře českého Karla Škretu.

Brzo na to dal Veith Levého do Prahy na učení k sochaři Linnovi, jenž také brzo se přesvědčil o neobyčejných schopnostech svého učně. Když zajisté farář Čermák po čtyřech nedělích Linna v Praze navštívil a jeho se tázal, jak asi Levý v umění prospívá, odpověděl Linn: „On má nadání tak výtečné, že mu nemohu, nic nového ukázati. A k tomu jeho výborné srdce a jeho vřelá láska k vlasti!“

Levý dělal se u Linna, pobyl pak některý čas v Liběchově, kdež přátelé Veithovi pečovali také o všeobecné vzdělání jeho. Pilně čítal dobré české knihy; ale nejzamilovanějším čtením jeho byl Kralodvorský Rukopis. Živě si představoval v jímaté myсли své i ty statečné hrdiny i ty něžné povahy, které tam tak pěkně vyličeny jsou.

Roku 1845. poslal Veith Levého do Mnichova k slavnému sochaři Schwanthalerovi, kde asi tři léta ve svém umění se vzdělával. Když pak r. 1848. vrátil se z Mnichova, psal o něm

Schwanthaler Veithovi, že Levý jest jeho nejlepší žák a ve svém tvoření zcela původní. Za krátko se rozšířela pověst o neobyčejné umělosti jeho po vlasti.

Konečně r. 1854. odebral se na jisté nadání do Říma, aby se tam na bohatých vzorech starověkého i novověkého umění ještě více vzdělal. Jestliže Řím pro veliké množství výtečných uměleckých památek skutečně vysokou školou nadaným umělcům.

Levý pobyl v Římě přes 10 let, zřídil si tam dílnu sochařskou, kterou milovníci sochařského umění často navštěvovali. I Čechové, kteří na svých cestách po Itálii do Říma zavítali, navštěvovali svého proslulého krajana - umělce. Tak prý jednou přišli k němu také dva šlechtici čeští; i potěšili se z krásných prací mladého umělce a odcházejíce z dílny pozvali Levého na společný oběd do jistého hostince. Chtěli tím způsobem výtečného umělce poctiti. Když tedy přiblížila se doba ustanovená k obědu, očekávali oba šlechtici Levého v naznačeném hostinci. Hodina určená již dávno minula, ale host nepřicházel, ano nepřišel ani později. A čím se tak stalo?

Václav Levý byl myslí velmi prosté a nedbal hrubě obvyklých mravů společenských; také nemiloval lhalčných společností, ano vyhýbal se vůbec obcování pospolitému. Pročež nechtělo se mu jít k hostině mezi ty vznešené pány; on sice hned v poledne šel do hostince, kam onino šlechticové ho pozvali, ale naobědoval se v obecné jídelně, načež zkázav uctivé poděkování svým hostitelům odešel.

Roku 1867. opustil Levý Řím a usadil se v Praze, a tu zhotovil mnohé práce sochařské. Než dlouho netěšil se z dobrého zdraví, již dne 30. dubna r. 1870. skonal k velikému zármutku přátel a příznivců svých. Z uměleckých prací Levého buďtež tu aspoň některé uvedeny. Hned z prvních let, když u Linna v Praze se učil, pochází velmi zdařilá soška Jana Žižky, kterou farář Čermák jako zvláštní památku po Levém choval. Než Levý do Říma se vydal, zhotovil sochu Lávka, krásné sochy Adama a Evy i jiné; dále dělal ozdobné štukatury v zámku Ploškovickém a v kapli Zákupské pro nebožtíka Ferdinanda I. V Římě zhotovil velebnou sochu Krista Pána pro Karlovy Vary, Madonnou pro knížete Taxisa,

Cyrilla a Methoděje pro chrám sv. Klimenta v Římě, sv. Rafaela pro ústav slepců v Praze, sv. Alžbětu a sv. Františka pro Belvedére ve Vídni na zakázku Jejího Veleč. císaře Alžběty a mnohé jiné větší i drobnější práce. Posléze zhotovil náhrobek obchodníka Feyereisela v Žebráce.

K. Tieftrunk.

118. Josef Ressel.

Roku 1877. slavila paroplavba své sedmdesátileté narodeniny; neboť roku 1807. konal vynálezce parních lodí Fulton své první plavby po řece Hudsonu. Rychlosť paroplavby však znamenitě se povznesla zavedením lodního šroubu na parních lodích: a tento důležitý vynález učinil náš krajan *Josef Ressel*.

Josef Ressel narodil se dne 29. června r. 1793. v Chrudimi. Roku 1806. vstoupil na gymnasium v Linci; ale již r. 1809 dostal se na dělostřeleckou školu v Budějovicích, kde položil základ k svému mathematickému vzdělání. R. 1812. vstoupil Ressel na universitu ve Vídni, kde věnoval zvláštní péči matematice a fysice. Již tehdy učinil některé návrhy a výkresy lodního šroubu.

V této činnosti postihla Ressla první z oněch nehod, jimiž život jeho tak často zakalen byl. Rodiče jeho upadli totiž u velikou bídou a nebyli dále s to, aby na svého syna potřebný náklad vedli. Ressel si umínil ucházet se o bezplatné místo na Mariabrunnské lesnické škole; ale byl odmítnut pro velikou prý slabost prsou. Chtěje se tam přece dostati, obrátil se k císaři Františkovi, k němuž byl připuštěn přičiněním svého krajana císařského komorníka Jelinka. Ressel jsa výborný kreslič, zhotovil pod drobnohledem miniaturní obraz bitvy u Lipska; Jelínek zmínil se císaři o tom obraze a tak dostalo se Resslovi přístupu k panovníkovi. Tomu zalíbil se nejen obraz, ale i sám Ressel tak, že byl do lesnické školy přijat, ano i peněžitou podporou ze soukromé pokladny císařovy obdařen.

Ressel vstoupil r. 1814. do lesnické školy, kde schopnostmi a pilnosti tak vynikal, že i učitelům svým býval nápomocen při vyučování mladších chovancův ústavu Mariabrunnského.

Zároveň podporoval své chudé rodiče; staral se všemožně pracemi, jež konal v prázdných hodinách, o výživu jejich.

V Mariabrunnu zůstal Ressel do r. 1817., načež stal se lesním v Platerjachu v Krajině. Ze života Resslova v Krajině vypravuji tuto příhodu. Ressel jeda kdysi rozsáhlým lesem, byl napaden od tří loupežníků a docela obrán. Po několika dnech dostavili prý se tito tři loupežníci k samému bytu Resslovu, chtějice okradenému lesníku vči jeho zase vrátiti; neboť prý se dověděli, že oloupili muže v celém okolí velice oblibeného. Ressel vyšel z domu, aby své vči od loupežníků přijal, a hle, tím si zachoval život, neboť v té mž okamžiku spadl v jeho ložnici strop.

Roku 1821. dostal se Ressel za lesního správce do Terstu, tedy k samému moři, kdež měl nejlepší příležitost, své výzkumy o lodním šroubu obrátiti na paroplavbu. Činil tu v té příčině některé zkoušky a r. 1827. obdržel patent na vynález šroubu, jenž měl sloužiti k rychlejšímu pohybování lodí i mlýnů. Nemaje však sám peněz, musil Ressel hledati pomocí cizí. Z počátku jej podporovali dva obchodníci v Terstu; dali dle jeho návodu udělati lodní šroub, který k malé lodi přidělan byl. Šroub řídili jen dva muži; a hle, plavba podářila se výborně.

Po šťastných zkouškách chtěl Ressel utvořiti společnost pěněžníků, která by parníky šroubovými, dle jeho vynálezu stavěnými, pravidelnou plavbu mezi Terstem a Benátkami prováděla. Než Ressel toho cíle nedosáhl; všecko snažení jeho zmařeno těmi podnikateli, kteří až potud onu cestu jep parníky kolesovými konali a z ní velké peníze těžili.

Avšak ani uprostřed těchto svizelů neustával Ressel vymýšleti nové nálezy v mechanice. I jest zajímavo, že i v stavbě mlýnů navrhl zařízení, které dnes velice se šíří. Jsou to tak zvané nílány válcové, kde zrni nedrtí se mezi rovnými plochami dvou kamenů, nýbrž rozmílá se oblými povrchy kovových neb jiných válců.

Strany lodního šroubu pomýšlel Ressel, vida nezdary své v Terstu, na to, jak by svůj nález uvedl do ciziny. Setkal se s jakýmsi Baijerem, jenž ho seznámil s několika francouzskými obchodníky; s těmi Ressel o zavedení lodního šroubu

ve Francii vyjednával. Ressel byl tak prostosrdceňý, že Bauerovi všecky podrobnosti svého vynálezu pověděl. V březnu r. 1829. jel Ressel do Paříže a již v dubnu vykonal zdařilou zkoušku se svým vynálezem. Ale když pokusy šťastně byly skončeny, tu francouzští obchodníci, s nimiž Ressel napřed se nedohodl, nechtěli ke šmlouvě přistoupiti. Zda tito Francouzové potom vynálezu Resslova užili, těžko rozhodnouti. Když mu tedy své peněžní podpory odepřeli, octnul se Ressel u veliké nesuázi; jsa v Paříži bez peněz nevěděl ani, jak se vrátí k rodině do Terstu.

V tom smutném stavu pomohl Resslovi praktický vynález, jejž také někde roku 1828. učinil; totiž způsob, jímž možno barev z rostlin ve tvaru pevném dobývati, tak že pak snadno uschovány a přenášeny býti mohou. I seznámil se Ressel v Paříži s jistým Messonierem, obchodníkem v barvivech. Tomu se zalíbil onen vynález o barvivech; i vyzval Ressla, aby mu dílnu dle svého návodu zařídil. Ale když se tak stalo, vzal Messonier patent na vlastní jméno a odbyl Ressla nepatrnnou summou 1000 franků. Ač Ressel takto zbaven byl zasloužené odměny, mohl se aspoň navrátiti do Terstu, kam také v květnu téhož roku dorazil.

Hlavní podporovatel vynálezu Resslova v paroplavbě byl již dříve Terstský obchodník Karel Fontana. Přispěním jeho konečně vystavěn první šroubový parník jménem „Civetta“, s kterým také zkušební plavby v srpnu r. 1829. činěny byly. Tu při hlavní zkoušce povstala v jedné z parních trub průtrž. Poněvadž vlastní šroub porouchán nebyl, tedy bylo lze troubu za krátko zase opraviti; přes to však Fontana, jenž tu chvíli chtěl miti hojný zisk z vynálezu Resslova, odepřel podniku, vši podpory a zřekl se všeho dalšího spojení s Resslem. Nad to sám brzo potom zemřel, a Ressel měl pak ještě dlouhou při s jeho dědici, s nimiž konečně vyrovnati se musil.

Tak zhlíčil r. 1829. všecku naději, již Ressel ve šťastný zdar svého vynálezu tak dlouho byl kladl. Toto veliké sklamání tak bolestně dotknulo se ho, že technická jeho činnost potom velmi ochabla.

Zatím nabýval vynález lodního šroubu v cizině větší a větší platnosti, zejména v Anglii, kdež Smith r. 1835. začal

konati pokusy s lodním šroubem, zcela dle "návrhu Resslova zhotoveným. Angličan Smith byl šťastnější než Ressel, předchůdce v též vynálezu; neb Smith byl hojně podporován anglickými peněžníky, i podařilo se mu, uvésti lodní šroub v paroplavbu skutečně. A roku 1840. objevil se již anglický parník šroubový také v přístavu Terstském. S jakým pocitem vítal jej asi ubohý sklamany Ressel, snadno si lze pomysleti; měl zajisté to pevné vědomí, že onen anglický parník povstal z vynálezu jeho.

Roku 1852. zasvitla Resslovi ještě jednou naděje, že vynález jeho nezůstane docela bez odměny. Tehdáž vypsala totiž anglická vláda cenu 20.000 liber šterlingů (200.000 zl.) pro toho, kdo by dokázal, že jest prvním vynálezcem lodního šroubu, i dala tím na jevo, že Smithovi té zásluhy nepřikládá. Ressel poslal ještě r. 1850. své průkazy do Londýna; i sám arcivévoda Ferdinand Max, když r. 1857. v Londýně meškal, přimlouval se za Ressla.

Dlouho čekal Ressel na vyřízení své žádosti, až v noci z 9. na 10. října r. 1857. v Lublani zemřel; roznechtal se tam jsa právě na cestě úřední.

Nedlouho po smrti Resslově oznámeno dědicům jeho z Londýna, že cena výše jmenovaná rozdělena jest mezi několik anglických žadatelů, a že listiny Resslovy se nepochybě ztratily. Nechtěly patrně Angličané tomu, aby cizinec vyznamenán byl poctou tak velikou.

Možno tedy říci, že smrť zbavila Ressla nového trpkého sklamání. Tím všice uznává se nyní, kde šroubové parníky již po všech mořích se plaví, Ressel za vynálezce lodního šroubu i postaven mu z té příčiny ve Vídni před technikou zvláštní památník.

Dle Ladislava Hajniše.

119. Ptáče.

Na dva drátky uzamčené
v naší kluci ptáče zpívá,
chvíliku zmlkně — ven se dívá,
kde to zlaté slunko hřeje,
poskočí si, z novu pěje
a mně zdá se nejináče,
než že pláče.

V zahradě nám više zrají,
na větvici ptáček sedí:
ptáci lidem nepovědí,
co to sobě povídají; —
žet se ti dva ptáci ptají:
„Jak se daří?“ — A ten z klece
dí: „Zde je to smutné přece!

Cely den a celé noci
na bidélku bez ustání,
— a ten den je k nepřekáni!
Za dne soudruh nepřilítne,
v noci hvězda nezakmitne:
o tom slunci, země kráse,
mně jen zlá se!"

Venku svítí slunce zlaté,
po zahradě větřík věje,
ptáče zmlklo, — druhé pěje:
„Pusťte je, vždyť zrovna prosí,
napije se slunce, rosý —
pusťte je, vždyť je to bolí.
— ať si se mnou zašveholí!"

J. V. Sládeček.

120. Vítovky.

(Z podhorských tradic vypravuje Václav Řezníček.)

Jdeme-li v měsíci máji od Jaroměře k Náchodu, míváme tu podivný pohled na kamenité a jilovaté stráně bývalého panství Náchodského. S modrého nebe usmívá se teplé slunéčko, při potůčkách zelená se bujně žito, a ty stráně jsou bílé, jako by nachumelil. Vánoční ten obraz trvá tam skoro od svatodušních svátků. Avšak nebělají se tu stráně Náchodské padlým sněhem, nýbrž běloskvoucím květem třešňovým.

Teprve když vítr sfouká lehounký květ, zazelenají se stráně hustým listím třešňových stromů, a poutníku zdá se, jako by teprv tenkráte jaro tam zavítalo. Pěnkavky se rozštěbetají, špačkové si pohvízdávají, křepelice předpovídá, zač bude žito, a jak budou sypati brambory, a kukačka sbírajíc po rozsáhlých třešňových sadech hltavé housenky, zakuká, po kolika bude bečka vítovek, po koliká koš černých, po kolika cent srdečnic, po kolika úborek bělek, zač višně a zač putna pláňat.

Po dědinkách až do těch chvil sadaři tkalcují, ale jak uslyší kukačku, dodělají již jen k zarážce a nechají kus kusem třeba v polovici, a již celé dni chodí, kde co a jak se podobá. Vrátice se z obhledů snesou s půdy lípovou kůru, namočí ji a pracují na novo až do tmy a třeba ještě při měsíci: šijí úborky, spravují bečky, svazují porouchané koše a čekají, brzo-li přijde obecní otlukač, že toho a toho dne bude na Náchodském zámku první licitace.

Tak děje se teď. Ale jsou ještě lidé na živu, kteří pamatuji dobu, kde tu nebývalo žádného ovoce kromě lesních jahod, borůvek, malin a ostružin a kde vrchy, překouzlené

nymí v sady, bývaly holé. Rostla na nich v mazlavé jilce jenom materídouška, trochu drobné mochny, sem tam vykvetla rudá luční charpa, vybujel bodlák s diviznou, zabělely se pantofličky Panenky Marie a zazelenalo se tu a tam trochu stříbruňka.

V létě opíralo se a pražilo do nich slunce, v zimě kupily se na nich závěje, že v nich až i hynuli zapadlí zajíci, a z jara, když tálo, bývaly samý výmol. Patří většinou panstvu; obyčejně ve středu jejich postavili ovčím a vyháněli pak na ně od jara až do zámrzu rounatá stáda. Skoro ani šípku se tu nevedlo.

* * *

Bыло то в летех двадцатых тогото стояти, кдыž была на-
ходуа првѣ в половици чervна ве Studnici kostelnї а шkolni
visitace. Odbýval ји Náchodský děkan а yikář Regner. Když
јел Starkočí druhého dne з рана zpět, поткал за дědinkou
на Vysokovské cestѣ starou matičку с synem. Matička pla-
кала, syn был zarmoucen.

„Kam lidičky?“ ptal se jich.

Stařenka tím více jala se vzlykatи, а юнákjen s tiží ze
sebe vypravil, že do Hradce. Byl odveden.

„A jak se jmenejේ?“ tázal se soucitný kruž dale.

„Tomeš,“ odvětil tázaný.

„A ku kterým musiš?“

„Za Hradeckým regimentem do Italie. Regiment se jme-
nuje Lilienberg.“

Starec kněz se zamyslil. Soustrastně zakýval šedivou
hlavou. „Jakáž pomoc! Jen se nespust! Čiň poctivě a pravě.
Dobu tu nějakou přečkáš, utekou i století. Hled' se jen ně-
čemu rozumnému na vojně přiučit. V Italií máš dost a dost
k tomu přiležitosti. Všecko odtamtud je zde vzácností a no-
vinou. Jakého jsi řemesla?“

„Tkadlec.“

„Máš lásku ke stromům a k lesům?“

Mladík se po borech smutně rozhlédl.

„Vidíš,“ pokračoval děkan, „v Italií mají touto dobou již
zralé třešně. Tady by jich bylo teď tak za groš pro vrabce.“

„Což abys naučil se tam dobře štěpovat? Musí přijít konečně čas, kdy i tady začnou ovoce otcovsky pěstovat.“

Tomeš poslouchal.

„Vy matko doufejte, že syna ještě uhlídáte. A ty se jen dobře chovej, a nikdy při žádné práci ani na jediný celý den nezapomeň na rodnou zemi svou, na domov.“ Při těch slovech sáhl děkan tajně do kapsy, a než Jonák se nadál, měl ve dlani několik jako mléko bílých dvacetníků. Potom kočár zarachotil, matka synovi slova knězova opakovala a chvějící se rukou udělala mu na čelo křížek.

* * *

Léta Náchodsku mijela, jako tomu, kdo dřímá, uplyne noc s krásným snem. Mír, pokoj a úroda byly stálým údělem těch časů. V Praze chystali na jaro slavnou korunovaci mladého císaře Ferdinanda, když jednoho dne před květnou neděli kráčel od Klenče k Vysokovu muž v bílý vojenský mundur oděný. S netajeným potěšením rozhlížel se kolem sebe. Jaký rozdíl, když odtud odcházel a nyní, když se vrací. Již jen to, že se tehdy musil mlátit hlubokými úvozy a teď šel po nové císařské silnici jako po mlatě.

Tomeš jda z vojny, nemohl se po čtrnácti letech doma poznat. Nesl si pod paždí těžký svazek proutků v hlíně pečlivě zaobalených. Ale ani necítil, že něco nese. Když se náhodou podíval stranou k Dubenskému ovčínu, stanul překvapením. Pozoroval po vrchlu a po stráních stromky, jistě již od lonska vysázené. Nezdržel se, přímo dal se k nim po vlhkých měkkotách.

„Třešně!“ zajásal.

Bleskem měl nůž v ruce, balíček rozvázaný a než přezípal dole nad zasetým ječmenem skřivánek svou píseň, již jednu třešničku oštěpoval.

„Jsou to vitovky“, liboval si, „jen aby vruby nebyly zaschlé!“ Potom neprodlévaje uhnáňl přes kopec ke Starkoči. „Starý děkan byl dobrým prorokem, že ovoci přijde čas, a jak brzy přišel!“ povídal si. Když vystoupil na vrch nad dědinu, dal se do hlasitého pláče. Uhlídal, jak se vinou z komína rodné jeho chaloupky kotouče modravého dýmu. Letem

toužící vlaštovice byl v ní a již objímal vetchou matičku. Div jí neporazil. Stařenku náhlé to překvapení málem bylo by zabito. Dlouho uemohla ani promluvit.

„Hochu,“ vypravila konečně ze sebe, „nezdá se mně ani, jako by's tolik času byl z domu. Jsi hodný. Vid, ty jsi zpomínal!“

„Jak bych byl nezpomíнал, mamičko. Ten starý Náchodský pan děkan nevyšel mně z paměti.“

„Ptává se Studnického po tobě a těší se, že z tebe bude dobrý sadař.“

„Zejtra k němu půjdu. Poslechl jsem ho a učil se, co mně radíl.“

„Sel, a dobré udělal. Nežli stromům došla míza, vydělal si již sta štěpováním panských sadů. Vruby až z Italie přinesenými zušlechtil z vděčnosti všecky třešňové stromy na zahradě Náchodského děkanství.

„Je to, jemnostpane, onen druh,“ vyprávěl při té práci Regnerovi, „který zraje již v polou června, kolem sv. Vítovky!“

Staričký kněz radostí jen zářil. Zase se mu jeden kousek povídlo. Náchodský vrchní jen k děkanově radě vysázeti dal pastviny a stráně stromovím. Jak byl děkan nyní rád, že mu mohli odporučit štěpaře vycvičeného v Italií!

Dávno již všichni spějí pod kvetoucím drnem, ale ranní třešně „Vítovky“, které z Náchodska i na Novoměstsko hojně se rozptlemily, zachovávají zásluhu jejich v živé a vděčné upomínce.

Jsouť na Náchodsku třešně Vítovky jako potok, v němž se z jara loví zlatý písek. A písek ten objevilo laskavé slovo promluvené z dobrého srdce k srdci účinnlivému. Objevitelé toho zlata byl Regner s Tomšem.

Velezasloužilý Náchodský děkan Regner, opravdový lidumil a ryzi vlastenec, zachoval si mezi lidem i mnohou jinou pěknou památku. Mezi jiným vysázel též pustý Zámecký vrch křovinami, přičemž mu nápomocen byl kaplan jeho a spisovatel český, Josef Myslimír Ludvík.

121. Potschefstroom.

Toto hlavní město republiky Transvaalské z daleka jsouc pozorováno, zdá se o mnoho menším, než jest skutečně; což se vysvětluje tím, že se Potschefstroom rozkládá po rovině, činí rovnoběžník, a že ulice a zahrady kolem domův osázeny jsou košatými stromy.

Již za pobytu mého r. 1873. Potschefstroom byl jedním z nejznamenitějších měst jižní Afriky; od toho času pak rozvinul se a rozkvetl ještě více. Bylo v republice městem zahrad a není pochyby, že v osadě Transvaalské udrží se na čestném tom místě i dále, jako jest až po dues v zemi nejdůležitějším městem obchodním. R. 1873. páčilo se obyvatelstva asi na 4000 duši. Počet ten zvětší se ještě, počítáme-li ku městu farmy hustě vedlé sebe ležící zvané Starý Moi-river-dorp (= ves řeky Moi), jež počínajíce od severního konce města, táhnou se několik mil na obou březích Moirivera údolím nahoru.

Řeka tato proudíc dosti silně a činíc mnohé bažiny, obrostlé rákosím, obtéká město na východní straně. Voda její jest téměř napořád čista a hostí četné ryby vaalské a kraby; na březích pak jejich prohánějí se vydry, divoké kočky a leguáni. Vodovod, který z řeky a ze západních hor jde, zásobuje městské zahrady, obtékaje město na západě, a z toho hlavního proudu vedou se malí potůčkové k četným skupinám domů. Za časů letního roste v ulicích méně obyddlených bujná tráva, i v době suchoty zelenají se mnohé věčně zelené stromy, na mnoze zahraničné a sem přenesené, cypřišovité, blahovičníky, břečtan a j., jež daří se dělře v údolí Moiriverském. A tak podobá se město se svými čistě obilenými domy, dílem plohostřechými, dílem sedlostřechými, jež z tmavé zeleně pěkně vyzírají, jediné zahradě. Jsou-li však vzdálené, nevelmi vysoké pahorky, a široká rovina v údolí pokryty vysokou kyprou travou, a břehy-li říční proměnily se ve dva květinové záhonky s bílými ohňorudými a žlutými květy, pak jest pravá chvíle, kdy Potschefstroom skvěje se nejnádhernější ozdobou a kdy zasluhuje čestného názvu „květinového města země Transvaalské“.

Ulice jsou přímé, město pak rozdeleno ve čtverhraný („bloky“); tam kde sbíhá se bloků více, nalézá se několik prostranných náměstí; na jedné části nejhlavnějšího z nich pořádají se trhy a dražby. Z chrámů kosteliček anglický, ovinutý břečtanem, poskytuje krásného, malebného obrazu. Jinak nenalézáme ani jediné veřejné budovy, jež by vynikala nějak nad obyčejné novější městské stavby jihoafrické. Město je sídlem magistrátu a portugalského konsula; také jest zde několik obecných škol a živý obchod se odtud provozuje s anglickou osadou Natalem. Za městem položeno jest několik mlýnův a koželužen. Hlavně vyvážejí se mouka, obili, tabák a jateční dobytek do Polí diamantových, do Natala tabák, dobytek, kůže a kožené haleny; také vyváží se odtud trochu per pštrosích a slonové kosti; té nyní ovšem už málo. Zboží z Natala, ze svobodného státu Oraňského a z Polí diamantových do vnitř země dopravuje se na mnoze Potschefstroomem.

Ačkoli městské stavby nevynikají stavitelskou ozdobností, jsou přece obchodní místnosti budovy pevné, prostranne, vyhovující svým účelům zúplna; také stavení obytná zřízena jsou pěkně a čistě; mnohá z nich podobají se úpravným letohrádkům. Co však zejména jednotlivým i prostým domkům často zvláštního a celému městu všeobecného dodává půvabu, jsou ovocné a zelinné zahrady a zahradky, které je vůkol obklopují, jakož i mnohé husté keře růžové, ozdobené stými a tisíci, zde jasných, tam tmavorudých růží, a ploty z vysokého fíkového kří nebo marhaníků, kteréžto skvějice se krásným, tmavým listím a ohnорudými květy, později plny jsou plodů, zvici pěsti. Všecko všudež zelená se, kvete a voní, a zralé plody houpají se po několik měsíců na plotech, keřích a stromech. Majetníci dvorců bez veliké námahy mohou po celý rok bráti si ovoce a zeleniny, co potřebují, neodnímajíce při tom krajince své rázu půvabné květnice.

Ú silničních příkopů, v nichž většinou hrčí potůčkové stále tekoucí, stojí obrovské vrby smutečné, skýtajíce za úpalného vedra slunečního občerstvující chládek. Vrby ty liší se světlejší želení svého listí a smutně svislými větvemi, tenkými sic, ale hustě obrostlými, zřejmě a velmi přijemně od

tmavolistých korun stromův ovoených, od blahovičníků ještě tmavějších, od zaostřených listů zeravu (thuja), jakož i od tmavozelených cypříšův.

(Ze spisu Dra. E. Holuba přeložil J. Metelka.)

122. Kapské město.

Na úpatí tří souvislých vrchů, Stolové, Čertovy a Lví hory, na místě, jak se zdá, velmi dobře ukrytém a bezpečném, prostírá se metropole Jižní Afriky, nejlidnatější město jižně od řeky Zambesi, druhé obchodní středisko anglických osad v Africe. Ačkoli nedostává se mu rozkošné polohy hlavního města madeirského Funchala, stupňovitě po stráni horské rozestavěného, poskytuje přece cizinci obrazu celkem velice poutavého.

Bezděky ovládne cizince příjemný pocit jistoty, bliží-li se, jda volně po břehu Stolové zátoky, městu Kapskému. Zdá se, že obilné ty budovy, jež nás v zeleni zahrad a stromořadí vítají a zde onde vynikají štíhlými vížkami, nabízejí poutníku po bouřích mořských mír a pokoj. Než i toto místo, na oko tak chráněné, bývá v některých dobách ročních vydáno velmi prudkým bouřím, které rychle se opakují a město zahalují hustým prachem. I při klidné pohodě zdvihají se za příčinou číleho obchodu velká mračna prachová, tak že lze sotva na sto kroků viděti. A proto zdržuje se každý, kdo jen poněkud jest zámožný, toliko ve dne a za obchodem ve městě; obydlí své však má v osadách, vystavěných na úpatí Lví a Čertovy hory. Této neřesti Kapské město se nezbaví asi ještě dlouhý čas, neboť jednak nelze odvrátit jihovýchodních bouří, jež přicházejí ze zátoky Simonské, jednak pak nepokusili se obyvatelé pošud ani o to, aby vydláždili ulice městské. Proti oceánu, o jehož záhubné moci svědčí mnohé trosky korábů, rozmetané na pobřeží zátoky Stolové, dovedli se v posledních sedmi letech uhájiti tak, že vystavěli veliké přístavné a ochranné zdi.

Jdouce několik set kroků na pobřeží, přicházíme na začátku Kapského města na rybí trh, jenž z daleka již se prozrazuje svými pronikavými výpary, pro něž ovšem bylo

by radno bývalo, aby položen byl u větší vzdálenosti od města. Zde malajští rybáři hromadí den co den mimo neděli ryby mořské přerozličných druhů, sem svázejí veliké hromady mořských raků, jež ochotní odběratelé rozebírají vždy do jednoho. Kdo by dovedl čich svůj otupiti, mohl by na trhu tom konati znamenitá pozorování, zvláště národopisná. Malajové, kteří se ode mnoha let z ostrova Madagaskaru sem přistěhovali, věrně trvají na svém kroji a při svých zvycích. Přišli do města Kapského jako rybáři, zedníci a krejčí a jimi také zůstali; nad to pak se v nové vlasti vycvičili na obratné vozky. Spatřujeme tmavohnědé postavy jejich, kterak chránice se od paprsků slunečních červenými kluci, starší z nich pak obrovskými kuželovitými klobouky, zhotovenými ze slámy, z rákosí nebo z pletiva bambusového, a oděni jsouce v řásnaté kalhoty a košile, horlivě kořist svou ze člunů nakládají do košíků. Ploský obličej málo jest zajímavý, oko však svědčí o tropické vlasti; zvláště ženy mají veliké a krásné oči. Ženy, jež pomáhají mužům a se smíchem hovoří o lově řečí buď vlastní nebo hollandskou, nosí na hlavách pestrobarevné šátky, dále řásnaté bílé košile a veliké množství sukni. Mezi muži a ženami, horlivě prací zaměstnanými, činí se také černohlavé jich potomstvo; děvčata, lepým loutkám jsouce podobna, oděna jsou bílým plátěným oblekem, a hoši ve krátkých kazajkách a kalhotách. Sotva že povyrostou, snaží se, jak mohou, aby dle sil svých podporovali rodiče a dovlekli větší ryby na trh.

Odejdeme z rybího trhu a odeběřeme se jednou z ulic, jichž množství město rovnoběžně protíná, na hlavní náměstí ovroubené piniemi. U vnitř města nepoutá nás ani tak výstavnost domů, z nichž mnohé zbudovány jsou ještě starým slohem hollandským, jako spíše ruch po ulicích, ve kterých domorodci, zde převahou smišenci, nejvíce zajímají cizince. Nalezneš je jako nosiče, vozky a sluhy na každém nároží, v každém obchodě a domě. Malajové, Kafrové a smišenci leží pokojně na témaž nároží a snaží se, aby tam, kde se jim „job“ (práce) naskytne, nabyla zisku, jak možná, největšího.

Smišenci mají nejrozmanitější pleť, od přítmělé barvy až do tmavohněda; černých obličejů jsou Kafri a domorodci,

kteří se přistěhovali sem od pomoří západního nebo východního a z ostrova Sv. Heleny.

V Kapském městě má sídlo nejvyšší úřad pro Jižní Afriku, totiž komissař pro državy Jihoafrické, přidělené mu ministerium a parlament, skládající se z horní a dolní sněmovny; dále sídlí tu anglikánský a katolický biskup. Ve městě je šestnáct chrámů, počítaje v to modlitebny, a v obyvatelstvu, jež většinou jest barevné, nalezneš vyznavače kde které konfessí. Mezi bělochy převládá živel hollandský nad příslušníky ostatních národův evropských, jichž práv hají konsulové; jsou to nejvíce kupci.

Z veřejných budov uvésti můžeme radnici, chrámy, dům vladařův, budovy vojenské a železniční stanici. Především však sluší zmíniti se o budově musejní s pomníkem sira Greya a se sousední zahradou botanickou, z opevnění pak, chránících město se strany mořské, zejména kamennou tvrz, v níž sídlí vojeuský náčelník Kapského města.

Také okolí dodává Kapskému městu zvláštního půvabu a dojímá se velice i toho, kdo od moře přichází, i toho, kdo sestupuje s vnitrozemské vysočiny. Blížime-li se ke městu od moře, jsou nám již z daleka nápadny četné bílé body, které se na úpatí táhlé Lvi hory prostírají podlé moře; jsouc na blízku, shledáme, že jsou to letohrádky, které výzírají ze zahrad, přenádhernou zelení bujících. Toto předměstí je sídlem zámožných obyvatelů Kapského města, zejména kupcův, i je spojeno s městem koňskou drahou. Díl toho předměstí, ležící nejdále od města směrem k moři, služe Sea-Point, díl pak, bliže města položený a s ním souvisící, zove se Green-Point. Tam, kde se spojuji, nalézají se hřbitovy, z nichž hřbitovy domorodců, položené na stráni horské, zejména pak pohřebiště mahomedánských Malajů, velmi zajímají národní pisce četnými náhrobky a nápisy. Hroby ty ozdobeny jsou vedle nápisů, vepsaných do tmavých břidličných tabulek, pouze květinami, z papíru vystříhanými a ob čas obnovovanými.

Poskytuje-li nám již úpatí Lvi hory s krásnými letohrádky rozkošného pohledu, najdeme ještě větší půvab, poohlédneme-li na nejnižší svah Čertovy hory. Zde na několik

angl. mil cesty řadí se ves ke vsi, zahrada k zahradě; jednotlivé úhledné a čisté dvorce odděleny jsou a zastíněny jehličnatými a dubovými hájkami. Každých sto kroků objeví se nový a nový poutavý obraz. Dráha přes 100 angl. mil dlouhá spojuje tato předměstí s městem. Zvláště zajímava je stanice třetí pro blízkou královskou hvězdárnu, jež vystavěna jest poněkud stranou na písečném valu, proměněném ve krásný sad.

Ze tří hor, pro Kapské město tak význačných a s městem samým tak proslulých, nejznamenitější a nejjazímovější jest dotčená již Stolová hora, 1082 metry vysoká. Nad třetinu této výšky zabírá obrovský podstavec, pokrytý na díle zdělanými lukami, na díle travou, křovinami a vřesovitými rostlinami, z něhož téměř kolmo vystupuje mohutná kupa rozsochatá, nahoře však úplně zploštěná. Odtud otvírá se rozhled po moři, zátoce Stolové, přístavišti a po městě Kapském, že bys mu hned tak nenašel na světě rovného

(Ze spisu Dr. E. Holuba přeložil J. Metelka).

123. Zatmění slunce.

Měsíc obíhaje kolem země, zakrývá nám tmavým jsem tělesem světlý kotouč sluneční, buď částečně aneb i zcela. Výjemu tomu říkáme zatmění slunce, ač bychom vlastně měli mluvit o zatmění země, neboť měsíc zakrývá nám slunce, vrhá stín na zemi, tudíž zemi zatemňuje.

Kdo tomu rozumí, jak vznikají čtyři čtvrti měsice, zajisté dovede vyložiti si, kterak zatmění sluneční jediné při novém měsici je možné. Kdyby měsíc obíhal v téže rovině kolem země jako země kolem slunce, při každém novu bylo by zatmění sluneční. Avšak rovina oběhu měsíčního činí s rovinou dráhy zemské úhel pěti stupňů, a proto nový měsíc jsem častěji nad rovinou aneb pod rovinou dráhy zemské, stín měsice nedostihne země.

Slunce i měsíc jeví se oku našemu jako kotouče skoro rovné velikosti, aneb jinak řečeno: zdánlivé průměry slunce a měsice jsou téměř rovny.

Slunce i měsíc zdají se nám tou měrou menšími, čím více jsou od nás vzdáleny. Přijde-li země na elliptické své dráze slunci nejbliže — až na 146 milionů kilometrů a to asi 2. ledna — zdá se nám býti slunce větší, a naopak menší,

je-li země asi 2. července nejvíce vzdálena, totiž 151 milionů kilometrů. Totéž platí o zdánlivé velikosti měsice, který od země je vzdálen 363 až 405 tisíc kilometrů.

Nalézá-li se měsíc na své dráze nejbliže země čili v blízkozemi, země pak nejdál od slunce čili v dalekosluní, jeví se průměr měsice větší než průměr slunečný, slunce může tedy celé zakryto být tmavým měsícem, a zatmění takové sluji úplné. Je-li měsíc v dalekozemí, země pak v blízkosluní, jeví se zdánlivý průměr měsice menší než sluneční; měsíc i kdyby střed jeho se středem slunce spadal do téže přímky od oka pozorovatele, přece nezakryje celého slunce, ale na pokrajích objeví se kruhovitý světlý okraj, a proto říkáme takovému zatmění *kruhové*. Toto vzácné zatmění jakož i každé jiné, při kterém měsíc jenom část slunečního kotouče zakrývá, ježto středy obou se nesetkají, sluji zatmění *částečné*.

Velikost částečného zatmění měříme palci ekliptickými, nazývajíce tak dvanáctý díl průměru tělesa zatměného.

Připomenouti sluší, že každé zatmění ať úplné ať kruhovité ovšem počíná se i končí zatměním částečným.

Úplné zatmění slunce netrvá nikdy dlouho, poněvadž měsíc a tím také kuželovitý jeho stín dále postupuje, anobrž i země naše rychle se otáčí kolem osy své, tak že vždy jiná místa přicházejí do osy stínu.

Na rovníku trvá nejdelší zatmění úplné asi 8 minut, u nás nejvýše 6 minut.

Stín měsice popisuje při úplném zatmění na zemi jakýsi stinný pás, který, padne-li blíže rovníka, až 220, blíže k točnám, až 1500 kilometrů šířky má; obyvatelá tohoto pasu vidí slunce zcela zakryté, mají tedy úplné zatmění. Na koncích jakož i po obou stranách tohoto pasu středního vznikají polostínem měsice pasy větší, obyčejně nestejně široké, ve kterých se vyskytá zatmění jenom částečné, a to tím menší, čím dále jsme od pasu středního. Obyvatelé mimo naznačené tyto pasy bydlicí nepozorují žádného zatmění slunce.

A proto ačkoli v době 18 let na zemi vůbec nastati může 41 zatmění slunečních, přece v jistých místech lze pozorovat teprv každý druhý rok zatmění částečné, úplné pak jenom za dvě stě let jednou.

124. Člověk a živočišstvo.

Pohlédneme-li na rozmanité národy po světě roztroušené, nalezneme některé, jenž lovem a rybařením se živí, jiné, jenž stády svými travnaté stepi spásají, a konečně národy usedlé, orbu a průmyslem se živící. Mezi tyto náležejí národové nejvzdělanější. Co medle jest přičinou rozmanitého způsobu živobytí různých těchto částí člověčenstva? Zajisté přirozené poměry, ve kterých postaveny jsou; a tu zajisté poměry k živočišstvu zaujmají místo předuležité, snad nejpřednější.

Hojnost ryb a jiných jedlých zvířat mořských poskytovala člověku na březích mořských bydlicímu snadné výživy a vybízela jej sama k životu rybářskému. Množství zvěři ve pralesích severoamerických jest přičinou, že tamější obyvatelstvo tak dlouho setrvalo v divokém stavu loveckém. Travnaté stepi střední Asie žíví četná stáda koní a dobytka hovězího, kteráž opět národům tamním výživy poskytuji.

Jakmile však počet obyvatelstva vzroste tak, že živočišstvo již nepostačuje k dostatečné výživě jeho, tu jest člověku vyhledávati prostředků jiných. I obraci se k rostlinstvu, a snaží se orbu z něho vytěžiti, čeho říše živočišstva poskytnouti již nemůže. Ale i v tomto způsobu života jsou člověku některá zvířata nevyhnutelně potřebná; neboť špatně by pořídil rolník v půdě sebe úrodnější, nemaje dobytka tažného.

Dle poměru, v jakém člověk jest k živočišstvu, spatřujeme i ducha jeho na rozdílném stupni vzdělanosti. Nejniž stojí národové rybářští; obírajice se tupými tvory vodními, jež tak snadno uloví, nenapínají velice rozumu svého, aby nabyla té výživy. Někteří ostrováné australští neznají ani udič ani sítí; v tupé trpělivosti čihají v neotesaných kocábekách svých často celý den, až se jim náhodou podaří některého nemotorného zvířete mořského se zmocnit.

Výše stojí u vzdělanosti národové lovečtí. Jest jim zajisté zápasiti s chytrou a odvážlivou zvěří divokou; i bystří tedy v ustavičném tom boji rozum svůj, neb toliko duchovní převahou mohou si zjednat potřebnou výživu. Ale poněvadž krve prolévání a vražda je hlavním zaměstnáním jejich,

stává se i povaha národů loveckých surovou, divokou, ne-skrotitelnou a krvežíznivou. Zbraň, již proti zvířatům si byli urobili, obracejí pak často i proti sobě samým; nebo zápas stal se jim denní potřebou.

Pastýř nezabývá se jíž se zvířaty divokými jako lovec a rybář, ale s krotkými, zdomácnělými a přítlulnými. Proto také národné pastýřství nenáležejí k divochům, nýbrž čini přechod k národům vzdělaným. Avšak i u národů vzdělaných zvířata zaujmají důležité místo v životobytí. Na skvostných hodech velmožů jako na stole střídmého měšťana pokrmy masité vynikají nad jiné. Šatstvo, jímž se odíváme, podušky, na nichž odpočíváme, mnohé léky, jimiž porovchané zdraví napraviti hledíme, pamatuji nás na zvířectvo. Na procházce těší nás zpěv ptactva; do dalekých krajů, k milým přátelům, ano i do krvavého boje donáší nás rychlý kůň; majetku našeho hlídá věrný pes a role naše zdělává silný vůl. Aho užitek, jejž ze zvířectva běžeme, jest veliký! Pohlédneme bliže k němu!

Tak poskytuji nám rozličná zvířata potřebného masa, mléka, vajec, sádla, loje a medu. Tělesných sil mnohých zvířat užívá člověk k nošení břemen, k tahání vozů a pluhů i k jezdění, totiž koně, osla, mezka, vola, psa, slona v Indii, soba v zemích severních, lamy v horách jihoamerických, velblouda v písčinách asijských a afrických. I k honbě a lově slouží člověku pes, slon, ichneumon, vydra, sokol a výr. Domy, zahrady a pole čistí nám od myší kočka, ježek, sýkorka; za strážce a pastýře slouží nám pes.

Za léky užívá se ze živočišstva na př. mléka kobyliho a osličího proti souchotinám, jeleního loje proti zmožděním a ohněteninám, jezevčího a zaječího sádla proti otokům a starým vředům a pižma ve mnohých nemocech k zotavení nervů. Mnohá zvířata dávají nám látky na šaty, a to kožešiny, kůže, vlnu, peří i péra na okrasu. Polypy mořští a některé lastury vyrábějí nám krásné koraly a perly; hedvábník pak upřádá hedvábí. Těž některých barev ze zvířat dobýváme, jako purpuru z jistého hlemýžďe a karmínu z košenily. Rohů jelenich, srnčích a býčích užíváme na rozmanité výrobky, ze zubů slonových, ze štitů želvích a z rybí kosti

člověk soustruhuje krásné ozdoby a užitečné nářadí. Konečně připomenouti jest i mrvy, této potravy našich polí, již rolník tak vysoko si váží.

Jest sice pravda, že mnohá zvířata dělají člověku také veliké škody; ale škody ty nerovnají se daleko nesmírnému užitku, jež ze zvířectva máme. Dravé šelmy a jedovatí hadi připravují ovšem muoho lidí o život, ale jsou na mnoze toliko ve krajinách nezdělaných ještě nebezpečni, a člověk má proti nim dosti zbraní. Některá zvířata škodí nám v domech, na polích a v zahradách, jako myši, zvěř a j.; ale i ta škoda málokdy přilišná jest. Kobylky zničují ovšem někdy žen i celých krajin, ale to nepřihází se často, a přestává na jednotlivých krajinách.

Jaký div, že za tolik dobrodiní člověk některým zvíratům velikou úctu prokazoval; skoro všichni pohanští národotvóřci přijali mnoho zvířat v náboženství své, stavěli jim chrámy a obětnice nebo je některému bohu zasvětili. Starí Egypťané skoro všem zvířatům, z nichž měli nějaký užitek, prokazovali božskou úctu; ichneumon, ibis, kočka, ovce, ba i některý lmyz měli zvláštui chrámy, a býk Apis stál v čele bohův egyptských. Ale i zvířatům škodným vzdávali božskou úctu, chtějíce modlitbami a obětmi odvrátiti od sebe zhoubný hněv jejich; byli pokládáni za svaté i krokodil, had, vlk, lev a myš. Indové ctí zvířata velice a neprolévají krve jejich; domnívají se, že duše zemřelých lidí v ně vstupují. Také mythologie starých Řekův a Římanův hemží se zvířaty báječnými. Orel Jupiterův, pávové Junonini, holubi Venušini, koně Foebovi, Cerberus trojhlavý a mnoho jiných zvířat oživuje svět a nebe básnických Řekův.

Edvard Grégr.

125. Obrazy z dějin literatury české.

Literatura česká zahrnuje v sobě spisy, které nám ukazují, jakou duševní vzdělanost národ náš v rozličných dobách jevil. Rozeznáváme pak tři takové hlavní doby: *dobu starou*, od nejstarších časů až do počátku 15. věku čili až do časů Husových; *dobu střední*, od Jana Husa až do druhé polovice 18. věku; *dobu novou*, od probuzení národnosti české na konci minulého století až na časy nynější.

I.

Doba stará honosí se přede vším památkami básnickými. Předkové naši zajisté již záhy oblíbili si pěkné zpěvy národní. Obírajíce se hlavně rolnictvím, hrnuli také se zvláštním zalíbením k přírodě a z ní brali pěkné obrazy do svých písni. Již za dob pohanských povstávali v národu českém pěvci, kteří znamenité události z dějin domácích líčili způsobem básnickým; ano i v obecném lidu vznikaly kratičké písni národní, v nichž prosté city radosti i žalu se pronášely.

Nejdůležitější sbírka takových dějepravných básní a ušlechtilých písni zachovala se nám v Kralodvorském Rukopise, jenž v Králové Dvoře Václavem Hankou 16. září r. 1817. nalezen byl. Nalezený rukopis jest jen malou částí větší sbírky básnické i obsahuje asi 13 básní celých a jednu necelou. Nejstarší z nich jest „Záboj, Slavoj a Luděk“. Příběh, který se tam vypisuje, udál se již za časů pohanských. Ona tři jména znamenají tři vojevůdce, z nichž první dva, Záboj a Slavoj, byli bohatýrové národní, Luděk pak byl vůdce nepřátelský. Luděk vtrhl do země České a obsadil bezpochyby některou jihozápadní část její, chtěje tu krajinu opanovati a v ni náboženské i národní zvyky pohanských Čechův potlačiti. Ale bohatýrský Záboj s udaným Slavojem postavili se v čelo svých krajanců na obranu svého náboženství a svých zděděných obyčejův, i podařilo se jim, nepřátely ze země vytlačiti.

A jako báseň o Záboji ukazuje, kterak pohanští Čechové hajili své víry a svých zvyků národních: tak zase báseň „Jaroslav“, jedna z nejmladších a nejpěknějších básní Kralodvorského Rukopisu, líčí kruté boje proti pohanským Tatarům za náboženství a za vlast.

Tataři zpustošivše Rusko, Polsko a Slezsko, dodrali se až na Moravu, kam proti nim král „český“ Václav I. r. 1241. vojsko své vypravil. Boje, které na úrodných rovinách moravských svedeny byly, vypisuje báseň naše „Jaroslav“ způsobem velmi živým a dojemným; zvláště pak líčí hlavní vojevůdce, Vneslava, Vratislava a Jaroslava, kteří jeden po druhém, jako vůdcové vojska křesťanského vystupují.

Hned na počátku obklíčili Tataři vojsko české jako veliká povodeň. Tu se objevil první bohatýr, slavný Vneslav

udeřiv mečem na svůj stříbrný štit a zatočiv korouhví nad hlavou, prudce ze středu nepřátele s vojskem svým výrazil a šťastně na chlum Hostýn se dostal. Po tomto prvním hrdinském činu líčí báseň, jak statečně se bránilí křesťané na onom vrchu. Ale nastala jim opět utrpení těžká. Vneslav byl šípelem nepřátelským zabít, a nad to povstala trapná žízeň ve vojsku; nejedni již reptali, že jim nemožno pro žízeň bojovati, ano byli i odhodlání nepřátele se vzdáti. A v tomto smutném stavu předvádí nám básník druhého hrdiuu, statečného Vratislava, jenž mocnou domluvou křesťanské vojsko od zoufalého kroku odvrátil, vzbudiv v uěm opět důvěru v Boha i mysl hrdinskou. Důraznými slovy končí Vratislav svou řeč: „Mrzkost jest poroba Hospodinu, hřich v porobu samochtíc dátí šíji.“

A v skutku dostalo se statečným bojovníkům žádoucího občerstvení a potřebné pomoci. Povstala bouře, blesky ráz v ráz bily v stany Tatar, a hojný příval zživil pramen na chlumu, tak že vojsko v trapné žízni se opět občerstvilo. Přišla i pomoc ze všech krajin země sevřeným bojovníkům Hostýnským. Nová bitva svedena, než opět neštastná. Křesťané počali utikati, Tataři je lítým davem hnali. A hle, v tom se objevil třetí hrdina, Jaroslav; jak orel letěl přímo na vůdce nepřátelského Kublajevice. Nastala půtka velmi krutá, až Jaroslav mečem Kublajevice zachvátiv, od ramene šourem kyčli mu profal, tak že spadl mrtev na zemi. I ulekli se Tataři, odmetali dřevce sáhodlouhé a dali se na útěk; a tak byla „Hana“ opět prosta nepřátele. Tak se končí báseň „Jaroslav“ o vítězství nad Tatary; dostala toho jména od třetího hrdiny, protože rozhodl konečně bitvu na prospěch křesťanů.

Vedlé rozličných jiných světských básní zachovaly se nám z nejstarších dob také písň duchovní, které při službách Božích zpívány byly. Nejstarší taková piseň jest „Hospodine, pomiluj ny!“ (Pane, smiluj se nad námi!), která podnes v některých kostelích se zpívá. Pochází z časů sv. Cyrilla a Methoděje, kteří ji nepochybně již ze své jižní vlasti k nám přinesli. Jestli stručné rozvedení řeckých slov „Kyrie eleison“ (stažené Krleš = Pane, slituj se); i stala se Čechům záhy tak oblíbenou, že ji při rozličných slavnostech zpívali.

Nejstarší naše básně i světské i nábožné byly bez rýmu; ale ve 14. století ujímal se v básniectví našem podlé básníků cizích také rým. I máme též pěkné rýmované básně světské i církevní. Z oných jest paměti hodná dějepravná báseň o Alexandru Velikém; byla ve 14. věku od nějakého českého básnika zdělána dle podobné básně latinské, tehdyž v Evropě velmi oblibené.

Také kostelních písni rýmovaných se nám mnoho zachovalo, jmenovitě z doby prvního arcibiskupa Pražského, Arnošta z Pardubic, jenž k zvelebení kostelního zpěvu bedlivě přihlížel. K takovýmto písni, až posud známým, nálezejí oblibené písně: „Narodil se Kristus Pán“ a „Vstal jest této chvíle.“

Avšak vedle básniectví pěstovalo se za staré doby také již písemnictví prosaické, které zejména v století čtrnáctém velmi zdarně prospívalo. Skladány tehdáž se zvláštním prospěchem spisy vzdělavací. Podnět k tomu dal osvícený Karel IV. založením vysokých škol Pražských. Vyučovalo se tu sice jazykem latinským; ale mnozí mladí Čechové vzdělavše se na vysokých školách Karlových, měli o to peči, aby v dospělém věku spisy prospěšnými vzdělávali také své krajané. Nejznamenitější z těchto šlechetných učenců vlasteneckých byl Tomáš Štítný, o jehož výborném působení čteme v VI. díle této čítánky.

Tak z národu našeho vycházeli již za dávných časů osvícení mužové, kteří pilně pečovali o vzdělání jeho, vedouce jej k samostatnému přemýšlení a k zvedeným mravům. Avšak v staré době literatury naší bylo velmi nesnadno zjednat si potřebné knihy; byly velmi drahé, protože knihtiskařství ještě nalezeno nebylo a tudy všeliké knihy bedlivě přepisovaný býti musily. Přes to zachovalo se mnoho rukopisů, zejména knih Tomáše Štítného, což důkazem jest, že pilně byly čítány. Větší ještě touha po vzdělání jevila se v národě českém v druhé době literatury naší, tak řečené střední.

II. Doba střední.

Mnohé případnosti vedly k tomu, že literatura česká v 15. a 16. století velice zkvétala. Již Jan Hus se o to při-

činil, jmenovitě tím, že vzdělával řeč lidu obecného, až ji konečně povznesl na jazyk spisovný. Kráčel v tom za příkladem Tomáše Štítného; oba ušlechtovali v četných spisech řeč obecnou, aby z ní přihodný prostředek k poučování národu svého učinili, jen že Hus v tom důrazuji postupoval, spřáteliv se ještě více než Štítný s mluvou lidu. A v tomto zvelebování řeči a literatury české pokračovali také Čeští Bratří, kteří od polovice 15. věku tvořili zvláštní společnost náboženskou v Čechách a na Moravě, vynikající přísnou nábožnosti a mravopočestnosti. Sluli též Jednotou Bratrskou, z níž pak mnozí výborní spisovatelé povstali, jmenovitě Jan Blahoslav, Karel Žerotín a Jan Komenský.

K rozmnožení knih českých přispívalo dále knihtiskarství, které v zemích českých již v 15. století vznikalo a potom v 16. věku velice se rozšířilo. Malé písemnosti v Čechách již někde v prostředí 15. věku tištěny; ale první kniha česká vyšla tiskem r. 1468. v Plzni. Byly to tak řečené „Letopisy Trojanské nebo Kronika Trojanská“, v nížto se vypravují boje Řekův před Trojí způsobem velmi zábavným; pročež kniha ta v Čechách byla také čtením vůbec oblíbeným.

Za té doby Čechové úsilně pečovali o zvelebení přirozeného jazyka svého, činili tak i mužové u vysokých úřadech postavení. Tak slavný právnik český Viktorin Kornel ze Všehrd (zemřel r. 1520.) pilně k tomu krajany své měl, aby si jazyka svého vážili a povznešení jeho pilni byli; tak činil také proslulý Moravan Ctibor z Cimburka a z Tovačova (žil asi od r. 1430.—1494.), jenž byl hejtmanem čili místodržicím moravským. K takovýmto upřímným vlastencům nalezel i osvícený šlechtic Karel starší z Žerotína (1564—1636), který také některý čas byl nejvyšším správcem moravským a jmenovitě města k tomu nabízel, aby k mateřské své řeči české se znali a v ní na vzájem si dopisovali.

Za takovými příčinami prospívala i literatura, zvláště prosaická. Básničství za střední doby hrubě nekvetlo, nejlépe ještě zdělávány za 16. století žpěvy nábožné. Každé společnosti náboženské šlo především o zvelebení služeb Božích; skládány tedy pilně písňe duchovní a nejlepší z nich uváděny v tak řečené kancionály, zpěvníky či sborníky zpěvů

církevních. Města i soukromníci zámožní dbali o to, aby měli na kůrech kostelních skvostně upravené kancionály, z nichž mnohé až na časy naše se zachovaly. Nejedny z nich jsou vzácné svou cenou básnickou, libeznými nápěvy i malbně vyvedenými písmeny začátečními, ano vzbuzují obdiv i svým pevným písmem a papírem.

Zdárněji než básniectví prospívalo v střední době písemnictví prosaické. Mezi spisy toho druhu paměti hodny jsou také překlady bible Starého i Nového zákona; nejdůkladnější z nich pochází od Českých Bratří a jmenuje se bible Králická, protože (od 1. 1579.—1593.) v Králicích na Moravě, kdež Bratří svou knihtiskárnu měli, vydána byla. Tato bible patří pro svůj správný a jadrný sloh k nejvzácnějším spisům literatury české vůbec.

Nejpilnějším spisovatelem doby té byl Daniel Adam Veleslavín (1546—1599), o němž také již v této čítance poučný životopis podán byl. Veleslavín nebyl sice důmyslný badatel, ale vyznamenal se jako horlivý šířitel obecného vzdělání; dbal zajisté o to, aby prospěšné vědomosti vnikaly do všech tříd obyvatelstva. Proto spisoval nejprve sám rozličné knihy užitečné, ale také spisy takové od jiných složené příhodně opravoval a tiskem vydával, jsa držitelem vzácné tiskárny v Praze. Pro tyto šlechetné snahy požíval Veleslavín veliké yážnosti v Praze i po celé zemi. A jako byl Veleslavín za střední doby nejsnažnějším vzdělavatelem literatury české, tak byl tehdy nejdůmyslnějším spisovatelem Jan Amos Komenský, o jehož blahoplodné činnosti díl této čítanky nám pěkný obraz podává.

Vůbec v 15., 16. století a na počátku 17. psáno u nás o všelikých naukách, o náboženství a právnictví, o dějepise, zeměpisu a cestopise i o jiných literárních předmětech. Máme v těchto oborech množství knih poučných, z nichž mnohé jsou objemu velikého. Jest ovšem pravda, že nemůžeme v nich hledati té důkladnosti jako v podobných spisech věku našeho; přes to však mnohé z nich poskytovaly potřebné na onen čas vzdělanosti duševní a zvedenosti mravní. Nám pak tehdejší spisovatelé prospěli hlavně tím, že ušlechtili spisovnou řeč tou měrou, že jest až posud v nejedné příčině vzorem

správného slohu českého. A jadrný ten sloh nejeví se nám jen ve knihách tehdejších, ale on se ujal také v soukromých listech a v rozličných písemnostech úředních. České listy, v nichž sobě domáci šlechticové v 15. a 16. století dopisovali, jsou dosud vzácnými nám památkami pěkného slohu, a soudní spisy i zápisky v městských knihách, ježto se z oné doby nám zachovaly, jsou podnes důkazem jadrné češtiny.

Ale tento utěšený stav řeči a literatury české vzal za své válkou třicítiletou; neboť tehdáž bylo mnoha výborným spisovatelům pro náboženství opustiti vlast, mezi nimiž byl i slavný Komenský. Nad to dotčená válka svými pohromami překazila všecken pokrok duševní a otupila na dlouhý čas mysl lidské ke všem snahám ušlechtilým. Ti, kdo na počátku té války byli ve věku mužném, buď nedočkali se ani konce jejího, nebo byli starci tělem i duchem sešli; a ti, které válečný lomoz překvapil v útlém věku mladistvém, nebyli ani s to, aby za dlouhých válečných běhů povznesli ducha a stali se způsobnými k prácem duševním. Mimo to byly knihy české všelijak hubeny aneb ukládány na místa nepřistupná. Tak vcházely znenáhla v zapomenutí, a s nimi mizela i povědomost správné mluvy staročeské. Zejména v 18. století se tak dálo čím dálé, tím více; sami spisovatelé neznajíce ani náležitě pravidel jazyka, psali již v pokažené češtině; knihy, jež odtud tiskem vycházely, byly čím dálé tím chatrnější i obsahem i slohem. Jaký div, že za tak smutného stavu literatury české i národ zapominal znenáhla na jazyk předků svých a styděl se zaň! Přirozeným způsobem zmáhala se nechuf ke knihám českým, a to nejprve u vyšších stavů, odkud šírila se do měst; i pokládána řeč česká za mluvu nevzdělanou a sprostou. Jen náš venkovský, sedlský lid znal se ještě k ní a choval ji pro lepší budoucnost tak jako ty národní písni, jež zpíval při rozličných prácech, při zábavách i smutných příhodách svých.

III. Doba nová.

Smutný stav, v jakém nalézala se národnost česká v 18. století, znenáhla opět mijel, a lepší časové mateřskému jazyku našemu nastávali. Již v druhé polovici onoho věku, za osvi-

cené vlády Marie Terezie a Josefa II., duševní vzdělanost v zemích rakouských z novu prospívala. Četné školy zakládány, rozličné ústavy na podporu věd i umění zřizovány, učenectvím pak národů rakouských dostávalo se větší opět úcty a vážnosti. Tak se dalo tedy i v Čechách. Odtud se stalo, že i mnozí učenci z národu českého jali se zkoumati dějiny a jazyk český, po tak dlouhá léta zanedbávané. A poněvadž čeština tehdejší byla pokažena, ohliželi se onino vzdělanci po knihách starých, které po bibliothekách a jiných místech ukryty neb polozeny byly. A hle, jak vynikal jazyk v těchto starých spisech svou ryzostí a jadrností! Jak mnoho zajímavého knihy tyto obsahovaly o minulosti českého národu! Mužové, kteří svým bedlivým zkoumáním takové poznání nejprve sobě zjednali a jiným vštěpovali, vděčné naší paměti jsou hodni. Přední z nich byli: Gelasius Dobner, František Pelcl, Faustyn Procházka, nad jiné pak Josef Dobrovský, jenž svými důkladnými studiemi a spisy o jazyku českém to způsobil, že naše řeč očišťovala se znenáhla od nešvar dosavadních i nabývala opět své původní správnosti. K tomu konci také vydávány mnohé staré knihy i zábavného obsahu; a každý se z nich přesvědčil, jak lahodná i jaderná čeština jindy bývala, a jak i po stoletích je každému Čechu srozumitelná. Lid s potěšením čítal takové staré knihy i vzbuzoval v sobě opět lásku k mateřské řeči posud tak opovrhované. Muž, který zvláště pilně takové zábavné čtení staročeské pro lid vydával, byl pilný spisovatel Václav Matěj Kramerius.

Čím více hledáno po starých knihách, tím více se jich objivilo. Roku 1817. nalezl Hanka „Kralodvorský Rukopis“, brzo se vyskytly mnohé spisy Tomáše Štítného, Adama Velešlavína, Jana Komenského i jiných spisovatelů staré a střední doby. Odtud šířilo se poznání, jak bohatou literaturu národ český jindy míval. A čím více toto přesvědčení se zmáhalo, tím více mizela u mnohých Čechů dosavadní nechut k mateřské řeči a místo ní povstávalo šlechetné suažení, aby přirozený jazyk národní opět zvelebován byl. Tato péče o povznešení řeči české jevíla se zejména u mnohých vzdělauých vlastenců; kteří podrželi přirozenou náklonnost k mateřskému jazyku. Pocházeli namnoze z nižších tříd národu, ze prostých

chýši vesnických, kde řeč národní se zachovala v neporušnosti své.

A tito šlechetní vlastenci jali se zakládati novočeskou literaturu básnickou a prosaickou. To se dalo již na počátku našeho století. Jakožto básníci proslavili se již okolo roku 1830. i po tom Jan Kollár a František Ladislav Čelakovský, jehož stručný životopis v tomto díle se nalézá. Po nich skládali Erazim Vocel, Karel Vinařický, Boleslav Jablonský, Karel Jaromír Erben a mnozí jiní výborné básně, z nichž některé též v naší čítance podány byly.

Ze spisovatelů, kteří týmž časem zase díla vědecká skládali, pamatovati si máme nad jiné Josefa Jungmanna, Pavla Šafaříka, Jana Svatopluka Presla, Františka Palackého, jejichž důkladně spisy položily základ k naší novověké literatuře vědecké. Když tito obětovní mužové začali jazyk náš mateřský vzdělávati, tehdy měl ovšem přátel ještě velmi málo; naopak četní nepřátelé hanobili jej a brali v posměch i v potupu šlechetné suahy oněch vlastenců. Ale tito nedbali na to, šlechetná láска k jazyku i k národu cítila je tak jako jindy Tomáše Štítného a dodávala jim vytrvalosti, že neupustili od pevného předsevzetí svého. A hle, úsilná práce jejich přinášela hojně ovoce! Čím dále, tím více množil se počet přátel a vzdělavatelů našeho jazyka, literatura prospívala ve všech oborech tou měrou, že poskytuje nyní všem stavům potřebného čtení vzdělávacího. Může tedy Čech v každém povolání těžiti z národního písemnictví prospěšné vědomosti; bud jsi učenec nebo rolník, řemeslník, průmyslník či obchodník. Spisy, kteréžto se týkají stávů posléze jmenovaných, za našich dob se velmi rozmnожily a mají úkol velmi důležitý, zvláště pokud se vztahuji na vzdělání řemeslnické, jehož nám nad míru je potřebí. Neboť staré přísloví „Řemeslo má zlaté dno“ nepozbylo dosud své pravdivosti. Má-li však v pravé míře se osvědčiti, je potřeba, by řemeslnici naši, každý ve svém oboru, zjednali si náležité vzdělání, by užili těch výhod a zkušeností, které důvtipní znalci na prospěch řemesel učinili a v dobrých spisech vyložili. A jak takové vzdělání užitečné jest, toho nám dokazují příkladové, jež v této čítance již podány byly, jmenovitě životopisy Frant. Vaváka, Jana

Krouského a J. Wiesnera. Jest viděti z nich, jak dřevtip, přičinlivost a rozšafnost, jsouce podporovány náležitým vzděláním, mohou dovésti muže prosté k zámožnosti, k vážnosti, ano i ku prospěšné činnosti v obci a v národě. Řádný Čech nevyhledává tedy v knihách pouhé zábavy a kratochvíle, nýbrž hledě ku potřebám svého povolání všimá si přede vším spisů takových, které poskytuji dřevtipných myslének a užitečného navedení v příslušném povolání, podávají vhodná naučení o spravném životě v obci a o prostředcích, jakými se dobrý řád a blahobyt u jednotlivců i v celých obcích zvelebovati může. Kdo tak z literatury těží, zajisté jedná dle šlechetného úmyslu těch vlasteneckých spisovatelů, kteří prospěšné knihy skládali k zvelebení potřebné vzdělanosti v našem národě.

X. Tieftrunk.

126. Tři doby v zemi České.

I.

Byl jednou čas, kde krásné Čechův jméno tak slavně znělo v uších národův,
že od celé Evropy bylo ctěno
co jméno rekův, chrabrych vojvodův.

Byl jednou čas, kde každý hrdým býval
tím krásnym, slavným, mocným jménem Čech
kde české vlasti syn se honosival,
že ctitelem jest věd a uměn všech.

Byl jednou čas, kde sladké slovo české
s výsosti trůnu slavně znívalo,
kde slovo to v harmonii nebeské
v palácích knížat se ozývalo.

Tenkráte cítil Čech, že Čechem jesti,
tenkráte hájil kmene svého čest,
tenkráte kvetlo v zemi Lvově štěstí,
jemuž lze jen při lásce k vlasti kvést. —

II.

Však ten čas minul. Nepříznivá doba
nastala jest českému národu,
sil jeho mravnich zmanila se mdloba,
on klesl sám v duchovní porobu.

Čech přestal vlast svou matku milovati,
on sebe sám přestal si vážiti;
on přestal na své otce zpomínati,
jich hodným býť přestal se snažiti.

I zatmělo se slunce České vlasti,
i zaplakal tu její genius,
ze země prchly národní vše slasti,
i prchly sbory slavných českých Mus.

Ó což tu želel vlasti věrný ctitel
uplynulých těch zlatých v Čechách dob!
Ó což tu truchlil pravý lidu přítel,
vida, an národ v mrzky klesá hrob!

III.

Však ajhle! „Vzhůru!“ volal anděl Páně,
„povstaňte z hrobu!“ trouba jeho zní,
„vyjašněte se chrámův vlasti báně!
spěj, národe, k slavnosti vzkříšení!“

Tak lásky k vlasti anděl slavně hlásá,
a hle, tisice z hrobův vstávají;
z nich všeliký, že opět živ jest, jásá,
a všichni Pánu díky vzdávají.

Duch arciovcův v zázračné své síle
oživuje vše vlasti končiny,
radostně zní tu: Vstali jest této chvíle!
z úst obětníkův, v chrámě otčiny.

Nuž, vstaňte všickni, jižto posud spíte;
dennice vzešla — jitřenka se rdí —
slavíci pějí — aj, proč ještě dlíte?
hana tomu, kdo byl by poslední!

Ó žijte, bratři! národu zas svému,
nebuděte mrtví jeho údové,
přihlaste zas se k matce své a k němu,
co věrní bratři, věrní synové.

Svůj jazyk ctěte, zvyky své a práva,
dokažte skutkem, že jste Čechiové, —
a vlasti naší opět vzejde sláva,
kterou se skvěli slavní předkové!

Bol. Jablonský.

127. List Josefa Jungmanna Antoninovi Markovi.

Milovaný příteli!

Vzpomenutí Vaše na mé jméno bylo mi ku vzácnému prospěchu; neboť jsem, ještě maje před sebou jedno psaní Vaše, již opět druhého účastným se stal. Račte to věděti, že listy Vaše jsou nám jakousi domácí radovánkou; vždyť každý z nás je o sobě čítá, třeba i vespolek již čteny byly. Z Vašeho přání dobrého a laskavého srdečně děkuji, a přeji i já, aby Vás prozřetelnost Páně obdařila vším, co Vám a skrze Vás vlasti prospěšno býti může, i prosím o další přízeň a lásku Vaši, nad kterou mi pod sluncem nic dražšího není ani milejšího.

Panu kaplanu Šolcovi, jenž zakladatelem „Matici České“ se stal, račte od „Matici“ naší díky oznámiti za přispěvek jeho. Bez obětí našich nemůžeme očekávati rozkvětu národní literatury; ale to nám k potěše budě, že ty oběti nadarmo se nepřinášejí. Věc jest tak již zavedena, že, budou-li nástupníci naši tak smýšleti jako my, vždy jistina „Matici České“ poroste a spolu duchovní užitek ploditi bude. Než ne samých peněz jest potřebí, ale i knih! — Jest si přáti, aby všeho druhu spisové chystáni byli, aby literatura do všech stavů sáhala a v krev i tuk národu přecházela.

Někteří zdejší páni vlastenci mně domlouvají, abych se dal malovati — tak velice nadsazují cenu „Slovníka“ mého, že i obrazu spisovatelova u něho žádají! Běda mně, jestliže se zmýlí v očekávání svém, jakož se v pravdě toho bojím, věda nejlépe, jak mnoho nedostatků „Slovník“ má. S druhé strany má-li býti podobizna při něm toho, kdo v něm pracoval; musil bych tam celou galerii podobizen umistiti; tolík pomocníků jsem měl a mám, zvláště pak Váš obraz by mému po boku státi musil. Nevím tedy, mám-li dáti se přemluviti k tomu marnému postupu. Učiním-li, již se napřed stydím za tu slabost.

Račte se na všem dobrě mítí.

Se vši srdečnou láskou zůstávám

upřímný přítel a ctitel

V Praze 20. března 1832.

Josef Jungmann.

128. List Boženy Němcové Antonii Čelakovské.

Moje drahá přítelkyně!

Že jste kolikráté řekla: „Nedbalá písářka ta Božena!“ to věřím; ale že jste v mé srdce důvěru ztratila, to nevěřím. Mé dlouhé mlčení zajisté přátelství naše nezměnilo; pravda-li, duše rozmilá?

Chtěla jsem Vám psáti, hned jak jsem se vrátila z Františkových Lázni, kamž mne lékaři poslali; ale duše moje byla skličena, a každý den byl můj rozmar jiný. Avšak nelekejte se, má drahá, té lamentace; jsem nyní zase docela pokojná, a duch můj nabyl zase té světlosti, kterou dříve měl. Připadám si jako temeno Čerchova, když je ohromné balvany šedých chmur zahrnují a tísní, dokud je světlo nebeské nezaplaší.

Také u nás se již uvědomělost národní trochu zmáhá; ale při každém kroku potká se člověk s překážkami, jako by šel řekou, kde popukal led a kry se mu v cestu staví. Ještě bude musetí hezky dlouho slunce svítit, než tady všecka tvrdá kůra roztaže. Nejraději obcuji se zdejším lidem selským; i on jest sice nevzdělaný, ale hodný.

Pěkných báshorek jsem si zde nasbírala. Pan Pospíšil bude nyní tisknouti šestý svazek. Co pak říkáte kritikám o mých báchorkách? Někteří mi vytýkali při prvních povídkačkách, že jsou na národní příliš básnické, žádajíce, abych je vypravovala docela prostě; nyní když se tak stalo, zase se jim to nelibí. Já v pravdě nevím, jak bych vhod přišla. Vím, že některá povídka je trochu lehko pracována; ale to je tim, že některá látká více těší, a já se s větší libostí domní vpravím, některá pak méně, a tu pak chuti ubude. Je to arci chyba, kterou musím odložiti. Co Vy jim říkáte? Prosím, pište mi pravdu, jak pan manžel o nich soudí; mne by tuze těšilo, kdybych slyšela z jeho úst přátelskou radu a nestranné posouzení. Viděte, že mi to povíte? Ale ne lichotit!

S Bohem! Nezapomeňte

na Vaši

Boženu.

V Domažlicích dne 25. listopadu 1846.

129. List Antonie Čelakovské Boženě Němcové.

Moje drahá, srdečně milovaná přítelkyně!

Tentokrát věru bych nevěděla, jak se z dlouhého mlčení svého u Vás, naše drahá Boženko, omluviti, kdybych neznala shovívavost Vaši a nebyla přesvědčena, že my stejnou stále láskou se milujeme, nedbajice překážek, jež se sdílení myšlének našich v cestu staví. Leží přede mnou dva listy Vaše, na něž mám odpověděti; první z nich jest od 25. listopadu 1846. a druhý od prosince 1847. Čtu je opět a opět, a mně jest, jako bych Vás před sebou viděla a s Vámi se bavila. Nejvíce potěšila mne zpráva, že se zdraví Vaše polepšilo. Uzdravení Vaše jest pro mne novým důkazem, že jest vyšší moc nad námi, že jest Hospodin, který nedá zahynouti duším šlechetným, který ví, jak malý jest nás posud hlouček, a jak potřebná jest k dosažení svatých záměrů našich každá srdečná Češka, každá vroucí matka.

Jak truchlivě na nás zpráva o úmrtí našeho nezapomenutelného otce Jungmanna působila, netřeba zajisté Vám povídati; každý, kdož jej znal, musil jej milovati a ctiti. Tak mocné bylo působení ducha jeho; to osvědčuje se i po jeho smrti. Do všech končin šíré vlasti žáletla tato zpráva bolestná a budí v srdeční posud neuvědomělých a dřímajících cit pro národnost, rozněcuje v myslích odrodilých lásku k vlasti! Blahoslavený ten, kdo takto umírá; blahoslavený muž, jehož jméno za rakví tisícové opakuji s nadšením a úctou, a jehož vděčná památka v Čechách nevyhyne nikdy!

Těšila jsem se z toho upřímně, že Vaše snahy v Praze uznávati počínají, ač Vaše skromnost nikterak připustiti nechce.

Ptáte se, co jsme říkali kritice Vašich milých povídek. Ó, jen se nedejte, drahá Boženko, těmi přemoudrými kritikáři pranic zastrašiti a buděte ubezpečena, že jediné srdečné slovo Vámi napsané má tisíckrát větší cenu než všecky jejich přeučené věty. Kéž bych byla v Praze! v brzkém čase četla byste kritiku, která by prací Vašich důstojna byla. Byl by to úsudek muže, před nímž by všem ostatním zašla chuf, Vás takto dále posuzovati. Můj manžel by to byl již sám

učinil, ale každý ví, že jste naši přítelkyní, a tu by jeho slova neměla žádoucí účinek. Však jen neohroženě dále, naše sladká vypravovatelko; *budoucnost Vás nejlépe ocení a spravedlní*. Pan Purkyně říkává, že každé slovo paní Němcové jest jako ryzi zlato; a ten zajisté nikomu nelichotí. Rovněž naše dítky ruku Vám libati dávají a prosí se mnou, byste k nám brzo přišla, protože by velmi rády poznaly onu paní, která tak krásné povídky vypravovati umí.

Vaše Vás vroucně milující

Bohuslava Čelakovská.

* Ve Vratislavu dne 16. ledna 1848.

130. Co vylákalo člověka do neznámých zemí.

I.

Málo jest míst na kouli zemské, kde lidská noha nikdy nespočinula. Jen některé ostrůvky v Tichém okeanu a dalné samoty mrazivých krajů půlových neslyšely dosud řeči lidské.

Co však pudí člověka, aby opustil rodou zemi svou a vydal se v daleké končiny? Hlavními přičinami toho bývaly a jsou dosud užiteční živočichové, živné a vzácné rostliny a drahé nerosty.

V moři Středozemním *makrély* a *tuňáci* již ve starém věku byly přičinou rybářství, námořské plavby a zakládání osad. Feničané pronásledujíce tuňáky šťastnou náhodou přizazili až ke sloupům Herkulovým (Gibraltaru) a vnikali potom do neznámého území.

Sledové valnou měrou přispěli k rozvoji námořské plavby. Od ústí řeky Loiry až k severnímu mysu skandinavskému není přímořského města, jehož dějiny by nezahrnovaly v sobě také paměti o lovу sledů. Když pak sledové jiná místa si vyhledali, vzdalujíce se od založených osad rybářských, přenášela se tím i živnost lidská na jiné pobřežní kraje.

Lovci *tresek* pronásledujíce z Evropy hojnou kořist svou, octli se až u břehů novofundlandských, kde vše treskami se hemžilo. Portugalští a francouzští lovci byli první, kteří koncem 15. a počátkem 16. věku vkročili na půdu nové země.

té, pronikajice znenáhla Labrador a Kanadu a otvírajíce tak Evropanům cestu do Severní Ameriky. Země ty sluly tehdy *země tresek*. Prvotní mapy území kanadského a veletoku jeho, řeky sv. Vavřince, zdělali lovci tresek, ozdobujíce mapy své výjevy ze života rybářského. Břehy Kanadské za krátka byly osazeny.

Rod *velryb* nejvíce způsobil, že tolik nových zemí v moři bylo odkryto. Velryby jsou domovem ve všech pasech mořských od nejdalšího severu až po nejjižnější kraje půlové. V každém jednotlivém tvoru tom veliký je kapitál. Tuk na pití, svícení a palivo, kosti na stavbu, žebra na sáně, a dražá kostice bývaly lakaďlem, za kterým velrybolovci různých národů a kmenů vydávali se na moře.

Nejstarší velrybolovci evropští byli nejspíše Baskové a Norové. Baskové francouzští a španělští prosluli ve středověku lovem těch obrů, za nimiž pluli až do vod dalného severu škotského a islandského. Domácí obyvatelstvo těch zemí následovalo své předchůdce v umění plaveckém, a holandskí velrybolovci, soupeři anglického loďstva obchodního, plavice se mořem Severním a lovice velryby, odkryli ke svému překvapení r. 1596. velikou zemi Špicberskou. Hollandský velrybolovec Zordrager vypsal své zkušenosti ve spise, ve kterém uložil vzácná pozorování zeměpisná, zvláště pak výzkumy o floře a zvířeně Špicberků, Grónska, Nového Fundlandu a jiných arktických území, jakožto hlavní pramen vědeckého bádání v dalekém severu. Že pak živý ten poklad severních moří znenáhla se vyčerpává, obrátili velrybolovci zřetel svůj k jižní polokouli a stali se tak prvními objeviteli nové pevniny v jižním moři Ledovém.

Vzácné *perly* vzácnou krásou se skvoucí roznesly zvěst o rodném kraji svém daleko široko. Loviště jejich u západního pobřeží perského slynulo bohatostí již od nepaměti. Již Feničané bývali tam stálými hostmi a dodávali drahocenné ty skvosty světu ostatnímu. Španělé osadivše kraje americké, domnivali se, že naleznou v tom novém světě všecky poklady, jimiž oplýval orient. Perly hledaje, Kolumbus odkryl 15. srpna r. 1498. neznámý před tím ostrov, jemuž dal jméno Margarita. Za nedlouho město Nový Cadix utěšeně

zkvétalo obchodem v perlích. Proslulý Španěl Hernando de Soto objevil dolní veletok Mississippi. Vida u domorodců drahé perly říční, pátral po nalezišti a vkloučil tak do malebných krajů floridských a nynějších států severoamerických.

Jako rybolov ve vodách mořských způsobil obchodní hnutí mezi národy, tak i honba pozemské zvěře zavdala příčinu podnikavým Nimrodům podívat se do zemí odlehlych. Mezi takovými zvířaty má první místo *sobol*. Husté lesy zádušnivých krajů sibiřských hostí ušlechtilé ty dravce, jejichžto tmavý kožišek skví se hedvábným leskem. Již ve starověku kožešiny sobolí objevily se na území evropském zároveň s národy asijskými. Později vpád Mongolů přispěl k tomu, že kožešiny sobolí obecněji byly poznány a oceněny. Drahocenný kožich sobolí vylákal osadníky ruské, že v 16. století překročili evropský Ural a dále k východu postupovali. Podmanění Sibiře pokládati lze za výsledek staletého lovů sobolího. Vedlé sobola vyskytlo se ovšem později ještě mnoho jiných věcí, které podporovaly výpravy do Sibiře.

Všeliké daně, jež obyvatelé sibiřští ruskému cárnu měli odváděti, platily se kožešinami a to hlavně sobolími. Všecky počátečné zprávy o Sibiři zakládaly se na výpovědech lovců.

Také *bobr* vylákal člověka v odvěké samoty neznámých krajů. Bobři hospodaří na řekách severoamerických pralesů. Z klidného jejich života lovcí je vyrušili a dále do nitra zaplašili, vnikajíce za nimi podél veletoků a do pralesů neznámého území. Bez lovců těch byla by ona ohromná území severoamerická zůstala ještě dlouho neznámým krajem. Lovci dali horám a řekám jména dochovaná až na naše časy.

II.

Dále přiměly mnohé užitečné rostliny člověka k tomu, že se vydal do neznámých dalekých zemí. *Palma datlová* je chlebni rostlinou národů osedlých ve vyprahlé Arabii a v pustinách severní Afriky. Nazývají ji královou oasy a praví o ní, že stápi nohy své ve vodě, šíji pak v horké záplavě slunečné. Žádná bouře jí nezlomí ani nevyvrátí, ač vrchol

její někdy až k zemi ohýbá. Kořeny její pronikajíce na všecky strany, pevně ji drží v zemi, a vláknitý peň její odolává i nejprudšímu orkánu.

Ve stém roce svého žití stojí v plné kráse a síle. Kvete a zelená se, když všecko hyne a vadne vedrem slunečným. Košatou její korunu slunce nikdy nepromíknne, pod ní libezně duji větrové chladiví, ve stínu jejím vykvétá nový život.

Všecky osady a samoty arabské ukrývají se pod křídla velebných palem datlových, tam nalézají poutníci po klopotné cestě zotavení a pohostění. Beduin i jeho domácí zvířata velbloud, kůň, pes žíví se datlemi.

Oasy datlovníkové vylákaly národy do odlehlych a jinak pustých krajů. Kde datlovník přestává, tam konec a hranice arabského pokolení. Proto nadšeně volá prorok k Arabům: „Ctěte palmu datlovou, neboť je vaši matkou.“

Dřevo fernambukové, pocházející ze stromu *sapanu brasiliškého*, známo bylo Benátčanům již za středověku. Pro rudou barvu slulo tehdy brazil (z portugalského braza = žhavý). Na počátku 16. století přivezla portugalská loď z východních břehů jihoamerických veliký náklad toho dřeva. Od té doby Portugalci nic jiného odtamtud nevyváželi, nazývajíce onu zemi „terra de Brazil“ to jest *země brazilská* neboli *Brazilie*. Dřevaři byli prvními badateli v území brazilském.

Z nejstarších kořenných rostlin je *pepř*; pnivý keřík horkých krajů. Dávno před narozením Kristovým vyvážel se přes Bab-el-Mandeb do Adena a Sokotory, odtud pak fénickými kupci do Řecka a Říma. Tehdy bylo to ovšem předrahé koření. Palčivá pobřeží malabarská jsou jeho pravlastí. Tam najdeš pepř ještě divoký. Na Sumatře vyváží se pepř asi ze dvaceti přístavů. Alexandrie byla po staletí hlavním tržištěm sušených bobulí pepřových. Ve středověku Norimberk a Augšpurk vynikly obchodem pepřovým a zbohatly jím. I přispěl pepř velice k rozvoji obchodnímu mezi všemi národy.

Muškatové oříšky, květ *macizně* a sušená *poupata hřebíčkovce* přispěly také k objevům důležitých krajín. Molluky neboli ostrovy kořenné jsou jejich domovem. Před Evropany dojízděli tam Číňané, Malajci, Arabové. Světoznámými staly

se ty ostrovy počátkem 16. věku, kdy Portugalci vedli o ně spor se Španěly.

Císař Karel V. vyslal roku 1519. Magellana, aby ohlédal kořenné háje těch ostrovů. Na té cestě vzal Magellan za své, a nástupce jeho Sebastian del Cano, dosáhnuv molluckých ostrovů, šťastně vrátil se s jedinou pozůstalou lodí *Victoria* r. 1522. do Španěl, přivážejí náklad kýzeného koření. Čerstvá větvíčka muškatového stromku s listky i oříšky kolovala z ruky do ruky mezi přítomným panstvem, a vznešené dvorní dámy ssály libeznou vůni letorostu z daleka přivezeného. Byla to první vědecká cesta vykonaná kolem zeměkoule. Slavnému plavci vložil Karel V. do erbu velebený hřebičkovec a slavenou macizeň.

Od té doby byly vonné háje mollucké drahým skvostem a nejvzácnějším klenotem koruny portugalské. Soupeři a nástupcové Portugalců Hollandané přirazili k Mollukám r. 1596. Odtud počínají krvavé boje o panství nad ostrovy molluckými. Potrvaly až do r. 1610., kdy výbojní Hollandané zmocnili se kořenných ostrovů a je osadili.

Za našich časů důležitost tohoto koření utrpěla jednak modou, jednak tím, že stromy muškatové ujaly se i na Antillách a jinde.

Kúra skořicová váženým byla kořením již za časů Mojžíšových. Do Egypta i do Palestiny přiváželi ji kupci feničtí. Ve 13. století Benáťané kupovali ji od Arabů, zásobujíce skořici všecku Evropu. Když námořská plavba do východní Indie byla otevřena, hlavně skořice lákala Portugalce a potom Hollandany na Ceylon, kde skořicové lesíky dýchají libeznou vůni. Hollandané osadivše Ceylon vyhlásili monopol skořicový. Prodal-li kdo trochu skořice bez vědomí a svolení vlády hollandské aneb oloupal-li třeba jen jedinou větvičku skořicovníkovou, nejsa k tomu správci hollandskými ustanoven, býval trestán i na hrdle. Hlavní město Colombo vykvetlo jenom znamenitým obchodem skořicovým. Od let 1766. skořicovník pěstuje se také na Javě, Martinice a jinde v krajích tropických.

Chinovník je peruanský keřík nebo stromek, jehož kúra je znamenitým lékem. Když byla cena její poznána, podnikali

pro ni domorodci cesty do nejhlubších pralesů a nejeden z nich zbloudil a již se nevrátil. V 18. století z Francie i ze Španělska vysílání byli zkušení lidé do jižní Ameriky, aby pátrali po chinovníku. Mezi přírodozpytci, vyslanými španělskou vládou, byl také Tadeáš Haenke z Čech, který zemřel v Bolívii r. 1817. Zkoumatelé ti podali první zprávy o území peruanském na východní straně Kordiller.

Podnes jako Abraham a Lot táhnou kočovní kmenové se svými stády vyhledávajíce nového pastviska a nové vlasti. *Trávy* přivodily hnutí nomadů, zvláště ve střední a severní Asii, kde tuhé boje podnikají se často pro travnatá území. Tím způsobem člověk dosáhl nejvyšších temen andských, honě se za stády bystronohých lam. Rovněž brav a skot do Austrálie přivezený vyžadoval nové pastvy a přičinou byl, že australští osadníci a jimi vyslané expedice v tomto dílu světa nová poříčí a neznámá místa objevovali.

III.

Na jihovýchodních březích Baltického moře, při ústí řeky Visly hojně vyskytuje se *jantar*, již v starém věku známý Fěničanům, Řekům a jiným národům. Jantarovými šperky zdobívali se a dávali je i zemřelým do hrobu. Jantarové perličky roztroušeny jsou po všech starodávných hrobech; kdekoli odkryje se pravécké pohřebiště, jistě také najde se v něm dobrý šperk z koralků jantarových.

Do pravlasti jantaru přicházeli tedy již od nepamětných dob hledači a kupci, a mezi těmito zvláště vynikali Fěničané, kteří z pobřeží maloasijského po moři našli cestu do krajin pobaltických. Po Fěničanech Římané ty pouti konávali. Vypravujet římský letopisec Plinius, že za císaře Nerona l. 56. po Kr. rytíř jeden vydal se od moře Jaderského přes Karpaty k moři Baltickému, odkudž vrátil se do Říma s velkým nákladem zboží jantarového. Posud v krajinách baltických nalézány bývají mince a bronzové ozdůbky římské, jakožto památka po někdejších Římanech, kteří hledajíce tam jantaru, známosti o zemích těch po světě šířili.

Mnoho uplynulo času, než lidstvo poznalo železo a naučilo se robiti z něho nástroje a zbraně. V dávnějších dobách hotovil člověk zbraně z *pazourku* čili *kamene křesacího*, z něhož vylámati lze úlomky ostré jako břitva, špičaté jako šíp. Kamenným nožíkem dlouho člověk robil si nejdůležitější náčini domácí ze dřeva, rohu nebo kosti, pazourkovým šípem lovil divokou zvěř.

Křesací kámen však nevyskytuje se ve všech evropských zemích. Hojně objevují se jeho valouny na březích západní Evropy a kolem Baltického moře. Že však odbyt pazourkových zbraní byl veliký, rozvážely se výrobky kamenné z oněch krajů do celé Evropy buď hotové buď na polo zdělané. V Belgii např. vykopány byly rozsáhlé dílny na zboží pazourkové s velikými sklady zboží hotového. Země takové stále bývaly navštěvovány kupci národů různých, kteří sjízděli se tam, jako na nějaký trh.

Když naučili se lidé slévat z *cínu* a *mědi bronz* a robiti z bronzu zbraně a šperky, pátrali po horách měděných a cínových. Cín z počátku přivážel se do Evropy z krajů východních zvláště z Indie skrze Féničany. Prastaré jméno cínu v řeči sanskrtské zní „*Kastira*“, arabsky „*Kasdeer*“, kteráž jména zdomácněla tehdy také v Evropě. Posud zovou přírodozpytci růdu cínovou „*Kassiterit*“. Féničané odkryli potom cínové báň v nynější Britannie a nazývali britská naleziště „*Kassiteridy*“. Od té doby byla Britannie obchodním tržištěm pro různé národy. Pro měď vydávali se Féničané na ostrov Cyper, který poskytoval mědi v hojnosti. Jméinem tím označuje se měď v různých řečech.

Libil-li se lidem šperk bronzový, tím většího půvabu měl pro ně skvost *stříbrný* nebo *zlatý*. A tu opět Féničané, kupci ve všem zkušení a peněz chtiví, pátrali po ložiskách toho drahého kovu. Pro zlato vydali se k Červenému moři do Nubie, což znamená tolik jako země zlata, neboť egyptské slovo *nub* čili *náub* znamená po česku zlato.

Stříbro odkryli Féničané ve Španělích a vnikajice do nitra země, nové osady tam zakládali. Po Féničanech Řekové vnikali v kraje neznámé, a poznavše od nich hornictví, samí jali se zakládati báň na zlato a stříbro v Malé Asii.

na řece Poctolus, odkud Midas a Kresus poklady zlaté do stávali a jimi se proslavili. Později lákaly Řeky i východnější země, až se dostali k Indii.

Římané procestovali zlaté kraje a tam osady zakládali, na př. v Dacii, nynějším Sedmihradsku, zovouce tu zemi *Auraria*, to jest zlatá. Podnes zbylo tam mnoho památek po Římanech.

Také ve středověku bylo veliké dychtění po zlatě, a Francouzi a Portugalci podstupovali pro ně cesty do Afriky. Skoro všecko vědění zeměpisné o pevnině africké ve stoletích 14., 15. a 16. toliko zlatu přičísti lze. „*Zlaté pobřeží*“ mělo za krátko mnoho osad, a zakládaly se nové kolonie.

Pověsti o zlatých pokladech na jižních březích asijských vylákaly i Kolumba a jeho současníky, že pustili se v neznámé světa končiny a objevili ostrovy nového světa. Španělé jen půtud zakládali osady v Americe, pokud domnívali se, že naleznou zlato. Na mapách označovali místa bez zlata jménem „*země neužitečná*“. V polovici našeho století oživila města v Kalifornii v místech, kde před tím ani člověčka nebývalo. Tolikéž v Australii v Melbourně, po objevení zlatých bání rozmnожilo se obyvatelstvo z 20.000 duší na čtvrt millionu.

Stříbro bylo přičinou, že Sibiř na mnohých místech od západu až ke hranicím východním byla prozkoumána a prohledána. Stříbro a sobol přivedly nové výzkumy na území prve neznámém. Tak otevřena byla cesta ze střední Sibiře přes Omsk, Tobolsk, Moskvu do Petrohradu a nazývána dlouhou cestou stříbrnou. Bažice po stříbře odvážili se ryti plavci na novou zemi. Sklamali se sice, ale vědomosti geografické valně tím byly rozšířeny. Při báních stříbrných v Peru a Mexiku vykvetla veliká města tam, kde jindy rozkládala se šírá pustina.

Již za dávných dob také sůl kuchyňská bývala přičinou mezinárodní výměny a pospolitého obchodu, který různé kmeny ve bližší styk přiváděl.

V Africe sůl místy vykvétá ze země; tam od časů nejstarších ze solných pustin se sbírala a za žito a jiné pôtra-

viny se vyměňovala. Podobně jako do Sahary vysílány bývaly karavany z východního Mongolska, aby zásobily se tam solí, kteráž byla příčinou, že nové kraje yic a více se oživovaly.

Též v Evropě známy jsou podnes cesty, kudy sůl ze solných krajů se vyvážela. Za římských časů říkali jim „*via salaria*“, t. j. cesta solni. Taková cesta vedla z Horních Rakous do Čech. Sůl vážena bývá místy jako zlato, a ve krajích na hořejším Nilu platí se zboží kousky soli vedlé tolarů. Ložiska soli dala podnět k založení měst jako Halle, Hallstadt, Reichenhall, Salzburg. V solnách Hallstadtských vykopaly se prastaré památky bronzové, jakožto nepochybný důkaz dávné těch dolů minulosti.

Posléz i *drahé kamení* lákalo lidstvo ve kraje cizí nejprve do zemí východních, později do Ameriky a do jižní Afriky, kde pusté kraje brzy se zalistňovaly. Španělé lakotně pátrali po drahých kamenech a pátrajíce našli mezi Indiany na řece Orinoku drahocenné kameny zelené, které pokládali za smaragdy. Když pak i jinde hledati jich nepřestávali, odkryli smaragdy na vysočinách Nové Granady nedaleko města Bogoty.

Větší ještě hnutí způsobily diamanty brazilské na počátku 18. století a Kapské ve století nynějším. Z Kapských diamantových polí podnikány byly nové výpravy do nitra afrického.

Rovněž *petrolej* a *uhlí* byly příčinou, že nové země objeveny. Od let šedesátých tohoto století zalistnily se některé kraje ve spojených státech amerických tak, že náležejí k nejbohatším územím. Bohatstvím jejich jest petrolej, který se odtud vysílá do širého světa. V Rusku na Kavkaze a na Krimu a v rakouské Halici těží se petrolej jen v míře nepatrné.

Učený Aeneaš Sylvius, nápotomní papež Pius II. (žil v 15. věku) vypravuje s podivením, že na svých cestách spatřil, kterak chudina v severní Anglii a ve Škotsku z nedostatku dříví vytápí ohniště jakýmsi černým kamenem. Mnoho let uplynulo od těch dob, než kamenné uhlí obecně se rozšírilo.

Angličané poznavše ten černý diamant, jali se ho dobývat a zakládali uhelné doly. Kde jindy bývalo smutno a pusto, rozšířila se velmi rychle lidnatá města. Uhlí stalo se v průmyslu továrnickém všeobecnou potřebou. Po uhlí pátrajíce objevili lidé neznámá prve území na půdě americké a v Austrálii a prospěli tak sobě i vědě.

Jos. Kořenský.

Rakouská národní hymna.

Zachovej nám, Hosподine,

Císaře a naši zem!

Dej, ~~at z výry moe~~ Mu plyně,

At je moudrým vladařem!

Hajme vždy koruny Ieho,

Proti nepřátelům všem;

Oсуд trůnu Habsburského

Rakouska je osudem!

Plňme věrně povinnosti,

Chraňme právo počestně,

A když třeba, s ochotností

V boj se dejme statečně!

V paměti povděčné mějme

Slávu vojska vítěznou;

Jmění, krev i život dejme

Za Císaře, za vlast svou!

Čeho nabyl občan pilný,

Vojín zbraní zastávej;

Uměním a vědou silný

Duch se zmáhej, jasně skvěj!

Bože! slávy ráč popříti,

Žehnej vlasti milené:

Slynce Tvé necht v míru svítí

Na Rakousko blažené!

Stůjme k sobě každou chvíli,
Svornost' jenom moci dá;
Spojené kde vládnou síly,
Snadno vše se vykoná.
Když se ruka k ruce vine,
Pak se dílo podaří;
Říš Rakouská ~~x~~epomine:
Sláva vlasti, Císaři!

~~Císaři po boku vládne~~
~~Rodem, duchem sprízněná,~~
~~V kráse, kteráž neuuvadne,~~
~~Císařovna vzněšená.~~
~~Bože, račiž rozkvět nový~~
~~Habsburskému domu dát!~~
~~Františkovi Josefovi,~~
~~Alžběté rač požehnat!~~

Obsah.

	Strana
<u>1. Bud vůle Tvá</u>	3
<u>2. Duchu světa</u>	4
<u>3. Jedna toliko vlast</u>	5
<u>4. Práce</u>	6
<u>5. O práci</u>	—
<u>6. Co vykonal?</u>	7
<u>7. Vytrvalost</u>	—
<u>8. O starožitnostech</u>	8
<u>9. Člověk vládcem a pánum přírody</u>	9
<u>10. O stavbách</u>	13
<u>11. Václav Hollar</u>	17
<u>12. V pralese</u>	20
<u>13. Vnější a vnitřní nepřítel</u>	21
<u>14. O vzdělanosti Čechoslováků v X., XI. a XII. století</u>	—
<u>15. Vítězství Čechů u Kressenbrunnu</u>	24
<u>16. Vojenská písceň</u>	26
<u>17. Vojinovo loučení</u>	—
<u>18. Vězeň na Bezdězi</u>	27
<u>19. Den a noc</u>	29
<u>20. O staročešské šlechtě</u>	—
<u>21. Vstup do Šumavy</u>	33
<u>22. Prales</u>	—
<u>23. Strom na hranici</u>	34
<u>24. Písni králové Alžběty</u>	35
<u>25. Vyzvání</u>	37
<u>26. Slepého krále smrt</u>	—
<u>27. Karel Čtvrtý, otec vlasti</u>	38
<u>28. Chrám sv. Václava na hradě Pražském</u>	41
<u>29. Pražský dóm</u>	47
<u>30. Arnošt z Pardubic</u>	48
<u>31. Oblaka</u>	53

	Strana
32. Zrcadlení vzduechů	54
33. Praenj každý!	57
34. Dědeček a babička	58
35. Prokop Holý	59
36. Mocná jest prosba nevinného	61
37. Jan Jiskra z Brandýsa a Ladislav Pohrobek	62
38. Z okolí Třeboňského	67
39. Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic a mistr Viktorin Kornel ze Všehrd	71
40. Dušičky v lese	75
41. U hrobu mé matky	78
42. Erb Pernštejnský	79
43. V staročeské domácnosti	80
44. Z „Růže stolisté“	83
45. Zimní písni	85
46. Mocnost pravdy	—
47. Obchod města Prahy za Karla IV.	—
48. Den na hradě českém před 350 léty	90
49. Rožmberk	93
50. Matěj Rejsok a Beneš Louinský	94
51. Jakub Králoňhorský a Jaroš Brněnský	95
52. Jaroslav z Boskovic	96
53. Z cesty po Uhrách	98
54. Dolina	104
55. Diamant a kohout	106
56. Hodiny a člověk	—
57. Hvězdy	—
58. Orion	107
59. Mikuláš Kopřník	—
60. Nekonočný vesmír	110
61. Země jindy a nyní	111
62. Hvězdičky	—
63. Z cestopisu Václava Vratislava z Mitrovic	112
64. Korunování císaře Albrechta II. na království České	119
65. Hody krále zimního	121
66. Jan Amos Komenský	—
67. Mravná naučení	135
68. Poklad	136
69. Lev, liška a jelen	139
70. Opice tanecnice	141
71. Písni vesničanů	—
72. Kozák	142
73. Pěvec v cizině	148

		Strana
74.	Hrsc země	143
75.	Půlostrov Balkánsky	144
76.	Ze Svištova přes Balkán Gabrovský	146
77.	Bělehrad	150
78.	Lumci	153
79.	Počátky větroplavby	157
80.	Jan Kupecký	159
81.	Francouzové v Praze roku 1742.	163
82.	Herodot	166
83.	O hrách Olympijských	168
84.	Starodávné hýje o delfinech	171
85.	Mrtvé město	173
86.	Londýnské doky	176
87.	Cesta do Skandinavie	181
88.	Ve fjordu Kristianském	186
89.	O samojedech	189
90.	Král Knut	192
91.	Karel Škreta	193
92.	Mysliveček	194
93.	Wolfgang Amadeus Mozart	196
94.	<u>Josef Jungmann</u>	198
95.	Pavel Josef Šafařík	201
96.	František Ladislav Čelakovský	203
97.	Perly	205
98.	Houba mycí	208
99.	Marko Polo	210
100.	Jezero Genezaretské	215
101.	Naše vesnice	219
102.	Žebrák	221
103.	Bouře	222
104.	Cesta poněti Turkistanskou	224
105.	Oldřich a Božena	226
106.	Ol' jezera Michiganského	228
107.	Hladina jezerní	231
108.	Allahabára	—
109.	Pán Bůh děloušek	235
110.	Kající vlk	236
111.	O penězích kovových a papírových	—
112.	Hornická	240
113.	Skřívánek	241
114.	Pověst o původn skřívánka	—
115.	Fialinka	243
116.	Labutí písceň	—
117.	Václav Levý	—
	Fr. Kvapil	—
	Jaroslav Zdeněk	—
	Jaroslav Jirásek	—
	Konstantín Jos. Jireček	—
	Lad. Duda	—
	Dr. Fr. Hejzlar	—
	Al. Jirásek	—
	Dle Pelela	—
	Václav Royt	—
	Frant. Velišský	—
	Pavel Jehlička	—
	Josef Kořenský	—
	Z časopisu „Živý“	—
	Josef Kořenský	—
	Josef Kořenský	—
	Jaroslav Vrchlický	—
	Ant. Rybička	—
	L. Zvonař	—
	L. Zvonař	—
	K. Tieftrunk	—
	K. Tieftrunk	—
	Jan Havelka	—
	Lad. Duda	—
	Josef Kořenský	—
	František Kahlík	—
	Josef Kyselka	—
	Vítězslav Hálek	—
	J. K. Chmelenský	—
	Eliška Krásnohorská	—
	Jar. Zdeněk	—
	Jos. Jungmann	—
	Jos. V. Sládek	—
	Bal. Jablonský	—
	Z „Cesty po Španělsku“ od Oty Pinkasa	—
	Karel Jar. Erben	—
	Krasický	—
	Dr. Albin Bráf	—
	Václav Jar. Pieck	—
	Vincenc Brandl	—
	Svatopluk Čech	—
	V. Hanka	—
	Jindř. Niodrle	—
	K. Tieftrunk	—

	Strana
118. Josef Ressel	Dlo Ladislava Hajniše
119. Ptáčo	J. V. Sládek
120. Vítovky	Václ. Řezníček
121. Potschefstroom	J. Metelka
122. Kapské město	J. Metelka
123. Zatmění slunce	Jarosl. Zdeněk
124. Člověk a živočišstvo	Edvard Grégr
125. Obrazy z dějin literatury české	K. Tiefstrunk
126. <u>Tři doby v zemi České</u>	Bož. Jablonský
127. List Josefa Jungmanna Antonínovi Markovi
128. List Boženy Němcové Antonii Čelakovské
129. List Antonia Čelakovské Boženě Němcové
130. Co vylákalo člověka do neznámých zemí	Jos. Kořenský
Rakouská národní hymna